INSTITUTIONUM
JURIS NATURALIS
ET
ECCLESIASTICI PUBLICI
LIBER I.

AUCTORE
JAC. ANT. ZALLINGER
AD TURRIM
SS. THEOLOGIAE DOCTORE
ET IN LYCEO CATHOLICO AUGUSTANO
AD S. SALVATOREM SS. CANONUM
PROFESSORE PUBLICO ORDINARIO

ROMÆ MDCCCXXIII.

TYPIS ANTONII BOULZALER

πᾶς γραμματεὺς μαθητευθεὶς εἰς τὴν βασιλείαν τῶν οὐρανῶν, ὅμοιός ἐστιν ἀνθρώπῳ οἰκοδεσπότῃ, ὅστις ἐκβάλλει ἐκ τοῦ θησαυροῦ αὐτοῦ καινὰ καὶ παλαιά. Matth. xiii. 52.

ÆQUO LECTORI.

De instituto præsentis operis paucis verbis præfari non possum: multis non debeo; nam opportunitate usus publicæ disputationis, singulare commentariolum confeci, quo et consilii mei rationem explicare, et rerum, quas tractandas susceperam, descriptionem adumbrare studui. Id opusculum, uti et libri quinque, in quos ipsum distribui opus debere visum est, ita comparati sunt typorum partitione, ut uno omnes volumine comprehendi possint, aut singuli a singulis separari, quemadmodum collibitum lectori fuerit. Quodsi orthodoxo scriptori non minus libertatis concedi fas est pro tuenda honestate morum, et sacrosanta Religione, Ecclesiaque, quam ad easdem impugnandas sibi sumunt homines improbi; non est, cur virorum prudentum judicia reformidem. Ego vero illud inprimis, et palam pronuncio, me omnia prorsus ac singula, quæ commentatus sum, scripsique, ex animo subjicere judicio Sanctæ, Catholicæ, et Apostolicæ Romanæ Ecclesiæ omnium Ecclesiarum Matris et Magistræ, cujus fidem integram et invio-

latam, usque ad extremum vitæ spiritum constantissime (Deo adjuvante) retinebo et confitebor, utque ab illis, quorum cura ad me in munere meo spectabit, teneatur, et prædicetur, quantum in me erit, curaturum profiteor.

INSTITUTIONUM JURIS NATURAE

LIBER I.

JUS NATURÆ PRIVATUM

CAPUT I.

INQUISITIO JURIS NATURALIS A CONTEMPLATIONE NATURÆ INCHOANDA EST.

ARGUMENTUM.

§. I. Spectatur homo, qua corpore constat et animo, resque externas sibi adhaerentes habet: II. Qua conjungitur ab ipsa natura cum summo Deo, secumque ipso tanquam alius a se, et cum hominibus aliis: III. Qua diverso et multiplici statu positus est. IV. Ea hominis natura, ea conjuctio, ii status fines suos habent a natura prafixos V. Ab his capitibus arcessitur omne naturæ jus.

§. I.

Jurisprudentia naturalis systema est, seu ordine digesta complexio obligationum et jurium naturalium, quæ nempe ex natura rerum, maximeque hominis profluunt. Id igitur in hac disciplina pri-

mo curandum est, ut, quam fieri potest, maxime explicata notio naturæ hominis comparetur; quam cum angustæ definitiones non præbeant Metaphysicorum, ad *Analysin* naturæ recurri necesse est, per quam evolvantur ea, quæ insunt in natura, eive extrinsecus adhærescunt. Hæc partium hominis evolutio, et segregatio, quæ sola mente fit, non ita cogitanda est, ac si corpus humanum instar exanimi cadaveris, aut mens instar spiritus segregati sit, quod nihil incommodi patiatur a concretione materiæ, cui alligata est. Utriusque haberi ratio debet, utrique accommodanda jura et obligationes, nempe et corporeæ naturæ infirmitai, et celsitati naturæ intelligentis.

(*a*) *Corporis* propria sunt, origo et interitus, prope ut in bestiis; (1) necessitas vero curæ, atque educationis longe major, et molestior; ætas varia, ejusque gradus, infantia, pueritia, adolescentia, juventus, ætas virilis, vergens, senilis, decrepita. *Junior* aut *senior* dicitur quis vel comparate ad vitæ cursum, vel ad adventitium statum, quo longo tempore aut brevi fungitur. In legibus *majores* aut *minores* annis nuncupantur, uti quisque per ætatem idoneus habetur rebus suis administrandis aut ob judicii imbecillitatem alienæ curæ subjici debet. Spectatur præterea in corpore integritas membrorum, structura non vitiata, sanitas, qua apta sunt functionibus obeundis, ad quas destinantur; dein robur, agilitas, etc. et

his contraria, maxime vero mortalitas, et inhærens perpetuo necessitas rerum plurimarum ad conservationem individui, ut ajunt, velut circa victum, vestitum, habitationem, somnum, usum virium corporis.

(*b*) In animo insunt facultas cognoscendi, atque appetendi tum communis illa homini cum ceteris animantibus, tum qua is supra bestias intellectu et voluntate seu ratione eminet: inclinationes dein pariter generis utriusque. *Instinctus* vocant perceptiones animi molestas vel gratas, dum corpus re quadam indiget, eamque mens sine mora expetit, aut fugit: *Propensiones* sunt inclinationes voluntatis, per quas ferimur in rem quandam, sed æquabili et quieta ratione. *Stimulus* nuncupatur directio virium animi ad rem quandam efficiendam. (2) Sed in primis venire in considerationem hoc loco debet naturalis ac perpetua beatitatis appetitio, et molestiæ miseriæque fuga, dein motuum animi corporisque dominatrix ratio, qua mens humana præ innumeris animantium generibus sola habens notitiam summi Conditoris et sui ipsius, causas rerum atque ordines scrutatur, quid rectum, quid pravum sit in in humana vita, perspicit, sensus moderatur, imaginationis tum impetus cohibet, tum præstygias dispellit, cupiditates domat, et actiones utramque partem regendi facultate pollet, ut adeo homo, si ratione uti velit, res caducas universas longe infra se positas videat, easque præ æternis despiciat, et infinito cognoscendo bono atque amando intentus beatitatem consectetur, qua sempiterna illa ac divina mens potitur, cujus imaginem ipse mente sua impressam tenet. Affectiones igitur animi aliæ *tran-*

seuntes sunt, ut cogitata varia, appetitiones, voluptas, tædium, commotiones graviores, cupiditates, perturbationes: aliæ *permanentes*, ceu instinctus, propensiones, stimuli, non quod perpetuo mentem agitant, sed quod proposita re quapiam aut voluptate percepta vel molestia illico evigilant, et præsto sunt. In his aliud connatum est, aliud adventitium, et usu contractum, veluti consuetudines rectæ aut pravæ, studio atque iteratione actuum corroboratæ, quæ penitus infiguntur in nobis, vimque naturæ aliquando induunt. Ex his omnibus pernoscenda est ipsa mentis natura, concretionis expers, quæ res longe positas supra sensus cogitando et amando complectitur, beatitatis appetens, actuum domina et arbitra, permanens dissoluto corpore, et pro conditione præsentis vitæ æternum beata futura aut misera.

(*c*) Extrinsecus homini adhærescunt nominis existimatio, honor, dignitas, dominatio, opes: dein copia affluens rerum, ac possessionum ad necessitatem vitæ, vel commoditatem quoque et jucunditatem pertinentium, illustris prosapia, clientum, amicorum greges, aliaque generis istius, quæ pluris sæpe fiunt a stultis hominibus, quam sana ratio approbet.

(1) Unus interitus est hominis et jumentorum, et æqua utriusque conditio; sicut moritur homo, sic et illa moriuntur. *Eccle. III.* 19. Id pertinere ad interitum corporis tantum, patet ex eodem libro. XII. 7. revertatur pulvis in terram suam, unde erat, et spirius redeat ad Deum, qui dedit illum.

(2) Commemoravi naturæ instinctus, propensiones, stimulos; neque enim in naturam inquirenti præteriri debent vestigia naturæ ipsius, motusque. At enim dum scriptores nonnulli morbos naturæ vitiaque pro nativis motibus habent, atque in iis modo haerent, quæ com-

muniter homini ac bestiis conveniunt, fieri non potest, quin disciplinam juris naturalis proferant atque obtrudant humano generi, quam et feles, et canes et aselli terrestres ac marini norunt, exercentque. Horum avus Ulpianus jus naturae, inquiebat, illud est, quod natura omnia animalia docuit. Segreganda sunt primo communia illa et homini et feris bestiis, quæ ratione regi in hominibus debent, ceu amor sui, et studium conservandi vitam, incolumitatem; præterea sympathia, quam vocant, qua fit, ut quæ cognitione et appetitu pollent, aliorum similium statum quodammodo consentiscant; dein spectanda sunt ea quoque, quæ ita rationis sunt propria, ut in potestate non sint, sed etiam invitis obtingant; istiusmodi sunt cognitiones quædam, eæque non levis momenti, quae ipso rationis vitaeque usu in homine proveniunt necessario, verbi causa de supremo Deo conditore rerum et gubernatore, justoque judice pro meritis cuique tribuente: de animorum immortalitate, praemiis et suppliciis futurae vitae, de honestate et turpitudine actionum: similiter motiones quaedam voluntatis, ceu fastidium et pudor non voluntarius de commisso facinore, morsus conscientiae, supplicii metus, tranquillitas et gaudium mentis, culpae nullius consciae; desiderium perfectionis, existimationis, libertatis, amicitiae etc. aliaque istius generis a veteribus dicta virtutum semina, ac scintillae, quas ipsa in nobis accendit natura.

§. II.

Contemplanti humanam naturam fieri non potest, quin illico obversetur arctissima conjunctio, qua homo ipsa sua origine, omnique progressione vitæ, ac fine astringitur summo Deo, nempe Creatori suo, et gubernatori, et beatitatis fini ac metæ. Dein cum de se quisque, suaque præsente ac futura sorte cogitet necessario, fit, ut alium quisque a seme-

tipso se considerans, quid maxime sibi expediat, quid a semet debeatur sibi, expendat, dicatque: *proximus egomet sum mihi* præ hominibus aliis, præsertim cum, ut Cicero inquit, multiplex animal sit homo, nempe multiplici præditus facultate, nec ipse sibi perpetuo intus consentiat, sed deliberando appetendoque sæpe in partes distrahatur contrarias. Denique non uno vinculo hominem cum hominibus devinxit natura, communi nempe origine, progressu ac fine, similitudine facultatum, appetituum, miseriarum, voluptatum, et qua unum præ animantibus hominem instruxit, facultate sermocinandi, communicandique cogitata et sensa animi, mutuam opem ac solatia. Dubium igitur non est, quin ad perfectam naturæ hominis cognitionem id triplex pertineat conjunctionis nexusque genus, nempe hominis cum supremo Deo, semetipso, hominibus aliis.

(*a*) Supremo quidem Deo immutabili necessitate nos *creatio* astringit, *gubernatio*, *beatitatis finis*. Quidquid homines contulere, ut essemus in universitate rerum, totum id, uti vis generandi et facultas omnis provenit a Deo, a quo mentem unaque vitam accepimus. (1) Quanti igitur quanti sumus, Dei sumus, qui sibi inconcusso et summo jure nos vindicat. Adde creationi Creatoris divinam *sapientiam*, qua rebus a se conditis optimos fines præstitnit, aptissima-

que media administrat: incredibilem *bonitatem*, qua communicare beatitatem suam cum mentibus creatis vult: immensam *potentiam*, qua consilia sapientiæ et bonitatis suæ exequitur, quæque obstacula sunt, removet; tum intelliges, nihil optabilius esse homini, quam ut a Creatore suo pendeat totus, eidemque animo volenti, non tristi necessitate sese ipse subjiciat. Hæc si animo comprehendas, divinum, id est, summum imperandi jus perspicies, cui summa et inviolabilis obtemperandi necessitas seu obligatio respondet. Si dein ad gubernatricem rerum providentiam attollas mentem oculosque, cito intelliges, cœleste Numen non modo *imperare posse* conditis a se mentibus, sed reipsa imperare, ac perpetuo moderari, tum quæ hominis in potestate non sunt ceu diuturnitas vitæ, incolumitas, fortuna prospera et adversa, humanorum consiliorum exitus; tum quæ in manu consilii hominum, et arbitratu liberaque potestate reliquit sanctissimis præfixis legibus, gravissimaque sanctione munitis, quemadmodum paulopost explicaturi sumus. Denique ob similitudinem mentis nostræ cum divina et perfectissima mente fieri non potest, ut vera beatitas alia vel a nobis percipiatur, vel a Conditore præfiniatur, quam quæ in cognoscendo et amando infinito bono posita est; citius appetitum sensuum expleri intelliges, quin rem sensu percipiat, quam mentem rationis participem, quin teneat infinitum bonum, in eoque acquiescat.

(*b*) Generatim dici potest, hominem non sibi tantum, sed aliis quoque hominibus natum esse, idque esse naturæ, ejusque auctoris consilium, ut alter alteri succurramus quaqua ratione. Neque tamen id obstat, quo minus altio-

re ductu hominum consuetudine quis excedat, et sublimiori vitæ instituto tantundem prosit humano generi, quantum qui in medio versantur foro. Cœterum hominum inter homines degentium beatitas præsentis vitæ, aut certe minor, majorve miseria magnam partem ex aliorum, quibuscum vitam vivit, consortio, affectionibus, moribus factisque pendet. Uti enim maximæ utilitates alteri ab altero provenire possunt; sic nulla est tam detestabilis pestis, quæ in hominem ab homine non proficiscatur.

(*c*) Natura suas cuique nostrum facultates distribuit, suas singillatim vires corporis animique; ac miseriam suàm aut voluptatem mentis ita quisque intime percipit, ut nemo magis; non alieno judicio, sensuve, sed nostro miseri sumus aut felices; ac fieri potest, ut sempiterna beatitate aliquando potiamur, etsi alii eadem excidant, aut contra cogamur illa carere, gravissimosque cruciatus ferre, etsi beatissimi sint alii. Nemo igitur, si sapere velit, ita se aliorum impendit commodis, seipsum ut penitus negligat; estque illud æque sanæ rationis, quam divinæ sapientiæ effatum: *Quid prodest homini, si mundum universum lucretur: animæ vero suæ detrimentum patiatur? aut quam dabit homo commutationem pro anima sua?* (2) Neque tamen hæc eo pertinent, ut perpetuo seipsum quisque spectet agendo, suaque commoda. Satis est, si non noceat sempiternæ beatitati suæ. Quid enim nos cogit, ut de nobis semper cogitemus, nostroque inhiemus lucro? ac videtur mihi hæc summa esse perfectio ac beatitas humanæ mentis, ut sui aliquando oblita de solo Deo ejusque admirànda pulchritudine cogitet, et gaudeat cogitando, et divinitatem admiretur, prædicet, purissimo-

que complectatur amore; quamquam idipsum in maximam perfectionem ejusdem mentis redundet, ut animadversum est supra. Quid? si beneficium in me confers, tuis rationibus te consulere non vereberis profiteri, teque non benefactorem esse, sed nundinatorem, neque meæ, sed tuæmet rei gestorem utilem? Sane qui maxime attenti sunt ad rem suam, id quam occultissime solent agere, palamque jactitare, non suo quodam emolumento, sed aliis gratificandi studio aut publicæ rei juvandæ consilio res graves suscipere se, ac moliri. Recte Tullius l. V. de finib. *Honestum*, inquit, *intelligitur, ut detracta omni utilitate sine ullis præmiis fructibusque per seipsum possit laudari. Permulti enim eam unam ob causam multa faciunt, quia decent; quia honestum est, etsi nullum secuturum emolumentum videant.*

(1) „ Dixit ad eos (Mater Machabæorum ad septem „ filios) nescio, qualiter in utero meo apparuistis: ne- „ que enim ego spiritum et animam donavi vobis et vi- „ tam, et singulorum membra non ego ipsa compegi: „ sed enim mundi creator; qui formavit hominis na- „ tivitatem, quique omnium invenit originem. „ *II. Mach. VII.* 22 23.

(2) *Matth. XVI.* 26.

§. III.

Status Philosophis appellatur complexio omnium notarum tam constantium, quam mutabilium, quæ rei insunt, vel adsunt; diciturque status *physicus* rei, quando ea notarum complexio provenire intelligitur. a causis secundum naturam suam agentibus, vel effectis: *status mora-*

lis, quando complexio notarum, quæ naturæ intelligenti insunt, vel adhærent, refertur ab mores, nempe ad jura et obligationes, quæ vi illius complexionis naturarum intelligentium propriæ sunt; inde fit, ut ipsa jurium et obligationum complexio, quæ in hominem certis notis affectum cadunt, *status moralis* nuncupetur; homo vero ejusmodi notis, indeque profluentibus juribus et obligationibus affectus vocetur *persona*: homines plures inter se consociati ad certum finem, et communi sententia ac voluntate operantes, sunt persona *moralis*. Quemadmodum omne, quod in hoc mundo est, id in spatio quodam sit, necesse est; ita esse vel cogitari nihil potest, quod idem non sit in statu quodam. Repugnat enim, ut quod est, id circumquaque determinatum non sit. Semper igitur in homine præsto erit complexio notarum qua constantium, qua mutabilium, quæ jurium atque obligationum eidem convenientium contineat rationem. Atque hoc quidem modo quandam analogiam inter spatium ac statum videre sibi visus est Pufendorfius. De statu morali, quem unum intelligi hoc loco res ipsa indicat, sequentia sunt adnotanda:

(*a*) *Status naturalis* hominis is est, quem a natura obtinet, nullo accedente hominis facto, instituto ac peculiari et voluntaria Dei

lege: contra *adventitius* est, qui ex hominis facto vel instituto quodam, aut voluntaria Dei lege supervenit. Quia hominem ipsa natura ad societatem hominum aliorum conformavit; idcirco status, quem a natura obtinet homo, non excludit societatem hominum, generalem nempe et absolutam, sed eam tantum, quæ ex hypothesi cujusdam facti vel instituti e. g. ex propria electione oritur. Si homines ex Adamo et Eva tanquam communi stipite descendisse, proindeque communione sanguinis ac stirpis conjunctos, et adventitio statu affectos objicias; respondendum est, illud vinculum ex cognatione proveniens eo magis exolescere, quo longior a communi stirpe fit progressio; ac posito etiam quovis adventitio statu quæri et investigari nihilominus posse, quid homo solius naturæ vi, etsi abesse cogitetur is status, debeat Deo, sibi ipsi, aliis hominibus. (1).

(*b*) Homini in societate absoluta generis humani constituto non una suppetere potest ratio conjungendi se arctius cum alia persona, aliisve pluribus, ad fines naturæ consentaneos; sic existent societates *particulares*, quæ non communes cum omnibus sunt, et *hypotheticæ* nempe ex hypothesi pacti vel instituti cujusdam. Ejusmodi societates maxime simplices sunt conjugalis, parentalis, herilis, ex quibus, aut certe quarum ex pluribus coalescit societas familiæ, seu domestica. Status istiusmodi sociorum adventitius, est complexio Jurium et obligationum conjugibus inter se, parentibus ac liberis, domino ac servi, patrifamilias et domesticis convenientium.

(*c*) Consociatio familiarum sub communi imperio civitatem efficit, et statum adventitium

civilem, complectentem jura et obligationes imperantium et parentium.

(*d*) Plures civitates, quarum altera ab altera non pendet, cum sint instar personarum moralium, tanquam personæ in statu naturali degentes proindeque suis juribus et obligationibus affectæ spectari possunt, solentque.

(*e*) Quamdiu obligationes, quæ statum quempiam comitantur, inter se haud pugnant; nec repugnabit, ut idem diverso statu sit affectus tempore eodem. Hinc obligationes, quæ cuidam conveniunt, ex aliis atque aliis statibus, tanquam diversis principiis derivari sæpe queunt; ac qui obligationes colligit ex uno statu tanquam principio dimanantes, reliquis prætermissis, non continuo obligationes alias ex aliis manantes statibus excludere aut inficiari censendus est.

(*f*) Status quivis adventitius id fere efficit, ut quæ per naturalem statum parum determinata sunt jura, ea magis, et adcuratius determinentur: ut obligationes status naturalis propriæ firmentur novis vinculis et rationibus atque incitamentis: denique ut nova existant jura, et obligationes novæ, quarum in naturali statu ratio nulla deprehenditur.

(1) „ Ad Statum naturalem, quem et primigenium „ vocitant, verba Ciceronis referenda sunt *l. I. Offic.*„ „ intelligendum est etiam, duabus quasi nos a natura „ indutos esse personis: quarum una est communis, „ ex eo, quod omnes participes sumus rationis, præ- „ stantiæque ejus, qua antecellimus bestiis: a qua om- „ ne honestum decorumque trahitur, et ex qua ratio „ inveniendi officii exquiritur. Altera autem, quæ pro- „ prie singulis est attributa. „ Hanc quidem alteram in varietate morum, propensionum, studiorumque Tul-

lius collocat, additque: „ Duabus iis personis, quas „ supra dixi, tertia adjungitur, quam casus aliquis vel „ tempus imponit. Quarta etiam, quam nobismetipsis „ judicio nostro accommodamus. – – se alii ad philoso„ phiam, alii ad jus civile, alii ad eloquentiam appli„ cant, ipsarumque virtutum in alia alius mavult ex„ cellere. „

§. IV.

In facultatibus animi nostri, in rebus circumpositis extra nos, in triplici eo nexu, quo Deo, hominibus, nobismetipsis devincimur, denique in statibus diversis, de quibus adhuc egi, luculenter promicant consilia divinæ sapientiæ, rerumque fines impressi in natura earundem. Hos fines, unaque voluntatem suam Creator re magis, quam verbis manifestavit. Finium ultimus Conditoris gloria est, et hominum beatitas; de qua, etsi aliæ tractent etiam theoreticæ disciplinæ; tamen illud proprium hujus loci est, veram beatitatem hominis ejusmodi esse oportere, qua I. potiri quivis queat: II. quæ completa sit, id est, quæ removeat miserias, et facultates hominis ac desideria expleat. III. Denique quæ æternum perduret. Ex conditione triplici hac de rebus caducis præsentis vitæ, earumque veluti pretio, ceu de opibus, existimatione nominis ac gloria, de oblectamentis sensuum cogitatum ferri judicium, indeque

configi debet, veram beatitatem præsenti mortalitati haud concessam, sed alteri immutabili vitæ reservatam a summo Deo fuisse; neque tamen nullam optimus Conditor, beatitatis ac tranquillitatis particulam nobis paravit atque obtulit in terra degentibus; estque ea, quam et *viam* esse voluit, qua sempiternam, expletamque felicitatem consequeremur, ac *finem*, quem persequeremur in hoc statu mortali. Uno verbo rem complectuntur, qui præcipiunt *convenienter naturae vivere*, idque hominibus ceu finem in hac vita propositum esse statuunt, (1) quamquam; ne manca et imperfecta sit notio, totum id explicatius tradatur per tria disciplinæ istius summa capita, quæ sunt: *Primo* Religio seu cultus, quem summo Deo præstamus in hac vita. *Secundo* conservatio, cultura seu perfectio status proprii, *Tertio* socialitas. De hisce finibus, quos hominum vitæ atque actionibus proxime natura proposuit, tria itidem momenti maximi sunt animadvertenda:

(*a*) Insunt in finibus certi gradus, estque modus ac finis, intra quem fines præfixos persequi possumus aut debemus. In omni re videndum ac statuendum est, *quatenus* v. c. studendum sit perficiendo statui, excolendæ menti per artes, scientias; quatenus opera navanda aliorum commodis, quatenus colligendæ opes,

quatenus honoribus ac dignitatibus vacandum: quatenus sumtus faciendi in rem divinam pro extruendis vel ornandis templis etc.

(*b*) Quia plures nobis propositi sunt fines, propiores, eorum ordo quidam cogitari debet, quo alter alteri præstat, aut contra subjici debet; neque enim infirmitas virium nostrarum, neque tempora, quibus implicamur, sinunt, ut omnia animi, corporis aut externa commoda consectemur, aut quævis incommoda simul evitemus. Exoritur sæpe pugna, et collisio bonorum, finiumque, ut, qui unum servare velit, vel adipisci, alterum dimittere e manibus cogatur. (2)

(*c*) Qua via eo perveniri possit, quo tendimus, dispiciendum est: et finium mediorumque comparatio facienda diligenter; ne scilicet recedamus a meta, quando propinquare volumus: ne medicina nocentior sit malo, cui depellendo adhibetur: et ne committamus mala, ut eveniant bona. Hoc modo de μονομαχια quærunt, sitne apta ratio reparandi honoris læsi; et pactum anarchicum familiarum, utrum sufficiat præstandæ securitati, an societas civilis ob eam causam ineunda sit necessario.

(1) Cum plurimi tractatores hujus disciplinæ id fere spectent, quod hominum naturæ cum bestiis commune, aut etiam depravatum habet; pauci complectantur omnia, quae indita nobis a natura sunt, nec satis attendant ad nobiliores illas facultates, per quas similitudine quadam attingimus primam et infinitam mentem; usu venire solet, ut iidem mirifice dissentiant in eo, quid naturae conveniat maxime. Hobbesius considerata ferocitate quorundam populorum et communi hominum cupiditate sibimet consulendi, vim ac bellum omnium in omnes, Epicurei sensuum oblectamenta ac titillationes;

Pufendorfiani societatem, Stoici virtutem quandam rigidam et sensus expertem, alii alia statuerunt, secundum quae convenienter naturae vivi possit ac debeat. Wolfiani perfectiones rerum, studiumque hominis semet perficiendi perpetuo in ore habent. At si penitus eos excusseris, imtelliges certe, æque corporis ac sensuum commoda, quam animi cultum, dein copiam rerum ad vitae jucunditatem servientium, hominum gratiam, aedificiorum opportunitatem, ac quidquid propriae utilitatis ac fluxae beatitatis nomine venit, ab illis *perfectiones* nuncupari, honestiore saepe vocabulo, quam re. Qui ab hominibus incultis, et inveterata barbarie efferatis discendum putant, quid naturae maxime conveniat: perinde sentiunt opinione mea, ac si a luscis de coloribus exquirendum judicium dicerent, aut vinolentorum ac furiosorum somnia consiliis hominum sanorum siccorumque et sapientum cogitatis esse anteferenda. Alii ad primae aetatis motus et gliscentis rationis sensa plurimum attendunt; quasi de natura atque indole frugum judicandum sit tum, cum immaturae sunt aut putres.

(2) De finium ordine palmariam legem edidit divinus Servator *Matth. VI. 33.* Quaerite *primum* regnum Dei, et justitiam ejus: et haec omnia adjicientur vobis.

§. V.

Constiti adhuc ad fontem omnis naturalis juris, qui natura est, quoque perpetuo erit recurrendum. Porro in natura, ut breviter colligam, quæ inculcari satis non possunt, insunt, alia pertinentia ad animum hominis, alia ad corpus, alia ad res externas eidem extrinsecus adhærentes: inest arctissima conjunctio, ac nexus, quem constrinxit ipsa nasura, cum summo Deo, homine ipso, et hominibus

aliis: inest status naturalis vel adventitius multiplex: insunt fines, denique in finibus gradus, ordo, proportio comparata ad apta media. Horum omnium contemplatio, ex qua universa deinceps disciplina haurienda est, jam nunc offert quædam commoda, eoque nos ducit.

(*a*) Ut jurisprudentiæ naturalis, amplissimum campum, ejusque in partes quatuor divisionem conspiciamus. Prima, quæ *privata* dicitur, hominem in statu positum naturali considerat, nullo affectum adventitio statu. Altera *jus sociale hypotheticum* tum generatim exponit, tum quæ ad minores pertinent societates. Tertia, quæ appellatur *jus publicum universale*, de civili societate. Quarta denique de naturali proindeque universali *jure gentium* tanquam moralium personarum tractat.

(*b*) Ut res et doctrinæ summi momenti, quibus abundant singulæ partes jurisprudentiæ, reducantur ad certa capita et veluti fixas ac distributas sedes ingenti memoriæ adjumento et ordinis commodo. Quidquid enim de homine disseritur, ad animum ejus referendum est, ad corpus, vel res externas eidem adhærentes: huc officia hominis erga hominem, huc varia delicta, huc varia præmia, aut variæ pœnæ, huc diversæ particulæ beatitatis aut miseriæ humanæ referendæ sunt. Ex nexu illo triplici tria pendent officiorum summa genera, erga supremum Deum, hominem ipsum, alios, vel solo naturali statu vel adventitio præterea affectos, aut denique ope civilis imperii in unam conflatos personam moralem.

(*c*) Ut cogitando progrediamur ad veritates generis diversi penitus, quas *Practicas* vocant. Nam contemplatio naturæ, ejusque affectionum, partium, nexuum, statuum, finium theoreticis cognitionibus tota absolvitur, nec quid ab homine in regendis actionibus fieri honeste possit, aut expediat, aut necesse sit, enunciat. Id practicæ cognitionis proprium est, quæ sine ingenti rerum ac doctrinarum perturbatione confundi non potest cum theoretica cognitione, etsi ab hac suam originem, omnemque vim trahat, ut deinceps ostendam.

CAPUT II.

CONTEMPLATIO NATURÆ AD COGNITIONES PRACTICAS JURIS NATURALIS HOMINEM DEDUCIT.

ARGUMENTUM.

§. VI. Progressio rationis a theoretica ad practicam cognitionem VII. In practica cognitione inest, quod actionem regit: quod libertatem afficit: quod voluntatem ciet. VIII. Insunt in hominibus ejusmodi practicæ congnitiones seu regulæ; quæritur de illarum vi, seu an extet naturæ jus? IX. Deductio obligationum, consiliorum, jurium. X illustratur. XI. Speciatim de obligationibus naturæ: XII. consiliis: XIII. de juribus seu facultatibus moralibus.

§. VI.

Est hoc proprium naturæ intelligentis, quæ actiones suas ratione et consilio regit, ut ex sui rerumque aliarum theoretica cognitione, quid expetendum, fugiendumve sit, quid honeste fieri queat; quid expediat, fere sine magno labore con-

cludat, ea prope ratione, qua artifex proposito fine operis, materia, et instrumentis, quid efficere, quaque ratione debeat, intelligit. Unde more receptum apud veteres Philosophos fuit, ut rationem aliam theoreticam, aliam practicam dicerent, cui cognitiones responderent generis utriusque. Qui summam Dei bonitatem, immensam potentiam, sapientiamque contemplatur, cito conficit, in ejus providentia acquiescendum sibi esse, eiusque voluntati modis omnibus parendum. Qui animi sui nativas dotes, et præclaros fines cogitat, ad quos hominem natura, et naturæ auctor destinavit, illico intelligit, nefas esse homini, bestiarum more affigi oblectamentis carnis ac sensuum. Qui communem naturam, communem indigentiam, communes succurrendi facultates spectat, non potest non colligere, oportere, ut alter alteri præsidio sit, maximeque cavendum esse, ne abrumpatur conjunctio animorum, quam ipsa natura primum conciliavit. Sic igitur statuendum:

(*a*) Quando proposita et explicata natura rerum maximeque hominis, quod ad theoriam, seu cognitiones theoreticas pertinet, vi rationis infertur, quid fieri ab homine aut non fieri fas sit, expediat, oporteat; tum dicimus regulas morales seu cognitiones practicas spectantes ad honestatem morum, *ex natura peti*, vel ut Cicero aje-

bat, ex *intima philosophia depromi*: *rationes* agendi vel non agendi esse *naturales* cum *actionibus connexa esse motiva*, *actiones determinari per motiva* hominum natura, ex socialitate, ex divinis perfectionibus desumta.

(*b*) Docemur ratione et experientia, cum actionibus nostris connexas esse vi naturæ consecutiones commodas vel incommodas; quales sunt conservatio vitæ viriumque, incolumitas ac valetudo, aliorum benevolentia, nominis existimatio, voluptas animi ex acquisita perfectione quadam proveniens, emolumentum rei familiaris, securitas etc., aut consecutiones his contrarias. Ejusmodi consecutiones cum actionibus connexæ *actionum momenta vel motiva* appellantur a Wolfianis maxime, qui eas etiam *præmia* vel *supplicia naturalia* vocitant; eoquod vi naturæ proveniant, et præmium generatim ab ipsis dicatur quoddam bonum cum actione conjunctum tanquam motivum aut momentum eam ponendi: supplicium vero malum connexum cum actione tanquam motivum aut momentum eam omittendi: et quoniam is actionum et consecutionum nexus a rerum conditore ac gubernatore præstitutus est; idcirco ea præmia ac supplicia etiam *divinis* annumerari posse censent. Patet vero, quomodo ex cognitione theoretica ejusmodi consecutionum cum actionibus cennexarum progredi homo debeat ad practicas cognitiones de rebus expetendis, fugiendisque.

§. VII.

Tria sunt in reguli s moralibus diligenter inter se discenienda; nam primo.

(*a*) Instar prælucentis facis regunt hominum actiones, quando iidem appetunt quidquam, aut refugiunt, quando deliberant, decernunt:

(*b*) ita vero regunt, ut nunc ostendant, quid liberum et concessum homini sit agere: nunc imperiose præscribant, quid agere necessum sit, ut, nisi se reum facere homo coram summo Deo, ipsoque mentis suæ tribunali velit, omnino parere cogatur: alias denique, quid maxime expediat, suadendo vel dissuadendo indicant, relicta optione libera, ut nefas haud sit, utrumvis eligatur. Patet ergo, cur aliæ dicantur *concessoriæ* regulæ, aliæ *obligatoriæ*, aliæ *suasoriæ*; primæ referuntur ad *jus seu facultatem* agendi, alteræ ad *obligationem*, tertiæ ad *consilium*.

(*c*) Regulæ morales, quæ ratione fiunt, atque in intellectu hærent, sæpe vim et motionem exerunt in voluntatem, eamque, ut arripiat aliquid aut defugiat, non segniter solicitant, cient, impellunt, agitant et mentis æquabilitatem seu inertiam interturbant. Sic animum cupiditate, dolore, metu vacuum ipsa æquitas rei, aut honestas vehementer impellit, ut recte agat, et qui maxime pellicitur ad committendum flagitium, si nondum obbrutuit, refugit turpitudinem, luctatur, vimque sibi inferre cogitur, ut flagitiosus sit.

§. VIII.

Quo modo exploratum est, inesse in hominibus, si sanis sensibus utantur, cognitionem quandam solis ac lunæ; ita certum pariter est ac manifestum, inesse regulas morales, quæ ostendant, quid ci-

tra piaculum fieri, aut non fieri possit: quid præ cæteris expediat, quid necesse sit, id est, quæ doceant homines jura seu facultates agendi, consilia, obligationes. Illud quæri solet, quæ sit vis istiusmodi regularum, et quale principium. In idem recidit hæc quæstio, ac cum naturæ jus, ejusque principium generale investigatur. Quo loco juris vocabulum non jus singulare quoddam, sed innumerabilium et legum et facultatum complexionem denotat; quæ ipsa res difficultatem creat, cum plurima sint perobscura et gravibus controversiis obnoxia, nec sine longo argumentorum quasi filo explicari queant. Ac ii quidem Scriptores, qui principium juris allaturi naturam sectari, aut rerum perfectiones, aut veras utilitates jubent, aut Deum summe amare nos docent, dein nos ipsos, denique alios homines; profecto non principium juris, sed jus ipsum, ac legem proferunt; de cujus principio eadem quæstio revolvitur, unde vim atque originem ducat. Nulla igitur regula moralis, seu practica cognitio aliarum regularum, jurium, ac legum naturalium principium seu prima ratio esse potest; cum nulla sit practica cognitio, cujus anterior ratio ex theoretica cognitione quadam non dimanet. Quare quodcunque principium sit naturalis juris, id theoretica cognitio-

ne contineatur, efferaturque, necesse est. Eja! demus operam, ut paucis sententiis constringatur amplissima tractatio gravissimaque; quoniam multitudo verborum in re a sensibus remotissima potius obtundit mentem, quam informat.

§. IX.

Actiones hominum per se et natura sua respiciunt atque attingunt perfectionem quandam summi Dei: Deus autem vi perfectionis suæ imperfectus esse, sive, ut Veteres ajebant, negare seipsum non potest, neque aliter regere hominem, ei imperare, vetare, aut concedere quidquam, nisi convenienter suis perfectionibus. Ex quo efficiuntur hæc tria:

(*a*) Quæcunque actio divinæ perfectioni repugnat, aut, ne ea tolli videatur, necessario suscipienda est, ea naturali subjacet obligationi.

(*b*) Quoniam actionibus nostris fines persequimur a natura propositos: fines autem naturæ certos gradus, ac quosdam celsiores ac præstantiores habent, qui neque universe frustrari ac negligi ab humano genere, neque sine discrimine præscribi possunt; idcirco actio, qua ad finem tenditur gradu quodam celsiore ac præstantiore, a natura hominibus consilii instar atque invitamenti proposita esse censenda est.

(*c*) Ex obligatione quavis naturali manifeste sequitur jus et facultas agendi, uti ex necessitate rei possibilitas; dein quod suadetur vi

naturæ, id ab ea concessum esse, recteque fieri palam est. Si igitur obligationes naturæ extant, si consilia; etiam jura seu facultates morales agendi extare necesse est. Dein sæpe plures propositæ sunt viæ aut plura media assequendi naturales fines, ut perinde sit; utrumvis eligatur: quodvis autem eligi possit, cum fini serviat. Postremo etsi quidquam universis præceptum sit idque necessario ad fines naturæ, non tamen idcirco singuli ultra jus id agendi etiam obligationem habent: igitur quædam jura seu facultates seposita etiam obligatione ac consilio cogitari possunt.

§. X.

Tria deduximus ex propositionibus binis; neque ea deductio magnopere difficilis aut obscura videtur. Sed nempe propositionibus ipsis lux afferenda est, ut planissime perspiciatur, qua ratione actiones hominum respiciant, atque attingant perfectionem quandam summi Dei: dein quid illud sit, a Veteribus dictum, Deum negare seipsum non posse, Actionum genus est triplex; aliæ enim proxime pertinent ad summum Deum, aliæ hominem, qui agit, maxime attingunt, aliæ referuntur ad alios homines, quibuscum vitam degimus. Quovis hoc actionum genere respici divinam quandam perfectionem, singilatim explicandum est.

(*a*) Actiones, quæ ad summum Deum proxime pertinent, atque in ejus cultu firæ sunt,

referri ad ejusdem perfectiones posse, iisque conformari debere, dubium non est, ut nec aliter sentiamus de Deo, neque erga illum aliter affecti simus ac divinitati consentaneum est. Aut obscurum cuiquam esse potest, rationibus attingi perfectionem quandam summi Dei, quando immensam ejus celsitatem et cogitamus, et adoramus, quando inexhaustam clementiam, insuperabilem potestatem, inaccessam sapientiam, immortalem dominatum, propensissimam misericordiam, inexorabilem justitiam, superfluentem bonitatem et contemplamur, et admiramur et prædicamus; quando admirabilem providentiam, æternam rerum omnium moderatricem, intuemur, ac sempiternæ mentis pulchritudinem immutabilem amplexamur toto corde, tota mente, omnibus viribus? quid vota nostra, sacrificia, preces, sacramenta, ceremoniæ, quæque sunt generis istius, nonne ad Deum ejusque perfectiones proxime pertinent? Contra vero superstitio, cultus dæmonum, falsorumque numinum, blasphemiæ, sacrilegia, perjuria, desperatio nonne iisdem penitus adversantur?

(*b*) Alterum actionum genus; quo secum ipso quisque occupatum maxime, nihil, credo, ad Deum pertinebit, cujus opificium sumus, quanti quanti sumus, qui et conservator et rector, ipsaque beatitas nostra est, a cujus nutu pendemus nullo non tempore et loco, ad cujus similitudinem conformata est mens nostra, quæ una ex mundanis rebus de ipso cogitet, ejusque contemplatione et amore conquiescere potest? Si quis vim sibi infert, si membra depravat temere, si incolumitatem, si vitam projicit, si impatientia doloris aut fortunæ,

fame se enecat, si præclaras animi facultates, si corporis vires sapientissimo consilio datas a Conditore desidia languere sinit, si finis a Deo præstituti ac beatitatis suæ immemor lasciviæ se dat, atque ad bestias projicit, omnique turpitudine fædat divinitatis imaginem; nihil id scilicet ad divinas perfectiones attinebit? Quemadmodum sapientia, inquit Tullius, si oculis cerneretur, incredibiles excitaret amores sui; iat profecto si nativam mentis nostræ celsitatem ac nobilitatem aspiceremus, tum pateret certe, quantopere illecebræ censuum, ac quodvis delectationis obscœnæ genus dedeceat humanam mentem, eamque deformet, nauseaque et horrore plenam reddat coram summo Deo. Nunc vero etsi obscurius noscamus ipsi nos; tamen mentem nostram adversus turpitudinem congenito pudore ac verecundia obvallavit natura, turpibusque factis acerbam intus reprehensionem ac mœstitiam, et diros morsus annexuit Nihil igitur peccare se in Deum arbitrabuntur, qui naturale id honestatis munimentum lascivis locis, sermonibus, gestibus, imaginibus, factis diruere ac demoliri audent? Dein cum homo similitudine naturæ mentisque suæ accedat ad Deum; ignorare forsan aut dubitare potest, quin in omni vita instituenda propositas habere divinas perfectiones debeat, ut parcendo commiserando, benefaciendo ad Deum quoque accedat? Qui adversis rebus animum abjiciunt, qui perturbationi ac desperationi se dant; nihilne adversus providentiam delinquent res cunctas sanctissime administrantem? contra qui secundis rebus efferuntur animo, sibimet præfidunt, obvium quemque conculcant, ac despiciunt; nihilne offendent in divinam bonitatem, cui totum id, quo se effert homo stolidus, ac-

ceptum ferri debet? Satis nunc quidem, quantum necesse est hoc loco, intelligi opinor, actiones hominis, quibus uno secum occupatus maxime videtur, ejusmodi esse, ut ad divinas etiam perfectiones sint referendæ, iisque aut consentaneæ sint, aut gravissime repugnent.

(*c*) De tertio genere actionum, quæ alios homines proxime attingunt, prope supervacaneum est speciatim disserere. Si enim, quod in se quisque bene aut male agit, id consentaneum est divinis perfectionibus, aut contra; idemmet erit de actionibus existimandum iis, quas in alios exerimus. Paris enim naturæ sumus omnes, proindeque pari jure censendi, ut non aliter de singulis singuli, ac de se ipso quisque judicare debeat. Quodsi enim contingat forte, ut opprimar ego vi ant dolo malo ab homine nefario, doceor ab ipsa natura, mentem meam oculosque attollere ad summum Deum, eidemque commendare causam meam, sub cujus ditione ac tutela sum. Quid igitur? si iniquus aggressor sim ipse aliorum hominum, si membra ipsorum, si vitam, si honorem, si fortunas impetam; nihilne crimen meum divinæ justitiæ, sanctitati, providentissimæ gubernationi obnoxium erit? Qui alienis servis, qui liberis, qui clientibus benigne fecerit aut male; id pertinere ad Dominum, parentem, patronum nemo non videt: si homo hominem lædit, aut benefactis afficit; nihil id ad Dominum Universorum, communem parentem ac patronum pertinere opinari quis potest? Ac si ego inopia, si gravi morbo, acerba calamitate conflictari cogar, nec opis quidquam aut solatii exorare queam ab inhumanis ac duris sociis, offendi ab ipsis conditorem, atque ad indignationem pro-

vocari certo mihi persuadeo. Si ergo ipse inexorabilem me præbeam calamitosis ac indigentibus; nihil a me Deum offendi in animum inducam? Siquid ab homine impudice ac lascive in semet committitur, id repugnare divinitati, cujus in se imaginem circumfert, supra animadvertimus. Quid ergo? qui alienam pudicitiam tentant, qui lenocinium, qui meretricium quæstum exercent, aut lascivi amoris sordes quaqua ratione provocant; nihil scilicet coram divinitate rei sunt, cujus imaginem tanta fœditate commaculant?

(*d*) His quidem expensis ambiguum esse non potest, actiones nostras, sive ad Deum referantur proxime, sive ad nosmetipsos aut alios homines, semper ratione quadam attingere perfectiones summi Dei. Quid ergo concludemus? eas a summo Deo necessario præceptas esse, aut vetitas. Eccur ita? quid enim supremo Deo necessitatem præcipiendi aut vetandi imposuit? nihil sane, nisi perfectissima Dei natura, ob quam imperfectus esse, aut negare seipsum haud potest. Quodsi perspicuum non est; dicam sane, quale sit dictum illud a Veteribus: Deus ni præciperet, quæ divinis perfectionibus ita consentanea sunt, ut secus tolli videantur, aut quæ iisdem repugnant, prohiberet, ipsum se negaret.

(*e*) Seipsum negaret fons, si negaret se originem esse procurrentis rivuli, se sitim pellere, se refrigerare. Seipsam negaret lux, si negaret abs se tenebras discuti, novamque speciem et vitam impertiri rebus. Seipsam negaret via, si, quæ rectissima est atque unica, hac veniri ad metam posse negaret. Seipsum negaret genitor, si, quos progenuit liberos, negaret suos. Seipsum negaret, si, qui cum summo imperio

præest Rex, sibi reverentiam deberi ac subjectionem negaret. Seipsam negaret norma, si secundum ductum suum fieri constructionem debere negaret. Seipsam negaret dulcitudo, ac pulchritudo, si oblectamento se esse iis, qui se fruuntur, negaret. Quid igitur? Deus, qui imperfectus esse atque negare seipsum haud potest, an negare poterit se originem esse cunctarum rerum, atque omnis boni, quod demum cunque comprehendi mente potest? negabit, necesse esse, ut creata mente subjectio sibi ac reverentia præstetur? abdicare se unquam poterit summo imperio, aut quod ex sapientissimis caussis condidit, id curare desinet quasi mutata voluntate, aut perinde habebit, voluntati suæ atque optimis legibus a creata mente obtemperetur, nec ne? cum homini libertatis jura dederit, ea ab aliis violari ac frustrari non gravate feret? Quis unquam princeps disturbari a sibi subjectis consilia sua, aut privilegia a se in alios cogitato judicio, gravissimisque ex caussis collata conculcari æquo animo patitur? Negabit se beatissimum natura sua, omnique dignissimum amore ac cultu esse? ut mens humana, quam ad similitudinem suam efformavit, cognitioni et amori beatissimæ ac perfectissimæ mentis rem nihili præferat, divinamque imaginem voluptatum spurcitiis deformet, et inquinet, unquam probare poterit? Non poterit sane, cum negare seipsum haud possit, neque perfectus esse non possit.

§. XI.

Delecto velut communi fonte obligationum, consiliorum ac jurium naturalium, deinceps agendum de singulis est explica-

tius. *Obligationis* vox a rebus petita corporeis, uti aliæ innumerabiles ad res minime corporeas adhibitæ, eam vim habet, qua latissime patet, ut denotet vinculum, quo adstringimur ad faciendum quid vel omittendum, proindeque designat et id, quod ligat, ac constringit, et id, quod ligatur, ac necessitati faciendi aut non faciendi subjicitur. Hinc ajunt, alia *activa* est, alia *passiva* obligatio. Ut igitur distincte evolvatur obligationis notio, necesse est, istiusmodi vinculum esse *accommodatum naturae intelligenti*, esse *satis validum*, denique *internum*, sive ex natura rerum hominisque accersitum, quando de naturali obligatione tractatio est:

(*a*)Res inanimæ trahuntur vel aguntur pulsu exteriore: bestiæ factis in sensus impressionibus ad agendum abripiuntur necessario: natura intelligens ipsa se agit cognitionis ope. Erit igitur id vinculum, in quo sita obligatio est, *acccomodatum menti* nostræ, quod salva libera potestate agendi vel non agendi in cognitione rationum seu momentorum consistit.

(*b*) *Satis validum* id erit vinculum, quod ejusmodi rationibus ac momentis continetur, quæ nulli cedant rationi aut momento graviori, et præ quibus omnia alia et bona et mala recte spernantur ac relinquantur.

(*c*) *Internum* erit obligationis naturalis vinculum, si ex natura rerum maximeque hominis

eruitur, ut posita hominis natura non possit non poni obligatio naturalis. Hactenus in explicanda obligationis notione puto dissentientem me habere neminem. His igitur præpositis ita statuo: *Obligatio* (active sumta) *rita est in voluntate Dei propositis præmiis ac suppliciis præsertim futuræ vitæ, prohibentis ea, quæ repugnant finibus naturæ, quoad divinas perfectiones attingunt: ac præcipientis, quæ ad eos fines ita sunt necessaria, ut aliter tolli divina perfectio videatur.* Hæc enim una Dei voluntas est istiusmodi vinculum, quod supra descripsi. Nam

(*d*) accomodatum est naturæ intelligenti, quæ rationum momentis agit: hoc autem momentum divina in voluntate positum ratione innotescit, ratione ponderatur, et ratione præfertur momentis quibuscunque aliis;

(*e*) nec enim ullum momentum paris ponderis aut gravioris esse potest, ac voluntas summi Dei, cui et scientia cujusvis delicti, et potestas id puniendi, ac voluntas et inexorabilis justitia præsto est. Ac caduca quidem bona et mala omnia, ipsa etiam usura præsentis vitæ sæpe negligi honeste possunt virtutis causa, aliquando debent, ut pro tuenda patria, conservanda fide, profitenda religione. Fit etiam apud eos, qui rebus præsentibus capti sunt, ut boni unius cupiditas tanta sit, ceu honoris, pecuniæ, rei amatæ, ut cetera bona omnia præ illo videantur projicienda: unoque vitio vitia plura superentur: non sunt igitur vinculum satis validum, quo homines in officio contineantur; fluxæ enim sunt res mundanæ omnes, et longe inferiores natura intelligente, proindeque nisi celsiore quodam propositio fine quodam-

modo nobilitentur, juste despiciuntur. Ac si futuræ vitæ præmia ac pœnas tollas; inter præsentia bona illud optimum est ac præstantissimum, quod maxime cuique placet, et cupidissime ambitur (1). Huc pertinet effatum divini Magistri ac Domini mei plenum sapientiæ, et dulce super mel ori meo: *Dico vobis amicis meis, ne terreamini ab his, qui occidunt corpus; et post hæc non habent amplius, quid faciant. Ostendam autem vobis, quem timeatis: timete eum, qui postquam occiderit, habet potestatem mittere in gehennam; ita dico vobis, hunc timete.* (2)

(*f*) Denique vinculum positum in voluntatem necessaria Dei, internum est, et obligatio naturalis interna, in ipsaque natura rerum hominumque addita. Nam et fines naturæ non sunt adventitium quidquam, quod a naturis abesse possit; et actiones cum iis finibus necessario aut consentiunt aut pugnat: nexus finium actionumque cum divinis perfectionibus itidem ex sola horum omnium notione ac natura intelligitur: æque necessarium et immutabile est, ut secundum perfectiones suas agat, et præcipiat et vetet, et concedat hominibus mens perfectissima. Igitur positis rebus necessario ponenda est hæc Dei voluntas, et obligatio, in ea consistens voluntate, naturalis est, atque interna: quod non eodem modo in obligationibus ac legibus voluntariis Dei hominumve contingit. Qui amplius requirunt, ut naturalis obligatio sit, habeaturque *interna*; iidem, si poterunt, probent amplius. Non poterunt autem certo certius.

(*g*) Obligationi activæ in hunc modum explicatæ respondet passiva, uti hæret in eo, qui

obligatur, nempe necessitas illa moralis parendi divinæ voluntati, aut status naturæ intelligentis ei necessitati subjectæ, vel ut Pufendorfius inquit (3) *qualitas moralis operativa, qua quis præstare aut pati quid tenetur.* Propositio naturalem obligationem enuntians, *lex* naturalis est: actio legi naturali conformanda, *officium* Officiorum igitur genera tot, quot obligationum ac legum naturalium. Et quia omnis lex promulgatione indiget, sive actu, quo in notitiam legis veniri possit; censendum, legem naturalem vi aut ministerio rationis promulgari. Nam ut Pufundorfius animadvertit loco cit. §. 4. *parum putamus interesse, legem quis decretum vocet, an orationem* (seu propositionem), *modo non credatur ad legem esse necessarium, ut viva voce aut verbis in scriptum relatis promulgetur: eum sufficiat, si qualicunque modo voluntas legislatoris subjectis innotuerit, etiam per intrinsecam congeniti luminis suggestionem --- quamquam et hoc dici possit, leges naturales etiam ut sunt dictamina rationis, non posse aliter quam per modum orationis concipi.* Omni ad obligationem vel legem naturalem pertinentia complectuntur, qui ita illam describunt: est ordinatio (seu jussus divinæ voluntatis per rectam rationem promulgata circa actiones et omissiones liberas creaturarum rationalium ad rectam constitutionem et felicitatem humani generis divinis perfectionibus conformem necessaria.

(1) *I. Cor. XV.* 19. 32.

(2) *Luc.* 12. 4. 5. De suppliciis præmisque futuræ vitæ, et persuasione hominum etiam alienorum a cultu veri Dei, plena sunt Poetarum carmina, plena Historicorum monumenta, Philosophorum volumina. Fuit ea quoque veterum tum Philosophorum tum Patrum christianæ re-

ligionis communis sententia, in pœnis ac conscientiæ terrore vim maximam obligandi inesse. *Vid. S. Augustinus. in Psalm.* 118. *Serm.* 21. *S. Thomas* 1. 2. *q.* 100. *a.* 9. *Lockius de Intell. Human. l.* 2. *c.* 28. §. 6. *et* 8. *Pufendorf. de l. N. et G. l.* 2. *c.* 3. §. 20. Sed ajunt, virum probum non pœnarum metu exequi, quae recta sunt, sed virtutis amore. Sit ita sane; quamquam quis tam constanter virtutem colit, ut tot inter peccandi illecebras, in tanta naturae nostrae infirmitate, mentisque instabilitate, cum acerbissimi saepe casus incidant, gravissimaque pericula desciscendi ab honestate; quis, inquam, adeo constanter virtutem colit, ut nullo futurae vitae metu aut spe roborari debeat? Sed fac a viro probo posse abesse hunc metum: dicam ego cum Paulo *I. Timoth. I.* 9. *Lex justo non est posita.* quod idem de hominibus excellenti praeditis virtute Aristoteles Politicorum *l. III. c.* 9. in hanc sententiam expresserat: *in illos tales non est lex. Ipsi enim sunt lex.* Illud deinde saepe opponunt, esse aliquid in actionibus per sese honestum ac justum, quod intelligi queat, quin divinae legis, aut praemiorum vel suppliciorum veniat in mentem. Quisistuc negat, aut negavit unquam? sed hi nimirum cum omnia confundant, non vident, regulas morales, uti ex natura eruuntur, aliter spectandas esse, qua mentem dirigunt, aut voluntatem ipsa honestatis vel aequitatis ratione commovent, aliter qua hominem obligant, sive agendi necessitati subjiciunt. Obligatio quidem, ac lex non cognitione quadem theoretica continetur, sed in voluntate sita est, et a voluntate proficiscitur, utique summi ac caelestis Imperatoris, cujus jussum, potestatem, perspicaciam, justitiam nemo subterfugere aut infringere potest. Addam hoc loco id quoque, absurdius nihil excogitatum unquam fuisse, quam ut obligationis naturalis notio atque explicatio insaniæ Atheorum aptaretur. Quae quidem stultitia, uti innumerabilia generis istius, nostrorum temporum partus, seu potius labes ac probrum est

(5) *De J. N. et G. l.* 1. *c.* 6. §. 8.

§. XII.

Nec infirmitas humanæ mentis admittit, neque infinita Numinis perfectio exigit, ut ad propositos fines omni, qua fieri potest, vi contendere, omnem, quem possumus, virtutis gradum assequi, nihilque perfectionis prætermittere cogamur, et quidem cum periculo æternæ miseriæ, ac perdendæ beatitatis cogamur. Fines a natura præfixi non istiusmodi sunt, ut velut Geometrarum puncta plus, minusve capere haud possint. Satis est, si omnes invitentur ad perfectiora melioraque eademque, qui præstantiori animo sunt, et consectentur, et assequantur. Quapropter.

(*a*) Ambigi non potest, ab ipsa natura hominibus proposita fuisse consilia virtutis perfectionisque, ut alterum altero melius sit ac perfectius, neque idcirco obligationi aut necessitati subjectum. Exempla innumerabilia suppeditant. (1) Unum ut prætercam, impetrare a me haud possum. Proditum est certis Veterum monumentis, quam acerbe Christianos vexarit Julianus Imperator. Ut autem justissimas querelas præverteret purpuratus Apostata, illud ex Codice Evangeliorum afferebat, Christi sectatoribus non modo patienter ferenda esse omnia, sed colaphum incutienti alteras genas præberi opportere. Respondit malignissimo joco eloquentissimus Nazianzenus in hæc verba: „ In legi- „ bus nostris alia parendi necessitatem impo- „ nunt; nec sine periculo prætermitti possunt;

„ alia non necessitate constringunt; sed in ele-
„ ctione et voluntate posita sunt: ac proinde
„ hanc rationem habent, ut qui ea custodie-
„ rint, honore et præmiis exornentur: qui au-
„ tem minus ea expleverint, nihil periculi per-
„ timescant. Etenim si fieri posset, ut omnes
„ optimi essent, atque ad summum virtutis fa-
„ stigium proveherentur, hoc quidem præcla-
„ rissimum et perfectissimum esset. Quoniam
„ autem divina ab humanis diremta sunt,
„ atque alii quidem nullo non virtutis ge-
„ nere excellunt: alii autem bene secum agi
„ putant, si vel mediocritatem assequantur;
„ quæ hæc tua est ratio, dum ea indicis et præ-
„ scribis, quæ non omnium sunt, aut eos pro-
„ damnatis habes, qui non custodiant. Quema-
„ dmodum enim, quisquis nequaquam supplicio
„ dignus est, non idem statim palmam quo-
„ que et præconium meretur; eodem modo nec
„ quisquis palma et proclamatione haud qua-
„ quam dignus, idem confestim pœnam quo-
„ que commeretur; sed philosophiæ nostræ vi-
„ riumque humanarum finibus nosmetipsos con-
„ tinere debemus, atque ita recta et præclara
„ vitæ officia exigere. "

(*b*) Quæ perfectiora sunt melioraque, conveniunt ea quidem naturæ; nec tamen, si consilii tantum sunt, statim obligationi et necessitati subjici possunt. Non igitur, quidquid naturæ conveniens est, quidquid æquitatis aut honestatis majori speciem habet, ad obligationes naturæ referri potest. Ob quam causam sæpe anceps in hac disciplina disputatio existit.

(*c*) Qui hominem natura obligari jactitant, ut perfectiora sequatur, nihil ad confirmandam

opinionem suam adhuc protulerunt, atque illud ex theoretica philosophia, dudum a viris doctis convulsum: libertatem Dei hominumque principio rationis sufficientis ita esse alligatam, ut eligi a quoquam haud possit, quam quod fuerit visum melius. (2)

(*d*) Quæ perfectiora sunt melioraque, propositis præmiis maximis suaderi solent, atque hoc modo cum actione connecti momenta, seu motiva. Cum igitur talia obligationi ac necessitati non subsint, latius patet connexio momentorum cum actione, quam obligatio, neque omnis istjusmodi connexio dicenda obligatio est. Hoc cum viderent Scriptores quidam, nec præconceptam obligationis notionem abiicere vellent, id induxerunt, ut aliam dicerent obligationem *cogentem*, quæ vere proprieque ac speciali nomine obligatio est, habeturque ab omnibus: aliam *invitantem* seu *perfectivam*, quando solo bono majore ostenso vel excitamur ad agendum, vel ne agamus, absterremur. Sed hoc quidem quid est aliud, quam voces notionesque affixas detorquere invitas a primævo et veteri usu ac significatu? qui allicit, suadet, invitat; quo modo is constringere, ligare, seu obligare censendus est? Sed quoniam hoc quidem modo consilia naturæ reipsa agnoscunt ac profitentur, de vocum apicibus non dimicabo. Id modo monebo, me obligationis naturalis voce accurato proprioque sensu usurum, ut qui agendo eidem refragari se norint, reos peccati se coram summo Deo, ac conscientiæ suæ tribunali faciant.

(1) *Matth. XIX,* 17. 21. *I. Cor. VI.* 12. *et I. Cor. VII.* 25. 37. *Seneca l. III,* de Beneficiis c. 7. *Ulpian.*

l. 4. §.1. *D.* de alienat. judicii mutand. caus. *Cicero de Offic.l. I. in fine.* Omnium consensu votum fieri non potest, nisi de meliore bono. Est igitur aliud alio melius ac perfectius.

(2) Id assertum refellere conatus sum in Philosophia Neutoniana Methodo exposita *T. I. l. IV. a* §. *XXVI.*

§. XIII.

Jus significationes plures habet dispares, quarum repudiari nulla potest ob diuturnum et frequentem usum. Nam et pro lege atque obligatione sumitur, imo sæpe pro complexione legum ac systemate: sæpe denotat sententiam a judice pronunciatam, aut ipsum locum seu forum, ubi causæ agitantur. Quatenus jus obligationi opponitur, non necessitatem, sed meram facultatem indicat agendi quidquam, acquirendi, vel retinendi, et quia ejusmodi facultas ex naturali, aut voluntaria lege Dei aut hominum derivari debet; idcirco jus facultas *legitima* solet dici, aut facultas *moralis*, quia non ad physicas vires aut facultates refertur, sed ad honestatem morum; dum honeste aut saltem non repugnante lege quidquam fieri potest. Hac stabilita significatione juris, quid præterea referri ad eam debeat, explicandum est,

(*a*) Jus seu facultatem cuipiam competere quadruplici casu, dictum est (§. IX. c.) 1. Si-

cui incumbit obligatio, 2. aut datur consilium, aut 3. si inter plura generis ejusdem eligendi libera potestas, seu optio cuipiam relicta est. 4. Si quidquam universis est præscriptum a natura, non singulis, ceu agricultura, matrimonium. Non igitur in quo jus, in eodem et obligatio inest: at si jus *in uno*, *obligatio* non impediendi usum juris *in aliis* cogitari debet. Secus inane prorsus, ac irritum erit jus, eritque ludibrio et jus datum, et qui dedit pariter, et qui accepit. Idcisco *correlativa* dicuntur jus et obligatio, quia alterum alteri respondet, non in *subjecto eodem*, sed diversis. Qui usum vel exercitium juris impedit, id *turbare* dicitur. Ergo juri respondet obligatio non turbandi jus.

(*b*) Inter *jus et potestatem* non penitus nihil interest. Nam potestas refertur ad *qualitates morales activas*, jus ad *activas et passivas*: illa non continet modum, quo quis ea potitus est: hoc perspicue magisque proprie indicat, facultatem et recte fuisse acquisitam, et recte jam obtineri. Potestas tanquam qualitas moralis activa est ea, qua quis cum effectu morali agere quidquam potest. Variæ potestatis formæ suis quæque nominibus signantur; potestas in res proprias *dominium*, in actiones aliorum *imperium*, in rem alienam *servitus*, in proprias cujusque actiones *libertas* nuncupatur. Omnia hæc et respondentem habent aliorum quandam obligationem, et juris etiam nomine veniunt; sed istuo præter activas hasce etiam *passivas* qualitates morales comprehendit; cujusmodi sunt jus admittendi quidquam seu obtinendi, idque triplicis generis. 1. Quando id jus conjunctum non est neque cum potestate rem exigendi, neque cum alterius obligatione eam tribuendi. Tale est jus accipiendi

donum liberale alterius. 2. Quando alteri obligatio incumbit, ex virtute quadam morali rem præstandi, quin extorquere possit is, cui jus competit. Hoc juris genus Grotio nuncupatur *aptitudo*. 3. Si conjunctum est jus cum potestate extorquendi etiam ab invito, et istius obligatione rem præstandi, quale est jus versantium in extrema necessitate. Aliquando jus et plura continet jura proprie dicta, et obligationes iisdem annexas, ceu jus civitatis.

(c) Doctores VV. aliud posuerunt jus *præcipiens*; quod quidem in obligationem recidit; alind *concedens* seu *permittens*. Verum hæ voces vim eandem non habent. *Concedit* enim jus, qui impertit facultatem ad propositum, et forte etiam obligat, aut invitat; *permittit*, qui non impedit, seu qui tolerat. Concessionis notio *positiva* est, permissionis *negativa*. Nam ut S. Augustinus l. 10. confess. inquit: *Nemo, quod tolerat, amat, etsi tolerare amat: quamvis enim gaudeat se tolerare: mavult tamen non esse, quod tolerat.* His jurium formis alii addiderunt *jus inclinans*, quando circa res aptas quasdam ad fines non necessitatem imponit natura; ob magnitudinem tamen æquitatis, aut convenientiæ permovet homines, ut id arripiant, statuantve. Hoc modo testamenti factio, successio ab intestato in remotiore quovis gradu, usucapio et præscriptio, etsi naturali æquitati valde consentiant; tamen vim ex sola rerum natura non videntur habere, non enim quævis convenientiæ aut æquitatis species obligationi subjacet naturali (§. XII. b.).

(d) Originem jurium indaganti necesse est secernere ea, quæ *connata* dicuntur, et quæ *acquisita*, de qua re infra. Nunc generatim il-

lud statuendum, esse quædam jura, ceu jus regendi actiones suas, vel rebus creatis utendi ad vitæ conservationem, concessa ab ipsa natura, vel ejus potius Auctore. Indicio sunt ipsæ hominis facultates tum corporis tum animi; stimuli naturæ, indigentia, res ad fines homini propositos accommodatæ, nempe ad cultum Deo exhibendum, perficiendum statum, colendam societatem. His positis ipsa jura ponuntur, et concessa a summo Deo intelliguntur; ut adeo, si homo segnis ac iners nec viribus suis corporis, animive, nec opportunitate rerum creatarum uti velit ad consentaneos naturæ fines, merito bestiis daretur erudiendus secundum Sapientis dictum: *Vade ad formicam, o piger, et considera vias ejus, et disce sapientiam, quæ - - parat in æstate cibum sibi, et congregat in messe, quod comedat. Usque quo piger dormies?* (1).

(c) Cum sæpe ambiguum sit, utrumne extet, et quale jus agendi quidquam, acquirendi, retinendi; generales quædam regulæ hoc loco videntur statuendæ. I Jura concessa sunt ad consectandos fines naturæ, nempe cultum Deo præstandum, conservandum et perficiendum proprium cujusque statum, colendam societatem. Quidquid igitur cum hisce finibus per sese pugnat, neque alteri nobiliori fini obtinendo conducibile est, id nequit esse juris, (d) præsertim si eo posito finis ultimus subverteretur. Similiter de obligationibus naturæ disserendum est; nam et hæ ad obtinendos fines impositæ sunt. Nullum igitur jus, nulla obligatio quovis actu oriri censenda sunt, quæ, si orirentur, abducerent homines per sese ab honestate, pellicerent ad flagitia, turbarent societatem, ac tranquillitatem, oc-

casionemque præberent conculcandi naturæ jura, et obligationes. II. Quia cuivis juri respondet obligatio aliis imposita non turbandi jus; et utrumque, tum jus, tum obligatio ab auctore naturæ provenit; idcirco quod divinæ perfectioni: quod voluntati Dei aliunde cognitæ adversatur, id nequit esse juris. (2) III. Facultas quidquam agendi, et obligatio, eadem actione eodem tempore abstinendi inter se pugnant: quotiescunque igitur ejusmodi obligatio præsto est, nequit intelligi, una adesse jus.

(*f*) Qui agendo utitur jure suo, non continuo licite omnique ex parte honeste agere censendus est. Nam ad perfectam actionis honestatem plura desiderari præterea, infra indicabimus, quam ut solo jure gaudeat. Aliud igitur *jus*, alius *rectus usus juris.* (3)

(*g*) Instar axiomatis sumunt: *jus ad finem dat jus ad media*, idque non uno loco exprimitur in humanis legibus. (4) Verum admodum versatile est hoc principium, et quo pessime multi abutuntur ad convellenda sacrosancta jura Ecclesiæ, atque in homines transferenda. Si bellum omnium in omnes hisce vocibus concitare non velis; ratio habenda erit propositarum mox regularum: (e) dein nunquam e memoria dimittendum, quod §. IV. (g. h. i.) adnotatum est, esse certos finium ordines, certos gradus, denique non quavis via ad metam veniri, nec quodvis remedium rebus ac temporibus accommodatum esse.

(1) *Proverb. VI.* 6. 8.

(2) In statu religiouis christanæ proposuit Deus hominibus certa dogmata, firmissimo assensu, et sub pe-

niculo æternæ salutis tenenda. Quale igitur jus Autonomiæ competere ipsis potest, sive jus sentiendi de religione, rebusque divinis, ut libuerit, aut visum fuerit?

(5) Qui in victum, vestes, habitationem supra modum expendit de suo, nemini facit injuriam, hoc ipso, quod de suo expendat. Non dubium tamen, quin inutili profusione peccet in legem naturæ.

( ) c. Praeterea 5. de officio et potest. judic. deleg. uno commisso omnia videntur commissa, sine quibus illud explicari non valet. Consonant c. prudentiam 21. eod. l. ad legatum. 62. D. de Procuratoribus. l. cui jurisdictio. 2. D. de jurisdictione.

CAPUT III.

OBLIGATIONUM AC JURIUM NATURALIUM GENERA VARIA.

ARGUMENTUM.

§. XIV. Obligationes et jura affirmativa et negativa. XV. Connata et acquisita. XVI. Absoluta et hypothetica. XVII. Perfecta et imperfecta. XVIII. Interna et externa.

§. XIV.

Actionis vel actus humani nomine sæpe illius etiam prætermissio venit; nec attinet, utrumque genus semper exprimere. At inter obligationes et jura naturæ, quæ actionem præscribunt aut concedunt, et quæ prohibent, memorabile discrimen est. Illa dicuntur obligationes et jura *affirmativa*, hæc *negativa*.

(a) Obligationes *negativæ* seu prohibentes per sese obligant semper, ac semper observandæ sunt. Quia nullo tempore committenda sunt mala. Contra *affirmativæ* manent eæ quidem semper, at non semper et sine intermissione executioni dandæ sunt. Neque enim perpetuo idem agere aut possumus aut debemus; dein affirmativæ poscunt certum tempus, locum, opportunitatem, vires, atque ut absit, quod impediat.

(b) Obligationes affirmativæ (naturales) fere quoad plura capita indeterminatæ sunt; sed vel agentis voluntate, vel lege divina aut humana, vel per ipsum tempus rerumque adjuncta determinantur. Natura sæpe generatim et *quoad substantiam*, ut ajunt, aut ab universis, non singulis, fieri quidquam præcipit; nec tamen modum nec tempus, nec mensuram præscribit, neque personas designat; (1)

(c) Hinc sæpe fit, ut in legibus positivis Dei vel hominum insit aliquid naturale et necessarium: aliud voluntarium, ac mutabile.

(1) Obligamur natura vitam conservare adhibitis alimentis, evitatis periculis; quid ergo? si unicus panis ad manum nunc est pellendæ fami, si unica pateat porta effugiendo incendio; et illo uti, et hac effugere obligor; sed nempe id temporibus et adjunctis adscribendum est, non soli naturæ. Dein obligamur natura, ut securitati consulamus et nostræ et nostrorum; si aliter id fieri nunc quidem per tempora non possit, nisi inita civili societate? dicemusne statum civilem generatim a natura præscriptum esse? Et legitimo superiori obtemperari natura jubet; quis ob eam causam praecepta superiorum naturalia esse affirmaverit? Fines natura praefigit: qua perveniri ad eos possit, via temporibus relicta est.

§. XV.

Jura *connata* et obligationes *connatae* appellantur, quæ cum ipsa hominis rerumque natura ponuntur (§. XIII. d.) et quoniam natura in hominibus eadem; erunt hæc quoque jura et obligationes eædem in omnibus, proindeque *universales.* His e contraria parte respondent obligationes *contractae*, et jura *acquisita*, quæ non sola natura, sed præterea posito facto quopiam, statuve proveniunt. In juribus et obligationibus connatis.

(*a*) Primum est *jus æqualitatis*, quo omne id, quod uni justum est, convenit, aut debetur, id et alteri cuivis; nam ut Philosophi dicunt: ubi eadem est aut sufficiens ratio, et eadem determinantia; ibi idem rationatum, idem determinatum. Nulla igitur vi naturæ cujusquam est *prærogativa*, seu jus speciale et præcipuum præ aliis ceteroquin eodem jure utentibus: nulla est *præcedentia* seu jus loci prioris in ordine. Si quis plura, aut nobiliora corporis animive dona accepisse se putat a natura; propterea nec aliam accepit naturam, neque beneficiis naturæ ad turbanda ejus jura abuti debet. Hac naturæ æqualitate nituntur multa non solius rationis, sed et revelationis effata). (1) Ipsa inæqualitas, quam ineundo societatem civilem admiserunt homines, eo potissimum spectat, aut spectare debet, ut in aliis ac potioribus vitæ partibus juris æqualitas conservetur.

(*b*) Cum æqualitate naturæ cohæret jus libertatis ac independentiæ ab aliorum voluntate ac imperio in regendis actionibus. Par enim in parem potestatem non habet. Siquid ergo potestatis aut imperii alteri in alterum adjudicandum est; id ex alio, quam naturæ fonte, derivetur necesse est. Neque servitutis origo a natura esse potest. Vi libertatis naturalis cujvis permittendum est, ut suis in actionibus suum sequatur judicium; neque rationem actum vel consiliorum suorum cuipiam reddere tenetur, quoad in aliorum libertatem et jura non involat. Neque tamen eam vim habet libertas naturalis, ut homo penitus exlex censeri possit, et a legibus naturæ solutus; multo etiam minus, ut contra divinas leges quascunque libertatem suam obtendat: non enim *libertas*, sed *licentia* est, agere, quod lubet despectis legibus naturæ, et perrupto officiorum ordine. (2) Fieri potest ut quis alteri se obstringat, eoque modo libertatis suæ partem abdicet; quo casu fides data omnino servari debet; pacta enim, ut dicemus, initio sunt voluntatis, post necessitatis. Nemo tamen vere dici potest, sibi ipse imperare quidquam, aut prohibere ita, ut ei discedere a voluntate sua non liceat, vi voluntatis prioris; (3) neque libertate aut jure abdicare se quisquam intelligitur, nisi alteri se devinciat, quocum ei convenit, aut nisi in eum jus transferat. Et quamvis tum hominem a seipso quasi divisum cogites; tamen valet etiam hic: par in parem non habet potestatem.

(*c*) Ad jura connata maxime pertinet *jus conservandi suipsius*, *statusque* sui, imo etiam excolendi seu *perficiendi*, justisque modis *acquirendi* ea, quæ ab hominibus acquiri possunt;

et quoniam ad vitæ et incolumitatis conservationem, ac culturam necessarius est usus rerum creatarum pro victu, vistitu habitatione; sequitur, ut cum jure conservationis, perfectionisque connexum sit *jus utendi* rebus creatis ad fines a natura propositos, *jus eusdem usus causa apprehendendi, asservandi, occupandi, et proprias efficiendi.* Multo etiam magis competit jus excolendi animum virtutibus, scientiis, retinendæ existimationis, comparandi honoris, quæque his contraria sunt, arcendi, ac removendi.

(*d*) Qui jure gaudet conservandi se, statumque suum, idem gaudet jure, ut immunis sit ab aliorum læsione, proinde etiam jure non patiendi, ut lædatur ab altero; quod est *jus securitatis.*

(*e*) Jus securitatis inane foret, ac otiosum, nisi quis ei, qui malum infert aut intentat, resistere, et se suaque defendere, aut malum præcavere posset. Quocirca juri securitatis adhæret *jus defensionis et præcautionis.*

(*f*) Defensio aliter fieri sæpe non potest, quam ut lædenti vis (physica) inferatur, sicque cogatur, ut desistat ab injuria. Datur igitur, si ad tollendam injuriam conducibile et necessarium est, jus cogendi alterum vi physica, eique ad efficacem defensionem, ac securitatem inferendi mala; quod est *jus belli* latissime dictum; et continetur sub *jure necessitatis*, vi cujus ob conflictum officiorum, juriumque erga se et alios jure fit, quod cessante eo conflictu non fieret, nisi injuria. Sed jus necessitatis non modo ex injusta aggressione aliorum, sed aliis etiam calamitatibus ac tem-

poribus ptovenire potest, ceu facto naufragio, orto incendio, appulsu ad peregrina littora, inopia annonæ.

(*g*) Denique huc nonnulli referunt *jus indemnitatis*; cum vero id jus non oriatur, nisi damno antea illato, juribus absolutis annumerari nequit. (4)

(*h*) Singulis hisce juribus singulæ respondent obligationes, ea non turbandi. (XIII.a.) Et quia status moralis hominis est complexio jurium et obligationuum ei convenientium, (§.III.) erit status moralis primitivus sive originarius is, qui ex juribus et obligationibus connatis atque universalibus componitur. Contra status adventitius ex juribus acquisitis et obligationibus contractis varii generis coalescit.

(1) *Tob. IV.* 16. *Matth. VIII.* 12.

(2) Vir vanus in superbiam erigitur, et tanquam pullum onagri se liberum natum putat, *Iob. XI.* 2.

(3) Neque imperare sibi, neque prohibere se quisquam potest. *l. si de re* 51. *D. de receptis.*

(4) Jura haec omnia, quatenus pertingant, quove tempore admittant cruenta remedia, itemque illud, solam facultatem dederit natura, an etiam obligatienem conservandi se statumque suum, aut defendendi, singillatim explicabitur loco suo.

§. XVI.

Jura et obligationes *hypotheticae* sunt, quæ intelligi non possunt, nisi ex hypothesi certi facti, adventitii status, variarumve rationum rei, loci, temporis: contra *absolutae*, quæ ex sola rerum ho-

minisque natura innotescunt; cujusmodi sunt jura et obligationes connatæ. Hypotheticarum præcipuæ classes quatuor, ex adjunctis actionum, ex pactis, ex sublata rerum communione, ex statibus socialibus enascuntur.

(*a*) In definiendis juribus et obligationibus non separatim res et actio spectanda in se, sed habenda ratio adjunctorum, per quæ res ipsa seu materia juris alia sit atque alia, ut proinde non eodem jure censeri possit. (1) Sunt actiones quædam ita repugnantes divinæ perfectioni, ut nullo casu aut tempore turpitudinem exuant: aliæ rem attingunt, subjectam Dei, hominumve potestati ac voluntati. Obligationes affirmativæ semper opportunitate, facultate, loco, ac tempore metiendæ sunt, quasi essenthypotheticæ. (§. XIV. a.)

(*b*) Altera species jurium hypotheticorum et respondentium obligationum provenit ex pactis. Singuli sibi ad vitæ conservationum, perfectionemque vix ac ne vix quidem, ac casu rarissimo sufficiunt, ipsaque natura alteri in altero præsidium, auxiliumque constituit, omnesque ad societatem, et communicandas res et operas formavit. Fit sæpenumero, ut quis re alterius, vel opera indigeat; nec iste continuo eam gratis præstare tenetur, quando et alteri suppetit, quod præstet vicissim, et quo alterius indigentiæ subveniat. Præterea ob libertatem naturalem cuique permittendum est, ut suo judicio arbitrioque præstare quidquam possit aut non præstare. Interest tamen indigentis, ut de præstatione certus sit. Id fit per pacta, seu mutuam conventionem, id est, et promissionem et ac-

ceptationem. Jus paciscendi seu ineundi pacta seseque obstringendi connatum est et absolutum, ac continetur in jure se conservandi, perficiendique. Quod vero ex pacto oritur jus cum respondente obligatione, est hypotheticum. Utriusque prima ratio tum ex pactorum necessitate derivatur, tum ex turpitudine, quæ inest in fallenda fide.

(*c*) Maximus jurium et obligationum hypotheticarum numerus profectus est ex introducto dominio rerum, sublata earum communione primæva. Est vero dominium jus in re sua extendens se ad omnem rei usum ac dispositionem in proprium disponentis commodum: eoque censetur res ipsa domino devincta, ac clamare ad dominum, si in alienas manus eo invito pervenerit; isque jure gaudet eam vindicandi a quocunque detentore, tum et utendi eadem, fruendi, possidendi, quæque sunt alia dominii consectaria. Ab hoc *jure in re* secernunt *jus ad rem*, quando non ipsam rem, sed personam nobis obligatam habemus ceu pacto, damno dato, ut quidquam præstet; idcirco hoc quidem *personale*, illud *reale jus* nuncupatur. (2).

(*d*) Hypothesis status socialis nunquam non origo ac norma est jurium hypotheticorum et obligationum pro vario fine a natura aut ab ipsis sociis præfixo; neque ea jura et obligationes ad unicam actionem vel præstationem pertinent; ut in pactis fit sæpenumero, sed stabilitatem quandam permanentem habent. In hypothesi status hominum supra naturam elevati, atque Ecclesiæ a Deo institutæ mox ingreditur jus naturæ hypotheticum, quo alia præcepta, alia vetita solo

eo posito statu intelliguntur, quin singulari lege opus sit.

(1) Multa : *inquit Cicero l. III. Offi.* quæ natura honesta videntur, temporibus fiunt non honesta. Reposcenti depositum reddere, si generatim rem spectes, juris est naturalis. At si gladium quis apud te sanæ mentis deposuerit, repetat insaniens; reddere peccatum erit, non reddere officii (hypothetici). Spoliarunt Aegyptios Israelitæ pretiosis vasis, at nempe concessu illius, de quo scriptum est: Domini est terra, et plenitudo ejus, orbis terrarum, et universi, qui habitant in eo. *Psal. XXIII. 1. Hinc S. Thom. Quodlib. IX. art. 15.* „ „ Sunt quædam actiones, quæ absolute consideratæ de„ formitatem vel inordinationem quandam important: „ quæ tamen aliquibus circumstantiis bonæ efficiuntur, „ sicut occidere hominem vel percutere. „

(2) Ejusmodi jus personale dicitur *creditum*, et qui obligatur, *creditor* casibus variis, qui recensentur l. 10. 11. 12. *D de V. S.* Ceterum omne quidem jus, uti facultatem indicat moralem, personae inhaeret, ejusque attributum est: vocantur quaedam tamen realia; quia personae non conveniunt, nisi ob rem certam. Sic nobilitas non inhaeret fundo; at nec personae convenit, nisi possidenti fundum.

§. XVII.

Sequitur, ut juris imperfecti et perfecti origo ac notio proferatur. Cuivis jus conservandi se, statumque suum et perficiendi, a natura concessum est, proinde et jus adhibendi ea, quæ ad hunc finem apta et ab ipsa natura præstituta sunt. Natura alteri in altero multa vitæ præsidia, subsidiaque constituit. Quapropter cuivis dedit jus aliorum præsidium, opem, operam implorandi. Atque huic quidem juri id non

turbandi seu impediendi certa respondet obligatio; anne etiam obligatio præstandi, quod petitur? tum certe, si alter vere indigeat, et facultas præstandi suppetat. At num prestatio vi extorqueri ab invito potest? haud sane. Nam vi libertatis naturalis cuivis permittendum, ut suis in actionibus usuque suarum rerum suum sequatur judicium. Quapropter cogi salva libertate naturali ad præstandam open operamve nemo potest; secus proclive esset, ut in alterius actiones quivis imperium sibi arrogaret, eumque re sua, una et libertate naturali exspoliaret; quo modo indigentia in dominatum, mendicitas in latrocinium abiret, fovereturque desidia hominum, rebus alienis sustentanda ac nutrienda, totque haberemus prædones, quot egentes homines vel potius otiosos. Sunt igitur et jura et obligationes naturales, quibus ut satisfaciat invitus, cogi non potest. Progrediamur ad ea, quæ extorqueri ab invitis possunt. Tum jure naturalis libertatis, tum etiam jure conservandi perficiendique status sui quivis et actionum suarum, et earum rerum dominus atque arbiter est, quas *suas* vere nuncupat, aliisque exclusis tenet; neque pati quis tenetur, ut alius in τὸ suum irrumpat, id violet, minuat, abstrahat, vel ejus usum turbet. Siquis irrumpat, si violet, minuat,

abstrahat, vel ejus usum turbet, in promtu esse debet jus resistendi, adeoque jus cogendi, ut desistat; secus infirma essent naturæ jura, et alienæ libidini ac licentiæ per sese exposita. Indicio istiusmodi juris coactivi sunt naturales stimuli, quibus animo et corpore incitamur in invasores vitæ, membrorum, ac rerum, quas ad vitæ usum comparabimus, ac nostras dicimus, quasque aliis, nisi voluntate nostra, interdictas habemus. Atque ista sunt, quæ *perfecta* vocant jura, seu cum jure cogendi conjuncta: illa superiora *imperfecta*, non quasi non obligarent vere, aut sine piaculo negligi possent, sed quia cogi non potest is, qui satisfacere iisdem renuit. Quemadmodum vero jura, ita obligationes perfectæ aut imperfectæ, itidem officia perfecta, vel imperfecta, quorum classes quædam et consectaria nunc evolvenda sunt:

(*a*) Jura perfecta respiciunt libertatem, dominium et creditum. Hæc enim sunt, quæ cujusque τo suum efficiunt, et in quibus tuendis, *si impetantur*, coactio locum habet. Usum igitur eorum jurium præcedit læsio vel impetitio, sine qua coactio seu usus juris perfecti nullus est. Unde fit, ut juribus perfectis (in statu naturali absoluto) satisfiat non lædendo, vel impetendo, hoc est, per *actiones negativas*.

(*b*) Ad jura imperfecta referuntur ea, quæ præstari nobis volumus ab aliis, utique proba-

bili et justa ratione. Istorum genus duplex: I. Siqua accipientibus utilia sunt, dantibus non molesta; quo pertinent *officia humanitati*, seu *innoxiæ utilitatis*. II. Siquis necessitate et indigentia premitur, et aliorum simili necessitate vel indigentia non conflictantium opem atque operam implorat non sine aliquo ipsorum incommodo præstandam; quo spectant *officia beneficientiæ*. Extra duplex hoc genus alia beneficientiæ opera, per quæ demereri alios conamur, ad obligationes veras non pertinent, nec jurisprudentiæ propria sunt.

(*c*) Regula obligationis perfectæ est: *quod ab alio oderis fieri tibi, vide, ne tu aliquando alteri facias.* (1) Regula obligationis imperfectæ: *prout vultis, ut faciant vobis homines, et vos facite illis similiter.* (2).

(*d*) Injuria latissime nuncupatur id omne, quod jure non fit, etsi quis animum nocendi non habeat. Minus late est violatio juris imperfecti: strictius ac proprio significatu violatio est juris perfecti, quando in alterius τὸ suum invaditur. Nimis anguste injuriæ nomen sæpe adhibetur ad indicandam violationem nominis, famæ, honoris. Uti obligatio non violandi jus perfectum alterius, perfecta est; sic obligatio abstinendi ab injuriis, perfecta.

(*e*) Injuria ab injustitia differt, uti *actus ab habitu.* Justum et injustum illud vere proprieque est, quod congruit aut repugnat juri perfecto: quod vero secundum jus imperfectum est, aut contra illud, æquum vel iniquum recte dicitur. Officia perfecta a Scholasticis vulgo referun-

tur ad justitiam presse sumtam, quam *commutativam* vocant, eoquod in commutationibus et contractibus habeat locum maxime: officia autem imperfecta attribuuntur caritati.

(*f*) *Damnum* a Demendo fortassis ductum censetur quis incurrisse, cum jam minus habet de suo, ac antea. Quia igitur juris perfecti est, tueri τὸ suum, et quia damnum continuatur, ac injuria singulis velut momentis renovatur, quoad omnia in pristinum statum restituantur, aut damnum cum omni causa reparetur; idcirco juris perfecti est exigere reparationem damni dati, et obligationis similiter perfectæ, damnum datum reparare. *Restitutio* stricte sumta est redintegratio juris perfecti læsi. Quocirca restitutionem exigere, est juris perfecti, eamque præstare pariter obligationis perfectæ. Cum vero damnum antea illatum poni debeat, sequitur, ut hoc jus et obligatio sit hypothetica, et affirmativa; nisi forte negativam eo dixeris, quod cessatio injuriæ sine præstatione intelligi non possit.

(*g*) Officia imperfecta non una via evadunt in perfecta. I. si læsum fuit jus perfectum, datumque damnum, uti mox dictum. II. per pacta, per quæ acquiritur aliquid τῷ suo æquipollens; quo etiam revocari possunt jura statui sociali adhærentia, qui fere ex pacto originem ducit. III. Per leges imperantis, aut tacitum pactum, quod inter socios ejusdem civitatis initum censetur. (3) Contra vero cessat in statu civili jus vi adhibita extorquendi, quod cuipiam perfecte debitum est, vel potius id jus coactionis seu belli transit in *actionem*. Vim injustam censent le-

ges, cum quis id, quod sibi deberi putat, non per judicem reposcit. (4)

(1) *Tob. IV.* 16.

(2) *Matth. VII.* 12.

(3) Memorabile exemplum extat *l. in summa* 2. §. 5. *D.* de aqua, et aquæ pluv. arcend. Hinc regula statuitur, quod tibi non nocet, alteri vero prodest, id ut patiaris in re tua, compelli potes.

(4) Confer elegans decretum *Marci l.* 13. *D.* quod met. caus. gestum erit.

§. XVIII.

Jus ad personas relatum vel *internum* dicitur, cujus usus non inter homines tantum impunitatem habet, sed naturali quoque obligationi consentaneus est, et immunem a peccato coram summo Deo et conscientiæ tribunali præstat: vel *externum*, cujus usum naturæ quidem, non tamen hominum leges improbant, ac persequuntur. Unde consequens est, natura jus externum nullum esse, (1) nisi illud dicere velis, quo ipsa natura vetat, eum, qui obligationi imperfectæ deest, vi adigere, ut satisfaciat.

(1) *Vidit Tullius l. III. offic.* quid ob eam causam inter humanas ac naturales leges intersit: „ aliter leges „ (humanae) aliter Philosophi (tractantes jura naturae) „ tollunt astutias. Leges, quatenus manu tenere res pos- „ sunt: Philosophi, quatenus ratione et intelligentia.„ *Dein Seneca l.* 2. *c.* 27. *de Ira*: quam angusta inno- „ centia est, ad legem bonum esse? quanto latius of- „ ficiorum patet, qua juris regula? „

§. XIX.

Denique notatu digna est jurium distinctio, in ea, quæ remitti, seu transferri, seu cum aliis communicari non possunt, quæque vere, ac stricte *personalia* dixeris, eoquod nec eorum usus per alium possit exerceri, (1) alia remitti possunt penitus, vel quoad usum per alios exerceri, aliisve delegari, sic tamen, ut omnis actuum auctoritas ab eo maxime pendeat, in quo jus tanquam in radice hæret. Cujusmodi vero sit jus quoddam, ex fine illius, origine, natura officii, cui cohæret, colligendum est. (2)

(1) Potestas seu jus mariti in corpus uxoris communicari cum alio non potest. Conf. Propositio 50. inter confixas ab Innocentio P. XI. Nec Clericus renunciare potest immunitati toti statui concessæ. *C. si diligenti.* 12. *et C. significasti.* 18. *de foro competenti.* Nec quisquam renunciare potest juri comparandae aeternae salutis et usui mediorum ad eam penitus necessariorum; idque fere contingit, si cum jure obligatio in eodem subjecto conjuncta est, aut quamdiu quis munere fungitur, cui et jus et obligatio annectitur.

(2) Vulgo dicitur, quemvis posse renunciare juri suo; sed id latissime sumi non debet, ut ex dictis patet. Creditor quidem debitori remittere jus, aut juris partem potest, ac saepe alias partem libertatis abdicare quis potest (§. XV. b.); alias autem duntaxat usus et exercitium delegatur, vel potius jus ipsum exercetur per alios e. g. potestas regum per ministros, quo sensu dicitur: potest quis per alium, quod potest facere per seipsum. *c.* 68. *de. R. I. in VI.*

CAPUT IV.

OBLIGATIONES ET JURA NATURÆ REDUCUNTUR AD UNUM PRINCIPIUM GENERALE.

ARGUMENTUM.

§. XX. Dissensio auctorum de principio juris naturalis, ejusque dissensionis causæ. XXI. constituitur principium essendi, et cognoscendi. XXII. inde fluit generale principium practicum. XXIII. Hypothesis Hobbesii. XXIV. Theoria Pufendorfii.

§. XX.

De principio naturalis juris longior vulgo et implicatior, quam utilior disputatio est. Plerique enim, postquam diu inter se illius causa digladiati sunt; quasi nihil evicissent, quod in posterum usui esset, reliquas juris partes ex aliis atque aliis principiis derivare adlaborant. Quo igitur citius finem attingat hæc disceptatio, quæ infinita videri queat, ingentis dissensionis, quæ inter tractatores disciplinæ intercedit, certe quidem intercedere videtur, causas primo afferamus.

(a) In ipsis Jurisprudentiæ naturalis limitibus designandis magna jam varietas et inconstantia est. Scientiæ instar rerum partibus concretarum ingenti doctrinarum ac præceptorum numero coalescunt. Dum igitur alius plura, alius pauciora amplectitur capita, et ab aliis assumta ipse ad aliam reiicit facultatem, vel ab aliis rejecta arripit; fieri non potest, quin admodum

variæ, et propemodum liberæ istiusmodi complexiones existant, quibus certæ disciplinæ nomen imponunt. Id fatum est jurisprudentiæ naturalis; sunt enim, qui sola fere socialitatis officia ei adscribunt, rejectis ad theologiam iis, quæ ad Deum pertinent, aliisque ad Ethicam, quibus seipsum regere atque excolere homo debet. Quid, quod ex socialitatis officiis ea duntaxat selecta sint a nonnullis, quæ juris perfecti censentur, et coactioni subiacent relictis ceteris. Alii sola externa officia sumserunt tractanda, omissis internis, ex quibus tamen vis omnis ac decor in vitæ honestatem profluit. Ut quid sentiam, brevi exponam, Philosophia practica seu moralis, disciplina est vel potius complexio plurium disciplinarum, quæ humanas actiones ad honestatem ac beatitatem dirigunt ex præscripto rationis. De vivendi præceptis autem ratione cognitis illud primo ambigi potest, ac disceptari debet, quid per naturam fieri possit, aut omnino debeat ex obligatione quadam. Hæc enim si obscura aut incerta sint, deliberari sine scelere non potest, utrumne eligi quid debeat, an præ ceteris expediat, quave via obtineri queat. Primum igitur in moralibus disciplinis locum jurisprudentia obtinet naturalis; nisi probabili quorundam instituto Philosophia practica universalis sit præmittenda, quæ de *entibus moralibus*, ut vocant, perinde tractet, ac Ontologia seu Philosophia prima notiones, ac principia tradit ad scientias maxime theoreticas pertinentia. Posito eo Jurisprudentiæ velut fundamento de variis viis ac rationibus consequendæ virtutis ac felicitatis recte agitur; quod Ethicæ proprium faciunt non pauci. Similiter de domestica societate ac civili, quid juris atque obligationis sit, quod in patremfamilias, et familiares, quod in imperantem, ac subjectos

cadit, explicandum prius est, quam de ratione utilitatis, aut via rem familiarem, aut publicam provehendi tractatio aut deliberatio instituatur.(1)

(*b*) Altera dissensionis causa de constituendo juris principio in loquendi inconstantia, ac farragine et varietate vocabulorum sita est, qua res et cogitata eadem, vel parum certe discrepantia aliter atque aliter efferunt. Quam socialitatem multi appellant, eandem alii mutuam benevolentiam, amorem mutuum, mutuam conservatiorem ac perfectionem vocitant. Alii illud tantum in ore habent: *quod tibi non vis fieri: et quodcunque vultis, ut faciant vobis homines.* Prodierunt ætate nostra non pauci, qui definiendi, explicandique notiones finem facerent nullum; cum enim in origines idearum parum inquisierint; nec unde inchoandum sit, nec ubi desinendum, didicerunt. Verba enim, quibus notiones finiunt, verba gignunt, quorum notio pariter finienda ac figenda est. Sunt definiendi quædam formulæ, quæ statum rei, ut in se est, exprimunt, aliæ referuntur ad facultatem quandam mentis nostræ, cui res objectæ sunt. Utrisque res et cognitiones respondent eædem, et non eædem voces. Hinc discrepantia in definienda *obligatione, lege naturæ, regula moralitatis, bonitate ac malitia morali* profecta est?

(*c*) Tertia est dissensionis caussa, mirifica officiorum connexio, quæ aut summum Deum respiciunt, aut hominem ipsum, aut alios: dein per connexio tam utilitatem, quæ expleto quovis officiorum genere proveniunt, atque ad explenda reliqua conducunt, quam malorum, quæ neglecto genere uno existunt, et reliquis impedimento sunt. Qui Deum vere atque ex

animo colit, cito rationes depromet ex eo cultu, quibus et hominum societati utilis sit, et ipsum se non negligat; contra qui socialitatem maxime præ oculis habet; id, quod hominibus utilissimum est maximeque necessarium, aget, ut eos Deum colere, summeque amare et verbis et exemplis doceat, seque et statum suum ad usum humanæ societatis præparet, atque exornet. Qui denique de se suisque commodis primo cogitat, haud ægre videbit, quam conducibile sit et Deum colere, et homines sibi devincire. Nihil igitur mirum videri debet, deductionem naturalium jurium atque obligationum alios a cultu Dei, alios ab hominum socialitate, denique alios a studio utilitatis propriæ tanquam a capite repetiisse. Atque hoc loco illud etiam animadvertendum, fieri posse, ut earundem actionum, earundem virtutum, vitiorumque aliæ rationes, aliaque momenta ex Dei cultu, aut summis perfectionibus Dei, aliæ ex socialitate hominum tum primæva, tum adventitia in statu quodam sociali, aliæ ex natura hominis ipsius, et quidem habita ratione facultatum animi, vel corporis, vel status externi eruantur, proferanturque; quæ rationes et momenta omnia naturalia dicentur, vi solius rationis adinventa, ex rerum hominisque natura, sive ex intima philosophia depromta; atque ita homines *eadem* agunt, at non ex *iisdem* rationibus et incitamentis, non *iisdem* propositis finibus.

(1) Qui obligationem naturalem in connexione momentorum cum actione ponunt, confundunt disciplinas morales, quas a Veteribus confusas nimis acerbe conqueruntur, seque velle segregare profitentur; ea enim definitione quidquid convenientiae, vel utilitatis speciem quoquo modo habet cum natura statuque hominis, ad jurisprudentiam naturalem trahetur.

§. XXI.

Principium *essendi* vocant id, per quod res est, aut esse intelligitur id, quod est. Quid igitur illud tandem est per qnod lex seu obligatio naturæ, aut jus seu facultas est, aut esse intelligitur id, quod est? sine dubio voluntas summi Dei, quæ posita creatione rerum non potest non inesse Deo ob perfectionem infinitam, quæque ipsa creatione rerum manifesta facta est. Aliter de hac re siquid dicitur, aut statuitur, necessitas et vis naturalis juris explicatum nullum habet. Hoc principii genus eo modo definitum vocatur *internum*; quia denotat ea, quæ intus inclusa in re sunt, remque ipsam efficiunt, ut sit id, quod est. Quocirca ad naturas, quas substantias Philosophi vocant, maxime adhibetur; de his enim inquiri solet, quibus veluti partibus re, aut ratione distinctis componantur, ceu homo ex corpore et animo: animus ex intelligentia et voluntate. Quando autem non de ipsa natura aut substantia, sed ejus proprietatibus agitur, ac proprietatis cujusdam principia indagantur, tum vocis hujus: *principium*, ea significatio est, ut indicet id, ob quod proprietas inest, aut per quod inesse cognoscitur. Idcirco *principium cognitionis*

nuncupatur. Porro jura et obligationes naturales, sive earum complexio, qui est status moralis, non natura quædam aut substantia, sed proprietas est naturæ intelligentis, sive hominis, ac principium hujus proprietatis sive status moralis est illud, ob quod ea inest in homine, sive per quod inesse cognoscitur; idem enim utriusque vocibus exprimitur. Nam id, ob quod proprietas inest, vel ut ajunt, determinatur, est ipsum illud, per quod inesse vel determinari cognoscitur, si de cognitione operationis comparata, non per sensus, vel auctoritatem acquisita sermo est. Nihil igitur inter utrumque loquendi modum interest, nisi quod alter rem in se, alter comparate ad facultatem mentis nostræ exprimat. (XX. b.) Has igitur notiones nunc adhibeamus ad evolvendum id, quod magnopere involutum est.

(*a*) Principium obligationum ac jurium naturalium natura est, perfecte ac complete sumta, nempe secundum facultates animi, corporis, res externas, secundum triplicem illum nexum, secundum status diversos, denique secundum fines, qui in his omnibus insunt. Natura enim in hunc modum considerata, est id ob quod status moralis in homine inest, sive per quod inesse cognoscitur (1).

(*b*) Quoniam natura intelligens eadem est in hominibus cunctis, erit in cunctis status

moralis idem, sive eadem jura, eædem obligationes. Jus igitur naturæ, tanquam illarum complexio, jus est universale et commune omnibus.

(c) Naturæ rerum æternæ, necessariæ et immutabiles sunt; igitur jus naturæ æternum, necessarium, immutabile (2).

(d) Nemo, qui ratione utitur, se ac naturam suam, facultates animi ac corporis sui, ac rerum externarum usum ignorare potest, neque summum Deum, aut homines alios, quibuscum vitam degit; hinc neque jus naturæ potest ignorare; erit igitur hoc jus omnibus manifestum, ac ratione propositum seu promulgatum. Si quo in casu ob varia temporum, personarum ac rerum adjuncta ambiguitas juris, aut ignoratio eorum, quæ a primis maximeque necessariis principiis remotiora sunt, aliquando habeat locum; nihil id neque perspicuitati ipsius juris neque recto ordini rerum, neque felicitati generis humani officiet.

(e) *Objectum* seu *materia* juris naturalis actiones liberæ sunt, ac speciatim *obligationum* naturalium objectum actiones illæ, quæ aut repugnant divinis perfectionibus, aut ita sunt necessariæ, ut aliter tolli divina perfectio videatur. *Subjectum* natura intelligens, cui id jus ratione innotescit: *Finis* generatim felicitas humani generis, et illustratio divinæ gloriæ: Auctor seu *causa effectrix*, Deus Creator et Gubernator rerum.

(f) Alias præterea seu proprietates seu justissimas laudes cogerunt in jus naturæ, qui dicunt, id *unum esse et uniforme*; eoquod uno ex fonte promanet, atque ad unum eun-

demque finem perducat omnia: universos etiam et singulos, grandes et pusillos similiter obliget nulla cuipiam concessa immunitate. Idem *norma est*, habeturque *legum positivarum*, tum quod eæ a naturali obligatione deflectere non possint, quin ipsæ cessent esse leges; tum quod positivæ observationem naturalium tueri, et urgere, et perficere, et quaqua ratione adjuvare debent. *Sanctissimum* appellant jus naturæ, id est, perfectissima sanctione munitum, nempe spê beatitatis summæ et sempiternæ, dein metu maxime miseriæ tum præsenti vita, tum futura sustinendæ perpetuo.

(1) Si qui fines naturæ, aut divinas perfectiones velint principium dicere naturalis juris, non retragabor; re enim conveniunt cum sententia nostra, etsi verbis discrepent. Mihi tamen naturam nominare, potius visum est. Fac enim interrogari te a quopiam, anne aliqua et qualis medicina præscripta sit aegro, sed certo antea exploratam tibi esse peritiam medici, et voluntatem medendi et diligentiam; tum siquid sapis in ea re, responsum reddes ex statu morbi recte expenso, non ex peritia atque industria medici, de qua dubitatio nulla est. Atqui leges, inquit S. Augustinus, medicamenta sunt humanae infirmitatis; quod aeque de naturalibus ac positivis affirmari potest.

(2) Quæ immutabilitati juris naturalis adversarii videntur, explicanda sunt iis ex notionibus ac principiis, quæ de jure et obligatione naturali hypothetica supra allata sunt. Ex quibus palam fit, eo, quo declaravimus sensu, jus naturae hypotheticum vel conditionatum inficias iri, aut impugnari a nemine posse, nisi siquis cum umbris dimicare et concitandæ invidiæ causa malitiose ac imperite vociferari velit, quemadmodum factitatum aliquando fuisse ostendit *Zecchius de rigore moderato doctrinæ pontificiæ circa usuras dissert. II. a.* §. 145. Haud paulo alio significatu jus hypotheticum aliquando sumitur a Jurisconsustis: cujus nempe effectus et obligatio ad eventum certæ conditionis suspensa est. Jus

naturae non vage et separatim ab adjunctis, respicit hominum actiones, sad pro certis earum complexionibus, pro certis pactis, certis juribus realibus, certis statibus adventitiis hominem obligat semper, pro aliis diversis nunquam

§. XXII.

Ex principio generali theoretico §. IX. XXI. a.) principio generalia practica deducuntur naturali cogitandi et ratiocinandi vi. Hujusmodi sunt, quæ sequuntur.

(a) *Omitte, quidquid divinæ perfectioni repugnat.* Negativa, ut patet, hæc est naturæ lex. Porro divinæ perfectioni repugnat quævis divinæ legis transgressio, seu quodvis peccatum: generalis ergo naturæ obligatio est, fugiendi peccati atque evitandæ offensæ Dei. Dein maxime repugnat divinæ perfectioni, si homo abjecta salutis cura, repudiata summa beatitate, ac velut rejecto et despecto summo Deo, in cujus cognitione et amore ea sita est, rebus creatis et fluxis voluptatibus ceu meliori aut dilectiori fini vellet inhærere. Quare naturalis est obligatio fugiendi ac prætermittendi, quidquid a fine ultimo beatitatis hominem abducit; ex quo illa etiam obligatio naturæ dimanat, devitandi nempe periculi, quo summus Deus offendi ac beatitas amitti queat. Censetur autem homo istiusmodi periculum subire, siquid agat, omittatve, ita quodammodo cogitans: agam, vel omittam, seu concessum sit a Deo, seu prohibitum, sive abducat a fine beatitatis, sive non abducat.

(*b*) Altera affirmativa naturæ lex sic videtur concipi posse: *Fac ea, quibus omissis divinam perfectionem tollere, aut denegare videbere.* Distinctissime eandem, multoque propius expressit divinus Servator: *Diliges Dominum Deum tuum ex toto corde tuo, et in tota anima tua, et in tota mente tua; hoc est maximum et primum mandatum. Secundum autem simile est huic, diligens proximum tuum sicut teipsum.* (1). Prima ergo sunt generalia caritatis præcepta, et bina officiorum genera, erga summum Deum et hominem. Quia paris omnes naturæ sumus, adeoque pari jure censendi; idcirco quæ nobis erga nosmetipsos natura præscripsit, aut indulsit; eadem aliis quoque a nobis exhibenda sunt.

(*c*) Si ad jurisprudentiam naturalem omnes obligationes naturæ referuntur, quemadmodum referendæ omnino videntur, dubium non est, non modo externas actiones; sed internos quoque voluntatis actus legibus naturæ tam negativis quam affirmativis subjacere; quia et hi, ac maxime quidem divinæ perfectioni repugnare possunt, aut ita necessario requiri, ut iis prætermissis divina perfectio tolli videatur. (2)

(*d*) Hactenus de obligationibus maxime actum. Jurium seu facultatum generale principium practicum sic videtur enunciandum: *Pro concesso habeto, quidquid consentaneum est finibus naturæ, neque obligationi connatæ vel contractæ repugnat.* Istiusmodi fere sunt edicta prohibitoria legum, per quæ concessum omnibus quidquam censetur, quibus speciatim interdictum non est.

(e) Naturalium obligationum, legum, atque officiorum *collisio* existit, quando pluribus, quibus satisfaciendum est, satisfieri non potest. Actum *vincit* ea obligatio, cui ex præscripto naturæ ac rationis satisfieri præ reliquis debet: *cedit*, cui fieri satis non potest. Huc igitur generalia principia de obligationum collisione pertinent, quæ ex illis pendent animadversionibus, quas de ordine ac gradibus finium supra indicavimus (§. IV. g. h. i.). Ordine prima est lex negativa supra exposita, ne quid fiat, quod divinæ perfectioni repugnat, et hominis salutem perpetuo pessumdet. (3). Inter officia erga Deum et hominem præstant officia religionis erga summum Deum quibusvis aliis seu officiis seu bonis, quæ consectari homines possunt. In officiis hominis antecellunt, quæ animum respiciunt, et incolumitas corporis potior est fortunis, ac moralia bona antiquiora esse debent naturalibus. Cum tamen officia affirmativa ea quoque, quæ Deum attingunt, opportunitatem, tempus, facultatem poscant, iis non tam prætermissis, quam dilatis, satisfieri aliis officiorum generibus aliquando debet: et quia gradus insunt tum in finibus naturæ, tum in officiis, quæ illis respondent, non sic exigenda sunt officia præstabiliora (affirmativa); ut, quæ inferioris ordinis sunt, penitus prætermittantur, præsertim siqua necessitas incidat, qua membra, aut etiam fortunæ graviter periclitantur. Quamvis dein sibi quisque consulere præ aliis queat, quia nemo cuiquam tam propinquus aut proximus est, quam quisque ipse sibi; tamen tum quoque gradus quidam ac modus, intra quem sibi consulit quisque, spectari debet, dein et necessitatis gradus, quo alii

conflictantur, ut invento temperamento utrique officiorum generi fiat satis.

(1) *Matth.* XXII. 37. 38. 39.

(2) Externa delicta ab internis proveniunt, similiter ac virtutes. „ Progenies viperarum, quomodo potestis bona loqui, cum sitis mali? ex abundantia cordis os loquitur. Bonus homo de bono thesauro (cordis sui) profert bona: et malus homo de malo thesauro profert mala. *Matth.* XII 34. 35. De corde exeunt cogitationes malæ, homicidia, adulteria, fornicationes, furta, falsa testimonia, blasphemiæ. „ *Matth.* XV. 19. Jure igitur ab Innocentio P. XI. confixa est propositio 10. „ Non tenemur proximum diligere actu interno formali „ et Prop. 11. „ Præcepto proximum diligendi satisfacere possumus per solos actus externos. „ Majore etiam ratione proscriptae sunt ob eodem propositiones sequentes, quinta: an peccet mortaliter, qui actus dilectionis semel tantum in vita eliceret, condemnare non audemus. Sexta: probabile est, ne singulis quidem rigorose quinquenniis per se obligare praeceptum caritatis erga Deum. Septima: tunc solum obligat, quando tenemur justificari, et non habemus aliam viam, qua justificari possimus. „ Viderunt haec naturae praescripta de internis actibus vel homines superstitione falsorum numinum occaecati. Locum quendam Ciceronis et Senecae huc etiam pertinentem adduximus supra (§. *XVIII.*) Addamus aliam utriusque appositam sententiam. *Ac Cicero quidem l. 1. de finib.* „ Siqui, *inquit*, satis sibi contra hominum conscientiam septi esse; et muniti videntur, Deorum tamen numen horrent; easque ipsas solicitudines, quibus eorum animi noctes atque dies exeduntur, a Diis immortalibus supplicii causa importari putant. „ *Seneca vero apud Lactantium l. 6. c. 24. acuta interrogatione homini scelerato instat*: „ Demens, quid tibi prodest non habere conscium, habenti conscientiam? „ Haec quidem nullis accomodatiora sunt, quam internis.

(3) Hanc quoque legem summam et immutabilem lumen rationis hominibns prodidit vel in densissima errorum nocte. *Juvenal. Satyr. VIII.* sic eam expressit :

- - - Ambiguæ siquando citabere testis
Incertæque rei , Phalaris licet imperet, ut sis
Falsus , et admoto dictet periuria tauro ;
Summum crede nefas,animam præferre pudoris
Et propter vitam vivendi perdere causam.

§. XXIII.

Doctrinis, quas adhuc exposuimus, probe instructus quisquam haud ægre judicium feret de opinionibus aliorum nonnullis, qui in hoc genere famam sibi, aut infamiam conflarunt. Thomas Hobbes natus in Anglia A. 1588. quinta Aprilis, ibidemque extrema senectute defunctus A 1679. quarta Decembris tum alia opera philosophica, mathematica, historica, tum ad hanc disciplinam pertinentem tractatum *de cive*, et librum alium inscriptum *Leviathan* edidit pro cansa regis potissimum et potestatis regiæ, in quam Scoti insurrexerant. Præcipua Hobbesianæ hypotheseos capita recensebo ipsis verbis Auctoris ex Richardo Cumberlando excriptis, qui eandem data opera confutavit. (1)

(a) ,, Natura dedit unicuique jus in omnia ,,(hocest, in statu mere naturali sive antequam homines ullis pactis sese invicem obstrinxissent,unicuique licebat facere quæcunque,et in quoscunque ,,libebat et possidere, uti, frui omnibusquæ volebat ,,et poterat) -- sequitur, omnia habere et face-

„ re in statu naturæ, omnibus licere „ *De Cive. Cap. I. §.* 10.

(*b*) *Unde hoc jus deduxerit*, *audiatur ipse auctor*: „ Unicuique jus est se conservandi: eidem ergo jus est, omnibus uti mediis ad eum „ finem necessariis. Media autem necessaria sunt, „ quæ ipse talia judicabit; eidem ergo jus est „ omnia facere et possidere, quæ ipse ad sui „ conservationem necessaria esse judicabit. Ipsius „ ergo facientis judicio id, quod fit, jure fit, „ vel injuria „ ibid. *Not. in §.* 10. *Ecce principium, de quo supra* (*§.* XIII. g.) *jus ad finem dat jus ad media*: *et in usu juris standum judicio utentis* (*§.* XV. b.) *Erit ergo justum*, *quidquid utile? omnino*; *sic enim inquit*: „ Ex quo „ etiam intelligitur, in statu naturali mensuram „ juris esse utilitatem. „ *ibid. §.* 10. 11. et: „ Breviter, in statu naturæ, justum et injustum „ non ex actionibus, sed ex consilio et conscientia agentium æstimandum est: quod necessario, quod studio pacis, quod sui conservandi „ caussa fit, recte fit. „ *De Cive C. III.* *Not. in §.* 27. *Igitur jus omnium in omnes ex jure se conservandi ducitur.*

(*c*) *Sed unde jus se conservandi tale ac tantum?* „ Fertur, inquit, unusquisque ad appetitionem ejus, quod sibi bonum, et ad fugam „ ejus, quod sibi malum est -- idque necessitate quadam naturæ non minore, quam qua „ fertur lapis deorsum. „ *ibid. C. I. §.* 7. „ illis, „ qui hæc non pensitaverunt, mirum fortasse „ videbitur, naturam homines dissociavisse, et „ ad mutuam cædem aptos produxisse: et tamen hoc perspicue illatum est ex natura passionum; et præterea experientiæ consenta-

neum. „ *Leviathan cap. XIII.atqui et feræ bestiæ necessitate naturæ student conservationi suæ; nec tamen in genus proprium grassantur. Vidit id Hobbes, et respondere conatus est his verbis.* „ Sed sunt, inquit aliquis, animalia quædam bruta, ut apes et formicæ, quæ pacifice in eodem alveari, et in eadem formicaria, inter se vivunt. - - Quid ergo impedit, quo minus homines idem faciant? „ *Leviathan C. XVII. Sic dein respondet* : „ Primo, quod homines inter se de honoribus et dignitate perpetuo contendunt; sed animalia illa non item. - Secundo inter animalia illa bonum publicum et privatum idem est. Ergo ad bonum privatum dum naturaliter feruntur, simul procurant bonum commune. Homini autem in bonis propriis nihil tam jucundum est, quam quod alienis sunt majora. Tertio, animalia illa, quia carent ratione, in rerum suarum communium administratione nihil vident, aut videre sibi videntur, quod culpent; inter homines autem permulti sunt, qui se ceteris sapientiores, et regendæ civitatis capaciores esse putant, quique dum suo quisque modo reformare volunt, dissident inter se, et belli causa sunt. -- Quarto, animalia illa -- verborum arte illa carent, qua homines alii aliis videri faciunt bonum malum, et malum bonum; magnum parvum, et parvum magnum; et alter alterius actiones ita reprehendit, ut inde turbæ oriantur. Quinto, animalia bruta inter injuriam et damnum non distinguunt. Itaque quamdiu bene sibi est, ceteris non invident. Homo autem tunc maxime molestus est quando otio opibusque maxime abundat. Postremo, animalium illorum consensio a natura est; consensio autem hominum a pactis est, et arti-

„ ficialis. Mirum ergo non est, si ad firmitatem „ et durationem ejus aliud præter pactum requi- „ ratur; nempe potentia communis, quam sin- „ guli metuant, et quæ omnium actiones ad bo- „ num commune ordinet.

(*d*) *Ex his hominum passionibus, ex hoc jure se conservandi, indeque orto jure omnium in omnes, quid infert Hobbes de statu naturali hominis?* bellum omnium in omnes. Sic enim ait: „ Si addas jam jus omnium in omnia, quo alter „ jure invadit, alter jure resistit, atque ex quo „ oriuntur omnium in omnes perpetuæ suspicio- „ nes -- negari non potest, quin status homi- „ num naturalis, antequam in societatem coi- „ retur, bellum fuerit; neque hoc simpliciter, „ sed bellum omnium in omnes „ *De cive C. I.* §. 12. „ In tanto et mutuo hominum metu, se- „ curitatis viam meliorem habet nemo anticipa- „ tione, nempe ut unusquisque vi et dolo cete- „ ros omnes tamdiu sibi subjicere conetur, „ quamdiu alios esse, a quibus sibi cavendum est, „ viderit. „ *Leviath. C. XIII.*

(*e*) *Ne pernicies afferretur humano generi belli finem indicat auctor, et initium civitatum,* „ Qui igitur de bono præsente convenire non „ poterant, conveniunt de futuro „: *nempe condita civitate in posterum pacifice vivere coguntur. Sed unde jus imperandi et obligatio parendi proveniet, si jus naturæ nullum est? aut quomodo sublato naturæ jure consistet civitas?* „ *jus omne imperandi, etiam divinum in viribus et potentia, seu potius præpotentia collocatur.* Iis igitur, quorum potentiæ resisti non „ potest, et per consequens Deo omnipotenti, „ jus dominandi ab ipsa potentia derivatur „ (2).

(*f*) *At civitates, quarum altera ab altera non pendet, in statu naturali degunt; ergone etiam in naturali statu belli? affirmat*: „ Sta-„ tus enim civitatum inter se naturalis, id est, „ hostilis est. Neque si pugnare cessent, idcir-„ co pax dicenda est, sed respiratio, in qua ho-„ stis alter alterius motum vultumve observans, „ securitatem suam non ex pactis, sed ex vi-„ ribus et consiliis adversarii æstimat. Atque id „ jure naturali, ut Cap. II. Art. 10. ex eo, quod „ pacta in statu naturali, quoties justus metus „ intercedit, sunt invalida, ostensum est „ *De Cive Cap. XIII.* §. 7. „ Quid aliud sunt plures „ respublicæ, quam totidem castra, præsidiis et „ armis contra se invicem munita; quarum sta„ tus (quia nulla communi potentia coercentur „ utcunque incerta pax, tanquam induciæ bre„ ves, intercedat) pro statu naturali, hoc est „ pro statu belli habendus est „ *Ibid. Cap. X* §. 17. (3)

(*g*) *Quae vero norma erit civilium legum, earumque justitiae, si ante constitutas civitates nihil justum, nihil injustum, censeri poterat? respondet, ipsas esse normas justi ac recti* „ Osten-„ sum est enim cap. VI. art. 9. regulas boni et „ mali, justi et injusti, honesti et inhonesti, „ esse leges civiles, ideoque, quod legislator „ præceperit, id pro *bono*: quod vetuerit, id „ *pro malo* habendum - - Ante imperia, justum „ et injustum non extitere „ *De Cive Cap. XII.* §. 1. „ Ut culpa, hoc est, peccatum sit, quod „ quis fecerit, omiserit, dixerit, vel voluerit „ contra rationem civitatis, id est, contra le-„ ges. „ *Ibid. Cap. XIV.* §. 17. (4).

(*h*) *Quid igitur Evangelio fiet*, ait: „ nul-„ læ in hanc rem datæ regulæ sunt a Christo,

,, neque enim venit in hunc mundum, ut ista ,, doceret; imo de his (nimirum jure, politia, ,, et scientiis naturalibus) Christus præcepta tra- ,, dere, aut quidquam docere præter hoc unum, ,, ut in omnibus circa illa controversiis cives sin- ,, guli civitatis suæ legibus et sententiis obedi- ,, rent, ad officium suum pertinere negat. ,, *De Cive Cap. XVII. §.* 12. (5).

(1) Traitè philosophique des loix naturelles. Ne miretur obsecro, benevolus lector, impiam atque execrandam Hobbesii hypothesim pluribus a me verbis, seu potius tam multis ipsius auctoris verbis accurate excriptis commemorari, atque in lucem proferri ea, quæ sempiternis tenebris sepelienda sunt. Est in eo quoque utilitas nonnulla institutionis, ut narrentur veteres impietiates et opinionum monstra ponantur ab oculos, quæ simul prognata, simul cum horrore ac detestatione rejecta sunt. Contingit, ut similia actitari nostra aetate, et tanquam nova inventa jactitari a scriptoribus quibusdam videamus. Qui dein ad illos veteres errores reflectet animum, neque novitate percelli poterit, neque quid sentiendum sit sibi, haesitare. Si circumspicias omnia, et nova cum antiquis conferas, non obscure videbis, Hobesianam haeresin esse armamentarium illud, ex quo arma auferunt Scriptores quam plurimi, quibus in sacrosanctam ecclesiam, omnemque ordinem ecclesiasticum identidem irrumpunt.

(2) Non congruit sane cum natura hominis, ut sola vi ac metu constringatur instar immansuetarum animantium; parum etiam et civitativus et earum rectoribus consultum esse solo timore subjectorum et ratio docet, et experientia. Lex Evangelii sectatores suos Principibus subjectos vult *non solum propter iram, sed etiam propter conscientiam* Rom. XIII. 5., et primus Ecclesiae pastor ait, *Subjecti estote -- propter Deum -- quia sic est voluntas Dei.* I. Petr. II. 13. 15. de divino imperandi jure actum (§. II. a.)

(3) Terrifica sane est hæc de statu naturali tum singularum personarum, tum moralium descriptio; sed

tamen nec Hobbesius impietatis primus auctor. Præcursores habuit flagitiosos illos ac nefarios homines, seu humani generis pestes, quorum sensa ac desideria prodita extant Sapient. II. affirmante divino spiritu: *hæc cogitaverunt, et erraverunt. Excœcavit enim illos malitia eorum* ibid. v. 21. horum, inquam non aliud jus, quam vis fuit: *sit autem fortitudo nostra lex justitiæ: quod enim infirmum est, inutile invenitur.* Ibid. v. 11.

(4) Justum igitur, et bonum censeri debuit præceptum regis Aegypti, quo innocuos masculos interfici curavit. Exod. I. 16. Justum et honestum Jeroboami consilium, ac præscriptum, quando fecit duos vitulos aureos, et dixit eis: (decem tribus) nolite ultra ascendere in Jerusalem: ecce Dii tui Israel, qui te eduxerunt de terra Aegypti, III. Reg. XII. 28. Justum Medorum ac Persarum edictum, ut omnis, qui petierit aliquam petitionem a quocunque Deo et homine, usque ad triginta dies, nisi a te Rex, mittatur in lacum leonum. Daniel. VI. 7. Justum, ut alia taceam, Antiochi decretum, quo in despectum divinæ legis carnes porcinas vorare homines probos jussit, II. Mach. VI. 18. Quid mirum, pro atheo habitum a multis fuisse Hobbesium, aut certe quidem divinæ religionis penitus expertem?

(5) Ejusmodi telum Hobbesianum in defensores jurium ecclesiæ sæpe intorquent hodie nati reformatores; sed non est hic istiusmodi agitandis controversiis appositus locus: satis est indicasse venenatum fontem, ex quo doctrinas hauriunt, quas pro geometricis demonstrationibus venditant, doctores novi, ac dilucularios quidem istos quis aequo animo ferat, quando de illata in orbem luce gloriantur, nec aliud re ipsa agunt, quam ut Hobbesianam caliginem hominibus offundant.

§. XXIV.

Samuel Pufendorfius in amplo opere de Jure Naturæ et gentium principium *Socialitatis* ex natura rerum hominisque in hunc modum derivavit. (1).

(*a*) „ Id primo homo habet commune cum „ omnibus animantibus, queis sensus sui inest, „ ut seipsum quam maxime amet, seipsum stu- „ deat omnibus modis conservare: quæ bona „ sibi videntur, nitatur acquirere, mala re- „ pellere. -- Et iste quidem cujuslibet erga „ seipsum amor regulariter tam validus est, ut „ quævis inclinatio erga quemvis alium homi- „ nem ipsi cedat. Equidem videntur quando- „ que aliqui teneriore affectu alios amplecti, „ quam seipsos -- sed præterquam quod hoc „ non sit perpetuum -- quidquid pro aliis ho- „ mo facit, sui nunquam obliviscitur; et com- „ munem hominum affectum bene expressit Sa- „ tanas apud Iobum II. 4. (2).

(*b*) Deprehenditur quoque in homine sum- „ ma imbecillitas atque naturalis indigentia, ut, „ si homo solus absque ullo auxilio, per alios „ homines accedente, in hoc orbe destitutus „ concipiatur, vita ipsi in pœnam data vide- „ ri posset; manifestum quoque est post di- „ vinum Numen homini non plus subsidii atque „ solatii posse accedere, quam ab aliis homi- „ nibus. -- Iidem tamen homines non minus „ invicem nocumenti et molestiæ inferre pos- „ sunt, et sæpe volunt, vel instigante prava „ libidine vel subigente necessitate seipsos con- „ tra aliorum noxas defendendi. (3)

(*c*) „ Ex hisce positis facile est fundamen- „ tum legis naturalis invenire. Scilicet mani- „ festo apparet, hominem esse animal sui con- „ servandi studiosissimum, per se egenum, si- „ ne sui similium auxilio servari ineptum, ad „ mutua commoda promovenda maxime ido- „ neum; idem tamen sæpe malitiosum, petu-

" lans, et facile irritabile, ac ad noxam in-
" ferendam promtum ac validum. Ejusmodi ani-
" mali, ut salvum sit, bonisque fruatur, quæ
" in ipsius conditionem hic cadunt, necessa-
" rium est, ut fit sociabile, id est, ut con-
" jungi cum sui similibus velit, et adversus
" illos ita se gerat, ut ne isti ansam accipiant
" eum lædendi, sed potius rationem habeant,
" ejusdem commoda servandi aut promovendi.
" Inde fundamentalis lex naturæ isthæc erit,
" *cuilibet homini, quantum in se, colendam*
" *et conservandam esse pacificam adversus alios*
" *socialitatem, indoli et scopo generis humani*
" *in universum congruentem.* - - (4)

(*d*) " Ex quo consequitur, quia, qui obli-
" gat ad finem, simul obligare intelligitur ad
" media, sine quibus finis non potest obtineri;
" *omnia, quæ ad istam socialitatem necessario*
" *faciunt, jure naturali præcepta, quæ eandem*
" *turbant aut abrumpunt, vetita intelligi.*

(*e*) " Divisio officiorum, quæ ex lege na-
" turali homini incumbunt, commodissime vi-
" detur institui *secundum objecta*, erga quæ
" ista sunt exercenda. Quo intuitu illa in tres
" principales partes dispescuntur; quarum pri-
" ma tradit, quomodo ex solo rectæ rationis
" dictamine quis sese debeat gerere *adversus*
" *Deum*; altera, quomodo *adversus seipsum*;
" tertia, quomodo *adversus alios homines.* Quam-
" quam autem primario et directe ea præcepta
" legis naturalis, quæ ad alios homines spe-
" ctant, ex socialitate, quam fundamenti lo-
" co substravimus, deriventur; tamen etiam
" indirecte officia hominis erga Deum, tan-
" quam Creatorem inde deduci possunt; qua-

„ tenus ultimum firmamentum officiis erga alios „ homines a religione et metu Numinis accedit; sic uti socialis quoque non esset homo, nisi religione foret imbutus. -- Sola „ ratio in religione ulterius progredi nequit, „ quam quousque illa inservit promovendæ tran- „ quillitati et socialitati hujus vitæ; nam prout „ religio salutem animarum procurat, ex pecu- „ liari revelatione divina provenit. Officia autem „ hominis erga seipsum ex religione et socia- „ litate conjunctim promanant. Ideo enim quæ- „ dam non pro absoluto suo libitu homo circa „ seipsum disponere potest, partim ut cultor „ idoneus divini Numinis partim ut commo- „ dum et utile membrum societatis humanæ „ esse queat. (5)

(1) *L. II. C. III.* §. 14. 15.

(2) Respondens Satan ait: pellem pro, et cuncta, quæ habet homo, dabit pro anima sua.

(3) Animadversionem hic adnectit auctor non prætermittendam a nobis: „ Quo loco tamen et illud mo- „ nendum, nos in eruenda hominis conditione amori „ proprio priorem locum assignasse, non quod qui- „ libet seipsum solum reliquis omnibus ubique præfer- „ re debeat, aut omnia propria utilitate metiri, eam- „ que, quatenus ab aliorum commodo separata est, „ summum sibi scopum proponere. Sed quia amorem „ proprium naturaliter homo prius sentit, quam alio- „ rum curam, eo ipso, quod naturaliter prius est, „ sentire sui, quam aliorum existentiam. Deinde quia „ ut ego mei ipsius curam habeam, ad neminem pro- „ pius, quam ad meipsum spectat. Licet enim scopum „ nobis præfigamus bonum commune; tamen cum ego „ quoque generis humani pars sim, cujus saluti aliqua „ etiam cura debetur; nemo sane est, cui distincta „ magis et specialis mei cura incumbere possit, quam „ mihimetipsi.

(4) Cum his quoque verbis notam quandam connectit auctor in hanc sententiam. ,, Neque enim per so-
,, cialitatem heic intelligimus praecise proclivitatem ad
,, jungendas societates particulares, quae etiam malo
,, fine et modo iniri possunt, uti est conjunctio latro-
,, num; quasi sufficeret, qualicunque intentione sese
,, cum altero conjunxisse. Sed per socialitatem innui-
,, mus ejusmodi dispositionem hominis erga quemvis
,, hominem, per quam ipse benevolentia, pace et ca-
,, ritate, mutuaque adeo obligatione conjunctus intel-
,, ligitur - - Diximus autem cuilibet homini socialita-
,, tem colendam et actu exercendam, *quantum in se.*
,, Quia cum penes nos non sit praestare, ut alii omnes
,, sese erga nos, prout par erat, gerant: igitur officio
,, nostro satisfecimus, si nihil eorum, quae in nostra
,, erant facultate, omisimus, quod istos, ut vicissim
,, erga nos sociabiles essent, permovere posset. ,,

(5) Ita Pufendorfius in alio opere, quod inscripsit *de officio hominis et civis juxta legem naturalem.* Cap. III. §. 13. Displiceent autem in toto hoc systemate, quod cum plausu exceptum est, viris gravibus non pauca capita; primo quidem, quod praecipua hominis officia erga Deum, seque ipsum non directe ex ipsa natura, sed per ambages et difficiles anfractus derivet; quasi religio tantum propter societatem sit, aut ex societatis utilitate metienda, eique pro temporibus aptanda, aut quasi ipsa etiam ratio ulterius progredi in religione, Deique cognitione et cultu non posset, quam quoad felicitati humanae societatis inservire queat. Enivero nexus religionis cum societate perexiguam officiorum erga Deum indicat partem, neque plana est via, qua ex religione et societate hominis in seipsum officia deducantur, praeterquam quod ordini repugnet, prius civem informandum sumere, quam hominem. Dein quod auctor dicit: *religio, prout salutem animarum procurat, ex peculiari revelatione divina provenit,* non continuo probari potest, quasi humana ratio nihil doceret de statu vitæ alterius, ejusque beatitate aut miseria, quæ præcise ex vita anteacta definienda erit. Denique pessime traducitur hæc theoria a nonnullis ad carpendos viros solitarios, totumque institutum hominum sese Deo devoventium, quasi qui in medio ver-

santur foro, histriones, et agyrtae et mimi, et ambubajae, et saltatores plus saperent, sanctiusque observarent primam naturae legem a summo Deo praescriptam, ac ii, qui Deo et contemplationi divinitatis rerumque aeternarum se dant. Ita fit nempe in hac disciplina, si neque ad ordinem, neque ad gradus finium naturæ satis attenditur. Primum illud est, ut quisque prospiciat futurae sorti, quae finem non habebit, atque ex praesenti vita pendet. Dein expendendum, quatenus ab universis ac singulis colenda sit humana societas. Unde enim praeceptum naturae exsculpent ita singulos afficiens, ut nefas sit homini adulto in loca sola, aut arctiora claustra sese abdere, non alio animo, quam ut summo cum bono penitus se conjugat, et in tuto collocet salutem suam? Aliorum de naturali jure principia vel indicasse uno verbo satis erit. Magno enim numero excogitata sunt; uti cum primam juris originem deducerent ex utilitate cujusque, ex convenientia cum natura, ex perfectionibus rerum, ex stimulis naturae, ex triplici amore hominis, ex recta constitutione, seu felicitate generis humani, ex voluntate aut cultu Dei, ex doctrina orthodoxa de statu integritatis, ex veritate reali etc.

CAPUT V.

In hominum actionibus non modo jura et obligationes, sed praeterea adjuncta varia et fines agentium spectari debent, ut habeatur actionum moralitas completa

ARGUMENTUM.

§. XXV. Moralitas completa actionum. XXVI. earum circumstantiæ. XXVII. fines et causæ impellentes agentium. XXVIII. obligatio naturalis agendi ex fine rationi consentaneo.

§. XXV.

Secundum syntheticas leges a simplicioribus ad composita progredimur disserendo de actionibus humanis, earumque moralitate. Non enim id modo in illis

spectandum est, consentaneæ fuerint, nec ne obligationi aut juri naturali, sed præterea, quæ fuerint actionis adjuncta seu circumstantiæ, quis agentis finis, vel animi propositum. Alterutro istorum trium vitiato vitiatur actio; ut adeo moralitas completa coalescat tum ex natura ipsius actionis in se spectatæ, sive ex illius interna convenientia cum jure quodam aut obligatione naturali, tum ex circumstantiis, denique ex fine agentis sive animi proposito. Primo igitur actionis in se spectatæ quædam velut Anatome ob oculos ponenda est.

(*a*) Humana actio vel continetur interna tantum intellectus cognitione et affectione voluntatis, ceu amore, odio, delectatione rei sensibus obversantis vel sola ratione comprehensæ: ut præter internos actus exteriorem etiam motum ac mutationem habet; tumque mixta solet vocari, ut adeo, siquis *humano modo* quid agat, internus actus esse sine externo, non item externus sine interno possit. Semper enim externos motus cognitio interna et animi propositum, seu voluntatis determinatio præcedit, comitaturque; suntque externi actus plurimi, qui sine *certo* quodam actu interno naturam suam moralem non habent; sic pactio consensum internuum poscit: precationes et vota in superos magis affectionibus mentis continentur, quam verbis, aut compositione vel motu membrorum. Actio externa cum suis circumstantiis et fine agentis considerata vocatur *factum*, quique singillatim et actionem in se,

et circumstantias distincte explicat, *speciem facti* dicitur narrare. (1)

(*b*) Actio, quæ in se spectata consentit cum finibus naturæ *intelligentis*, ex objecto suo bona dicitur: si iis repugnat ex se et suo objecto mala; quando autem neutra est, aut in se spectata æque in bestias, ac hominem cadit, ceu corporis motus, usus aut delectatio sensuum, nuncupatur ex se, aut ex objecto *indifferens*; quia non ex actionis natura, sed fine operantis et ex circumstantiis pendet, bona an mala censeri debeat. Quæ enim homini cum bestiis communia sunt, ea non communiter agenda, sed ratione et consilio informanda sunt.

(*c*) Præterquam quod actio humana, quæ cito transit, recta sit, et penitus conveniens cum natura intelligente, aut e contrario prava, eique repugnans, semper habenda est ratio consecutionum, quæ agenti *imputantur*, cujusmodi sunt laus et præmium, vituperatio et supplicium, præstatio damni actione illati, proclivitas ad similes actus, alia commoda, aut privatio eorundem, vel incommoda in agentem aliosve, eorumque mentem, corpus, fortunas, famam redundantia. Unde et in factis alia dicuntur *transeuntia*, alia *permanentia*, quæ vestigium quoddam sui relinquunt. Hæc consecutionum *imputabilitas* propria est affectio humanæ actionis, maximeque in disciplina juris memorabilis. Sed ea fieri non potest, nisi in potestate agentis fuerit, agere vel non agere; ac tum quoque, utrum consecutiones actionis et imputari, seu adscribi possint, debeantve, sæpe ambiguum est. Illud etiam vel ex theoretica philosophia perspicuum est, non esse actionem in potestate agentis, nisi quæ præ-

cedente cognitione; et libera electione seu voluntatis determinatione posita est. Patet ergo, unde pendeat maxime imputabilitas actionis, ab intellectu nempe, et voluntate. Est dein alienarum quoque actionum imputatio quædam, et imputabilitas: sunt præterea gradus imputationis, tum quæ in proprias cujusque actiones, tum quæ in alienas sit. Neque alii aliis duntaxat actiones imputant; sed de suis quisque tum quas suscepit jam, tum quas suscepturus est, actionibus judicat, ac quid imputari sibimet possit, debeatque, coram tribunali conscientiæ suæ pronuntiat; quocirca actio, ejusque moralitas ad conscientiam agentis quoque referenda est.

(*d*) Alia plurimorum actuum affectio est, qua *validi* aut *irriti* nuncupantur, validi quidem, si effectum quemdam moralem gignunt, ad quem destinantur, ceu jus acquisitum, extinctum, translatum, vel obligationem susceptam, firmatam, expletam seu finitam; contra irriti, si carent eo effectu, quem parere debuissent.

(1) Quia homines de actionibus aliorum, qua internæ sunt, et in animo haerent, cognoscere et judicare non possunt; hinc fere praesumtionibus et conjecturis nituntur ea, quae de fine agentis et animi proposito adferri in medium, aut ambigi solent. Ac quando humanae leges etiam voluntatem malam paena afficiunt, non mere interna voluntas notatur, sed conatus quidam exterior, quo tamen factum ipsum, quod propositum erat, perfici, non potuit.

§. XXVI.

Circumstantiae actionis a loco pendent, ac tempore, affectionibus variis personæ, aliis agentis juribus, obligationibus eodem tempore concurrentibus,

hominum aliorum præsentia, absentiave, a commodis et incommodis in alios provenientibus, ab instrumentis, ac modo, quo patrata est actio, ac sexcentis aliis, per quæ res moralis admodum complicata fit, et ancipitis definitionis.

§. XXVII.

De finibus peculiaribus agentls atque animi ejus proposito complura annotanda sunt. Est autem finis id, quod agendo consequi aut evitare quis vult, sive propter quod agit, eaque volitio, *intentio* nuncupatur.

(*a*) Interrogatus, cur quis agat quidpiam, quisquis compos est rationis, vel præsentem animi statum seu affectionem explicat, aut quidpiam, quod consequi agendo vel evitare vult: igitur vel in præsente animi affectione acquiescit, eique agendo satisfacit, vel agendo aliud quidpiam obtinere, aut effugere cogitat. Passim dicunt: *non agit homo, nisi propter finem:* porro volitio illa certe actio est; quid igitur? hæc actio iterumne alium finem habet, atque ita deinceps? qui contemplando divinas perfectiones summi Dei venerationi, atque amori suo indulget; quem obsecro, finem spectat? nullum quidem spectare necesse habet, sed in ea affectione animi sui acquiescit.

(*b*) Sæpe longa feries finium et actionum præ manibus et oculis est, quorum prior ad posteriorem refertur; cumque infinita non possit esse progressio; erit unus aliquis, quem

agens ultra non refert nunc quidem, etsi posset referre, aut retulerit alias; alius autem erit, in quo tanquam meta ac centro sistere cogitationes, ac desideria sua cogitat: prior ille vocatur finis *ultimus negative*, hic posterior *positive*: alii interjecti sunt remotiores, aut propiores, proximus, ultimus; atque hic est primus in intentione, ultimus in executione.

(*c*) Aliquando plures fines agendo amplectimur, uti sæpe diversis ex causis atque incitamentis agimus; si plures amplectimur, non eodem tamen singulos modo, ac velut pretio; is erit finis *principalis*, ob quem quis ageret, etsi abessent alii, fines, aut, qui si abesset, etsi præsto forent alii, non ageretur a nobis. *Secundarius*, ob quem non ageret quis, nisi alio vel aliis moveretur; idcirco et intentio alia *primaria* est, alia *secundaria*. (1)

(*d*) In comperto est, ipsas actiones et negotia, quæ geruntur, per se et natura sua, aut vulgari usu habere propositos fines, certosque effectus gignere physicos aut morales; uti fit, cum paciscendo jura et obligationes producuntur, firmantur, extinguuntur, aut quando per ipsum actum perfectio qædam corporis, animi, fortunarum comparatur vel amittitur. Hosce fines ita spectare solet, qui agit, ut ad eos consequendos aliis finibus et causis impellatur, aut moveatur, sive ut fines negotio proprios et velut internos ad alium finem destinet. Quapropter fines proprii et interni actionis, ab aliis finibus agenti propositis vel a causis impellentibus discernendi sunt. (2) Fines agenti proprii, seu causæ impellentes sunt extra negotium gestum, apud

alios idem agentes alii atque alii, adeoque maxime variabiles, etsi primarii sint in animo agentis. Neque iidem negotium gestum, ejusque substantiam attingunt, quamdiu finis ipsius negotii non excluditur, aut nihil spectatur, quo is subvertitur, aut quamdiu ab ipsis contrahentibus non deducuntur in pactum, iisque expresse affigitur consensus. Ceterum dubium non est, usu venire posse, ut per fines agenti proprios corrumpatur finis actionis ipsius; uti siquis religionem obit non Dei laudandi, honorandive, sed solius gloriosæ ab hominibus aucupandæ gratia.

(1) In legibus quoque fines propositi et rationes moventes spectantur, utque recta earum interpretatio et applicatio fieri possit, non rara est disceptatio, quæ primaria sit legis ratio, quæ secundaria.

(2) Alius, ut hoc exemplo utar, est finis contractus matrimonialis, ipsiusque matrimonii: alium sibi præfigere potest, qui eum contractum init, veluti siquis id spectat incundo, ut affinitatem contrahat cum familia nobili.

§. XXVIII.

Quisvis obligatione naturali adstringitur, ut in regendis actionibus sibi fines præfigat naturæ intelligenti ac rationi consentaneos, proindeque in sola sensuum delectatione bestiarum more hærere agendo, et conquiescere non potest salva honestate. Tenetur enim convenienter naturæ suæ vivere; ob eam enim causam mente ac ratione pollet; secus turpissime pervertitur ordo naturæ, si pars nobilior ignobiliori, et ratio sensibns subji-

citur, et primæva naturæ intelligentis celsitas ad vilem bestiarum conditionem deprimitur. Natura delectationem aspersit rebus, quæ sensu percipiuntur, non ut in ea tanquam fine conquiescat homo, sed ut hoc tanquam remedio ad actiones naturæ conservandæ necessarias certius, facilius constantius obeundas utatur. Est igitur delectatio propter actiones naturæ convenientes, nonvero propter delectationem actio esse debet. Hinc Seneca cum Epicureo disserens, *tu voluptate frueris*, ajebat, *ego utor*. (1) *Frui* refertur ad finem, quem in voluptate ponebant Epicurei: *uti* quis dicitur instrumento, vel medio ad finem obtinendum; quo modo Stoici utebantur voluptate. (2) Ex his deduces:

(*a*) Quia homo actionibus suis obligatur fines præfigere rationi consentaneos; sequitur, ut contra obligationem agat, si ejusmodi fines sibi non præfigat; ejus actio igitur mala erit, minime indifferens. Quapropter spectato fine agentis nulla est actio indifferens; sed vel bona ob finem rationi consentaneum, vel mala ob ejusmodi finis defectum. Quia tamen fieri potest, ut actio in se spectata non statim naturæ intelligentis, sed etiam bestiarum propria sit; idcirco actio in se sive ex objecto, vel *quoad speciem* indifferens esse potest: non idem *quoad individuum*, ut ajunt.

(*b*) Agere præcise, quia lubet, quia placet, vel exercendæ libertatis causa est otiose agere, et absque fine rationi consentaneo: igitur mala istiusmodi est actio (3), neque obligatio negativa

non otiandi, vel positiva spectandi fines rationi consentaneos, quamdiu homo ratione utitur, supra humanam infirmitatem censeri potest; nisi supra naturam ducas convenienter naturæ vivere, atque ut hominem decet.

(c) Cum obligatio extet naturalis, qua jubemur præfigere fines rationi consentaneos; patet, actionem, quæ in se sive interne mala est, et mala esse cognoscitur, fine etiam bono non expurgari; quia non sunt facienda mala, ut eveniant bona. Etsi autem et actio in se considerata, et agentis finis seu propositum bona sint; tamen fieri potest, ut ob adjuncta aut circumstantias cesset esse bona. Quando ex fine agentis duntaxat pendet, ut recta sit actio, aut prava, *moralitas* istiusmodi actionis vocatur *extrinseca*; ceu cum ob finem bonum bona fit, quæ est ex se indifferens, aut prava ob finem malum, quæ in se bona est.

(1) *Seneca de vita beata.* c. 10.

(2) Jure igitur proscripta est propositio VIII. inter damnatas ab Innocentio P. XI. „ Comedere et bibere usque ad satietatem ob solam voluptatem, non est „ peccatum; modo non obsit valetudini; quia licito „ potest appetitus naturalis suis actibus frui. „ *Et propositio. IX.* „ Opus conjugii ob solam voluptatem exercitum, omni penitus caret culpa ac defectu veniali. „

(3) Dico autem vobis, quoniam omne verbum otiosum, quod locuti fuerint homines, reddent rationem de eo in die judicii. *Matth. XII.36.* Ceterum generatim hic statuitur obligatio non agendi, nisi ex fine rationi consentaneo. Quid porro et quatenus rationi sit consentaneum, hoc loco disceptari non debet.

CAPUT VI.

POSITA MORALITATE COMPLETA ACTIONUM PRÆCIPUA EARUM AFFECTIO EST IMPUTABILITAS

ARGUMENTUM.

§. XXIX. Imputatio. XXX. Fit de actibus tantum liberis. XXXI. Eidem obstat ignorantia XXXII. Poscit voluntarium, quod non unius generis est. XXXIII. Coactio. XXXIV. Metus.

§. XXIX.

Imputare arithmetica voce idem denotat, ac referre quidquam in rationes alterius, sive in morali disciplina, adscribere cuipiam causam actionis, et præterea consecutiones sive consectaria. Constat imputatio partibus duabus, nempe imputatione *facti*, qua quis declaratur auctor actionis: et imputatione *iuris*, qua consectaria actionis eidem assignantur; nam qui actionem edit, quacum certa consectaria connexa esse ignorare non potuit, in hæc ipsa censetur agendo consensensisse. Patent igitur sequentia:

(*a*) In omni foro imputatio facti propria est *actoris*: imputatio juris propria *judicis*: *reus* dicitur, in quem utraque directa est.

(*b*) Rhetores imputationem facti reducunt ad quæstionem conjecturalem: fecerit quis, nec ne? imputationem juris ad quæstionem qualitatis; juste aut honeste fecerit, an secus.

(*c*) Si complete sumitur imputatio, atque ad naturalem cogitandi vim revocatur, tali ratiocinatione debet exprimi, ut præmittatur et lex et consectaria: dein ponatur factum, denique in conclusione imputatio juris vel sententia enuncietur. (1)

(*d*) Quia facta continent tum actionem in se, tum adjuncta omnia, ac fines agentium, ex quibus magnopere pendet moralitas; hinc necesse est, ut imputanti jus omnia adjuncta probe explorata sint, aut in lucem protrahantur.

(1) Qui fratrem occidit, reus est mortis: porro Cain fratrem occidit, igitur reus est mortis.

§. XXX.

Imputatio juris fieri non potest sine imputatione facti, neque imputatio facti, nisi actio fuerit libera, sive in potestate agentis, ita ut is potuerit non agere; (1) nulla enim tam idonea est, et justa excusatio, quam siquis vere dicat: per me non stetit, quo minus istuc fieret, aut non fieret. Colliges;

(*a*) Quod liberum et in potestate nostra est, id pariter *voluntarium* dicitur, sive tale, quod præcedente cognitione intellectus a voluntate provenit, sive ab appetito rationis, non quod semper secundum præscriptum rationis, sed quod non sine usu illius fiat. Quia igitur non imputabile, quod non liberum; neque liberum, quod non voluntarium, neque voluntarium, nisi ex præcedente cognitione, ac certa voluntatis determinatione; sequitur, ut imputabile nihil sit,

nisi ex præcedente cognitione, ac certa voluntatis determinatione. Cognitioni adversatur ignorantia, rt voluntatis determinationi vis ac metus. Hæc igitur spectanda sunt, ut pateat, quid imputabile et quatenus sit.

(*b*) Imputabile non est, quod *invincibile* dicitur, nempe tale, quod usu facultatum corporis aut animi vinci non potest, ceu morbi et vitia quædam naturæ, nisi ex neglecta cultura aut studiosa depravatione proveniant: neque imputabile id, quod natura *impossibile* dicitur: neque motus naturales, qui vi mechanismi fiunt: neque imputabilis est actionis omissio, si agendi defuit occasio. Est autem *occasio* pars temporis idoneam agendi opportunitatem habens. (2).

(1) In potestate nostra est non modo interna voluntatis actio aut motus plurimi corporis, sed sæpe etiam præcedens cognitio ad recte agendum necessaria, dein sæpe occasio, instrumenta, impedimentorum remotio, verbo, quidquid usu facultatum nostrarum, aliarumve rerum, aut parato aliorum auxilio consequi possumus, vel evitare.

(2) Imputari nou potest venatori, quod feram non straverit; si nullam uspiam offendere potuit.

§. XXXI.

Cognitioni ad agendum necessariæ opponitur ignorantia, et error; *ignoramus* rem quæ penitus nos fugit et hujus nihil omnino in mentem venit, quando agimus: *erramus*, quando in contraria falsa opinione sumus. Utrinque, in errore et ignorantia videndum, quatenus actionis causa sint: unde proveniant: in qua re versentur;

(*a*) Ignorantia, et error agendi causa sunt, quando iis remotis non fieret actio, tumque *antecedens* seu efficax est ignorantia vel error; (1) siquis ignorans aut errans ita agit, ut cognita etiam veritate ageret nihilominus; tum error et ignorantia est *concomitans*, nec fieri actio *ex* ignorantia, aut *ex* errore dicitur, sed *cum* errore vel ignorantia, aut *ab* errante vel ignorante. Denique *subsequens* ignorantia, vel error dicitur, qui sequitur non ipsam actionem, de qua fermo est, sed aliam præcedentem, ex qua provenit; uti siquis tabulas, unde scire poterat, in mare projecit. Patet, quod posterius utrumque genus actionis causa non sit, certe non unica. Qui vero ratum habet, quod cum tali errore vel ignorantia male actum est, non agendo, sed ratum habendo peccat.

(*b*) Qui usu facultatum suarum deponere errorem vel ignorantiam potest, ac notitiam comparare eam, qua opus est ad recte agendum, laborat ignorantia vel errore *vincibili*; secus *invincibili*. In priore quasi gradus insunt; est enim *affectata* ignorantia, qua quis id, quod scire interest, studio ac directe vult nescire, non auscultando, vel impediendo, nequid innotescat: dein *crassa* et *supina* ignorantia, quando nullam aut prope nullam diligentiam quis adhibet, ut comperiat, quod scire potest, ac debet. Qui enim cognitione caret, qua nec potest, nec debet esse instructus (quales sunt infantes ac perpetuo amentes) laborat ignorantia *negationis*: contra ignorantia *privationis* dicitur, siquis potest, ac debet rem nosse.

(*c*) ICti Romani peculiari titulo agunt de ignorantia juris et facti, uti nempe aut factum,

ejusve adjunctum, aut quid obligationis, vel honestatis sit, quis ignorat. Juris quidem positivi, aut facti ignorantia facile locum habet inter homines: non enim sola cogitandi vi talia innotescunt, sed notitia aliunde adveniente; quæ æque advenire, ac non advenire potest; quamquam ignorantia juris fere cum aliqua negligentia conjuncta est, (2) non item ignorantia facti. Ad illam pertinent leges, quæ hominibus imperitis veniam dant, si ignorent jus non manifestum: hanc subesse ponunt leges de possessore bonæ fidei, de condictione indebiti etc. facta propria non facile ignorare quis sumitur, nisi temporis decursu memoria credatur abolita.

(*d*) Pro indubitata abenda est thesis: *Siquis est invincibilis et antecedens error vel ignorantia, tollitur voluntarium, quodque ex ea commissum est, vel omissum, imputari nequit*; cum id neque in se, neque in sua causa sit cognitum ullo modo: igitur neque volitum: nihil enim volitum, quod non cognitum. Hinc ab Alexandro P. VIII. juste rejecta est propositio secundo loco posita: *Tametsi detur ignorantia invincibilis juris naturæ, hæc in statu naturæ lapsæ operantem ex ipsa non excusat a peccato formali.* Ex hac tamen damnatione inferri nequit, re ipsa dari, aut vulgo posse locum habere ignorantiam invincibilem juris naturalis; de qua re Theologi certare solent; quamquam cur non possit omnino habere locum in hominibus incultis, ac stupidis, cetera bonæ mentis? Neque tamen in ea opinione sum, ut censeatur ignorantia juris laborare, qui de jure ambigit in utramque partem, et assensum propterea cohibet, sive quod ex parte utraque destituatur ra-

tione et ajendi, et negandi, sive quod paribus rationum momentis trahatur in partes diversas. Ignorat is quidem, ut exemplo res palam fiat, venenum potioni admixtum, cui nihil de veneno, dum potare cogitat, in mentem venit. At cui probabilis ratio suppeditat de admixtione facta, etsi id certo affirmare non possit non id diciturignorare. Nempe aliud est, carere notitia rei, aliud certa carere.

(1) Istiusmodi fuisse ignorantiam Abimelechi *Gen.* XX. 4.5. ipse re et verbis comprobavit. Nunquam enim ad Saram ducendam adjecisset animum, si Abrahami uxorem nosset. Similis erat ignorantia Pauli. *Act.XIII.*5.

(2) Cum divinu ore prolata sit gravis illa sententia: *qui non crediderit, condemnabitur*, *Marc. XVI*, 16. nequit ignorantia invincibilis facile præsumi eorum, qui in falsis sectis computrescunt, veritate catholica ex omni parte circumlucente. Nempe et vulgo dicitur; omnis peccans ignorans; neque tamen ob eam causam non peccans, neque pænæ non obnoxius censeri potest. Similiter de errorem vincibili disserendum. *Sap. V.*6. *Vid. Gratianus priucip. caus. XV. q.* 1.

§. XXXII.

Alterum actionis principium, quo ea fit imputabilis, est voluntas, quæ tum in *internis* actibus versatur ceu amoris, delectationis, odii etc., tum in externis, qui *imperati* dicuntur; neque cadit in bestias; cum sit appetitus rationis. Quæ ad hunc locum maxime spectant, sequentia capita sunt;

(*a*) Diximus supra (§. XXX. a.) quod liberum, id pariter voluntarium; at, quod vo-

luntarium, non continuo liberum est. Potest enim quidpiam ita provenire a voluntate, ut idem mens non habeat in potestate: quales sunt propensiones et inclinationes variæ, quæ a voluntate quidem proveniunt, at necessario; proin liberæ non sunt, neque imputabiles, nisi quatenus mens easdem amplectatur, approbet, vel causam earum posuerit. Commotiones animi repentinæ et vehementiores sæpe in corpus redundantes ex bono vel malo sensibus aut imaginationi proposito, quando omnem attentionem primo rapiunt, et rationis usum prævertunt, non sunt voluntariæ, adeoque nec imputabiles. Iidem generali nomine *concupiscentiæ* veniunt, quæ *antecedens* dicitur, dum ipsam voluntatem ad appetendum, aut fugiendum vehementer inclinat, cognitionem vivacem efficit, et cogitationem ab opposita parte distrahit eoque modo voluntarium auget, sed liberum minuit. (1)

(*b*) Quemadmodum voluntario admiscetur contraria inclinatio, aut non admiscetur; ita *mixtum* dicitur, aut *purum* voluntarium. Ac tum censetur absolute et simpliciter voluntarium id, quod voluntas non obstante contraria inclinatione arripit, idemque est imputabile. Notio *spontanei* fixa non est. Vulgo ajunt, sponte fieri, quidquid ab interna ac naturali vi aut propensione oritur, ac tribuitur etiam bestiis, quæ sponte currunt ad pabulum, quin rebus etiam inanimis, ut cum tabulatum sponte cadit. Proinde non omne spontaneum etiam liberum ac voluntarium, neque omne liberum, continuo spontaneum; quia etsi voluntas quid amplectatur; tamen non sua propensione et proprio motu, sed potius necessitate quadam, aut

metu id facere potest; ut adeo *sponte* prope eandem vim habeat, ac lubenter quid agere, cui opponitur id, quod ab invito fieri dicitur. Quamquam qui ab alio rogatur, aut monitus propenso animo obsequitur, lubenter agit, non ideo sponte, quia non suo motu ad agendum progressus est.

(*c*) Quod quis vult, id aut exprimitur claris, signis, aut factis indicatur, aut conjecturis colligitur probabili quadam ratione. Est igitur voluntarium *expressum*, aut *tacitum seu interpretativum*, aut *præsumtum.* Et quia *consensus* in alienos actus aliud non est, nisi volitio, ut fiat, quod alter fieri vult, aut non fiat, quod non vult; hinc etiam consensus aut erit expressus, aut tacitus, aut præsumtus. Similiter spectatur *ratihabitio*, quæ est declaratio consensus post factum accedens. Patet autem, tacitam ratihabitionem nullam esse, quando aut factum non præcessit, aut cognitum postea non est ab eo. qui ratum habere dicitur. Cuncta hæc eatenus imputabilia sunt, quoad a libera voluntate processere.

(*d*) fieri potest, ut voluntarium et imputabile censeatur id, quod ab aliena, non nostra voluntate pendet, nempe ob legem quandam, aut pactum. Hoc modo Rector civitatis repræsentare dicitur populum, et Rectoris voluntas voluntatem populi declarat, quatenus jure agit, ac nomine et auctoritate Rectoris. Sed de imputatione alienorum actuum infra agetur. Dicitur etiam iis spectatis *negative voluntarium*, quod quis impedire debuit, ac potuit; nec impediit.

(e) *Directe voluntarium* est, quod voluntas fertur proxime et velut recta via: *indirecte voluntarium seu in causa*, in quod voluntas non tendit, nisi quatenus connexum apparet cum eo, in quod tendit. Siquis vult A, quocum connexum esse novit B, is dicitur velle A directe, B indirecte. Tritum est illud: *Qui vult causam, vult etiam effectum in ea prævisum.* Ut imputatio ejus, quod quis non vult nisi indirecte, rite fiat, considerandum est, 1. quæ et quam arcta connexio sit inter utrumque. 2. Satisne, et quomodo ea fuerit prævisa. 3. Quale sit jus agendi id, quod directe quis vult, et quanta obligatio alterius evitandi. (2)

(1) Similiter de perturbationibus animi quibuscunque, de temperamento; de consuetudine bona, aut prava judicandum est, quæ quidem contraria consuetudine vinci potest, ac debet. Iis, quæ perturbato aut repente inflammato animo peccantur, opponi solent commissa ex *malitia*, nempe pleno cum usu rationis, nulla animi commotione magnopere stimulante. In jure humano minus odiosa videntur delicta, ad quæ gravi metu (de quo postea) aut ex recenti iracundia quis prorumpit, quam quæ cupiditate, amore vehemente, aut desiderio voluntatis nascuntur. Leges Romanæ impunitatem dederunt marito adulterum uxoris suæ occidenti. *l. marito. 24. D. ad leg. Jul. de adulteriis. Aliter S. Canones sentiunt. Conf. Prop. 19. inter damnatas ab Alexandro P. VII.*

(2) Fieri potest, ut nostra actio conjuncta sit cum aliquo alterius damno; ac sæpe locum habet; non videtur injuriam facere, qui utitur jure suo. C. cum Ecclesia. 31. de Electione. Sed nempe praecavendum est, ne nostra actio aliis fraudi sit. *l. si servus. 27. §. 8. D. ad leg. Aquil. et l. Si putator 31. ibid. §. item si putator. 5. l. de leg. Aquil.*

§. XXXIII.

Coactio, seu vis ab ICto Paulo l. vis autem 2. D. quod metus caus. gest, erit dicitur *majoris rei impetus, qui repelli non potest.* Provenit ergo extrinsecus, et si vim passus reluctetur pro viribus, corpore et animo, imputari non potest id, quod vi gestum, vel potius extortum est. (1) Collige:

(*a*) Vis non cadit in mentem, et actus internos; quia fieri non potest, ut quis nolens velit, aut volens nolit. Sola ergo membra hominis vel adigi ad motus vi possunt, ut quis coacte, et instar instrumenti inanimi agat, vel cohiberi a motibus ita, ut resistere quis non valeat, et coacte patiatur. Et quoniam mens neque eo cogi potest, ut ejusmodi motus violentos aut cessationem velit, idcirco ii nec *imperati* vocari possunt. Mens ergo libera est a coactione tam circa internos actus, quam imperatos. (2).

(*b*) Minus proprie *cogi* dicitur, qui tormentis et cruciatu adigitur ad sceleris confessionem, aut religionem ac fidem ejurandam. Nam in potestate habet et pati, et loqui. Quia tamen spectata infirmitate difficulter resistitur dolori, erit illa coactio quædam, ac vis *moralis* (ut a physica discernatur) quæ sæpe in solis intentatis minis sita est, et metum gignit. (3)

(1) *Casus extat Deuteron. XXII. a. v*, 25.

(2) Aliud est, siquis invitus agat, aut invitus cesset ab agendo; nempe ita, ut mallet contrarium Talia enim simpliciter voluntaria sunt; ac libera (§.*XXXII.b.*(

(3) Hoc maxime principio nituntur, qui abrogatas volunt omnes judicum quaestiones. qua voce intelligere debemus tormenta et corporis dolorem ad eruendam veritatem. *l. item apud* 15. §. 41. *de injuriis. Sic enim argumentantur ex l. in criminibus* 1. §. 23. *D. de quæstion.* Quaestio ,, res est fragilis et periculosa, et quae ,, veritatem fallat; nam plerique patientia sive duritia ,, tormentorum ita tormenta contemnunt, ut exprimi ,, eis veritas nullo modo possit: alii tanta sunt impa- ,, tientia, ut quodvis mentiri, quam pati tormenta ,, velint. ,, Paucis dicunt: metietur, qui ferre poterit: metietur, qui non poterit.

§. XXXIV.

Metus Jurisconsultis est trepidatio mentis ob malum instans; ac si est causa actionis, ut eo depulso non fieret, *antecendens*: si actionem comitatur duntaxat, *comitans* dicitur. Priore casu *ex metu* quid agitur, posteriore *cum metu* (§. XXXI. a.) Ut imputatio metus causa gestorum recte fiat, spectanda est magnitudo metus, causa, justitia.

(*a*) *Metus gravis seu probabilis*, cujus nempe excusationem leges probant, censetur is, qui cadit in constantem virum; quod non fit, nisi ob oculos versetur malum et grave et præsens seu jamjam instans, et quod aliter evitari nequit, nisi agendo id, quod dein ex metu actum vel gestum dicitur. Mala gravia sunt mors, mutilatio, fœdum vulnus, acerbus dolor, servitus, carcer, amissio, status, stuprum, infamia ægre abolenda, excommunicatio; *præsens* malum, seu instans habetur, si e. g. minas infert is, qui potest, ac solet, seu paratus est exequi: *vitari*

non potest, siquis par non est, neque suis viribus et facultatibus, neque aliorum ope eidem in præsenti arcendo, vel depellendo. Contra *levis* erit metus, si aut leve malum intentetur, aut tale quidem, quod vel remotum est valde, vel depelli facile potest. In hac magnitudine metus judicanda necesse est, ut ratio habeatur personarum quoque, ætatis, sexus etc.: idcirco alius dicitur *absolute* gravis metus, alius *respective*.

(*b*) Si metus a causa naturali provenit ceu morbo, naufragio, aut certo istarum rerum periculo, ab incursione ferarum, turbatione elementorum etc. *intrinsecus* oriri dicitur: si a natura intelligente incutitur, *extrinsecus*.

(*c*) Uti is, qui metum gravem alteri infert, jure agit, aut injuria; ita metus juste aut injuste incussus dicitur. Fieri potest, ut quis jus habeat perfectum, ab altero quidquam exigendi; quin propterea vi ac metu extorquere id possit. Quo casu metum inferens non tam re, quam modo peccat. (§. XVII. g.) His jam notionibus respondent sequentes Theses.

(*d*) Quia mens cogi non potest, ne cruciatu quidem corporis, multo etiam minus sola comminatione mali; (§. XXXIII. b.) idcirco quidquid ex metu etiam antecedente fit, ita voluntarium est, ut fit etiam imputabile, (1) non tamen ad culpam tum, quando inter duo mala eligitur minus, uti cum vi et metu extorquetur actus non turpis, etsi indebitus: at metus quantumvis gravis et injuste, et extrinsecus incussus ad extorquendum actum turpem, non impedit, quo minus is imputari agenti possit; quia omnia potius mala subeunda sunt,

quam ut turpe facinus admittatur. Vulgo censent, leges positivas non stringere cum periculo gravis mali, modo legi naturali nihil adversum committatur.

(*e*) Quod fit metu quocunque gravi seu levi, at intrinsecus orto, agenti imputatur in utramque partem; ac tenetur quis promisso, ac voto, quod ex tali metu factum est. Ipse enim sese adstrinxit. (2)

(*f*) Idem sentiendum de metu juste incusso; qui eo casu ad bonum tendit; secus enim non erit juste incussus. Si igitur justo metu perterritus ita apud se cogitet: non facerem istuc bonum, si metus abesset; aut non servarem divinam legem, si non esset gehenna; tum quidem hæc voluntas mala imputatur ad culpam. At enim necesse haud est, ut qui terrore ac justo metu ad bonum adigitur, ita cogitet, et tam prava animi affectione sit. Fieri enim potest, ut salubri timore perculsus bonum eligat, et exequatur, quin decernat, quid eo sublato metu esset acturus. Quid enim necesse est, quamobrem ita decernat, aut tam perverso animo sit; cum ex ea voluntate nec quidquam commodi habeat, et idem spectatum peccaret coram summo Deo, eandemque pœnam subiret, quam evitare vult missa actione mala?

(*g*) Metus levis non tollit imputationem. Nam *vani timoris justa excusatio non est.* (3). Neque ea, quæ ex hoc metu fiunt, adscribuntur terrori allato vel injuriæ afferentis, sed *fatuitati* metuentis, (4) aut *meticulositati* (5).

(1) Hoc modo sustineri potest illud ex stoicorum disciplina petitum: coacta voluntas est voluntas. Cense-

bant enim : nunquam terreri ac perturbari eum, qui sapiens sit. *Concinit l. si mulier.* 21. §. 5. *D. quod metus causa.* Cùm tamen, si ex metu quid agatur, minus id voluntarium sit, idcirco apud homines fere excusationem quandam habet metus, aut mitigationem pœnae. Sed utrum ob eam causam, quod voluntarium non tollatur metu, continuo valeat id, ac robur habeat naturali jure, quod metu gestum est, non est propria hujus loci disputatio.

(2) *L. Si mulier.* 21. *D. quod metus caus.* Si mulier contra patronum suum ingrata facta, sciens se ingratam, cum de suó statu periclitabatur, aliquid patrono dederit, vel promiserit, ne in servitutem redigatur; cessat edictum: quia hunc sibi metum ipsa infert.

(3) *L.* 184. *D. de R. J.*

(4) *C. cum. dilectus.*6. *de his, quæ vi metusve caus.*

(5) *L. nec timorem.* 7. *D. quod metus causa.* Consentiunt leges binae praecedentes.

CAPUT VII.

NON MODO SUÆ CUIQUE ACTIONES, SED ALIORUM ETIAM SÆPE IMPUTANTUR.

ARGUMENTUM.

§. XXXV. Jus et modus imputandi aliena. XXXVI. Jusico et mandatum XXXVII. Consilium. XXXVIII. Consensus. XXXIX. Palpum. XL. Receptus. XLI. Participatio. XLII. Taciturnitas et destitutio.

§. XXXV.

Si jussu tuo, si consilio vel consensu, si ope, operave præclare a quopiam res gesta est, in partem laudis, ac meritorum te venire jure tuo, arbitraris. At si prava suggesisti, mandasti, concessisti, eam excusationem habere justam te putas: non feci: non interfui; pedem ac

manum non movi. Si quis dein dicat: at fuisti auctor facinoris mandando, suadendo, potestatem faciendo; quid tum, inquis, vim nullam, ut fieret, intuli: libere fecit: poterat non facere, imo debebat: ætatem habet. Nulla hæc sunt; neque enim dubium est, malefacta patrari non sola manu, verum et jussu, consilio, patientia, aliisque modis; omnique jure aliorum flagitia aliis atque aliis imputari. (1) At ne inquissimum feratur judicium multa attendenda sunt, qua ratione, qua mensura aut gradu alienorum actuum imputatio fieri cuipiam possit. Præcipuæ regulæ sunt sequentes:

(*a*) Noscenda inprimis est ratio, qua alienæ actionis auctor, socius seu particeps, seu adjutor, aut denique fautor quis sit, haberique jure possit, sive ut vulgo dicunt, quo modo in actiones alterius alter *influat*, nempe physice, moraliter; proxime, propinque, remote; positive, aut negative; directe, vel indirecte: per se, ac per accidens. Vulgo istiusmodi rationes, ob quas aliorum actus aliis etiam imputantur, comprehendunt hoc versiculo:

Jussio, consilium, consensus, palpo, recursus,
Participans, mutus, non obstans, non manifestans.

Patet, priora sex genera *positivum* quid indicare, posteriora tria negativum.

(*b*) Deinpectans da magnitudo hujus influxus, sive quantum adjuverit, ac contulerit quisquam ad actionem. Hinc vocant aliam causam

præcipuam, aliam *sociam seu collateralem*, aliam *subjetam*, aliam similem *instrumento*; aliusque est *auctor* actionis, alius *socius* vel adjutor, alius *fautor* aliud *instrumentum*.

(*c*) Causa *præcipua* sive *auctor* actionis, is est, propter quem ea fit, sive a quo moventur aliæ causæ, ita ut nulli istarum potiori jure adscribatur actio, etsi dein proxima actionis causa faciendæ rei haud ignara se miscuerit.

(*d*) Causa *subjecta* est, quæ alteri moventi atque ad agendum jam paratæ obsequitur, eamque adjuvat, vel stimulat.

(*e*) Inter causam præcipuam ac subjectam media videtur causa *socia*, propter quam quidem actio non fit, quæque alias causas non movet, quæ suo tamen nomine agit, non ut obsequens alteri. Causæ sociæ sunt ii, qui adhærent capiti et auctori seditionis, latrocinii, cujuscunque factionis. Nullus istorum auctor quidem vel causa præcipua, neque causa tantum subjecta.

(*f*) Causa *mere instrumentalis* dicitur, quæ ab alia causa mota actionem edit ignara, bona an mala sit, vel quo animo ab aliis causis moveatur, ceu famulus rem non malam, sed malo animo imperatam exequens, vel subditi bellum injustum gerentes jussu principis, sed cujus injustitia explorata non est.

(*g*) Pro varia magnitudine imputatio varia, major, minor aut par. Fieri enim potest, ut ejusdem actionis plures sint causæ præcipuæ, plures sociæ, plures subjectæ. Universe autem opus est, ut *efficax* fuerit causæ cujuscunque seu physicæ seu moralis operatio, sive ut efficienter ab illa actio si edita, (2) quod quidem cogitari po-

test, etsi absente quadam causa successisset alia, aut aliæ jam præsentes ea cessante, nihilque efficiente tamen actionem patrassent. (3)

(1) Paulus enumerans peccata in legem naturæ commissa ab Hominibus expertibus verae religionis, addit: qui talia agunt, digni sunt morte, non solum, qui ea faciunt, sed etiam, qui consentiunt (se sociant) facientibus. *Rom. l.* 32. – *Exempla etiam extant l. ejusdem* 3. §. 4. *et l. nihil.* 15. *D. ad leg. Corneliam de Sicariis. l. non ideo.* 5. *C. de Accusat.*

(2) Non lenitatem imperatoriam, sed truculentiam redolet *l. quisquis* 5. *C. ad l. Jul. majest.* Justior corundem Imperatorum Arcadii et Honorii vox est, quae exprimitur. *l. sancimus.* 22. *C. d. pœnis. quo modo etiam senserat Callistratus l. Crimen* 26. *D. de pœnis.*

(3) Si furem fur praevenisti, ideone fur non eris?

§. XXXVI.

Ad jussionem, qui primus est modus, quo quis particeps fit alieni actus, pertinet præceptum, quod datur ab habente potestatem in subjectum; dein mandatum, et conductio operæ, quando quis ab altero gratis aut pro mercede fieri quidpiam, aut geri curat.

(*a*) Præcipiens actionem sine dubio ejus causa *præcipua* est, obtemperans *subjecta* (1). Quid vero? si quis scelus, vel operam ad patrandum scelus imperanti sine suo periculo obsequium negare non potest; ob eamne causam culpæ vacuus continuo habendus est? lex quædam Digestorum (2) videtur eum excusare. Sed ei legi emplastrum adhibendum est ex aliis legibus (3). Pau-

lus præcipit, ut servi dominis obediant in Domino; quod non fit, si contra Dominum obeditur homini. Ipse ICtus Celsus legem 12. tabularum voluisse dicit, servos dominis in tali re non obedire. (4)

(*b*) Mandans vel operam conducens pariter causa *præcipua* est, cui proin maxime imputanda est actio. Sed mandatarius vel operæ locator, si non præcipua, certe causa socia est. (5)

(*c*) Quatenus mandatarius in potestate habuit servare fines mandati, eosque transgressus est, mandanti imputari non potest. (6)

(*d*) Qui ratum postea habet, quod se inscio ante gestum est, causa efficax actionis dici non potest; non igitur actio, sed ratihabitio et imputatur. Regula Juris X. in VI. pertinet duntaxat ad aliquos effectus in jure expressos, atque ad contractus maxime. (7).

(1) Causa praecipua occisi Uriæ David, Joab subjecta. *II. Reg. XI.* 14. *seqq.* Similiter Absolon de interfecto Amnone, *II. Reg. XIII.* 28, et Jezabel de lapidato Nabotho, *III. Reg. XXI.* 11. Ceterum opus non est, ut, qui imperandi *jus* habent, expresso jussu aut decreto maleficium imperent, satis est, si re et facto, quid velint, præseferant. Elegans exemplum extat apud S. Gregorium Nazianz. Orat. I. in Julianum ex versione Billii edit. Paris, A. 1569. pag. 612. „ Quid interest (*inquit eloquentissime Pater*) periculum Christianis edicas atque promulges, an præ te feras, se Christianorum persecutionibus delectari, magnique criminis loco ducas, moderatione quadam uti. „

(2) *L. is damnum.* 169. *D. de R. J.*

(3) *L. ad ea.* 157. *D. de R. J. l. servus* 20. *D. de O. et A.*

(4) *l. si servus. 2. D. de noxal. act. conf. Prop.* 51. *inter damnatas ab Innocentio P. XI.*

(5) *L. non solum.* 11. §. 3. *D. de injuriis. l, non ideo.* 5. *C. de accusation.*

(6) *L. diligenter* 5. *D. Mandati.*

(7) *Interpretationem poscit. C. cum quis.* 23. *de sent. excomm. in VI.*

§. XXXVII.

Ex *Consilio et suasione* non eadem semper oritur imputatio:

(*a*) Magis imputatur consilium, quod datur de eo, quid faciendum sit, quam quod modum suggerit exequendi ejus, quod propositum jam eat. (1)

(*b*) Magis item speciale imputatur, quam generale, magis obtrusum, quam petitum.

(*c*) Magis fraudulentum et dolo malo datum, (2) quam imprudens, ac datum ex imperitia. Improbum tamen est, de re parum cognita sententiam velle dicere, præsertim asseveranter.

(*d*) Qui consilium accipit, nulla necessitate constringitur; eo ipso, quod consilium, non jussum accipiat; idcirco in consulentem non tota culpa derivatur, sed communicatur cum patrante actionem. Hoc sensu vulgo dicitur: nemo obligatur consilio, quemadmodum nec commendatione. (3) Unde consilium *simplex* dicitur, quo explicat quisquam de re proposita, quid agendum, vel non agendum sentiat; *non simplex*, si consulens incitat, sti-

mulat, urget propositis motivis agendi, vel non agendi; illud ergo ad instruendum intellectum, hoc vero ad voluntatem movenda refertur ac difficilius revocatur, nisi priores rationes aliis gravioribus tollantur. Qui non tantum rationes profert, sed viam, et artem nocendi docet, arma, claves, instrumenta præbet, non jam consilium dedisse, sed propius in partem actionis venire censendus est.

(1) *Conf. Prop.* 39. *inter damnatas ab Innocentio P. XI.*

(2) Exemplum consilii fraudulenti *vide Proverb. I.* 10. 15. Legibus Digestorum tenetur, cujus consilio adulterium commissum est. *l. hæc verba.* 12. *et l. is, cujus ope* 14. *D. ad leg. Jul. ad adulteriis* Dein is, cujus consilio innocens dolo malo oppressus est judicio capitali. *l. ejusdem.* 3. §. 4. *D. ad leg. Corn. de Sicar.* Denique cujus consilio et persuasione servus a domino fugit. *l. non statim. penult.* §. *ult. D. de leg. Fabia de Plagiariis.*

(3) Quæ a principibus peccantur, vulgo iis impingi solent, qui eisdem a consilii sunt, memorabilem tamen sententiam cujusdam scriptoris refert Burlamaqui in Elementis Juris nat. *P. II. c. XI.* §. *XII.* in hæc verba: „ Apud Anglos satis receptum est, ut quidquid Principes peccant, id eorum ministris imputetur; quos „ ego quidem non inficias ibo plerumque imputationi „ ansam praebere verum tamen errata principum per „ ministrorum scelera non excusantur: nam quidquid „ illud sit, sua est principibus ratio, suum judicium, „ et penes ipsós summa est auctoritas. Multa sunt, in „ quibus Principes oporteat suum judicium adhibere, „ nec ex fide pendere introrsum turpis, avarique Aulici. Sin minus possunt propter obtusam mentis suae „ aciem res ipsi dijudicare, ceteris imperium tradant, „ cujus nequeunt habenas temperare. Atque haud scio, „ an de Principibus rem publicam male gerentibus non „ idem dicendum merito sit, quod Carolus Borromaeus „ solitus erat usurpare de episcopis suas oves male pa-

„ scentibus ; si demandatae sibi provinciae impares „ sunt; undenam illis tam clara ambitio? si pares sunt ; „ undenam tam supina negligentia ?

§. XXXVIII.

Consensus, qui alieno facto adhibetur, pro varia efficacitate variam gignit imputationem:

(*a*) Parum a jussione vel mandato distat consensus is, sine quo alter agere omnino non poterat ; ut si herus, paterfamilias, bellidux, princeps consentiant servis, domesticis, militibus, subjectis injuste nocentibus, vel ad nocendum paratis.

(*b*) Qui prohibere poterat, ac debebat, neque prohibet, consentit facto, eoque tenetur. (1)

(*c*) In ferendis suffragiis, qui adstipulantur iniquæ legi, injustæ sententiæ, malæ electioni ; istorum causæ sunt fere æquales, ac præcipuæ ; iisdemque imputantur damna, quæ inde proveniunt. (2)

(*d*) Consensus, quo opus non erat facienti, instar consilii est, vel approbationis, aut palpi, de quo mox. Quantum vero efficacitatis, adeoque imputationis habeat, a re pendet, reique adjunctis,

(1) *L. scientiam.* 45. *D. ad leg. Aquil.* Sic etiam lege Cornelia de sicariis tenetur is, cujus familia sciente eo adipiscendae recuperandae possessionis causa arma sumserit. *l. ejusdem* 3. §. 4. *D. ad leg. Corn. de sicar.*

(2)Honorificam in sacris literiis mentionem promeruit Josephus ab Arimathaea, qui non consenserat con-

silio et actibus Judaeorum Christi sanguinem furenter sitientium. *Luc. XXIII.* 51.

§. XXXIX.

Palpo dicitur; qui in eam opinione alios inducit, ut recte a se, quod agunt, agi existiment: aut qui proposita gloria, exprobata ignavia, exaggerata injuria ad vindictam, rixas, damna inferenda alios incitat. Horum perversitas æque imputatur, ac eorum, qui prava consilia dant. (1) Approbatio facti jam patrati imputatur ceu actus proprius, non alienus, nisi nova agendi causa sit, aut ne redintegretur, quod male actum est.

(1) Exemplis opus non est, quando undique videmus magistros prurientes auribus, quos sibi ad sua desideria coacervant homines sanam doctrinam non sustinentes. *II. Timoth. IV.* 3.

§. XL.

Pessimum genus est receptatorum, inquit Marcianus ICtus, *sine quibus nemo latere diu potest.* (1) Videndum autem, qua causa, et quo eventu receptus detur:

(*a*) Qui cum receptu dat securitatem, atque opportunitatem patrandi facinoris non quidem causa præcipua est, sed tamen socia illius. (2)

(*b*) Qui patrato jam facinore dat perfugium, nec ante promisit, imputationi ipsius facinoris non subjacet, nisi forte, quatenus impedimento est, ne illatum damnum reparetur, aut malefactor pœnas det. (3).

(*c*) *Non par est eorum delictum, apud quos affinis vel cognatus latro conservatus est, et eorum, qui nihil ad se pertinentes latrones recipiunt.* (4) Neque magnopere reus censendus, qui prædones pernoctare domi suæ sinit, quos arcere vel elicere sine periculo suo non potest.

(1) *L. pessimus.* 1. *D. de receptatoribus.* Nihil adeo mirum est, tot extare Canones de receptatoribus et fautoribus hæreticorum.

(2) Inde fit, ut facta civium ipsis civitatibus, earumque rectoribus saepe adscribantur, quando sciunt ab iis delinqui, ac praedationes, aut piraticam fieri, nec prohibent, sed quietos sinunt inter suos esse. Sciri praesumuntur, quae aut frequentia sunt, aut conspicua. Quid vero? si delinquens in alienam civitatem confugiat; cogeturus ista, si immunis ab imputatione esse velit, et interpelletur, reum dedere, aut castigare, aut elicere sinu suo? quaestio juris gentium propria est.

(3) *S. Augustinus apud Gratianum c. si res* 1. *XIV.* q. 6. „ illud fidentissime dixerim, eum - - qui ad se „ confugientem, quantum honeste potest, ad restitu„ endum non compellit, socium esse fraudis et crimi„ nis. Nam misericordius opem nostram talibus subtra„ himus, quam impedimus. „ *Consentit l.* 1. *cit.*

(4) *L.* 2. *D. eod.*

§. XLI.

Participans non tam is dicitur, qui in partem e. g. prædæ venit jam factæ

absque ope et consilio suo, sed qui ipsius actionis, proindeque et consecutionum particeps est, aut tanquam causa præcipua, si plures una pariter operentur, atque tanquam socia, quæ adjuvat auctorem facti, aut tanquam subjecta, si quis præcepto, aut minis adigitur, ut operam suam alteri ministret. Erit igitur, ut imputatio recte fiat, diligenter dispiciendum, quantum momenti adferat quisque ad patrandum factum, quam propinque aut remote influat, itemque, an dividuum sit factum, an individuum, ut si de acervo frugum, mercium suam singuli partem auferant, aut plures unam cistam, aut tignum deportent clam aut vi ablatam, denique communi consilio ac conspiratione agant, an secus. (3)

(1) *Exempla extant l. in furti. 5. §. 3. et 4. D. de furtis l. si pignore. 54. §. 4. ibid. l. si sciente 7. D. de lege Pompeja de parricid. l. 1. §. 1. D. ad leg. Corn. de sicariis. l. 1. §. 1. C. de raptu virginum.*

§. XLII.

Imputantur nobis aliorum actus; non modo, si iis quoquo modo, consilio, aut opera adjumento simus, sed etiam si negligimus prohibere, ac impedire, quando et possumus, et debemus vi muneris, pacti, caritatis. Prohibemus autem verbis,

obstamus re. Istiusmodi modi negativi, ob quos imputatio fit, vulgo statuntur tres:

(*a*) Qui mala patrari videt, nec, cum possit, reclamat, prohibet, minatur, punit *mutus* dicitur, ac subjacet imputationi. (1).

(*b*) Qui cum possit, ac deberet ferre operam, vim repellere, vires suas laboranti accommodare, idque negligit, particeps fit mali ac damni, quod illatum est. (2).

(*c*) Qui conscius est pravi aliorum consilii, machinationis, proditionis paratæ, furti absconditi etc.: neque id palam facit, pari scelere ferre se obstringit, atque is est, qui *non manifestans* dicitur. (3)

(1) Ut si testis supprimat veritatem. *Levit V.* 1. Doctores mali vocantur canes muti, non valentes latrare, *Isai LVI.* 10. Similiter reprehenduntur Speculatores seu episcopi, qui vident gladium venientem, nec insonant buccina. *Ezech. XXXIII.* 6. *adde l. lege.* 9. §. 1. *D. de leg. Cornel. de falsis l. si servus.* 2. *D. de noxal. action.*

(2) Uti si milites destituant alios, vel non succurrant laborantibus, *l. omne* 6. §. 8. *D. de re militari.* Aut si furiosus non satis custoditus damnum det. *l. Divus* 14. *D. de officio præsidis. Cicero l.* 1. *offic. ait,* qui non defendit, nec obsistit, si potest, injuriae, tam est in vitio, quam si parentes, aut amicos, aut patriam deserat.

(3) Conscii paricidii afficiuntur paena parricidii, *l. utrum.* 6. *D. de leg. Pompeja de parricidiis, Adde l. frater* 2. *ibid.*

CAPUT VIII.

IN MORALIBUS ACTIONIBUS SPECTATUR QUANTITAS MORALITATIS EARUNDEM IN SE, ET RELATE AD IMPUTATIONEM, ATQUE AD AGENTEM

ARGUMENTUM

§. XLIII. Quantitas moralitatis quot modis et ubi consideretur. XLIV. Relate ad actionem secundum se. XLV. Relate ad imputationem XLVI. pro variis adjunctis variam. XLVII. Relate ad factum singulare, ipsumque agengentem.

§. XLIII.

Quemadmodum certus est ordo finium ab ipsa natura, constitutus, quorum alter alteri præstat velut dignitate quadam (§.IV. h.); itemque certus ordo obligationum, legum, officiorum, ac etiam jurium (§. XXII. e.) ita in actionibus, quæ iis finibus, obligationibus, juribus respondent, quantitas moralitatis, seu magnitudo tum, honestatis si finibus repugnent, etiam turpitudinis spectari, et velut ponderari aut mensurari solet. Inde

(*a*) Quantitas moralitatis locum habet in actionibus secundum se spectatis, uti nobiliori fini respondet natura sua, aut minus nobili ac præstanti: deinde in virtutibus aut vitiis, quæ respiciunt certas actiones, nihilque aliud sunt, nisi habitus obligationes (aut consilia) implendi, aut violandi, et quoniam status adventitii ad unum actionum, aut virtutis genus præ alio

sæpe referuntur; idcirco ea quantitas moralitatis in ipsis etiam statibus diversis expendi solet.

(*b*) Quantitas moralitatis varia esse potest in actione *eadem*; quia magis aut minus imputari, majori laudi aut vituperationi dari potest pro varia libertate, aliisque adjunctis.

(*c*) Quantitas moralitatis in actione quavis singulari ex prioribus binis momentis, tum præterea ex fine agentis et variis adjunctis pendet.

§. XLIV.

Quantitas moralitatis in actione secundum se spectata maxime pendet ex fine, quem per sese respicit, sive ut ajunt, ex motivo aut ratione fundamentali, quæ ex natura complete sumta eruitur.

(*a*) Quo nobilior is finis ac præstantior est ea ratio, eo præstantior actio ei respondens, aut turpior eidem repugnans. Finis ultimus, seu illustratio divinæ gloriæ sine dubio præstat reliquis omnibus; qui eo nobiliores erunt, quo huic propiores.

(*b*) Ex diversitate eorum finium, rationum, seu motivorum doctores moralium rerum constituerunt diversas classes, seu *species* non modo obligationum ac legum, sed etiam virtutum ac vitiorum; dicuntque dein, actus seu bonos seu malos specie differre, uti cum *diversis* obligationibus, legibus virtutibus conveniunt, aut pugnant, vel cum eadem quidem obligatione, lege, virtute conveniunt aut pugnant, sed *modo valde di-*

verso. Hinc fieri potest, ut idem actus cum diversis obligationibus, legibus, virtutibus conveniunt, aut pugnet, proindeque diversam specie moralitatem complectatur. (1) Atque hæc quidem ad solas pertinent rationes *intrinsecas* obligationum, legum, ac virtutum. Crescere enim aut decrescere quantitas moralitatis potest ex rationibus extrinsecis in actum influentibus, ex variis adjunctis, aut finibus agentium.

(*c*) Similiter disserendum est de diversis statibus hypotheticis, qui ad aliud atque aliud actionum genus referuntur, easdemque differentias habent, quas ipsæ actiones. Unde ex comparatione eorundem sæpe controversiæ existunt. (2)

(1) Exemplo est casus, quo voto castitatis adstrictus quispiam commiscetur cum uxore fratris sui.

(2) Uti cum status militaris comparatur cum magistratu civili, *de qua re Cicero l. I. officiorum*, „ cum „ plerique arbitrentur, *inquit*, res bellicas majores es- „ se, quam urbanas, minuenda est hæc opinio. -- Ve- „ re si volumus judicare, multæ res extiterunt urbanæ „ majores, clarioresque, quam bellicæ. „ Ex his principiis existimandum est, quantum inter dignitatem profanam, et potestatem sacram intersit.

§. XLV.

Quantitas moralitatis relate ad majorem vel minorem imputationem actus ejusdem, desumenda est ex quantitate libertatis, et adjunctis aliis. Quo spectant notiones sequentes;

(*a*) *Consultatio* est actus, quo disquiritur, quid hoc maxime tempore (in his circumstantiis) agendum sit. Inde actio *deliberata* dicitur,

quæ prævia consultatione fit; secus indeliberata. Patet illam magis liberam esse, quam hanc, præcipit impetu, aut cum cognitione minus distincta editam. (1)

(*b*) *Diligentia* est usus mediorum, quæ in potestate agentis, et ad propositum finem conducibilia sunt: *negligentia* est omissio eorum mediorum. Nomine mediorum, ut recta sit actio, maxime etiam venit usus facultatum mentis seu attentio, provisio, nequid impedimenti vel incommodi emergat, quæque sunt alia istius generis. Si nihil omittitur eorum, quæ necessaria sunt ad recte agendum, vel obtinendum finem, diligentia nuncupatur *absoluta*, secus *hypothetica*, quæ viribus ac facultati agentis, loco ac tempori est accomodata.

(*c*) Omissio diligentiæ debitæ ad cognoscendum, et quoquo modo providendum, ex qua damnum vel incommodum existit, *culpa* vocatur; cujus triplicem gradum distinxerunt Jurisconsulti Romani, summum, medium infimum, quemadmodum et diligentia suos habere gradus facile intelligitur. Doctores scholastici aliam nominant *culpam theologicam*, quæ cum peccato conjuncta est, aliam *juridicam*, quæ sine peccato est, forte ex oblivione non voluntaria, ut inter homines. Nam cum negligentia aut culpa sit omissio diligentiæ debitæ, sive ejus, qua uti quispiam obligatur; sequitur, ut eam omittens contra obligationem agat, atque adeo peccet.

(*d*) Jam de gradibus culpæ. *Lata* est omissio diligentiæ, quam homines vulgo in negotiis suis, et similibus adjunctis adhibent: *levis*, quam vulgo in negotiis suis et similibus adjunctis adhi-

bent prudentiores, magis providi: *levissima*, quam non adhibet, nisi prudentissimus quisque et maxime providus.

(*e*) Culpa relata ad usum facultatum mentis varia sortitur nomina. *Incogitantia* est, siquis agendo non attendit, quantum satis est, ne male agat e. g. tractando arma, incedendo per vias aut scalas præcipites. *Inconsiderantia*, qua expendere prætermittit, quid mali, bonive secuturum sit ex actu *Præcipitantia*, quando rebus nondum sat circumspectis ad agendum quis prosilit. *Imprudentia*, cum dispicere et examinare negligitur, quid huic maxime tempori congruat, ut fiat. *Improvidentia*, qua mala non præcaventur, quæ sequi, aut incidere possent. *Incuria*, quando omnis solicitudo abest, ut recte agatur.

(*f*) Dolo agit, qui destinato consilio, atque ex animi proposito agit, quod omittendum est, vel omittit, quod agendum est; maxime usurpatur de actionibus, quibus incommodum creatur aliis. *Dolus apertus* est, quando prudenter dubitari non potest, quod agens habuerit animum nocendi: contra *præsumtus*, si de tali animo ita liquido non constat, probabili tamen ratione judicatur.

(1) Deliberata actio non ea hic, ut vulgo, sumitur, quae cum praesenti usu seu advertentia rationis fit, verum quemadmodum dici solet e. g. homicidium praemeditatum.

§. XLVI.

His notionibus ac principiis supra explicatis cohærent positiones sequentes;

(*a*) Actio dolo suscepta magis imputatur, quam quæ ex culpa fit.

(*b*) Actiones, quibus culpa juste imputatur, imputationem habent pro gradu culpæ.

(*c*) In collisione officiorum, actionumque, quia ob anceps consilium minus libera est actio, minor quoque est imputatio.

(*d*) Actio composita, quia plus deliberationis ac moræ habet, magis imputatur, quam simplex:

(*e*) Magis etiam actio, quæ fit primaria ac directa intentione, quam quæ minus primaria, et indirecta.

§. XLVII.

Quantitas moralitatis complete sumtæ §. XLIV. et XLV. in actione quavis singulari cumulatam mensuram habet. Nam

(*a*) Primo spectatur actio in se, sive *quoad speciem*, qua alia præ alia honestior aut turpior est.

(*b*) Dein, quia completa moralitas ex fine etiam agentis, et actionis adjunctis coalescit, pro alio atque alio fine agentis, et pro diversis adjunctis variatur, et multiplicatur moralitas:

(*c*) Idem fit ob majorem conatum, ardorem difficultatem, moram actionis, quæ causa est, cur actus *externus* ob majorem contentionem, et continuationem vel iterationem, actuum internorum magnitudine moralitatis, nem-

pe honestatis vel turpitudinis superet actum internum, etsi per sese uterque ab eadem pendeat libera voluntate.

(*d*) Denique his omnibus positis iisdem, spectatur numerus actionum, qui crescit 1. pro numero objectorum totalium, ut vocant, uti cum quis uno ictu duos sternit: 2. ex facta prioris actus retractatione vera, vel æquivalente, et nova dein iteratione. 3. ex intervallo satis magno, quod inter plures actus generis ejusdem intercedit, ob quod fit, ut alter novus censeatur, ac distincte numerandus a priore. Id vero ex actuum natura pendet. Alius enim alio citius transit, ac facilius interrumpitur, ut cum sequente non cohæreat.

CAPUT IX.

MORALITAS ACTIONUM ET IMPUTATIO MAXIME ETIAM REFERTUR AD CONSCIENTIAM CUJUSQUE.

ARGUMETUM.

§. XLVIII. Conscientia, uti est cognitio cujusque de suis actibus. XLIX. Certitudo, probabilitas, dubium etc. sunt affectiones cognitionum. L. Hinc conscientia affectiones, et nomina habet varia. LI. Obligationes naturales ad conscientiam pertinentes. LII. Quæstio de conscientia probabili. LIII. Conscientia consequens.

§. LXVIII.

Conscientia est judicium cujusque de suis ipsius actibus, eorumque honestate vel turpitudine; eaque vel *antecedens*, de qua inprimis hic agitur, aut *consequens*.

Antecedunt autem actiones nostras plura sæpe judicia, neque generis ejusdem.

(*a*) Inprimis quia omnis cognitio practica ex theoretica deducitur vi rationis, primo semper loco est judicium theoreticum seu speculativum, quod rem in se cum adjunctis attingit actionem vero non ita regit, ut enunciet, quid juris, consilii, obligationis sit.

(*b*) A cognitione ergo speculative differt pratica cognitio, quæ exhibet, quid juris, consilii, obligationis sit, eaque sæpe est generalis neque præsenti tempori penitus accommodata. Videmus enim sæpenumero, quid fieri posset, expediret, aut deberet, nisi singularia rei adjuncta id ambiguum facerent. Ejusmodi cognitio vocatur *dictamen practicum remotum*; dictat enim quid per sese, remotis hisce adjunctis posset fieri, expediret, aut deberet.

(*c*) Igitur post dictamen remotum, aliud sequitur dictamen ultimum, enuncians, quid in præsentibus adjunctis fieri possit, expediat, vel debeat; erit igitur *ultimum*; quia nullum aliud sequitur dictamen practicum, sed mox ipsa actio, seu animi propositum, aut decretum voluntatis.

(*d*) Ultimum hoc dictamen sæpe appellatur *reflexum*, estque reipsa tale, quia dirigitur in aliud præcedens directum, sive illi quasi innititur. Fac enim, sic te indicasse de re ipsa, ac Directe: omnibus nunc quidem circumspectis hic contractus verosimilius non est injustus: defensio cruenta tuendæ vitæ aut pudicitiæ causa verosimilius concessa nunc est;

lex ista verosimilius abrogata jam est consuetudine contraria. His directis præmissis judiciis aliud reflexum feres in hunc modum: quotiescunque circumspectis omnibus verosimilius est, contractum non esse injustum, defensionem esse concessam, legem abrogatam esse; tum ineundo contractum, suscipiendo defensionem, libere agendo ac si lex nunquam extitisset, certo justa et honesta, et immunis a culpa erit actio; quia destitutis nobis sæpenumero cognitionibus certis, satis est ad honestatem vitæ, si ea sectemur, quæ vero similiora sunt. Patet manifesto istiusmodi judicia referri ad priora directa, ob eamque causam debere *reflexa* nuncupari. (1)

(1) Spectato cogitandi et agendi usu operationes mentis, cognitiones et judicia varia, dein voluntatis decreta celerrime fere sese consequuntur, vix ut discerni inter se possint absque singulari attentione. Est tamen ea, quam evolvimus, naturalis et usitata cogitandi, agendique ratio. Usus sum hoc loco saepe vocabulo *cognitionis* theoretica aut practicae, non *judicii theoretici* ac *practici* nomine: quia mens ejusmodi cogitationes, aut cognitiones saepe habet, quin firma judicia, ac non verius haesitationes videantur. *Dictamina* voco cognitiones eas, per quas videmus, quid juris, consilii, obligationis sit, sive quid honeste aut moraliter possit fieri, quid expediat, quid necesse sit. Sunt Scriptores non pauci, qui etiam dictamina speculativa seu theoretica in ore habent; quas equidem voces pugnare opinor. Si enim dictamen seu dictatum est; quomodo speculativum, seu mera contemplatio rei? si speculativum; quomodo dictamen? sed cum imperitiae atque inconstantiae loquendi mederi nemo possit; id potius agendum videtur hoc loco, ut propositae judiciorum classes, quæ actiones antecedunt, exemplis illustrentur. Theoreticæ cognitiones seu judicia speculativa sunt hisce casibus: siquis venator intenta oculorum acie ita apud se cogitat: id quod sub dumeto latet, fera est,

non homo. Si judex perceptis litigantium rationibus earum momenta expendit, eaque sint, æqualia esse, vel utra utris præferenda v det: si, qui defunctum conjugem audit, de certitudine nuncii, ejusque mortis adfirmate judicat, vel utramque in partem titubat cogitando; aut siquis super facto dubitat, utrumne poenam censuram, irregularitatem quis incurrerit? aut aqua rosacea rationem aequae naturalis habeat, nec ne? atque haec theoretica sunt. Nam in contemplatione rei haerent, nec quid juris, consilii, obligationis sit, enunciant. E contrario practica sunt, hujusce formae; quando certum est, feram sub dumeto latere, non hominem, licet telum emittere; cum aequalia sunt momenta litigantium, non est penes judicem pro amico ferre sententiam: si una pars praevalet rationibus, etsi nec altera suis careat, nefas est litem adjudicare, nisi praevalenti. Si probatione delicti non sunt luce meridiana clariores, reus nequit morti addici: qui conjugis mortem pro certo non habet, ad novas prosilire nuptias non debet; qui dubitat probabili ratione, irregularitatem incurrerit ex homicidio, nec ne, non debet sacra mysteria tractare.

§. XLIX.

Compertum est ex theoretica philosophia, certitudinem, evidentiam, dubium, probabilitatem esse cognitionum nostrarum affectiones, non rerum. Nam quidvis reipsa est, aut non est; neque in re neutrum habet locum, neque medium. At fieri potest, ut certo affirmari nequeat, neque rem esse, neque non esse. (1) Quemadmodum vero in theoreticis disciplinis non quidvis liquido exploratum est vel sapientissimis; ita in cognitionibus practicis de jure, consilio, obligatione agendi, alia certa quidem, alia probabi-

lia, alia dubia existunt. In ipsa certitudine insunt gradus, indeque ab ea descenditur ad maximam, majorem, æqualem in utramque partem, minorem probabilitatem, denique ad id, quod plane improbabile, quod possibile duntaxat, quod penitus ignoratum est. De his annotandum:

(*a*) Probabile æstimatur ex numero, multoque magis ex pondere ac momento rationum, quæ progin æquales esse possunt, aut prope æquales, cum parum pro nihilo reputetur in ancipiti cognitione, qua aliis aliud, eidemque alias aliud videtur. Nequit vero probabile censeri quidquam, nisi spectatis omnibus et momentis et adjunctis, partisque oppositæ expensis rationibus. Unde inanis adparet ea divisio in absolutam et comparativam probabilitatem. Neque enim vere probabile est, si comparate ad momenta partis oppositæ non sit. (2).

(*b*) Sunt, qui origini vocis, aut fortassis præconceptæ opinioni inhærentes probabile vocant id, quod solum probari, seu approbari, et assumi a viro sapiente potest, idque ipsi statuunt, id esse, quod ad veritatem *magis* accedit. Ac si quando contingat, ut æqualia sint in partem utramque momenta, tum id non probabile appellant, sed dubium (3) Aliis dubium generatim id nuncupatur, quod non certum, quodque assentiri sine formidine erroris non possis; qualem assensum cum formidine erroris præstitum, *opinionem* vocant.

(*c*) Qui probabile id modo censent, quod veritati propius est, quodque unum probet vir

sapiens, de imputatione statunnt in hunc modum: imputatio alia certa est, alia non certa, atque posterior hæc aut dubia, aut probabilis unde consequi necesse est, ut binæ imputationes contrariæ, quarum utraque sit probabilis, inter se pugnent, cum non possit utraque propior esse veritati.

(1) Si quando res ipsa certa a nobis dicitur, probabilis, dubia, non ipsa secundum statum realem, sed uti cognitioni nostrae subjecta est, sive secundum statum intentionalem denotatur. Atque eadem ratione, cum probabilitas cognitionis, non rei affectio sit, id, quod objective probabile aliquando vocant, alio significatu intelligi non potest, quam quod passim a viris doctis ac prudentibus niti censetur gravibus momentis: cui opponunt subjective probabile, quod uni alterive tale apparet.

(2) Quibus ex fontibus aut criteriis probabilitas proveniat, ad hunc locum non pertinet. Certe justa fuit damnatio propositionis 27. facta ab Alexandro VII.

(3) *P. Concina in Manuali L. II. Diss. II. C, II. ait*: ,, Ante artum probabilismi sola opinio proba-,, bilior pro opinione probabilis habebatur. Nam opinio ,, minus probabilis in conspectu probabilioris antiquis ,, omnibus probabilis non fuit, et re ipsa non est. ,,

§. L.

Uti quævis cognitio eas, quas recensuimus, affectiones habere potest; sic et conscientia, quæ in judicio sita est de honestate vel turpitudine actus, quem edere quis cogitat.

(*a*) Est igitur conscientia certa, est probabilis, dubia; est recta, quæ in judicio consistit

ipsi veritati, seu juri, consilio, obligationi conformi; secus non recta vel erronea vincibiliter, aut invincibiliter, quemadmodum error (§. XXXI. b.)

(*b*) *Tota* appellatur non ex momentis rationum, sed quod a periculo peccati magis removeat agentem: eritque tutior accipienda vel comparate ad oppositam partem pariter tutam, non tamen æque bonam, vel ad oppositam partem non tutam. Non igitur quod tutius, id etiam probabilius, neque inverse. Nam quod probabilius, id colligitur ex majoribus momentis rationum; quod tutius ex eo, quia a peccato remotius est, vel ut paucis desiniunt, id, quod favet legi contra libertatem.

(*c*) Nominant etiam conscientiam *scrupulosam*, de qua mentio fit in utroque jure, vocaturque *tenuis religio*, *quæ in talibus hæsitat, ubi non est aliquatenus hæsitandumt* (1) Hinc scrupulus hoc loco dicitur suspicio levis de peccato cum nimia anxietate agendi: dein conscientiam *perplexum*, qua quis peccare se putat, utrumvis eligat. Exemplum elegans extat in sacri Canonibus. (2)

(1) *C. etsi* 18. *de Simonia. C. inquisitioni* 44. *de sentent. excomm.* triplex distinguitur conscientiæ status, 1 si quis pro certo scit e.g.; impedimentum conjugii, etsi illud probare apud ecclesiam non possit: dein si quis pro certo non sciat, sed credat, tum distinguitur alia conscientia ex crudelitate probabili et discreta (nullo probabilitatis assignato gradu), alia ex crudelitate levi et temeraria, quae jubetur explodi. Atque huic triplici dein generi accomodatur decisio Pontificia.

(2) *C. significavit*, 13. *de censibus in parte decisa*

§. LI.

Persuasissima omnibus est thesis hæc; ultimum dictamen de honestate vel licentia actionis certum esse debet, ut actio honesta, ac licita sit. Qui enim formidat, aut hæsitat, licitene ac honeste agat, agitque nihilominus, non potest aliter affectus esse animo, quam ut perinde habeat, legem servet, an violet. Quæ ipsa affectio non minus consensum in peccatum, quam in actionem continet (1)

(*a*) Peccat ergo, qui agit *contra* conscientiam: qui agit *sine* conscientia, vel dictamine de honestate actionis: qui non agit ex conscientia, sive ex judicio certo ac firmo de actionis honestate. Primo casu conscientia dicitur *serva*, cum cupiditate aut perturbatione in transversum abripi se quis sinit, illudque usurpare potest: video meliora, proboque; deteriora sequor. Qui passim id agit, *nullius conscientiæ* dicitur. Altero casu conscientia *dormit*, quando diuturna peccandi consuetudine ita obduruit quis, ut rationem vix jam habeat, id, quod agit, honestum sit, an turpe. Tertio denique casu conscientia dicitur *laxa*, quæ levi ratiuncula quidvis licitum putat. (2) aut *pharisaica*, quæ magna parvi, parva magni facit. (3)

(*b*) Qui dubitat agendo, graviter, an leviter delinquat, æque in grave delictum consentit, ac in leve. Igitur graviter delinquit.

(*c*) Quemadmodum generalis est obligatio fugiendi cujusque peccati, et servandæ legis;

ita explorata etiam obligatio est investigandæ veritatis, cujus notitia necessaria est, ne peccet. Qui enim ad finem obligatur, pariter adstringitur ad media, sine quibus is obtineri non potest. (4) Neque tamen metaphysicam certitudinem de honestate actionis quisque facile poscet, ut pauci quidam. Est enim id supra hominis conditionem, ac perpetuis angoribus obnoxium.

(*d*) Qui errore tenetur de honestate actionis, eumque potest deponere, sane deponere tenetur, ni tutius sequi velit.

(*e*) Quia homo proxime regitur judicio suo et conscientia, tenetur eam sequi, tum si recta est, tum si errans, quando errorem nequit deponere; utraque enim præscribit, parendum esse legi, idque verùm utrinque. Error in eo est, quod præceptum quis putet, quod concessum est, vel plane prohibitum: aut prohibitum, quod præceptum, vel concessum.

(*f*) Qui conscientia perplexa laborat ex ignorantia vel errore, quem deponere potest, ut deponat, obligatur; secus peccat, utrumvis eligat. Si deponere nequeat, id eligat necesse, quod malum videtur minus, minusque favet cupiditati ac libertati.

(1) Hanc generalem naturae legem Paulus judicavit *Rom. XIV.* 23. Omne, quod non est ex fide (ex firmo judicio, ac persaasione de honestate) peccatum est. Hoc est enim, fidem alteri vel sibi facere.

(2) Eo pertinet propositio III. confixa ab Innocentio P. XI.

(3) De hac Christus ait ad Pharisæos: excolantes culicem, camelum autem glutientes. *Matth.* XXIII. 24.

(4) In inquirenda hac veritate alia dicitur diligentia ordinaria, quae mediis consuetis utitur, ceu studio, consilio, precibus ad Deum fusis: alia extraordinaria pro rei gravitate, aut cum frequens sit dubium, multosque angat. Cujusmodi est, si collegia doctorum consuluntur (e. g. de justitia causae belli) si publicae indicuntur preces, si Ecclesia Romana consulitur, quae mater est, et magistra aliarum ecclesiarum. Exemplum praebet Clementina 1. de V. S., ubi Pontifex ex concilio Viennensi plures edidit dubiorum decisiones de vi et obligatione Regularum Fratrum Minorum, *dicens*: ,, ,, Nos itaque, qui in sinceris horum conscientiis delectamur, attendentes, quod in his, quae animae salutem respiciunt, ad vitandos graves remorsus conscientiae pars securior est tenenda etc.

§. LII.

Fit ipsa infirmitate mentis nostræ, et concursu variorum adjunctorum, ut quid certo tempore, certaque adjunctorum complicatione præceptum, vetitumve sit, *pro certo* affirmare non possimus, etsi probabilia argumenta præsto sint obligationis seu affirmativæ seu negativæ. Hoc casu jus libertatis seu facultas agendi colliditur cum obligatione probabili (non certa) abstinendi ab actione; aut jus libertatis seu facultas non agendi cum obligatione probabili (non certa) actionem ponendi. (1) Ac fieri potest, ut æquæ probabile sit, obligationem reipsa extare, ac non extare: aut probabilius (non tamen certum) eam extare, quam non extare: aut contra probabilius non extare, quam extare. Primo casu Jus et obligatio æquis

rationum viribus colliduntur: altero prævalet argumentis obligatio: tertio prævalet jus libertatis. Quid igitur? cum judicium ultimum de honestate actionis certum firmumque esse debeat, ac judicium illud de usu libertatis certum esse in his casibus non possit ob oppositam probabilitatem obligationis, qua impeditur usus libertatis; semperne his casibus sequendum erit tutius, ita, ut generalis ponatur obligatio naturalis, implendi aliam quamcunque obligationem, quam non extare æque probabile est: aut extare probabilius quidem, nec certum tamen, aut denique non extare probabilius, quam extare. Hæc est famosa illa de Probabilismo, quæstio, nostro ævo non tam rationibus, studioque inveniendi veri, quam conviciorum, ac calumniarum turbine et tempestate decertata. Dudum illam tanquam jure suo Theologi sibi vindicarunt, neque mens est, possessione illos sua dejicere. Est tamen ea quæstio admodum frequentis usus, valdeque generalis, ac per sese ad jus pertinens naturale. Cum enim dictet natura, obtemperandum esse legibus positivis legitime latis; interrogari potest, si certum non sit, extare, aut vim etiam nunc habere, vel ad præsentem casum spectare legem positivam;

utrumne natura dictet nihilominus, atque universe, tum quoque secundum legem agendum esse perinde, ac si certo extaret, certo vim etiam nunc haberet, certo ad præsentem casum spectaret. Quod unum prætermitti a me non debet, id faciam, ut animadversiones subnectam aliquas non ad definiendam litem, sed ejus statum declarandum appositas:

(*a*) Cum ambigitur, honestumne, ac licitum sit agere, nec ne; extetne obligatio faciendi, aut non faciendi; omnis dubitatio ac controversia ad cognitiones practicas, seu ad dictamina pertinet. Ab his segregandæ sunt cognitiones theoreticæ certæ sive incertæ. Fit sæpe, ut, si præcedens theoretica cognitio penitus certa, et explorata non sit, etsi magnopere habeatur probablis; tum practica cognitio ei innixa non modo non certa, sed penitus nec probabilis censeri possit. Fac, cognitiones theoreticas has non certas, sed probabiles esse: Cajus patravit crimen morte dignum: rex habet justam belli causam: hæc materia est apta conficiendo sacramento: lex ista principis, aut præceptum injusta est: venenum non est admixtum potioni. Dico, quantumvis verisimilia hæc sint judicia theoretica; tamen verisimiles nullo modo, nec ullo pacto probabiles erunt practicæ cognitiones sequentes: fas est, Cajum morti addicere: licitum est, bellum movere: adhibere ejusmodi materiam pro conficiendo sacramento: detrectare principi obedientiam: potionem præbere alteri. Cur ista practica *omni* probabilitate destituantur eo solum ex capite, quod illa theoretica certa non sint, etsi probabilia; non tam ex communibus, quam propriis earum rerum principiis pendet.

Dici igitur non potest, quantopere ineptiant, et a proposito scopo aberrent, qui theoretica et practica inter se confundunt; cum tota controversia eo tantum pertineat, quid juris sit, si practica cognitio habeat suam illa quidem probabilitatem; non tamen extra omne dubium posita sit.

(*b*) Nec præsens controversia ad particularem quandam tractationem pertinet, quid in ea honestum aut contra, censendum sit; sed de generali naturæ obligatione inquiritur; quæ jubeat universe, in quovis particulari casu aliam quamvis obligationem sequi etiam tum, quando æque probabile est, eam extare, ac non extare, aut probabilius (necdum certum et exploratum) eam extare, quam non extare, aut denique probabilius, eam non extare, quam extare. Qui generalem istiusmodi naturæ obligationem statunnt, ejus originem demonstrare necessum habent ex natura pariter, atque ex nexu cum divina perfectione quadam. Quo loco animadvertendum, et obligationes, et jura, quæ dicimus, seu facultates agendi a Deo Conditore provenire. ut, qui ob ancipitem obligationem, nec satis sibi perspectam, ea relicta, jure libertatis utitur, eo non aliter utatur, nisi tanquam concesso a Deo, et ad fines a Deo ac natura præfixos. Fac, ambigere patremfamilias, satisne justus et æquus contractus sit, quem inire cogitat: simul cupere, eum inire pro commodo familiæ, cui providere cogitur a Deo et natura. Is si certo utetur jure ineundi pacta, sibique ac suis consulendi relicta incerta obligatione, eodem contractu abstinendi, non ita fingi debet, ac si fræna obligationum naturalium facile abjiceret, suæque tantum lubi-

dini indulgeret, neque ita, ac si parvi faceret Dei leges, quando jure pariter a Deo concesso ad fines præfixos ab eodem summo Deo utitur. Si id, quod tutius est relate ad peccatum vitandum, consentiret semper cum hominum consiliis etiam honestissimis, ac conformibus naturæ; sine dubio prudentia dictaret, semper tutius illud amplecti. Nunc vero alterum cum altero sæpe pugnat, ut in proposito exemplo de patrefamilias. Quapropter nescio, qua ratione naturales prudentiæ regulas ad hanc de naturali obligatione ac justitia controversiam quidam applicent. (2)

(1) Siquando obligatio non cum jure agendi colliditur, sed cum alia obligatione, ut satisfieri utrique tempore eodem nequeat; is casui non ad hunc videtur locum pertinere, sed eo, ubi de conscientia perplexa agitur.

(2) *Vir celeber Paulus Jos. Riegger in Dissertatione edita Oeniponti A.* 1744., *quam inscripserat*: Systema Jurisprudentiæ naturalis seu universali,, C. VI. §. XI. in hunc modum statuit: „ Omnino dicendum „ cum communissima, opinionem vere et intrinsece „ probabilem esse regulam actionis humanæ honestæ, „ atque operantem practice et moraliter securum red- „ dere de suæ actionis honestate, quod scilicet sic ope- „ rando non peccet.---Fundamentum operationis no- „ stræ hoc in casu non est opinio illa, quæ sequitur ex „ ratione probabili, sed potius judicium intellectus, „ quod in opinione ista fundatum est.--Nam quævis opinio certo probabilis fundat dictamen practi- „ cum et moraliter certum de honestate operationis.-- „ Ad virtutem prudentiae non requiritur, ut ex par- „ te objecti in dirigendo semper sit vera et certa spe- „ culative; cum in moralibus ob innumeras circum- „ stantias particulares vix unquam possit haberi veri- „ tas, et certitudo speculativa; sed sufficit, quod sit „ vera et certa practice ex parte motivi probabilis et

„ rationabilis : alioquin vix unquam haberemus con„ scientiam quietam, dum tamen maxima pars morta„ lium conscientia probabili regitur. „ §. *XV. in hunc modum pergit*: Quamvis autem haec ita se habeant, nescio tamen, an non simplicitati juris naturae conformius sit, asserere, opinionem probabiliorem in conflictu praeferendam esse minus probabili. - - §. *XVI*. Ex hucusque dictis minime tamen inferre licet, in concursu opinionum aeque probabilium, posito, quod omne dubium absit, semper tutiorem esse eligendam. Eodem capite §. XII. perstringit calumniam Pufendorfii et plurium aliorum Acatholicorum, quam nostris, ut inquit, casuum conscientiae scriptoribus audacter affingere non dubitant, quasi solennis horum doctrina foret, auctoritatem unius Doctoris, etiam a rationibus destituti, et a quo ceteri dissentiunt, ad extrinsecam opinionis probabilitatem sufficere. *Ad* §. *XIV. recensitis primis Probabilismi Doctoribus addit*: „ Hos vel „ ideo nominare volui, ut pateat hanc sententiam nec „ novam nec Doctoribus Soc. Jesu propriam esse, quod „ tamen Paschalius in suis literis provincialibus hunc „ in finem editis, innumeris conviciis et calumniis refertis „ christiano orbi persuadere omnibus nervis contendit, „ ut mirum non sit, has literas provinciales aquis Sex„ tiis sententia Parlamenti V. id. Febr. 1657. lata ad „ subeundas infames carnificis flammas fuisse condem„ natas. „ Haec scripsit Rieggerus ille, cui assur„ gunt modis omnibus, et applaudunt ii, qui vete„ res calumnias recoquere non verentur. „ Est alia animadversio nequaquam praetermittenda hoc loco. Van Espenium miror adeo factionis suae, ejusque principiorum oblitum fuisse, ut in tractatu de promulgatione legum ecclesiasticarum formalissima principia Probabilismi repente orbi obtruderet, iteratoque negaret, obligari subditos legibus pontificiis posse, nisi *certam* ipsius legis notitiam habeant. „ Licet (*inquit cit. Tract.* „ *C. III*. §. 7.) ritus et modus publicationis dici queat „ juris mere positivi, ac varius esse possit pro locorum „ et temporum varietate, neque hic ritus ad rationem „ legis pertinere dicatur; ipsa tamen supra descripta „ publicatio ad rationem legis adeo necessaria habetur, „ ut nulla humana auctoritate praetermitti queat, si„ ve nulla humana possit auctoritate effici, ut com-

„ munitas, cui lex positiva seu ecclesiastica seu civilis „ fertur, simili lege obstringatur, priusquam taliter „ ei fuerit notificata, ut mediante ea notificatione cer- „ tam ipsius legis notitiam habere possit; ne alioqnin „ dicamus, posse Pontificem lege sua positiva fidelium „ obstringere conscientias, etiam dum probabilem legis „ positivae ignorantiam habere possunt. „ Quivis videt, istiusmodi argumento ex natura legis seu obligationis depromto latam probabilismo portem aperiri circa naturalem quoque legem seu obligationem.

§. LIII.

Conscientia *consequens* ad actus præteritos refertur; de quibus ipsa et testem agit, et eos una et consectaria eorum cum lege comparat, et de iis judicium fert, quo homo a se ipso condemnatur intus, vel absolvitur, ut adeo in foro interno idem sit actor, reus, judex; quamquam hæc imputatio potius a Deo sit omniscio judice. Unde et forum Dei et forum poli nomen habet. Est igitur.

(*a*) Conscentia consequens vel accusans ac remordens, vel excusans ac tranquilla. Ad priorem pertinet illud Iuvenalis Sat. XIII. sævissima pœna est, nocte dieque suum gestare in pectore testem. Ad hanc vero Horatianum illud: hic murus aheneus esto, nil conscire sibi, nulla pallescere culpa.

(*b*) Inepte stomachantur quidam contra vocabulum *consientiæ* tanquam novum, neque antiquo latio, neque sacris literis satis notum. Atqui Paulus (1) de hominibus naturæ lege potissimum obligatis ait: *testimonium reddente illis conscien-*

tia, *et inter se invicem cogitationibus accusantibus*, *auut etiam defendentibus.* Tullius vero locis pluribus, quæ sit conscientiæ vis in utramque partem, describit.

(1) Rom. II. 15.

CAPUT X.

ALIA EST HUMANORUM ACTUUM AFFECTIO, QUA VALIDI DICUNTUR, AUT NULLI.

ARGUMENTUM.

§. LIV. Notio actus validi et irriti. LV. ad valorem actus requiritur primo jus agentis. LVI. Secundo, consensus agentium. LVII. Tertio, apta materia, quæ in actionem et contractum cadat. LVIII. Non valent, quæ vi, metuve gravi et injusto fiunt. LIX. Quod prohibitum, non idcirco generatim irritum est.

§. LIV.

Actus validi dicuntur, qui effectum suum moralem, ad quem destinantur, nempe jus, aut obligationem reipsa aut gignunt, extinguunt, firmant, novant, aut quoquo modo afficiunt. Contra *nulli* sunt, si carent effectu illo morali. Qua in re duo sunt spectanda:

(*a*) Hbeatne is actus, de quo sermo est, *substantiam* suam, aut *formam substantialem*, ut vocant; quia sine forma res esse non potest. Actus nullus erit, qui eam forman non habet. Nec interest, seu forma per ipsam negotii actusque naturam, seu hominum vel Dei voluntate sit constituta; modo forma sit hujusmodi, sine qua res, vel actus esse, ac nomine suo designari non potest (1)

(*b*) Præterea in actibus, ac negotiis inter homines gestis, si, valeantne, an nulli sint, ambigitur, considerari debet, 1. jus agentis, 2. materia, quam attingit negotium, 3. consensus eorum, inter quos negotium agitur. Atque hæc deinceps explicatius sunt tractanda. Perfrequens enim ea de re incidit controversia.

(1) Sic formam jure constitutam habent adoptio, electio, testamenta, sacramenta. Aliquando eadem ex natura et fine interno negotii colligitur. Fac, rem ea conditione vendi alteri, ut accipiens ejus dominium non acquirat; profecto non erit hoc negotium emtio venditio, ac, si ita nuncupetur, inanis lusus et abusus vocabuli erit. *l. cum munu.* 80. §. 3. *D.* de contrahenda emtione: aut fac ita rem (saltem quæ pecunia non fit) deponi apud alterum, ut in hunc dominium transeat depositæ rei. Certe id egreditur depositi notissimos terminos. *l. Lucius.* 24. *D. depositi.* A Substantia actus separari ac distingui solet id, quod ob assiduum aut frequentiorem agendi usum actui quodammodo naturale est, etsi abesse possit, quin actus concidat, et nullus sit.

§. LV.

Si quis eorum, inter quos versatur actio, jure aut facultate morali caret, dandi quidquam, vel acquirendi, obligationis suscipiendæ, vel alteri imponendæ; nullus est actus, perinde ac si gestus omnino non esset. Ut igitur vim habeat, valeatque, quod agitur, necesse est, ejusmodi jus agendi, vel recipiendi quidquam (sive connatum sive acquisitum sit) aut habilitatem, seu capacitatem utraque ex parte præsto esse; si

deficiat vel una ex parte, actus ipse deficit, nullusque est. (1)

(1) Hoc principio nititur regula 79. in VI. Nemo potest plus juris transferre in alium, quam sibi competere dignoscatur. Hoc etiam sensu verissima est regula 64. ibid. quæ contra jus fiunt, debent utique pro infectis haberi. Denique et regula 62. ib. Non præstat impedimentum, quod de jure non sortitur effectum. Idem exprimitur C. quod autems 5. de jure patronatus: pro non dato habetur, quod ab illo datur, qui non potest de jure donare. Consonat C. cura. 11. eod. Exemplo pariter sunt testamenta, quæ, ut valeant, necessaria est testabilitas activa et passiva. *Similiter philosophatur Pufendorfius de I. N. et G. l. III. C. VI.* §. 10. „ Cum obligatio semper referatur ad alium, cui „ quid est præstandum; adeoque illi respondeat in al„ tero jus, cujus vi exigere queat obligationis imple„ tionem; non sufficit ad eandem generandam, ut in „ uno sint principia obligationem producentia; sed in „ altero quoque requiruntur principia ad jus quaeren„ dum idonea; citra jus quippe obligationi respondens „ nulla intelligi potest obligatio; et nihil debeo, si „ nemo jure me poscere quid potest. „ Hoc etiam loco revocandum est in memoriam, esse jura quaedam, quae abdicari, et penitus vel etiam ex parte communicari cum aliis non possunt. (§. XIX.)

§. LVI.

Quando *a consensu agentium* pendent actus, non præstito vero consensu ejusque declaratione, nulli sunt.

(*a*) Ad consensum satis non est, siquis propositum in animo habeat facere quidquam, aut narret, quid facere cogitet; sed voluntas interna efficax desideratur, quæ id spectat, et efficit, ad quod agens tendit, nempe conferre jus, aut imponere obligationem. Declarationem hujus voluntatis, quæ fit per signa, necessariam facit

ipsa natnra hominum. Votum quidem seu promissio Deo fieri potest solo animo et cogitatione, homini non item. An, qui tacet, consentire videatur, ex adjunctis rei colligendum est, hominumve legibus.

(*b*) Sunt negotia, in quibus consensu maxime *personali* opus est, quique suppleri non potest auctoritate aliorum, aut voluntate etiam summo imperio pollentium; uti fit in contrahendis matrimoniis, faciendis votis, suscipiendis sacris mysteriis. Consensus *præsumtus*, si re ipsa deficit, consensus non est, nihilque operater naturali jure; neque in adventitio statu valere potest tum, quando consensum personalem actus requirit.

(*c*) Consensui plura officiunt, uti alienatio mentis (1), aut cum ebsietas exilium menti indicit; verbo, cum usus deficit rationis. Cum incertum sit, quo tempore ratio satis illucescat teneræ ætati; idcirco leges provident pupillis et minoribus. (2)

(*d*) Verus consensus non est, qui in animo non eat, sed in lingua vel signis hæret, quibus is fingitur. Est autem fingendi ratio duplex; primo, cum quis agit, uti agi solet ab aliis, vultque actum edere, ac obligationem suscipere, sic tamen, ut eam implendi voluntatem non habeat. Dein cum quis in animo refragatur penitus, neque obligari omnino vult, aut actum eo modo gerere, quemadmodum solet ab aliis; etsi totum mente contineat. Atque hæc posterior fictio officit actui, eumque nullum facit, non prior illa. Sunt, qui externa cousensus signa sine interno annutu ac consensu sufficere putent, ut

actus vim habeat. Id quidem in multis casibus, ceu matrimonio, votis etc. aperte falsum est, eademque est ratio actuum aliorum. Neque in ea opinione sum, ut necessariam esse dicam voluntatem *expressam* sese obligandi, modo quis agere velit eo modo, quo fit ab aliis idem agentibus. In foro quidem externo præsumtio fit de consensu interno ex signis eum indicantibus. (3)

(*e*) Vulgo dicitur: *nullus est consensus errantis: voluntas ad non cogitata non extenditur: actus non operantur ultra intentionem agentium*; ut proin error, ignorantia, dolus ab altero interpositus actum videantur facere nullum. Verum magno acumine opus est in re hac dijudicanda, ne humanorum actuum et negotiorum pars ingens periclitetur, suaque firmitate ac robore exuatur contra, ac vero conguit. Ac primo spectanda est *præsens* voluntas agentium, non ea, quæ *extitura* esset posita conditione, vel notitia certa. Grotius ait: *si promissio fundata sit in præsumtione quadam facti, quod non ita se habeat, naturaliter nullam ejus esse vim; quia omnino promissor non consensit in promissum, nisi sub quadam conditione, quæ reipsa non extitit.* (4) Sed porta aperienda non est huiusce generis interpretationibus, quibus infringitur actuum firmitas, ac turbatur humanum commercium. Homines enim diversis occasionibus, causis, opinionibus veris aut falsis impelluntur ad tractandum inter se, ac perquam varios sibimet fines præfigunt, quorum ratio in mutuis conventionibus haberi non potest, nisi expresse inserantur negotio, aut in eo per sese inclusa sint.

(*f*) Pufendorfius discrimen statuit inter conventiones mutuas, quæ intra terminos promis-

sionis hærent, et alias jam impletas, ac datas executioni. Sic enim existimat. Siquis falsa opipinione inducitur ad agendum vel promittendum, interest, sitne res etiam tum integra, an secus. Priore casu æquum est, ut pœnitendi facultas detur; præsertim siquis, dum ad paciscendum accedit, qua causa ad hoc impulsus fuerit, præseferat; uti si cui peregre versanti falsus nuncius affertur, equos domi periisse; idque præseferens alios coemat: falsitatem nuncii dein ante comperiat, quam pretii et equorum facta traditio sit. Tum quidem ad implendum contractum adigi non debet; quoniam sciente venditore nuncii veritatem, tanquam conditionem tacite posuit; etsi ad id, quod interest, vel ad sarciendum damnum, si quod accepit venditor, teneatur. At si res integra non est, sed præstatio jam facta et pecuniæ et equorum, tunc non potest ad reddendam pecuniam et recipiendos equos compelli venditor, nec qui erravit, rescissionem contractus petere, nisi quantum ex humanitate velit venditor. Ita Pufendorfius. (5) Sine dubio interest inter actus *promissorios*, et *executorios*; illis, cum in futurum spectent, fere inserta intelligitur conditio: *rebus sic stantibus.* In his vero, qui jus vel dominium rei jam recepit, ejus incommoda fert, uti et commoda. Cæterum in actibus etiam promissoriis, ea, quæ ad essentiam negotii non spectant, nec expresse designata, ac velut in conditionem assumta sunt, actum non vitiant, licet forte alter de iis, dum paciscitur, taciter cogitavit. Ita ipsemet Pufendorfius. (6) Totum ergo, quod superius dixerat, eo recidit, ut ambiguum sit, siquis tractando causam impulsivam narrarit, et alteri prodiderit, utrumne eam hoc ipso videatur in

pactum deduxisse, ac instar conditionis posuisse, qua deficiente etiam actus deficeret. Id nisi pateat ex adjunctis, actus manebit, etsi ea causa concidat. Secus novum onus (nempe pœnitendi, ac resiliendi a conventione) imponeretur alteri, in quod ab eo consensum non est Quapropter æquitati consentanea est decisio Celsi ICti: *quidquid adstringendæ obligationis est, id nisi palam verbis exprimatur, omissum intelligendum est.* (7)

(g) Si error contingit circa ipsam rem, de qua convenitur, vulgo inter *substantialia* et *accidentalia* seu qualitates rei distinguunt, ac si *in corpore* seu materia erratum est, nihil debetur; quia actus nullus est. Uti si vitrum vel orichalcum obtrudatur volenti habere gemmam vel aurum (8): atque eo casu res ipsa in se dolum habet, etsi neuter animum fraudandi habuerit. Idem contingit, si qualitas primaria lex contractus sit, et in pactum deducatur. *Plerasque enim res aliquando propter accessiones emimus; sicut cum domus propter marmora, et statuas, et tabulas pictas ematur,* (9) Si igitur mensam quadrangularem expetam, non teneor rotundam accipere.

(1) C. Dilectus. 24. de Sponsal.

(2) Grotius de I. B. et P. L. II. C. XI. §. V.

(3) *Ita habet L. Labeo.* §. 2. *de suppellectili legata*; equidem non arbitror, quemquam dicere, quod non sentiret, ut maxime nomine usus sit, quo id appellari solet: nam vocis ministerio utimur: cæterum nemo existimandus est dixisse, quod non mente agitaverit. *Adde l. generaliter.* 13. *in fin. C. de non numerata pecunia.* Quæ eadem lex adducitur *C. per tuas.* 10. *de Probat. his verbis*: „ cum nimis indignum „ sit, juxta legitimas sanctiones, ut, quod sua quisque

„ voce dilucide protestatus est, in eundem casum pro-„ prio valeat testimonio infirmare.„ Periculum non est, ne si internus consensus ad firmitatem actus requiratur, de quo constare aliis non potest, propterea apud homines omnia in incertum revocentur. Pauci enim ita fingere norunt, ut factis et dictis animo ac voluntate expresse refragentur; sed fere sistunt in perfido proposito non implendi, ad quod sese adstringunt. Dein quid commodi habet fingens, quando et in foro externo præsumtio fit de interno consensu, et idem jure naturæ, si ad tollendum damnum necesse est, per se teneatur, vere deinceps consentire? citra commodum autem peccare velle, dæmonum proprium est, nnn hominum. Exemplum de necessitate consensus interni et indiciis fictionis extat C. tua nos. 26. de sponsal.

(4) *Grotius loco mox adducto* §. *VI. Ibidem, refertur ex Cicerone l. I. de Oratore ad Q.* fratrem causa militis, de cujus morte, cum domum falsus ab exercitu nuncius venisset, et pater ejus re credita testamentum mutasset, et quem ei visum esset, hae re edem fecisset, esseique ipse mortuus etc. *Sed Thomasius Inst. Jurispr. Div. L. 2. C. 7. n. 44. observat*, casum istum huc non pertinere; quoniam ultimarum voluntatum quoad interpretationem alia est ret ratio, quam promissionum et contractuum.

(5) *De P. N. et G. l. III. C. VI.* §. 7.

(6) *Ibid.* §. 8. *in fine.*

(7) *L. quidquid.* 99. *D. de V.* Os *Ejusdem sententiæ esl C.* 57. *de R. I, in VI.* Contra eum, qui legem dicere potuit apertius, est interpretatio facienda.

(8) *L. in venditionibus.* 9. *D. de contrah. emtione. Adde ex eodem titulo leges* 10. 11. 14. 41. §. 1.

(9) *L. si in emtione.* 34. *D. de contrah. emtione. Res in se dolum habere dicitur l. siquis* 36. *D. de V. O.*

§. LVII.

Tertium, quod in firmitate actuum examinari debet, est materia actus; ea

materia duplicis est generis, facta et res, uti a factis seu operis distinguuntur; hæc enim duo ab hominibus inter se communicari possunt, et in commercium veniunt. Quando res promittitur vel traditur, magis ipsa spectatur tanquam materia actus, quam factum promissionis vel traditionis: potestque ipsa res appellari materia *rem ta* actus, ipsa promissio vel traditio, *proxima*. De materia igitur actuum, si firmi, an nulli sint, dubitatur, hæc ponenda maxime videntur.

(*a*) Promissio præstandi ejus, quod fieri non potest (sensu morali) aut certo tempore fieri non potest, nulla est; ac censetur ea conditio; *si fieri omnino possit*, per se inhærere in quavis promissione.

(*b*) *Turpe* dico, quidquid lege quacunque vetitum est. Nullum autem turpe apta est materia promissionis. Igitur turpis promissio, id est, promissio facti legibus vetiti, vitio materiæ nulla est. Neque enim jus aut obligationem parit. (§. XIII. e.) accedit, quod quæ turpia sunt, non censeantur, fieri omnino posse; (1) proindeque ex num. præc. nec materia sunt apta, quæ in commercium cadat. Nec vero, si unus turpe factum patravit, propterea alter rem, vel operam mutuo promissam præstare tenebitur. Valet enim hic illud: *non firmatur tractu temporis, quod de jure ab initio non subsistit.* (2) imo vel ipsa obligatio sic extitura alliceret ad turpia committenda, no-

xiaque esset humano generi. Igitur intelligi non potest ea unquam existere cit. §. XIII.

(c) In conventionibus onerosis, in quibus nullus eorum, qui inter se de negotio tractant, operam vel rem liberaliter, ac benefice præstare cogitat, necessaria est æqualitas præstationum, proindeque æquiparatio et æstimatio rerum, aut operarum inter se, aut rerum cum operis requiritur. Quodsi igitur istiusmodi sit forma conventionis, ceu permutationis, emtionis, venditionis, in qua alter contrahentium nihil reipsa dat, vel accipit, etsi videatur dare quidquam, vel accipere, deficit materia actus; igitur actus ipse nullus est; uti fit in usura, quæ vere usura est, in pretio dato pro redimenda injusta vexatione, ac quotiescunque statuitur pretium pro re aut facto, quæ aliunde jam debentur. Hinc leges monent, non nudam traditionem rei ab altero alteri factam spectari oporter, sed titulum, seu rationem, ex qua justitia traditionis intelligatur. (3)

(d) Sunt res quædam extra hominum commercium positæ, vel natura, vel positiva Dei, aut hominum lege. Ergo nec istæ materia actuum esse possunt, qui earum naturæ, vel legi divinæ, aut humanæ repugnant. (4).

(1) Sic diserte jus naturæ declaratur a Papiniano l. filius. 15. D. de conditionibus Institut. „ Quæ facta „ lædunt pietatem, existimationem, verecundiam no- „ stram, et (ut generaliter dixerim) contra bonos mo- „ res fiunt: nec facere nos posso credendum est. „

(2) C. 18. *de R. I. in VI.*

(3) *L. nunquam.* 31. *D. de acquir. rer. domin*

(4) Exemplo est simoniaca pactio vel præstatio, quæ nec in promittente, nec dante vel accipiente quidquam juris vel obligationis producit.

§. LVIII.

Hujus loci propria videtur esse controversia *de his, quae vi, metusve causa fiunt*; quæ est inscriptio tituli XL. l. I. Decretalium. Ac inprimis, cum inter vim ac vim sit differentia (1), agitur duntaxat de metu gravi et injuste incusso (§. *XXXIV.*) ad extorquendum actum, ad quem consensus liber ac metu vacuus postea non accesserit; quemadmodum fieri aliquando potest, quando metus purgari dicitur. (2) Certum porro est nullo metu voluntarium tolli, nisi forte rationis tolleretur usus perturbatione nimia. Quapropter consensus per se in actu, qui metu fit, non deficit, nisi ejus naturæ censeatur negotium, quod singularem ac plenam libertatem, animique propensionem poscat. (3) Nihilominus, *utcunque voluntarius dicatur actus, qui gravi et injusto metu extorquetur, si alia ex ratione extorquenti debitus non est jure naturali nullus censeri debet.* Nam

(*a*) Ejusmodi actus nullum omnino jus parit extorquenti, rem metu promissam exigendi, vel metu extortam retinendi. Quali enim jure gaudebit is; qui eodem tempore obligatione constringitur naturali et immutabili, et non inferendi metum, et illatum tollendi, et omni onere et incommodo liberandi eum, qui metum injuste passus est. Extreme inter se pu-

pugnant hæc duo, tenere quempiam sibi devinctum, et obligatum dictante natura, et approbante ejus auctore, eodemque tempore a natura, eiusque auctore obligari, ut idem servetur ac fiat immunis ab omni vinculo, et obligatione. Non inficiantur hanc obligationem adversarii hujus theseos; qui igitur agnoscere possunt obligationem ex metu oriri? Hæc quidem, si pugnantia non sunt; nescio, quæ major pugna et apertior in re morali excogitari queat.

(*b*) Non sinunt utique leges hominum, ut obtentu metus ab inita conventione suo ipsius judicio discedat quisque (4). At cognito metu grávi rescindi jubent, quidquid actum est. Fac igitur, judicem, et magnitudinem et injustitiam metus videre indubitato, nec improbare tamen, ac dissolvere, quidquid metu promissum aut præstitum est. Quis non clamabit continuo, ab ipso judice approbari iniquitatem, foveri injustitias, hominum improbitatem, ac libidinem quidvis audendi excitari et accendi? quo igitur pacto id, quod nefaria vi, ac scelere gestum est, approbari a summo Deo, ratum haberi, ac decreto voluntatis æternæ muniri poterit?

(*c*) Jura omnia et obligationes ex pactis provenientes ad beatitatem humani generis a natura constitutæ sunt. Erit igitur necessarium ad felicitatem hominum, ut quæ injuste et violente facta sunt, eadem firma sint, utque impudentissimus quisque ipso in furore suo atque importunitate, vitæ et rerum præsidium habeat? Istiusmodi jus, quod ex injuria provenit, quid est aliud, si rite expendatur, quam illicium sceleris, innocentiæ laqueus, audaciæ

stimulus, rapinarum atque oppressionum incitamentum? Multa hujusmodi deduci ex principiis poterunt (§. XIII. e.) indicatis. Accedit, quod promissionis aut præstationis, quæ injusto metu extorquetur, reipsa materia deficiat. Nam qui metu inductus promittit quidquam, vel præstat, quid agere cogitur, nisi, ut securitatem, ut salutem, ut vitam redimat, eas nempe res, quas jure suo tenet, quin comparare pretio debeat, nisi quod suum est, cogeretur emere. (5).

(*d*) Non igitur vitio consensus nulla dicimus, quæ vi metuque gesta sunt, sed quod materia et maxime jus deficiat in altero vim inferente. Atque inde conficitur, firmos esse actus, qui fiunt metu juste incusso, nempe ab eo, qui imperio et jure cogendi pollet, aut forte etiam ab eo, qui jus perfectum habet obtinendi id, quod vi extorquet. Pariter, si cui me obstringam propter effugiendum metum a tertio incussum, non instigante vel colludente eo, cui me obstringo, dubium non est, me teneri ea obligatione; quia nihil eidem obest, quo minus jus adversum me acquirat. Atque is merito, quæ mihi præstitit, imputare potest, quod ipsius auxilio ad discutiendum præsens periculum sim usus. (6)

(*e*) E contrario, si vis infertur in commodum tertii, ut ei quid promittatur, vel præstetur, nihil is quoque juris acquirit. Hinc recte pronunciant leges Romanæ, nihil interesse quis metum incusserit, ubi scilicet nemini fuit jus metum intentandi. (7) Ac Seneca, *aeque dignus est*, inquit. *pœna, qui ipse vim adhibet, et qui ab alio admota ad lucrum suum utitur.* (8)

(*f*) Utrum jusiurandum, quod promissionibus firmandis maxime addi solet, confirmet ea, quæ vi extorta sunt, hoc loco, quo ejus motio explicata non est, satis definiri nequit; illud annotasse satis est, qud vulgo statuitur, jusiurandum sequi naturam actus, cui adjectum est; ac si conventionibus inter homines initis adjicitur, Deum censeri obligare in commodum eorum, qui inter se convenere; ac si mutuo consensu dissolvant, quod ante actum est, vim quoque juramenti cessare. Unde haud ægre perspiciet quisquam, quando actus est nullus, neque humano generi commodum ac salutare est, ut firmitatem habeat, non posse eidem ex jurejurando novum robur accrescere (9).

(*g*) Ut paucis complectamur, quæ de actibus metu gestis dicta sunt, ea nullius roboris censenda sunt positis hisce tribus: si moraliter certum est, eum, qui metum incussit, *nullo jure* id fecisse: si metum intulit, qui cadat in constantem virum: si quod metu actum vel conventum est, eo depulso non ratum est habitum verbis expressis aut factis consensum subsequentem indicantibus. (10) Quid? si is, qui metum passus est, postea actum sibi utilem videat, et ratum habere velit, cogeturne alter, stare contractu? haud dubie positivo jure in pœnam: naturali autem, quando in priore voluntate etiam tum perseverat, aut aliter illatam injuriam reparare nequit.

(1) *C. de muliere. 6. de sponsal.*

(2) *C. 6. mox cit. et C. ad id. 21. eod.* Quando novus et ultroneus consensus sublato metu accedit, adeoque nova causa per se jus parere idonea, necesse videtur, ut is signis quibusdam declaretur; quia alias

alter de jure suo certus esse nequit. Verumut id verbis fiat, necesse non est, cum etiam alia hic signa sufficere possint, puta, si promissor depulso metu, vel errore cognito (eadem enim utrinque ratio est) ultro rem præstet, aut super jam exhibita re controversiam non moveat, cum commode posset, aut si post de eadem re cum altero tractet, tanquam tali, quam is jure possideat. *Ita Pufendorf. l. III. C. VI.* §. 14.

(3) Qui huic sententiæ generatim adversantur, iidem tamen vota, sponsalia, matrimonium, professionem religiosam excipiunt, atque his casibus a nobis stant.

(4) Hisce legibus facile constat ratio. Nam cum vis illata, ac delictum non præsumatur, et exceptio metus dubiam habere disceptationem possit, eoquod fatuitati potius quidvis metuentium, quam injuriæ sæpe adscribi possit, quod vi ac metu gestum dicitur; idcirco in statu adventitio æquum est, id sustineri tantisper, donec a judice super metu illato cognoscatur. *Exemplum præbet C. cum dilectus.* 6. de his, quæ vi metusve causa. *Conf.* §. *XXXIV. g.* Ex hoc tamen non consequitur, *ut Pufendorfius ait loc. cit.* §. 12. Ejusmodi pacto, ut et aliis negotiis, quæ per exceptionem peremptoriam possunt elidi, intrinsecam vim obligandi inesse; cum istæ exceptionum ambages magis ad usum fori civilis, quam simplicitatem juris naturalis pertineant, saltem ubi agitur inter eos, qui communem judicem non agnoscunt.

(5) Nihil igitur momenti habet, *quod Grotius l. II. C. XI.* §. *VII. asserit*. sepositalege civili, quæ obligationem potest tollere aut minuere, eum, qui metu promisit aliquid, obligari; quia consensus adfuit. Nam obligationi jus respondeat, necesse est; quod si oriri non potest, nec obligatio nascetur. Demum et apta tractandi materia negotiis, ac conventis substrata esse debet. Neque ob eam causam, quod ei, qui vim patitur, concessum, ac licitum sit promittere, ac dare latroni, continuo infertur, penes hunc jus esse idem exigendi, vel acceptandi, vel retinendi, aut penes alterum esse obligationem, ut det.

(6) Si quem conduxero, ut iter facienti contra latrones adsit, sine dubio promisso ac pacto standum mihi est. Imo ingrati animi, non solum perfidiae crimen contrahit, qui angustis in rebus constitutus alios in auxilium vocat largis promissis; postea vero, quam eorum ope periculum evasit, moras nectere solvendo instituit.

(7) *L. item.* 14. §. 3. *D. quod metus caus. gest. erit*: in hac actione non quaeritur, utrum is, qui convenitur, an alius metum fecit: sufficit enim hoc docere, metum sibi illatum, vel vim; et ex hac re eum, qui convenitur, etsi crimine caret, lucrum tamen sensisse.

(8) *Seneca Excerpt. Controv.* l. *IV. C.* 8.

(9) *Exemplum istiusmodi juramenti vi extorti recenset Hartzheim T. III. Concil. german. p.* 189. Arnulphus quidam Comes Episcopum Leodiensem ad apostolicam Sedem proficiscentem depraedatus est, ac jurare compulit, se res ablatas nunquam repetiturum. *Re delata ad S. Gregorium P. VII.* Is Episcopo rescripsit in hunc modum: „ De juramenti injustissima obligatione dilectioni tuae sic respondemus, non debere „ existimari, eam ullis juramenti vinculis posse teneri, quae tam nefandissime coacta juraverat. Unde et „ apostolica te auctoritate absolvimus, ut non tuae, aut „ alicujus conscientiae ob hoc videaris annexus, aut „ debitor esse.

(10) *Provide ad hunc locum annotat P. Zech de Jure Rer. Eccles. Sect. IV.* §. 241. Paulo aliter de pactis publicis et faederibus pacis esse ratiocinandum.

§. LIX.

De actibus lege prohibitis controversia solet agitari ad hunc maxime locum pertinens, utrumne iidem *ob hanc causam, quod prohibiti* sint, pariter *irriti ac nulli* censeri debeant. Responsum accommodabo præsenti loco, de illis nempe

actibus potissimum agendo, qui vetantur naturali lege:

(*a*) Quæ ob internam turpitudinem prohibita sunt necessario, uti promissa et pacta turpia, nequeunt ullum habere effectum moralem; quapropter si prohibita sint, erunt etiam irrita non tam, quia prohibita, sed quia ii, qui de illis inter se tractant, jure ac facultate morali carent, utpote contraria obligatione affecti circa actionem eandem; atque hoc sensu verissima est regula 64. in VI., *quæ contra jus fiunt* (facultatem moralem) *debent utique pro infectis haberi.*

(*b*) Siquid lege prohibetur, non quod in se malum fit, sed ob adjuncta actionis vel agentis, aut ob fines malos, quos idem sibi præfixit; non continuo hac prohibitione jus agendi seu connatum, seu acquisitum tollitur; nam interest inter jus, retumque usum juris, (1) et facultas legitima, quæ necessaria est ad firmitatem actus, segreganda est a licentia, et honestate et moralitate completa actionum, (2) quæ non modo ex facultate morali agendi, sed ex adjunctis præterea, et finibus agentium colligenda est.

(*c*) Quando actus *promissorius et executivus* non attingunt rem eandem, vel jus idem, fieri potest, ut validus sit actus executivus, etsi fiat contra fidem promisso datam, proindeque contra legem vetantem. (3)

(*d*) Intelligi non potest, quomodo seipsum inhabilem quis faciat sola voluntate, ut non idem voluntate contraria posteriore denuo habilis, et jure agendi præditus censeatur. (4) Jura libertatis non abdicantur sola, voluntate agentis, sed

quia transferuntur in alium, eoque modo agens contrariæ obligationi subjicitur, vel lege quadam Dei aut hominum; quæ ita expresse prohibeat, ut, quod contra sit, simul velit infirmum ac nullum; nam

(e) Prohibitionum earum, quæ legibus positivis Dei. vel hominum fiunt, quidam gradus possunt concipi; eritque gradus ultimus, si, quod contra legem fit, simul irritetur; sola autem prohibitio hunc gradum non indicat, vel per se includit; quia fieri potest, ut graviora incommoda inferrentur, si pro nullo habeatur, quod male gestum est, quam si idem toleretur (5). Quapropter videndum est, *quatenus* lex prohibeat quidquam, utrumne eousque, ut nullum reddat, quod contra fit.

(*f*) Quia ejusdem actus multiplex effectus moralis esse potest; fieri potest, ut unus alterve tollatur per legem positivam, quin alter concidat, proveniens fortassis ex lege naturali. (6) Erit igitur hoc etiam ex capite dispiciendum, *quatenus* actus sit infirmatus per legem.

(g) Si cui actui lege divina, vel humana sit constituta forma sua substantialis; hac posita ponetur actus, etsi forte non debito modo, ac contra præscriptum legis sit positus. Ex hac causa multa suppetunt eorum exempla, quæ prohibita, non continuo irrita sunt. (7)

(1) *Supra* §. *XIII. f.*

(2) Dum quis res suas prodigit, aut ob malos fines expendit, nemini hoc solo fit injuria, neque qui liberaliter aut cum onere accepit, tenetur ad restituendum. *C. unic. de voto et voti red. in VI.* matrimo-

nium initum post simplex castitatis votum, agnoscitur validum, etsi vetitum id esse naturali obligatione voti minime dubium sit: neque probabili ratione dici potest, hujusmodi matrimonii contractum, si lege naturæ nullus esset, ex humano jure firmitatem accipere. Valde quippe insolens est, ut quæ a natura discinduntur, ea voluntaria hominum, vel Dei lege consolidentur.

(3) Contractus sponsalium et matrimonii non idem objectum est; neque enim promissione sponsalitia abdicatur, et transfertur jus illud ad conjugales actus, quemadmodum idem fit in matrimonio. Etsi igitur post inita cum persona quadam sponsalia vetitum sit contra fidem priori datam matrimonium ipsum inire cum alia; non tamen, si istuc fiat, irritum erit; cum transferatur jus, quod ante non abdicatum, ac translatum, etiam tum in potestate erat transferentis. Ejusmodi jura, quamdiu in alterum translata non sunt, neque per legem positivam affecta vinculo quodam, sola facta promissione ligantur quoquo modo, non ita extinguuntur, vel cohibentur, ut valide tradi non possint alteri contra fidem prioris promissionis. *Hinc cit. C. unic.* de voto Pontifex declarat, solemnitatem voti, qua matrimonium postea initum dirimitur, ex solo jure ecclesiastico proficisci.

(4) *Supra* §. *XV. b.* Si quod jus in alienam potestatem non transiit, qui id tenet, sola voluntate sua eo non excidet: cum posterior voluntas eandem, quam prior, vim habeat. Fit hoc casu perinde, ac in humanis legibus quam plurimis, quae perpetuo valiturae dicuntur; saepe tamen eadem, qua latae sunt, aut pari auctoritate revocantur.

(5) Matrimonia clandestina sancta Dei ecclesia ex justissimis causis semper detestata est, atque prohibuit; eadem tamen rata, et vera erant matrimonia, quamdiu ecclesia ea irrita non fecit. Verum cum sancta synodus animadverteret, prohibitiones illas propter hominum inobedientiam jam non prodesse, tum primum ad ea irritanda processit. *Concil. Trid. Sess.* 24. *C. I. de reform. matr.* Gravatis alieno aere semper vetitum erat,

creditoribus elusis religionem quandam in claustro profiteri; siquis tamen obœratus id fecerat, a nemine censebatur, nihil egisse. Sixtus P. V. irritam istiusmodi hominum professionem fecit lege lata A. 1587. At Clemens P. VIII. rigorem hujus legis ad terminos juris prioris reduxit sublata irritatione, relictis poenis aliis a Sixto constitutis. Prohibuerat Innocentius IV. ne procurationes a visitatoribus ecclesiarum in pecunia, sed in victualibus tantum, neve alia munera ab iisdem reciperentur. *C. Romana Ecclesia.* 1. §. 5. *de censibus in VI.* At S. Gregorius X., cum exigeret perversorum audacia, sola delictorum hujusmodi prohibitione non contentus, præcepit, ut, quidquid receptum esset, atque alterum tantum restitueretur ecclesiæ, a qua receptum fuerat. Jus igitur recipienti ita seu abstulit, seu cohibuit, ut suum non faceret, quidquid accepisset. *C. exigit.* 2. *ibid.* Manifestum igitur esse puto, clausulas irritantes per se non esse, nisi gradum quendam prohibitionis, simulque intelligi potest ratio ejus sententiæ, quam Innocentius protulit C. ad apostolicam. 16. de Regularibus: multa prohibentur, quæ, si facta fuerint, roboris obtinent firmitatem. Cui consentit rescriptum Alexandri *III C. ex literis.* 2. *de matrim. contract. contra interdict.* Sane prohibita est præterito digniore, minus digni electio; nec tamen irrita; cum id statui sine gravissimis incommodis litium, ac dubiorum non possit.

(6) Actuum effectus præter jus, et obligationem, quæ conscientiam, seu forum internum attingit, est actio in foro externo. Fieri potest, ut lege humana hæc praecidatur, illa remanente salva. Idem saepe fit in matrimoniis, quae praeter vinculum internum, et rationem Sacramenti varios annexos habent effectus civiles. His impeditis lege politica non continuo etiam vinculum dissolvitur, aut Sacramenti ratio tollitur. *Exemplum præbet C. de Francia I. de sponsal.*

(7) In administrandis ac suscipiendis sacris mysteriis multa fiunt contra saluberrimas leges prohibentes, quae propterea robore suo non carent.

CAPUT XI.

In numero naturalium officiorum ea primum sibi vindicant locum, quæ summum Deum, ac religionem proxime attingunt.

ARGUMENTUM.

§. LX. Jucundum est sapienti cogitare de naturali hominis cum summo Deo nexu. LXI. Quem exhibet distincta creationis et Creatoris idea: LXII. Dein Gubernatoris: LXIII. ac finis ultimi. Quid sit illustratio divinæ gloriæ. LXIV. Officia theoretica erga Deum. LXV. Officia practica. LXVI. Cultus externus, in quo consistat: LXVII. ejus rationes ac fundamenta. LXVIII. Religio naturalis. LXIX. Falsæ quornndam de illa opiniones. LXX. Obligationes naturales circa inquirendam religionem veram: LXXI. circa eam amplectendam, LXXII. et profitendam: LXXIII. Notio Autonomiæ: LXXIV. An detur? LXXV. Delicta contra religionem. LXXVI. religio etiam res sacras, personas sacras, loca sacra attingit.

§. LX.

Homo vi naturæ atque essentiæ annectitur divinitati, totusque pendet a Creatore suo, Gubernatore, fine ultimo. Hæc vincula supra indicata, (1) nunc explicanda sunt accuratius; cum ex eoru contemplatione omnis derivetur religio, et officiorum erga summum Deum complexio. (2) Neque accidere jucundius

quidpiam homini sapientiæ studioso potest, quam investigare, ac præ oculis habere arctissimum nexum, quo natura sua adstringitur cum divina atque æterna, ac perfectissima mente. Jactent alii longam avorum seriem, et fumosas imagines ostentent; sapienti satis est, nosse et cogitare, se progeniem esse summi Dei, ad eumque, si per cognationum gradus ascendat, ut Genealogi faciunt, cito pervenire; quemadmodnm Paulus in medio Areopago consisteus ajebat, *Deum non longe esse ab unoquoque nostrum: in ipso enim vivimus, movemur et sumus -- Ipsius enim et genus sumus.* (3)

(1) *II. a.*

(2) *Grotius l. II. C. XX. n. XLV.* Ex his notionibus contemplativis sequuntur activae, ut, Deum honorandum, amandum, colendum, eique obtemperandum.

(3) §. *Act. Apost. XVII.* 27, 28.

§. LXI.

Primo igitur in *Creatoris ac Creationis* ideam figatur mentis acies, et evolvantur notiones veritatesque cum illa conjunctæ.

(*a*) Etsi in rebus creatis excellat quivis homo, is tamen neque semper extitit, neque necessario, neque ex se determinatus est, ut hoc statu, et loco existeret in serie succedentium rerum, aut cumulo una existentium. Quivis igi-

tur homo in numero est rerum productarum, contingentium, aliunde determinatarum. Porro in rebus productis, contingentibus, determinatis triplex tantum differentia habet locum; est aliquod *ultimum*, quod quidem ab alio priori ac simili, id est, pariter producto, contingente, determinato pendet, sed a quo non pendet aliud posterius ac simile, quia *ultimum* sumitur, quod in præsenti serie nunc est. Dein est aliquod *medium*, quod et ab alio priore ac simili pendet, et a quo etiam pendet aliud posterius ac simile, sed quod non a priori simili, id est, pariter producto, contingente ac determinato pendet, verum ab alio priore improducto atque æterno, necessario, et quod a se, ac per se determinatum est ad perfectionis suæ statum. Atque hoc est id quod *summum Deum* dicimus. Quivis igitur, qui ultimum se sumit in numero aut serie productarum rerum, contingentium ac determinatarum, facto gradu triplici Creatorem suum, primumque parentem attingit, a quo is primo ac totus pendet. (1).

(*b*) Cum idea *causæ primæ*, quæ nullam aliam ante se, et *causæ supremæ*, quæ omnes sub se habet, quæ æterna, necessario et a se existit, a qua status et ordo tam stabilis ac mirificus rerum universarum primo determinatur, intime cohæret idea mentis, ac naturæ sapientissimæ, potentissimæ, optimæ, plenæ omnis perfectionis et infinitæ, quæ eminenti ratione in se continet, quidquid perfectionis concipi in infinitum potest. Siquid igitur boni, siquid pulchri, siquid existimatione et amore dignum cogites, id et a Deo est tanquam unico fonte, unde tot scaturiunt rivuli, ac plenissima luce, a qua tot divinitatis radii qua-

quaversus diffunduntur; et idem infinities perfectius in Deo est, quo, nihil majus, nihil melius excogitari potest. Quo pertinent illa divinitus expressa: *Dixit Deus ad Moysen*: EGO SUM, QUI SUM, Ait: *sic dices filiis Israel*: QUI EST, *misit me ad vos.* (2) *Nemo bonus, nisi unus Deus.* (3) *Omnes gentes quasi non sint, sic sunt coram eo, et quasi nihilum et inane reputatæ sunt ei.* (4) *Quid habes, quod non accepisti? si autem accepisti quid gloriaris, quasi non acceperis?* (5) Cum his ipsis notionibus causæ primæ, supremæ, perfectissimæ, et infinitæ connexa est notio UNIUS. Nam *Deum, ut scias, unum esse debere, quære, quid sit Deus, et non aliter invenies. - - Unicum sit, necesse est, quod fuerit summum magnum.* (6)

(*c*) Ad ideam Creatoris istuc præterea referendum est: cum Deus procrearit res omnes; ipseque natura sua abundet perfectione omni, non poterat quidquam eo consilio ac fine procreare quasi egeret re quapiam, aut sibi acquirere quidquam cogitaret. (7) Ob eandem tamen perfectionem, ac sapientiam infinitam non potuit procreatis rebus non præstituere finem et naturæ ipsarum accommodatum, et suæ perfectioni consentaneum. Quis sit istiusmodi finis, mox infra exponemus.

(1) Qui res metaphysicas speculati sunt, aut contemplatione divinarum rerum excoluere mentem, maxima cum perspicuitate ac voluptate percipient totum id, quod paucis verbis compressimus; modo id agant, ut rejectis ideis ad rem non pertinentibus solam sibi abstrahant, et retineant ideam rei contingentis, productæ, aliunde determinatae.

(2) *Exod. III. 14.*

(3) *Marc. X.* 18. *Luc. XVIII.* 19. *Matth. XIX.* 17.

(4) *Isai. XL.* 17.

(5) *I. Cor. IV.* 7.

(6) *Tertullianus adversus Marcionem L. I. C.* 3. Constat, idolorum cultores, si paulum saperent, stultitiam polytheismi agnovisse, et cum tutum esset, irrisisse, quemadmodum de Seneca Augustinus testatur *L. VI. C. X. in fine de Civit. Dei*; „ Colebat, *in-„ quiens*, quod reprehendebat; agebat, quod argue„ bat; quod culpabat, adorabat. „ Ita magni hi Philosophi cum infimam plebeculam formidarent, commutarunt veritatem Dei in mendacium, et coluerunt, et servierunt creaturæ potius, quam Creatori -- propter quod tradidit illos Deus in desideria cordis eorum, in immunditiam -- in reprobum sensum -- repletos omni iniquitate, malitia etc. *Rom. I.* Atqui hi ipsi sunt, quos Scriptores quidam ætatis nostræ saepenumero admirantur, praedicant, ac veris Heroibus ac Sapientibus catholicae religionis anteponere non verentur.

(7) *Psalm. XV.* 2. Dixi Domino, Deus meus es tu; quoniam bonorum meorum non eges. *S. Thomas* „ 1. *part. q. XLIV. a.* 4. „ Dicendum, quod agere „ propter indigentiam, non est, nisi agentis imper„ fecti. -- Sed hoc Deo non competit; et ideo ipse so„ lus est maxime liberalis: quia non agit propter suam „ utilitatem, sed solum propter suam bonitatem. *et* „ *ibid. q. XIX. ad* 1. licet nihil aliud a Deo, sit finis „ Dei; tamen ipsemet est finis respectu omnium; quae „ ab eo fiunt, et hoc per suam essentiam, cum per „ suam essentiam sit bonus. -- Finis. enim habet ra„ tionem boni,

§. LXII.

Altera, qua Deo vi naturæ adnectimur, est supremi Gubernatoris idea, et divinæ Gubernationis ratio, ob quam citius subditum cogites in hac terra sine imperante, aut domesticum sine patre-

familias, quam hominem supremo Gubernatori. Legislatori, Judici, ac communi amplissimæ orbis familiæ parenti non subjectum penitus et obnoxium. Non deserit divinum Numen, quæ sapientissimo consilio atque optimis finibns condidit, quasi humanæ levitatis more mutasset voluntatem, aut oblivione negligeret, aut fastidiret opera, quæ efficit, aut gubernando defatigatus cessaret, aut curarum mole implicitus singulis æque, ac universis curandis par non esset. Interesse perpetuo humanis rebus providentiam supremi Dei, a qua universorum ordo et singulorum sors pendeat, et intime sentit, et aperte testatur mortalium genus omne inde ab origine sua. Epicureorum impietas aliter loquentium potius, quam sentientium confutata est dudum, atque explosa, et cum horrore repudiata, nec Atheismo impar habita; cum, quidquid religionis est, æque tollat (1) Ad hanc igitur supremi Gubernatoris ideam, et divinæ gubernationis rationem hi, qui sequuntur, disciplinæ articuli spectant maxime.

(*a*) Providentia summi Dei in administranda hominum sorte non coercetur angustis terminis mortalis vitæ, sed gravissimum judicium coram divino tribunali cuique subeundum post fata, ac præmii vel supplicii, beatitatis aut

miseriæ immutabilem statum pro meritis tribuendum complectitur.

(*b*) Neque ex præsenti fortuna discrimen inter homines facit providentia Numinis; quoniam *pusillum et magnum ipse fecit*, *et aequaliter est illi cura de omnibus.* (2)

(*c*) Quisquis causarum naturalium ordo, et quæcunque efficacitas cogitetur, qua ex aliis alia consequantur necessitate naturæ; tamen sors hominum, qua prospera vel adversa utuntur in hac vita, divinæ rerum administrationi rectissime tribuitur, ut arceri, vel removeri a Gubernatore Deo mala præsentia, et donari nobis, vel conservari bona, rectissime flagitemus, atque illa sceleri, hæc probitati justissimis ex causis sæpe adscribamus. (3) Quis premente fortuna, ingravescente morbo, imminente morte etc., hoste barbaro instante, aut cum dira lues serpit, cum vermium aut locustarum greges spem agricolarum absumunt, cum aquarum vis domos pecora et homines haurit, cum annonæ penuria et pallida fames incumbit; quis divinum Numen non cogitat, non preces fundit, non placare studet sceleribus exarcerbatum? atque utinam cum secundis rebus homines utuntur, æque beneficium ac liberalem, quam adverso tempore severum, æque donantem bona, quam auferentem, æque blandientem, quam castigantem Deum viderent cæci mortales!

(*d*) Ad Gubernationis divinæ rationem maxime pertinent Leges naturali ratione promulgatæ, et gravissima sanctione munitæ, nempe uberrimis præmiis virtuti promissis, et gravissimis suppliciis sceleri propositis: utraque vel maxi-

me ad statum futuræ vitæ pertinent. Nec inficiari quisquam potest, summo Deo competere jus ac potestatem præter veritates ac leges ratione promulgatas, alias hominibus veritates manifestandi, et alias præterea proponendi leges, quibus tanquam mediis finem suum consectarentur; multoque etiam magis potest Deus summo jure, naturali beatitatis humanæ fini subrogare sublimiorem, quæ omnem naturam transcendat, hominemque multo propius, ac per naturam fieri potest, cum divinitate conjungat, eique fini dein accommodare media ordinis pariter sublimioris; neque enim, quod supra naturam est, per vias ac vires naturæ attingi potest; atque id, si faciat optimus Deus, in summæ gratiæ loco habendum est,

(c) Si propositæ per naturam viæ assequendo fini vix, ac ne vix quidem idoneæ sunt, et veritates ratione promulgatæ atque ad honestatem vitæ summopere necessariæ per rationem non satis innotescunt hominibus, credi non potest, Deum bonitati ac sapientiæ defuisse, sed per revelationem, quæ saltem naturam non superat, credendus est succurrisse infirmitati mentis humanæ. Nemo est vir sapiens, qui, posteaquam certum sibimet finem præfixit, non media accomodet ei obtinendo idonea; et gentes omnes, quæ religionem coluerunt, religionis initia, et instituta ex quodam cum superis commercio derivarunt,

(1) Accedentem ad Deum, id est, religionem colenti, necesse est, ut credat, non tantum, esse Deum, sed quod inquirentibus se remunerator sit, quique adeo animadvertat, quae ab hominibus geruntur. *Hebr.XI.* 6. Eundem fuisse sensum totius antiquitatis observat *Gro-*

tius l. II. C. XX. §. XLVI., et *Pufendorfius de J. N. et G. l. III. C. IV. §. 4.*

(2) *Sap. VI. 8.*

(3) Dominus mortificat, et vivificat, deducit ad inferos, et reducit. Dominus pauperem facit, et ditat, humiliat, et sublevat. Suscitat de pulvere egenum, et de stercore elevat pauperem, ut sedeat cum divitibus, et solium gloriae teneat. *I. Reg. II. 6. seq.* Cavendum tamen cuique, ne aliorum miserias peccatis ipsorum temere adscribat. Contrarium docemur in historia Jobi, *et Tob. XII.* 18. quia acceptus eras Deo, necesse fuit, ut tentatio probaret te. *et Ioann. IX.* 3. neque hic peccavit, neque parentes ejus (ut caecus nasceretur) sed ut manifestentur opera Dei in illo.

§. LXIII.

Tertium superest vinculum, quo nos summo Deo adstrinxit natura, vel potius ipse sibi naturæ auctor, idque *in fine* nobis præfixo situm est. Quod contingens est, et productum; id aliquando non extitit: quod a se est, et prima ac suprema omnium causa, id semper extitit; cum in se habeat et a se, ut sit. Igitur difficile non est cogitare tempus, quo præter summum Deum extitit nihil, Quando igitur fecit Deus, ut essent, quæ ante non erant; quid aliud fecit, nisi, ut manifestaret se esse, utque ea, quæ ratione pollent, inquirerent, unde sint; cum neque ex se sint, et nihil fuerint antea, et nunc sint? Quapropter creando et res universas, et maxime naturam intelligentem, summus Creator, se esse,

palam fecit; et quod consequens est, se perfectissimum esse, palam fecit, cum id inde ab omni æternitate ignotum esset universis, quia universa omnino non erant. Quid igitur spectabat creando, saseque palam faciendo? non id certe, ut acquireret; quippe qui omnia dedit creando, et infinities majora dare potest: *nec indigens aliquo, cum ipse det omnibus vitam, et inspirationem, et omnia* (1) Nimirum communicare se, ac perfectiones suas voluit creando, non perfectionis quidquam accipere. Quem ergo finem præstituit creatis rebus? nempe dignum bonitate sua, sapientia sua, perfectione sua infinita. Res quidem extra hominem positas in hoc mundo propter hominem condidit (quod vel cœci gentiles agnoverunt) sic tamen propter hominem res condidit, ut in iis homo, nisi cœcutire, et insanire vellet, Conditorem tanquam in speculo cerneret, et a diffusis divinitatis radiis haud ægre in notitiam divinitatis veniret. (2) Ipsa qnidem rerum creatio est communicatio divinæ bonitatis, perfectionis, beatitatis; nam a Deo est, quidquid est. Sed mens creata intelligendi, et amandi facultate pollens in se ipsa nec satis habet, quod intelligat, nec satis quod

amet; estque in statu torporis, ac stupiditatis, quamdiu nec sat veritatis habet, quam intelligat, et intueatur, nec sat bonitatis, quam amplectatur et amet. In se igitur, ac per seipsam beata, quieta, tranquilla non est. Ergo beatitatem extra se quærat, necesse erit; anne in re ulla creata? at omnes, quia creatæ, ideirco imperfectæ sunt; semper ergo deerit quidquam rem creatam contomplanti et amanti. Porro, cui deest quidquam, is beatus non est; multo etiam minus beatus, cui infinita desunt. Dein res inanimes longe sunt inferiores mente creata; mens vero alia pariter creata; quomodo beatas faciet alias mentes, quæ ipsa quærit beatitatem extra se? quæ bona non est ulla ex parte, nisi qua imaginem divinitatis præsefert: quæ se amanti dicet; Deum præ me ama si me amas. Nihil igitur restat, menti creatæ, et naturæ cuivis intelligenti, si misera non esse, sed beata velit, nisi ut Deum quærat, atque in Deo beatitatem quærat. Atque id est, quod Atheniensibus, nempe hominibus non stupidis, Paulus proposuit, cum diceret: Deum non indigentia mundum et homnes condidisse, sed ut Deum quærant, et attrectare studeant; quærant coutemplando, attrectent, teneantque amando. Non potuit

Deus, si hominem non miserum, si beatum efficere voluit, eum non condere propter semetipsum, eique hunc præstituere finem, ut quærat se contemplando, teneat amando. Sublimia hæc videbuntur nonnullis, fortassis etiam magis ascetica et pia credent, quam philosophica. Atqui et Paulus in eandem sententiam loquens Atheniensibus id vereri visus est, et præoccupavit, addens: *Quamquam non longe est ab unoquoque nostrum. In ipso enim vivimus, movemur, et sumus; sicut et quidam vestrorum Poetarum dixerunt; ipsius enim et genus sumus.* (3) Nunc illud concludamus, Deum creando res universas manifestasse se, ac perfectiones suas, eumque finem præfixisse naturis intelligentibus, ut cognoscendo et amando divinitatem beatæ sint. Hisce veritatibus inconcussis adnectamus notiones, et veritates cum iisdem penitus cohærentes:

(a) Id, quod in se exprimit, et palam facit, et cognoscendam præbet perfectionem, ac summam gloriam, quæ in Deo est, dicitur *illustrare divinam gloriam, aut manifestare Dei perfectiones.* Porro res inanimæ, et status physicus rerum omnium illustrat divinam gloriam, ac manifestat Dei perfectiones, quatenus Conditoris potentiam, sapientiam, bonitatem, providentiam etc. aliasque perfectiones exprimunt, et palam faciunt, et cogno-

scendas præbent. Naturæ vero intelligentes, ac status earum moralis illustrant divinam gloriam, ac manifestant Dei perfectiones, quatenus per actiones liberas statumque moralem exprimunt, et palam faciunt, et cognoscendas præbent perfectiones summas Dei, easdem agnoscendo, de iis, ut oportet, judicando, eas profitendo, rebus omnibus præferendo, eas amplexando tota voluntate, et amando totis viribus: ab iisdem desumendo mutiva, seu momenta actionum liberarum, eas celebrando, prædicando, colendo actionibus externis, quæque sunt generis istius; uno verbo, natura intelligens illustrat divinam gloriam, ac manifestat Dei perfectiones, quando actibus intellectus, nempe contemplando ac judicando, et actibus voluntatis, amando ac delectando, denique externis actionibus cum internis conspirantibus perfectiones summi Dei, ut par est, exprimit, et palam facit, et cognoscendas præbet: atqui in his ipsis intellectus, et voluntatis actibus primo consistit beatitas naturæ intelligentis, ut paulo ante demonstratum est; igitur natura intelligens per beatitatem suam illustrat divinam gloriam, ac manifestat Dei perfectiones, sive illustrando divinam gloriam, et manifestando Dei perfectiones ipsa beata est; ut adeo illustratio divinæ gloriæ, seu manifestatio divinarum perfectionum, ac beatitas naturæ intelligentis reipsa non differant, nec diversi fines sint eidem vi naturæ, aut a Conditore præfixi. (4).

(*b*) Vereor, ut, quæ adhuc deduximus, satis perspicua sint iis, qui caducis rebus cogitando atque amando affixi parum norunt, quid sit cogitare de summis perfectionibus Dei, quid amare divinitatem; facile ii quidem dabunt,

Deum non potuisse non beatitatem præstituere, in quam feratur natura intelligens. Atqui, inquam, beatam efficere non potuit mentem intellectu et voluntate præditam, nisi seipsum cognoscendum et amandum dedisset. Quid enim tam consentaneum naturæ, aut magis optabile atque appositum ad beatitatem, quam si fons dicat: bibe; si lux: aspice; si pulchritudo: fruere; si veritas: cognosce, et intuere; si bonitas: ama; si thesaurus: posside; si corona: cingere. Aut quid demum, ut beati sint, præcipi sibi volunt mortales cœci? Forte, ut popularem auram, ut honores captent, ut nummorum acervos colligant, ut amentiam libidinis et carnis titillationes percipiant; perinde ac si vellent, ut ipsos lux ablegaret ad tenebras, ut fons ad cœnum, ut veritas ad errorem, ut sanitas ad venenum, ut pulcritudo ad fœditatem, ut dulcedo ad nauseam, ut thesaurus ad inopiam? Volunt igitur ut divinitas seipsam neget? (5) atqui id penitus repugnat; igitur repugnat id quoque, ut aliam naturæ intelligenti beatitatem præstitueret, quam quæ in illustranda divina gloria, et manifestandis ipsius perfectionibus esset sita.

(*c*) Spectata natura hominis fieri non potest, ut siquid maximi facimus, et admiramur, eodemque tempore tota voluntate amplectimur, et amamus; ut, inquam, hæc sensa atque hasce affectiones perpetuo, aut etiam longiore tempore occultemus animo, nec foras prodire, sinamus; si vero contemplationes nostras continuare, aut majorem claritatem illis conciliare, si amorem fovere, magisque etiam inflammare cupimus; tum vero necesse est, ut quæ intus in animo sunt, in actus externos

erumpere patiamur, ut ea quidem ratione omnes facultates, ac vires nostræ una conspirent. Ex quo uno palam fit, quomodo illustratio divinæ gloriæ actibus externis fieri possit, ac debeat. Unde ea illustratio, sive, ut alii loqui solent, *gloria Dei extrinseca* passim dicitur clara Dei cum laude notitia. Interest rem summi momenti, quam late pateat, exemplis facere illustriorem. Divinas perfectiones in sese exprimit, et illustrat, qui, quæ ad divinitatem ejusque cultum pertinent, rebus omnibus longissime anteferenda judicat, idque profitetur re, et verbis; neque tamen eo oonsilio id facit, ut captet ipse hominum laudem, sed ut iidem ad laudem divinitatis excitentur. (6) Qui ita sentit de summo Deo, ac si perfectissimus non esset quadam parte, aut imperfectione laboraret positiva, non illustrat divinam gloriam, sed obscurat; uti, qui putat, Deum succurrere non posse rebus afflictis aut perditis; aut non posse plura revelare homini de perfectissima natura sua, quam homo vi rationis naturalis queat comprehendere: quia, quidquid divinum est, exhauriri humani igenii modulo posse opinatur: qui, quæ imperfecta sunt in creatis rebus, aut perturbationes, quibus hominum mentes agitari solent, summo Deo attribuit. Contra vero illustrat Dei potentiam, bonitatem, sapientiam, qui perinde adversis, ac secundis rebus ejusdem adorandæ providentiæ acquiescit; qui omni vitæ statu, ac fortuna, Dei intueri et exequi volutatem studet; quique eodem studio satisfaciendi divinæ voluntati officia explet erga seipsum, vel alios a Deo præscripta; et quoniam imitari solemus eos, quos magni facimus, ac cordi habemus; neque Deo gratius quidquam accidere potest, quam si admirandas ejus perfectiones vita et moribus ex-

primamus, sine dubio illustrabit Dei gloriam, qui imitari Deum conatur, quaqua potest ratione; quod fit maxime ignoscendo, et benefaciendo; qua quidem re homines ad Deum accedere, vel Ethnici agnoverunt (7)

(*d*) Hic finis illustrandi divinam gloriam communis est omnium hominum; et singulis æque ac universis, quocunque statu sint fortunæ vel ætate aut sexu. Lex naturalis ac divina maximum illud ac primum præceptum dedit: *Diliges Dominum Deum tuum ex toto corde tuo, et ex tota anima tua, et ex omnibus viribus tuis, et ex omni mente tua.* (8) Nullius amorem Deus fastidit, si modo corde non ficto amet; nihil præ vilissimo homine apud Deum prærogativæ Princeps habet: neque in hac re primæva æqualitas naturalis status sublata est, aut tolli omnino potest. Nec diversa vitæ ratio obesse potest, quo minus illustrare quisque debeat divinam gloriam. Idem spectabit, agetque, si sapit, miles in castris, Sacerdos in ecclesia, doctor in cathedra, judex in foro, artifex in officina, princeps in curia, nobilis in palatio, pauper in tugurio, discipulus in schola, monachus in claustro vel eremo. Satis enim magnum virtutis theatrum habet, cui summus Deus spectator adest. (9) Neque vero quisquam hoc se jure et obligatione abdicare potest.

(*e*) Hoc fine ultimo illustrandi divinam gloriam nihil majus aut præstantius, quodve gravioris momenti sit, excogitari potest; quapropter primo præ oculis eatenus habendus, quoad nihil ei repugnans constituatur, agaturve. Sunt enim alii fines propiores hominibus propositi,

qui ex se in adiaphoris numerandi sunt, uti fit in societatibus commercii, literarum, securitatis gratia initis. Quibus jus competit determinandi actiones tanquam media hisce finibus obtinendis idonea, vi istius juris de cultu summi Dei, de religione, de sacris statuere nihil possunt, nisi forte nequid divinæ gloriæ repugnans admittatur. Ac ineptiret sane, si quem securitatis ac custodiæ causa conduxi itineris comitem, mihi leges religionis præscribere aggrederetur, idque sibi jus vindicaret, propterea quod omnia fini ultimo inservire debeant. Determinet ipse actiones æque adiaphoras ac finis est: curam ac obligationem eas referendi ad illustrandam Dei perfectionem agenti relinquat. Velim hæc perpendant, qui Imperanti jus Sacrorum tribuunt, aut quidem jus circa Sacra in ipsum prope Sacrarium protendunt simulata pietate; eoquod Imperantis sit divinam gloriam illustrare. Qui vero illud identidem in ore habent: *Salus reipublicæ suprema lex est*, nisi divinam religionem excipiant, non tam cum Machiavello, quam cum Atheis sentiunt.

(1) *Act. XVII.* 25.

(2) *Rom. I.* 20. *Sap*, *XIII.* 5.

(3) *Act. XVII.* 27. 28.

(4) Vulgo distingui in scholis solet inter ea, quae substantiam beatitatis efficiunt, et quae accidentalia appellantur, eamque quaqua ratione ornant vel augent. In miseriis praesentis vitae id maxime spectandum, quatenus a contemplatione et amore summi Dei avocant.

(5) *Supr.* §. *X. g.*

(6) Attendite, ne justitiam vestram faciatis eorum hominibus, ut videamini ab eis. *Matth. VI.* 1. Sic luceat lux vestra coram hominibus, ut videant opera ve-

stra bona, et glorificent Patrem vestrum, qui in caelis est. *Ibid. V.* 16.

(7) Diligite inimicos vestros; benefacite his, qui oderunt vos - - ut sitis filii Patris vestri, qui in caelis est - - Estote perfecti, sicut et Pater vester caelestis perfectus est. *Matth. V.* 44. 45. 48.

(8) *Luc. X.* 27.

(9) Clauso ostio ora Patrem tuum in abscondito, et Pater tuus, qui videt in abscondito, reddet tibi *Matth. VI.* 6.

§. LXIV.

Hactenus gravissima omnium proposita est theoria, ex qua homo vi naturæ totus pendere a summo Deo intelligitur, tum si origo ejus ac principium existendi, tum si medius vitæ et existentiæ cursus, tum si finis spectetur ac meta, in qua una conquiescere, et beatus esse potest. Est hæc sapientiæ summa, si efficacitatem, quam par est, habeat ea cognitio in cienda voluntate, regendaque vita. Eadem enim fons est uberrimus officiorum cujusvis generis, in quibus illud primum esse debet, ut perfectiores reddere cognitiones nostras de summo Deo, admirandisque perfectionibus etiam atque etiam et modis omnibus adlaboremus; in quo officia theoretica hominis erga divinitatem sita sunt. Est enim notitia quædam Dei, quæ *praesupposita* dicitur ad disciplinam juris; est alia, quæ sub disciplinam juris et obligationem naturalem cadit; (1) ac prior illa

institutione primæ ætatis, traditione, aliorum exemplis, usu ipso vitæ et rationis nobis ingeritur: hanc cogitandi studio ac contentione, multoque etiam magis cultu Numinis et amore nobis comparamus, quando is diligentibus se atque inquirentibus, miris sese viis manifestiorem reddit identidem. Qui primis illis cognitionibus non paret, neque colit, quem cognitum habet, supremum Deum et bonorum largitorem, sua culpa coecus fit. Quod antiquis Philosophis accidisse Paulus narrat, *qui, cum cognovissent Deum, non sicut Deum glorificaverunt, neque gratias egerunt, sed evanuerunt in cogitationibus suis, et obscuratum est insipiens cor eorum; dicentes enim se esse sapientes, stulti facti sunt.* (2)

(*a*) Primum igitur hominis ratione illucescente officium sit, rectis de Deo cognitionibus animum imbuere; quod Sapiens hebraica phrasi primum proposuit præceptum iis, qui juste vivere volunt: *Sentite de Domino in bonitate*, id est, bene, utque dignum est summo Deo, de ipso sentite, et judicate (3) Non bene sentiunt de Deo, qui ita dicunt: *quid novit Deus? et quasi per caliginem judicat. Nubes latibulum ejus, nec nostra considerat, et circa cardines cæli perambulat.* (4) Non senserunt de Deo in bonitate ii, de quibus ita extat in psalmis: *populum tuum, Domine, humiliaverunt, et hæreditatem tuam vexaverunt.*

Viduam et advenam interfecerunt : et pupillos occiderunt : et dixerunt : non videbit Dominus. (5) Non senserunt de Deo in bonitate ii, qui, antequam luxuriæ se darent ac latrociniis, timorem Dei judicis abjicientes sibi persuadere volebant: *spiritus diffundetur tanquam mollis aer.* (6) Nec vero is de Deo in bonitate sensit, qui mactato innocente fratre plenus angoris, ac desperationis vociferabatur: *major est iniquitas mea, quam ut veniam merear.* (7) Neque in bonitate de Deo sensit, qui, cum abjecisset disciplinam, et cum furibus atque adulteris conflasset societatem, et calumnias struxisset, ipsum Deum paululum ante dissimulantem, postea severe exprobantem habuit : *hæc fecisti, et tacui ; existimasti inique, quod ero tui similis.* (8) Omnium vero minime de Deo in bonitate sensit insipiens ille, qui in corde suo dixit *non est Deus.* (9)

(*b*) Nec satis est, cognitiones quascunque habere de summo Deo, nisi eædem vividæ sint, et efficaces, atque in voluntatem actionesque dimanent ; secus veritas velut otiosa, aut capta detinebitur intus in animo ; quod de ethnicis Philosophis Paulus commemorat. (10) Quapropter magnopere cavendum, ne solertia cogitandi nimis distrahatur rebus sensu perceptis, et imaginatione revocatis, neve animus capiatur amore inanium rerum, aut curis vel angoribus perturbetur ; eidemque de divinis perfectionibus summisque veritatibus, quæ cum iisdem nexæ sunt, contemplationi danda opera est sæpe, et opportunis horis, et eo maxime tempore insistendum, quo caducitas humanarum rerum non tam cognoscitur, quam sentitur. Quantum laboris, studiique non impendunt homines comparandæ rerum aliarum cognitioni, qua desti-

tuti instar tabulæ rasæ in mundum ingrediuntur; nec tamen ulla est tam necessaria, nec tam jucunda et honesta, quam de summo Deo cognitio? quantopere scrutantur homines thesauri, aurique comparandi vias? *si quæsieris eam* (sapientiam) *quasi pecuniam, et sicut thesauros effoderis illam: tunc intelliges timorem Domini, et scientiam Dei invenies.* (11)

(*c*) Contemplationi Dei intentus cito intelligit, immensum esse divinitatis et divinarum perfectionum pelagus; unde infirmitatem mentis suæ persentiscens id aget, ut et adoret divinam immensitatem, et de se demisse, ut par est, sentiat, habeatque persuasissimum, mysteria divinitatis, ac veluti thesauros providentiæ divinæ infinities majora captu humano esse; quæ proin revereri oporteat, non scrutari, pro exploratis tenere, non examinare. (12) Unde et illud consequitur, ut de divinis rebus non loquatur, nisi religiose, et circumspecta mente, et cum metu quodam, ac disciplina, quemadmodum venerabiles Patres religionis nostræ nos commonefaciunt. (13)

(*d*) Cum Deus ultra eas veritates ac leges quæ ratione nobis innotescunt, alias possit veritates ac leges proponere, et revelare; cumque modus, quo ea revelatio fieri debeat, penitus a divina voluntate pendeat; consequens est, ut, siqua a Deo revelata dicantur, teneatur qui id satis compertum non habet, *de facto revelationis* diligenter inquirere, eoque explorato firmissimo assensu amplecti, quæ revelata a Deo sunt, etsi eadem majora sint, quam humana ratione comprehendi possint.

(1) *Grotius l. II. C. XX. n. XLV.*

(2) *Roman. I.* 21. 22. Animadvertat, obsecro, studiosus lector, unde stultitia et caecitas veterum Philosophorum duxerit origenem, nempe primo ex neglecto Dei cultu; *non sicut Deum glorificaverunt, neque gratias egerunt*; dein ex fastu et superbia, qua prae aliis se sapere sibi, et aliis persuadere conabantur: *evanuerunt in cogitationibus suis -- dicentes se esse sapientes.* „ Ecce imaginem reformatorum nostri aevi „ binis lineis efformatam: in quos illud cadit Grego- „ rii M., cum superna, quae amiserunt, non con- „ siderant, esse se (heu miseri!) in bonis felices pu- „ tant. Nequaquam enim ad veritatis lucem, cui con- „ diti fuerant, mentis oculos erigunt, sed in cæcita- „ te, quam tolerant, quasi in claritate luminis exul- „ tant. „ in C. I. Job.

(3) *Sap. I.* 1.

(4) *Job. XXII.* 13. 14.

(5) *Psalm. XCIII.* 5. 6. 7.

(6) *Sap. II.* 3.

(7) *Genes. IV.* 13.

(8) *Psalm. XLIX.* 18. 20. 21.

(9) *Psalm. XIII.* 1. Ex hoc loco pessime conclusit Hobbesius, Atheismum inter peccata imprudentiae seu ignorantiae referendum esse, quasi is proprie peccatum non esset, sed error duntaxat et stultitia, quae jure puniri nequeat. *Respondit praeter alios Pufendorfius de I. N. et G. l. III. C. IV.* §. 5. *in hanc sententiam*: quasi vero phrasi sacrae Scripturae illi solummodo stulti dicantur, qui in errore versantur, ac non illi quoque, qui ex malitia peccant; ac quasi non maxima sit illa stultitia, per malitiam sibi gravissimam paenam pro exigua, aut nulla voluptate arcessere. Deinde non ita difficile est, naturali ratione Deum investigare, quemadmodum est invenire proportionem sphaerae ad cylindrum; quo exemplo utitur Hobbesius.

(10) *Rom. I.* 18.

(11) *Proverb. II.* 4. 5.

(12) *Proverb. XXV.* 7. *Eccli. III.* 22. *Recte Augustinus Epist. 2. nunc* 137. *ad Volusianum de dogma-*

tis religionis pronunciavit : „ Hic si ratio quaeritur, „ non erit mirabile; si exemplum poscitur, non erit „ singulare. Demus Deum aliquid posse, quod nos fa- „ teamur investigare non posse. In talibus rebus tota ratio facti est potentia facientis. „

(13) *Cyrhsost. Hom.* 2. *in epist. ad Hebr. Salvian. l. I. de Gubernat Dei. Acute Hesychius in Leviticum l.* 2. *c.* 6, ut, qui calefit, *inquit*, non propius ad ignem accedit : ita; qui de Deo disputat.

§. LXV.

Qui in theoreticis erga Deum officiis, qua par est, diligentia versatur, languere non sinet officia *practica*. In his præcipua sunt *interna*, sita in piis affectionibus ac motibus voluntatis erga summum Deum. Eorum officiorum fere notiones duntaxat indicabo; cum rationes ex theoria supra posita suo cujusque studio erutæ, atque adinventæ et firmius hæreant in animo, et vi majore impellant voluntatem.

(*a*) Primum esse amoris in Deum præceptum dictum est paulo ante (1). Estque amor ea voluntatis affectio, qua ex contemplatione perfectionis seu boni voluptatem, ac inclinationem versus id concipimus. Bonitas Dei alia *absoluta* dicitur, alia *respectiva*. Illi amor benevolentiæ, huic amor concupiscentiæ respondet. Sunt, qui addant amorem obedientiæ, secundum illud : *Siquis diligit me, sermonem meum servabit. - - qui non diligit me, sermones meos non servat* (2) Inest in amore dei tum vehementia quædam, ardor, seu *intensio*, ut ve-

cant, tum *appretiatio* qua Deum et in se perfectissimum et perfectionis cujusvis unicum fontem longa atque adeo infinities rebus omnibus præferimus, eoque modo super omnia diligimus. (3)

(*b*) Qui amat, non facit, quod dilecto displicet. Solicitudo animi non faciendi, quod optimo Deo displicet, est *timor filialis. Servilis* dicitur, cum quis metu pœnarum facit, aut non facit id, quod fieri aut non fieri vult Deus. Neque id timoris genus per se malum est. (4)

(*c*) *Deum revereri* dicitur, qui Dei ubique præsentis memor non modo verbis et factis, verum et cogitationibus testificatur, se summam perfectionem agnoscere. Immensitas Dei ubique præsentis, vel ipsis cultoribus idolorum pro certo habebatur.. Locus Arati, quem Paulus memorat in actis Apostolorum (5), extat apud Hieronymum in epistola ad Titum, in hanc sententiam: *a Iove sumendum est initium, quem nefas est præterire; plena vero Iovis sunt omnia compita ac vici, plena hominum fora, plenum mare, portus: omnes denique Iove pleni sumus.*

(*d*) *Fiduciæ*, quam ex bonitate, sapientia, ac summa Dei potentia derivari nemo non videt, opposita est tum *desperatio*, qua quis omnem salutis, ac divinæ opis spem abjicit, tum *præsumtio* aut spes temeraria, dum quis bona sibi obventura confidit a solo Deo absque conatu suo, aut ex solo conatu suo absque Deo. ab hac non longe abest *tentatio Dei*; cum quispiam ita agit, ac si explorare vellet, satisne potentiæ bonitatis, vel scientiæ Deo insit;

estque *expressa*, quando istiusmodi experimentum de divina perfectione capere data opera quispiam instituit: *tacita*, cum Deus ad innsitatos effectus temere provocatur, iique exspectantur ad finem ab homine propositum. (6)

(*e*) Affinis fiduciæ est *acquiescentia* in Dei voluntate ac providentia; quo nihil est ad beatitatem, quam præsentis vitæ status admittit, magis necessarium, ac divinæ perfectioni, hominumque subjectioni æque contentaneum. Nam

(*f*) *Subjectionem* erga summum Deum ac divinum imperium propriam esse hominis, eique necessariam, ipsa creationis ac gubernationis ratio apertissime evincit. (7) Unde æque inepte ac impie Hobbesius docuit, Atheum Dei legibus non subjici; eoquod voluntatem suam Dei voluntati nunquam subjecerit, ac nemo summum imperium in nos habeat, quod non sit ei nostro consensu delatum. „ Enimvero „ falsissimum est, reponit Pufendorfius (8) „ omne imperatum constitui consensu eorum, „ quibus imperatur id enim verum duntaxat „ est de imperio humano; ubi non extingui- „ tur facultas nostra resistendi alteri, natura- „ liter nobis æquali nisi nostro consensu, et „ pacto. At quis dixerit, Deo non esse jus „ imperandi suæ creaturæ, nisi illa ultro in „ ipsius imperium consenserit? præsertim cum „ ipse Hobbesius C. 15. §. 5.) jus Dei re- „ gnandi et puniendi in regno naturali a po- „ tentia irresistibili deducat? Atheos autem po- „ tentiæ Dei resistere posse, nemo crediderit.„

(*g*) Unde et generalis est virtus *obedientia* Deo præstanda, seu promptitudo faciendi id, quod

vult Deus, et non faciendi, quod non vult. Unde si collisio fit inter duo præcepta affirmativa: pare Deo; et, pare magistratui, sine dubio *obedire oportet Deo magis, quam hominibus* (9) id quod non tantum ab hominibus divino spiritu afflatis expressum, sed vi rationis cognitum et pronunciatum est a Socrate apud Platonem in Apologia: *O Viri Athenienses, diligo vos equidem, atque amo; Deo tamen parere malo, quam vobis.* Enimvero uti imperium Dei parvi pendere superat omnes contumelias; ita e contrario omnibus sacrificiis acceptior est obedientia. (10)

(*h*) Nemo est, qui non persæpe, dubiis præsertim, vel inopinatis aut adversis casibus summum Deum invocet, mentemque una et oculos ad cœlum tollat ipso magisterio naturæ; id quod eleganter exponit Tertullianus (11). Desiderium mentis ad Deum directum impetrandi auxilii causa appellatur *interna Dei invocatio*; quæ si verbis ore prolatis exprimitur, *precatio*, vel preces dicuntur; quamquam hoc nomine etiam gratiarum actiones, et deprecationes sæpe veniant.

(*i*) Nihil æque consentaneum est rationi, quam ut Deum placare, sibique propitium reddere studeat, quisquis culpæ et offensæ divinæ se reum agnoscit. Atqui *in multis offendimus omnes.* (12) Est igitur ut naturale, sic generale quoddam præceptum *pænitentiæ*, quæ actiones tum externas, tum maxime internas, a quibus illæ vim habent, complectitur. Accedunt exempla ex historia humani generis, quod publicis præsertim calamitatibus incumbentibus populi placare Superos cenati sint va-

rio orationum, sacrificiorum, rituum et austeritatum genere.

(*k*) Denique virtus actiones suas determinandi per motiva a divinis perfectionibus desumta, *pietas in Deum* dicitur, cui maxime officit *hypocrisis*, sive pietatis simulatio per verba, gestus, facta.

(1) §. *LXIII. d.*

(2) *Joan. XIV.* 23. 24.

(3) Confer theses confixas, primam ab Alexandro P. VIII. quintam, sextam et septimam ab Innocentio P. XI. sextam et trigesimam inter Bajanas a Gregorio P. XIII.

(4) §. *XXXIV. f.*

(5) *Act. XVII.* 28.

(6) Huc referenda sunt judicia Dei, de quibus agitur ad titulum Decretalium, de Purgatione vulgari.

(7) §. *II. a.*

(8) *l. III. C. IV.* §. 4.

(9) *Act. V.* 29.

(10) *I. Reg. XV.* 22.

(11) *Libr. de Testimonio Animæ. Confer. supra* §. *LXII. c.*

(12) *Jac. III.* 2. *add. I. Joan. I.* 8. *III. Reg. VIII.* 46. *Prov. XX.* 9.

§. LXVI.

Quæ adhuc commemoravi, talia sunt, quæ sola mente præstari possunt ei, qui cor scrutatur ac renes. Ideone nihil præscribit natura, aut deprehendit ratio, quam-

obrem Deum colere externe, ac sensa nostra palam profiteri obligamur? Fuere nonnulli in ista hæresi. Sed ante proferendum existimo, quid pertineat maxime ad cultum externum, quam ejusdem rationes, quas vocant, fundamentales eruamus.

(*a*) Occultare sensa animi, ac cultum, quo divinitatem prosequimur, solo hominum metu, ne infirmo et abjecto animo esse nos putent, si summum Deum revereri, timere, amare, colere nos testificemur; certe repugnat naturali juri. Quid enim, si servum, si filium pudet, colere dominum, observare parentem? *occultare aliquid est, quasi quis eo exercendo erubesceret*, inquit Pufendorfius. (1) Quis vir prudens vel amicum habebit eum, quem, si forte alloquatur coram aliis, erubescere videt, at tædio ac pudore affici, et circumspicere fugam? Primum igitur inter officia externa illud est, ut, cum res ac tempus poscit (poscit autem sæpissime) quid de summo Deo, ejusque perfectionibus sentias, qui affectus sis animo, palam facere non verearis.

(*b*) Alterum est genus, quod in divini Nominis invocatione, in precationibus, orationibus, supplicationibus, laudibus, hymnis consistit, seu carminibus in Dei laudem compositis. Quæ quidem ratio celebrandi divini nominis nullo non tempore usitatissima fuit. Apud Hebræos homines pii afflatique insolitis præsertim in rebus Dei laudes effuso statim carmine prosequi solebant; cujus generis multa in veteri Testamento legimus.

(*c*) AEque consentanea rationi, atque idcirco humano generi coæva sacrificia sunt et oblationes, quæ summo Deo fiunt, tanquam supremo rerum omnium, vitæque ac mortis domino, et bonorum largitori. Hinc et primitiarum usus inolevit, et miro omnium gentium consensu pars *decima* bonorum supremo Numini in ministris suis offeri cœpta est primis mundi ætatibus; quam venerabiles Ecclesiæ Patres *in signum universalis dominii* Deo reddi præceperunt.

(*d*) Ad cultum externum Dei pertinent sermones, qui publice de Deo, rebusque divinis fiunt, instructio ætatis teneræ, rudium, ignorantium:

(*e*) Dein vota non modo a singulis, sed totis sæpe communitatibus Numini facta: juramenta, apud omnes gentes usitatissima, provocationes non penitus insolitæ ad divinum tribunal, execrationes in veterum instrumentis non infrequentes; de quorum omnium recto aut pravo usu singilatim agunt interpretes sacri juris.

(*f*) Præcipuum genus externi cultus sunt ceremoniæ sacræ, ritus, initiationes, consecrationes, quæ in re divina peragenda usuveniunt, rebusque etiam, personis, locis adhibentur. De his Augustinus, *in nullum*, inquit, *religionis nomen seu verum seu falsum coagulari homines possunt, nisi aliquo signaculorum vel sacramentorum visibilium consortio colligentur.* (2)

(*g*) Si homines inire societatem cogitemus, qua communi studio ac modo Deum colant,

habetur generatim *ecclesia* spectate naturæ jure, ac separata revelatione. Ejusmodi societatem multa consequuntur ad cultum Dei externum pertinentia, ceu externa earundem de Deo opinionum, affectionumque professio, atque admissio in ecclesiam, conventus sacri, loca sacra, dies sacri ac festi, cooptatio Ministrorum, qui divinum cultum, ritusque sacros obeant, aliaque istiusmodi innumera, quorum usus cum ubique gentium reperiatur., factum est, ut religionem juris gentium dixerit Papinianus. (3) De Ecclesia disserere multa velle seposita revelatione, vix a somniis distat. Illud indubitato asseri videtur posse, perquam consentaneum esse rectæ rationi, Deoque gratum, si homines communia studia, sensaque et operam jungant Dei communiter adorandi, colendique et rogandi gratia. Quis enim non delectatur parens, si coronam filiorum uno animo studioque collectam videt, ut paternam auctoritatem una revereantur, ut gratiam petant, ut pro accepta gratias habeant? Si rationi ac naturæ congruit, ut artes et scientias, ut commercia, quæque sunt generis istius, homines inita societate, præfixo communi fine, habito mediorum delectu, viribus et voluntatibus conjunctis tractent; quanto id hominum naturæ, reique gravitati convenientius censendum, ut ea quæ ad Deum colendum spectant; communiter peragant, nempe solemnius, magnificentius, adcuratius, ferventius; quo alter alteri et incitamento et exemplo sit, ut prope naturæ præceptum videatur: *in ecclesiis benidicite Deo Domino.* (4).

(1) De officio hominis et civis. *C. IV.* §. *VII.* gravissimas de hac re sententias protulit unigenitus Dei filius. *Matth.* X. 33. *Luc.* IX. 26. *XII.* 8. 9. Fit autem

fere, ut coram improbis erubescant homines profiteri probitatem et pietatem in Superos; hinc adscribendus est locus Marci VIII. 38, qui me confusus fuerit, et verba mea, in generatione ista adultera et peccatrice: et filius hominis confundetur eum, cum venerit in gloria patris sui cum angelis sanctis.

(2) *L. 19. C. 11. contra Faustum.*

(3) *L, veluti. 2. D. de I. et I.*

(4) *Psalm. LXVII. 27.* Hæc ratio paucis indicata verbis æque pertinet ad regulares ordines, et quadam proportione etiam ad confraternitates, quas vocant, quæque in ecclesia catholica obtinent. Sed hæc videntes non videbunt ii, quibus præjudicata opinio rationis lumen ademit, et vitæ pravitas lumen fidei.

§. LXVII.

Consideratis hisce generibus externi cultus difficile non est, ejusdem obligationem, rationemque ex natura hominis rerumque invenire,

(*a*) Non sola mens, quæ intus in homine est, sed totus homo, quantus quantus est, vi naturæ Deo adstringitur; totus igitur et secundum omnes facultates corporis animique supremo Deo subjici debet. Facultas fermocinandi non magis ad hominum inter se consuetudinem, quam profitendas ac celebrandas D.. laudes data est nobis; cum præsertim de rebus a sensu remotis distincte cogitare absque usu vocabulorum non possimus. Sed nec sacrificia et oblationes, quæ bonorum largitori fiunt, solo animo fiunt: nec solo animo divinus honor defenditur.

(*b*) Quidquid totum hominis animum occupat, tenetque, id externis indiciis, verbis,

actionibus exprimere, impulsu naturæ conamur; cum igitur subjectio nostra erga summum Deum, et amor, et reverentia et ejusdem invocatio totum animum occupare ac tenere debeat; fit, ut impulsu naturæ ea sensa affectionesque foras erumpere sinamus. Languet fere, ac frigescit interna pietas, nisi verbis, motibus ac compositione membrorum, adminiculis in sensum cadentibus, aptisque signis foveatur, accenuatur, identidem excitetur et inflammetur.(1)

(c) Natura ita homines conformavit, ut alter alterius necessitatibus ac commodis serviat. In hisce erga alios officiis nostris nullum gravius, magisque necessarium esse potest, quam ut alios summum Deum noscere, amare, colere, ejusque offensas modis omnibus evitare doceamus. Id fieri nequit, nisi externo cultu, cultusque interni aperta testificatione. Quomodo ætas tenera, quomodo rudes, quomodo errantes de rebus divinis instrui, quomodo exemplis excitari possunt, ut Deum colant, nisi externo cultu? (2) quæ potest esse mutua fides, et pactionum firmitas, et jurisjurandi usus, nisi alter alterum vereri Deum norit? quæ denique fine externis signis consociatio hominum inter se, ut communi studio, ac modo Deum colant?

(1) *Confer supr.* §. *LXIII. C. Notatu digna est Augustini animadversio l. de cura pro mortuis. C.* 5. „ „ Nescio, quomodo, cum hi motus corporis fieri, „ nisi motu animi præcedente non possint; iisdem „ rursus exterius visibiliter factis, ille interior invisi- „ bilis, qui eos fecit, augetur. „

(2) Mori maluit Eleazarus, quam simulatione uti cum periculo aliorum; „ Non enim, *inquiebat*, ætati

„ nostrae dignum est, fingere, ut multi adolescentes, „ arbitrantes Eleazarum nonaginta annorum transisse „ ad vitam alienigenarum: et ipsi propter meam si- „ mulationem, et propter modicum corruptibilis vitæ „ tempus decipiantur; et per hoc maculam atque exe- „ crationem meæ senectuti conquiram. *II. Mach. VI.* 24. 25

§. LXVIII.

In istiusmodi actionibus internis et externis, per quas testificamur, et quid sentiamus de Deo, et quomodo affecti erga ipsum simus, consistit *cultus Dei*; determinatus modus cultum exhibendi Deo, *religio* vocatur, quasi quæ Deo nos alliget. (1) Si is modus colendi Deum secundum notiones divinarum perfectionum et naturæ humanæ, vi solius rationis definitur; religio est *naturalis*: si vero singulari Dei eloquio seu revelatione innotescit, erit *revelata*, diciturque *supernaturalis*, quando et cognitio veritatum et officiorum executio superat naturæ vires, gratiamque supernaturalem poscit. Genus utrumque continetur in officiis theoreticis et practicis, quorum complexionem, uti in scientiis fit, *objective* spectamus; nam uti hæ, sic et religio præterea sumi *subjective* potest, uti inest in subjecto seu homine, tanquam habitus obeundi officia actionesque iis consentaneas ad Dei cultum pertinentes. Priore illo modo si consideratur religio, ejus præcipuæ partes sic evolvendæ sunt;

(*a*) Officiis theoreticis et practicis respondet in statu adventitio religionis christianæ, nempe revelatæ ac supernaturalis, jus credendorum, et agendorum, seu res fidei, dein præcepta morum, et disciplina. *Dogma* est veritas fidei divinæ a Christo revelata, et publico ecclesiæ judicio pro tali proposita. Dogmata præcipua omnibus scitu necessaria et distincte credenda, *articuli* fidei sunt: articulorum brevis complexio *symbolum fidei* nuncupatur. (2)

(*b*) Jus credendorum perinde, ut agendorum duplicis generis dogmata et præcepta continet, partim æterna et necessaria; partim a libera Dei, hominumve voluntate pendentia. Prioris generis sunt dogmata de existentia et perfectionibus Dei, dein præcepta ac leges naturæ: posterioris vero tota Christi dispensatio ac mysteria eo pertinentia, dein præcepta a Deo vel legitima humana auctoritate data ad obeunda rite negotia religionis.

(*c*) Religio non tantum refertur ad actiones, quæ Deum proxime respiciunt, sed ad eas quoque, quæ nos ipsos aliosve attingunt. Nam religio est determinatus modus cultum exhibendi summo Deo; is cultus si proxime Deum respicit, *directus* vocatur; at *indirectus*, si a divinis perfectionibus aut cognita voluntate summi Dei rationes seu motiva actionum desumimus, quæ nos ipsos, aliosve attingunt. Ostensum enim supra est has quoque actiones cum perfectionibus divinis connexas esse (3) Quapropter religio etiam ex præceptis seu doctrina morum indicanda est nec vera, Deoque grata esse potest, quæ istiusmodi doctrinam habet naturali legi repugnantem.

(*d*) *Exercitium religionis* in actibus externis consistit proxime ad Dei cultum pertinentibus, vocaturque *publicum* a loco, consociatione hominum, et ministris ad res sacras obeundas destinatis; secus *privatum*.

(*e*) Passim distingui nunc solet inter substantialia religionis et accidentalia. Cl. Riegger *substantialia*, inquit, religionis naturalis in sciendis et agendis: *accidentalia* in iis actionibus consistunt, quæ licet vario modo positæ, æque tamen faciunt ad cultum Deo exhibendum. Posita civitate majestatis officium erit, substantialia religionis omni, quo potest, modo custodire: accidentalia vero ita determinare, ut sint felicitatis internæ media, finem tamen civitatis et felicitatem externam, quam cum illa conciliari volunt naturæ leges, non impediant. (4) Ita Imperanti nihil juris hi quidem circa substantialia religionis adjudicant: at dum accidentalia ab ipso determinari, aptarique humanis rebus posse statuunt, totum pene dant, quod sacrum est, et alienum a profano imperio. Nam primo quid substantiale sit, vel substantiam religionis attingat, princeps politicus definiet: dein quidquid sacra potestas decernet, vel aggredietur, id aliter atque aliter fieri posse, consequenter accidentale esse dicet, proindeque a se determinandum, atque aptandum consiliis suis. Quod est, obsecro, jus, quæ potestas, aut libertas, quæ, si in actum exeat, non aliter atque aliter agere possit? Tempus; locus, modus, personæ et instrumenta, quibus quis utitur, innumeraque alia adjuncta semper accidentalia sunt? si ergo, quæ accidentalia sunt in negotio religionis, profanæ determinationi subjacent, potestas sacra intus in semetipsa conclusa, et velut ca-

ptiva detinebitur, ne, si prodeat, in alienam ditionem redigatur. Quid est demum potestas sacra vel profana, quid imperium, quid libertas nisi jus determinandi apposite ad finem ea, quæ determinata non sunt, sed aliter atque aliter possunt determinari? qui istiusmodi determinationem turbat, is ipsam potestatem, ipsum imperium, ipsam libertatem turbat, proindeque substantiam attingit. Dein quis decidere demum, ac determinare potest, quid appositum ad finem sit, nisi idem, qui potestatem, qui imperium, qui libertatem tenet? quantas perturbationes in Ecclesia hæc sola inter substantialia et accidentalia religionis distinctio peperit!

(1) *Lactantius L. VI. Instit. C.* 28. „ Hoc vinculo pietatis obstricti Deo religati sumus; unde ipsa religio nomen accepit, non, ut Cicero interpretatus est, a relegendo, qui in L. de Natura Deorum 2. dicit ita: non enim philosophi solum, verum etiam Majores nostri superstitionem a religione separaverunt. Nam qui totos dies precabantur et immolabant, ut sui sibi liberi superstites essent, superstitiosi sunt appellati. Qui autem omnia, quæ ad cultum Deorum pertinerent, retractarent, et tanquam relegerent, ii dicti sunt religiosi, ex relegendo, tanquam ex eligendo elegantes et ex deligendo diligentes. -- Hæc interpretatio, quam inepta sit, ex re ipsa licet noscere. -- Quid enim mihi afferet causæ, cur precari pro salute filiorum semel, religiosi, et idem decies facere, superstitiosi esse hominis arbitretur?

(2) *Augustinus Serm.* 135. *de Tempore*: Symbolum est regula fidei, brevis et grandis, brevis numero verborum, grandis pondere sententiarum.

(3) §. *X e. et f.*

(4) *Jurisprud. Eccles. P. I.* §. *XV. XVII.*

§. LXIX.

De religione naturali, quam supra definivi, opiniones sibi falsas fingunt non pauci. Est, qui ita sentit, sibique consentientes habet alios, *statum naturalem et natura et tempore priorem esse religione: ante revelationem neminem jure divino, quod non potest non ignorare, teneri: eundem statum absque religione et lege et consequenter absque peccato et injuria concipiendum, idque non solum ratione ignorantiae, sed etiam ratione libertatis, qua omnes nascuntur. Si enim homines ex natura jure divino tenerentur, vel si jus divinum ex natura jus esset, superfluum erat, ut Deus cum hominibus contractum iniret, et pacto et juramento eosdem obligaret: jus divinum ab eo tempore incepisse, a quo homines expresso pacto Deo promiserunt in omnibus obedire: quo sua libertate naturali quasi cesserunt, jusque suum in Deum transtulerunt, sicuti in statu civili fit.* (1) Huncerrorum fasciculum sequentes dissolvent positiones.

(*a*) Status naturæ puræ, ut vocant, quo homo ad religionem et finem beatitatis sua natura superiorem non esset elevatus, non extitit re ipsa, nec a principio humani generis; etsi eum concipi posse ostendant Theologi non pauci, neque tamen ita, ut is seu tempore, seu natura prior esset religione natu-

rali, utpote quæ cum ipsa natura poni intelligitur. Ad evitandas notionum confusiones recte assignari solent status varii, nempe status naturæ puræ, naturæ integræ, naturæ elevatæ seu status justitiæ originariæ, dein status naturæ lapsæ et naturæ reparatæ.

(*b*) Ante revelationem liberam tenetur, et adstringitur homo jure divino naturali, quod ignorare non potest, saltem quoad præcipua ejus capita maxime necessaria. Idcirco naturalis rationis vis, qua in cognitionem divini illius juris non potest non venire homo, non inepte revelatio *necessaria* dicitur.

(*c*) Status naturalis a lege et religione naturali immunis nec esse, nec concipi potest.

(*d*) Libertas naturalis a legibus naturæ, et religione in Deum soluta et immunis nulla est, et pugnantia involvit, perinde ut bellum omnium in omnes.

(*e*) Etsi homo vi naturæ teneatur jure divino naturali, propterea superflum non est, siquid Deus hominibus revelet; tum quia revelavit ea, quæ supra naturam sunt, et ratione sola non innotescunt, tum quia infirmitati rationis, naturæque humanæ corruptioni ea revelatione succurrit vi providentiæ suæ in iis quoque, quæ absolute intelligi ratione possunt, non tamen sat certo et evidenter, nec absque admixtis perniciosis erroribus, nec a maxima hominum parte; ob quas causas necessitatem revelationis cujuspiam luculenter demonstrare solent viri docti. Idque ipsum dudum vidisse videtur Plato Philosophus. (2) Nulla unquam gens

extitit, quæ religionem, quam coluit, sola ratione adinventam, nec a singulari cum Superis commercio et revelatione perfectam jactaret. Adeo genus humanum istiusmodi revelationem pro supervacanea non habuit.

(*f*) Non est penes hominem cedere, vel non cedere libertate sua in suscipienda religione seu naturali seu revelata etiam supernaturali; cum vi naturæ penitus subjiciatur summo Deo. Quando Deus leges suas instar fœderis seu testamenti esse voluit, id factum ad inculcandas populo ingentes promissiones, quas fecit eas leges observantibus.

(*g*) Cum homo jure libertatis et æqualitatis relate ad alios homines gaudeat, pactum subjectionis necessarium est pro civitate constituenda. Quis vero hominem vi naturæ a dominio supremi Dei liberum dicet, aut eundem æquiparabit cum Conditore suo, menteque æterna ac perfectissima?

(*h*) Etsi spectata religione statui naturali hominis surrogatus sit status supernaturalis, et fini beatitatis naturalis finis supernaturalis; minime tamen, quæ naturalis juris sunt in cultu Deo præstando, fugiendisque contrariis, idcirco sublata intelliguntur per religionem supernaturalem; imo hæc et perficit, atque absolvit, quæ inchoata sunt per naturam, et quæ recta, stabilit, et quæ dubia, confirmat, quæ obscura, illustrat, quæ infima, erigit, quæ penitus incognita, aperit. Sæpe igitur, cum de religione agitur, nunc quoque recurrendum est ad naturæ jus, præsertim cum posito adventitio statu religionis ac finis supernaturalis, me-

diorumque ei respondentium, ac pariter supernaturalium multa per sese consequantur tum affirmativa tum negativa officia hypothetica religionis. Imo cum omnes gentes religionem jactitent revelatam, atque in iis, quæ christianam se sequi profitentur, innumeræ sectæ sint maximopere inter se diffidentes, interest sane exponere, quomodo ipsum naturœ jus ad investigandam revelationem, ac inquirendam religionem veluti manu hominem ducat, qui Dei cultor, et salutis suæ amans sit.

(1) *Auctor discursus theologico-politici. C.* 16. *apud Pufendorf. de I. N. et G. l. III. C. IV.* §. 4.

(2) ,, Necessarium est igitur exspectare, donec ,, quis doceat, quo animo erga Deos, et erga homines esse oporteat. *Alcib.* Quando vero tempus illud erit; Socrates? et quis ilud docturus est? *Socrat.* Hic est ille nimirum, qui de te curam gerit.--*Alcib.* Auferat sive caliginem, sive quid aliud voluerit. Ita enim me comparavi, ut nihil eorum, quæ in me imperaverit, subterfugiam, quicunque tandem fuerit vir ille, dummodo melior sim evasurus. ,, *Plato. Alcib.* 2.

§. LXX.

Nihil homini in hac vita religione antiquius esse debet, nihil gravius, nihil præstantius. Ex ea enim et tranquillitas præsentis vitæ, et sempiterna alterius vel beatitas vel miseria pendet: eademque universæ creationis ac conservationis rerum finem proxime attingit; cum in eo consistat, ut profiteri nos doceat; et quid sentiamus de summo Deo, et qua in eum voluntate affecti simus. Quapro-

pter si omnia circumspiciamus naturæ præcepta, nullum sanctius, vel certius esse potest, quam id, quo obligamur *primo*, investigare religionem illam, qua fini et nostro et universitatis rerum satisfit, *secundo* inter plures, quæ jactitantur veram seligere, *tertio* inventam amplecti ac tenere. In triplici hoc naturalium obligationum genere plura continentur, quæ evolvenda sunt. Ac primo de studio investigandi religionem, est disserendum.

(*a*) Quam solicite inquirimus, quid placeat, quid displiceat ei, quem vere diligimus, aut ex animo reveremur, et a quo diligi, aut haberi in pretio exoptamus! Cum igitur lex naturæ jubeat amare Deum toto corde, et ex omnibus viribus, eumque vere et ex animo revereri, sequitur, ut eadem investigare nos jubeat quis potissimum cultus ei placeat, quidve in eo genere displiceat; cum præsertim et præsentis et futuræ vitæ beatitas ex eo pendeat.

(*b*) Necesse est, ut homo generatim et universe ita animo ac voluntate affectus sit, ut quamprimum aut veritatem quandam a Deo revelatam, aut propositam sibi legem satis cognoverit, id omni studio paratus sit amplecti, quamvis proposita veritas captum superet. (1)

(*c*) Uti naturalis est obligatio, divinam gloriam, æternamque salutem præferendi omnibus præsentis vitæ commodis et incommodis; sic par est obligatio religionem, quam quis revelatem a Deo, atque ad salutem necessariam esse cognovit, ita præferendi rebus omnibus. Hæc

enim est pretiosa illa margarita, quam vir prudens, posteaquam invenit, datis bonis omnibus comparavit. (2)

(*d*) Quemadmodum homo docente natura divinam opem ac beneficentiam pro iis invocat obtinendis bonis atque evitandis malis, quæ ad vitam pertinet naturalem; sic multo magis necesse est, ut poscat a Deo, atque enixe oret cognitionem eorum, quæ ad religionem, et sempiternam salutem sunt necessaria. Hinc notitia de divinis rebus ea, quæ deesse nemini potest, recte usus, gloriam dabit Deo, gratiasque aget de acceptis ab eo beneficiis, maximeque cavebit, ne cognitionem, quam de divinis habet perfectionibus, otiosam esse sinat, aut eam vitæ turpitudine obscuret exemplo veterum Philosophorum, qui, cum cognovissent Deum, non sicut Deum glorificaverunt, neque gratias egerunt, sed evanuerunt in cogitationibus suis; (3) quo factum est, ut obscuratum sit insipiens cor eorum. Quapropter demisse, ut par est, de se sentiens, cuicunque religio et salus cordi est, divinum numen magna contentione et ingenti fiducia in re hac summi momenti imploret, necesse est. (4)

(1) *LVIV. c et d.*

(2) *Math. VIII. 46. De hoc finium ordine dilucide disseruit S. Augustinus Epist. 89. post medium:* „Occurrit aliquando necessitatis articulus, ubi aut „uxor dimittatur, aut Christus: ut alia omittam, „si ipsi uxori maritus displicuerit christianus, eique „proposuerit aut a se divortium, aut a Christo: hic „ille, quid eligat, nisi Christum, et dimittat uxorem laudabiliter propter Christum? -- Hoc et de „filiis atque parentibus, hoc de fratribus et sororibus intelligitur, propter Christum omnes esse di-

„ mittendos, cum proponitur ista conditio, ut Chri-
„ stum dimittat, si illos secum habere desiderat. Hoc
„ ergo et de domo atque agris, hoc et de iis re-
„ bus, quae jure pecuniario possidentur, hoc loco ac-
„ cipiendum est. “

(3) *Rom. I.* 21. *Ephes. IV.* 17. *seq.*

(4) *Iac. I.* 5. *Sap. I.* 1.

§. LXXI.

Altera ad hunc pertinens locum obligatio naturæ est, prudenter, recteque seligendi inter religiones et sectas varias, ac inter sese dissentientes, quarum quævis auctorem Deum jactitat. Nemini jus est exigendi a summo Deo, ut sibimet loquatur proxime, siquem cultum poscat, aut viam salutis præscribat. Maxime se reos fecerunt agricolæ, qui servos, ipsumque filiumfamilias, quos ab hero et parente missos inficiari non poterant, injuriis ac nece affecerunt; nec auditi fuissent, si ipsum patremfamilias venire ad se debuisse fortassis causati essent. (1) Si quam Deus optimus ac sapientissimus religionem hominibus revelavit, eamque ad salutem esse necessariam voluit, dubitandum non est, quin certissimis, maximeque perspicuis indiciis voluntatem suam hominibus palam fecerit, nemo ut eam absque culpa sua ignorare, aut de illa hæsitare possit. Est id proprium cu-

jusvis legislatoris et imperantis, ut quid doceat, velit, præcipiat, aperte omnibus indicet, vel proponi curet. Nec vero de sapientia et providentia summi Dei aliter in mentem venire cuiquam potest. Si igitur Deus, cum loqui singulis per se non debeat ullo pacto, hominibus utatur tanquam nunciis suis, qui aliis religionem promulgent; obligationes naturales hæ consequentur.

(*a*) Cum Deus innumera mysteria revelare possit, quæ superent humanum captum, non illud est inquirendum, utrumne quæ a nuncio seu ministro Dei promulgantur, comprehendi a nobis tanquam vera possint, sed ipse nuncius missus revera a Deo sit, nec ne. Homines etiam et decipi possunt et decipere. Quapropter non tam interna veritas mysteriorum, quam externa credibilitas investiganda est.

(*b*) Interest inter hæc duo: *interna mysteriorum veritas comprehendi non potest*; et *ejusmodi mysteria apertam repugnantiam continent*. Priore casu ea rejici non possunt, si extrinsecus credibilia fiunt: posteriore debent rejici; eritque ea repugnantia manifesto judicio, istiusmodi nuncium vel doctorem religionis non esse missum a Deo. Si igitur religio dogma vel præceptum continet, quod regugnat divinæ perfectioni, aut divinæ voluntati aliunde jam exploratæ; aut si pugnantia inter se aperte exhibet, ea non est a Deo, nec Deo grata esse potest; cum nequeat summa sapientia sibimet contradicere, aut probare falsum.

(*c*) Si quis in negotio religionis missum a Deo se dicat, ut doceat, vel reformet, idemque sibi contradicat, et probet, quæ ante rejecerat, vel rejiciat, quæ ante probarat, is alterutro casu missus reipsa non est, nec sola ejus assertione stari potest. Universe si quis res divinas me doceat, atque ad eas amplectendas obligare velit, jus habeo, atque adeo obligationem in re tanti momenti poscendi, ut missum a Deo proxime, vel remote sese probet; perinde ut a legatis literæ, quas vocant credentiales, jure exiguntur. Id aperte expressit Paulus: *Quomodo invocabunt, in quem non crediderunt? aut quomodo credent ei, quem non audierunt? quomodo autem audient sine prædicante? quomodo vero prædicabunt, nisi mittantur?* (2)

(*d*) Fieri potest, ut secta Christi nomen usurpans veræ religionis speciem habere, et probabilis cuipiam videatur ob numerum hominum eidem adhærentium, etsi aliam norit religionem non modo probabiliorem, sed et tutiorem; ideone licite priori illi sectæ inhærebit? haud sane; repugnat enim naturæ jus in re, quæ absolute necessaria est ad salutem; quæ si desit, nulla ignorantia, nullo dictamine suppleri potest. Siqua esset in illa secta probabilitas theoretica, quæ nec est, nec esse potest; at certe nulla est practica, multo etiam minus, quam si de vita caduca duntaxat ageretur. (3)

(1) *Matth. XXI. 33. seq.*

(2) *Rom. X.* 14. 15.

(3) *Supra* §. *LII. a. Conf. Prop.* 21. *inter confixas ab Innocentio P. XI.*

§. LXXII.

Tertium superest obligationum naturalium genus de profitenda religione, firmiterque et integre tenenda, quam quis a Deo revelatam fuisse, sat perspicue. certoque cognovit.

(*a*) Amplecti veram religionem, certumve ejus dogma, idque tenere firmiter, non id a solo intellectu, sed maxime a voluntate libera pendet. Nam dogmata religionis aut penitus superiora sunt humano ingenio, aut nisi ex longa rationum notionumque abstractarum serie deduci non possunt; igitur obscuritatem habent, nec eorum veritas ita per sese lucet et incurrit in oculos, ut intellectus iis non assentiri non possit. Quare cognita externa credibilitate voluntatis est, eadem prompte arripere, vimque intelligendi iisdem quodammodo applicare, ut firmissime assentiatur. Multo aliter de lege naturæ, ac de fide et religione disserendum est; de illa Paulus inquit: *Legem non habentes ipsi sibi sunt lex: naturaliter ea, quæ legis sunt, faciunt.* (1) De hac vero ait: *Fides ex auditu: auditus autem per verbum Christi.* (2) Non ergo, cum de fide agitur, demonstratio intellectus quoad ipsam intrinsecam mysteriorum veritatem, sed obsequium voluntatis, quod propter evidentia credibilitatis motiva prudentissime præstari potest, et debet, poscitur. (3)

(*b*) Si constat, religionem a Deo revelatam esse, discrimen inter ejus dogmata ejusmodi fieri non potest, ut quis uni, vel pluribus assentiatur. alteri dogmati non assentiatur, uni

firmius adhæreat, alteri hæsitanter, unum tanquam fundamentale teneat, alterum tanquam accidentale rejiciat, vel in medio relinquat; quia summa auctoritas Dei revelantis parem in omnibus poscit subjectionem et assensum; nec pro re levi aut nullius momenti haberi potest, quod notum facere humano generi Numinis sapientia dignata est. Fieri non potest, ut Deus auctoritatem suam vilipendat ita, ut arbitrio hominum relinquat, quidnam potissimum ex iis, quæ revelavit, credere, quid repudiare velint. Qui non omnia, quæ revelata sunt a Deo, pari studio voluntatis et firmitate assensus arripit, reipsa non ob auctoritatem Dei revelantis, sed ingenii sui perspicuitatem aut voluntatis electionem vel temeritatem credit. Auctoritas enim Dei revelantis par est in omnibus: nuspiam falli, nuspiam fallere potest. Recte Augustinus contra Manichæos pronunciasse dicitur: qui in evangelio, quod vultis, creditis; quod non vultis, non creditis; vobis potius quam evangelio creditis. (4)

(*c*) Ut in aliis, ita in negotio religionis discrimen est inter præceptum naturale fidei affirmativum, et negativum. Illud poscit *primo* generalem subjectionem, assensumque in omnibus, quæ a Deo revelata, atque ad credendum satis proposita sunt. Hoc modo dicitur quis *implicite* credere omnia et singula dogmata fidei. *Secundo*, ut quis ea dogmata, quæ ad vitam ex principiis religionis instituendam necessaria sunt, singilatim et explicite credat, atque expendat. (5) *Tertio*, ut quis fidem etiam externe profiteatur, quando honor Dei aut religionis, vel proximi salus id exigit. Tunc enim locum habet sententia Pauli: *Corde creditur ad ju-*

stitiam: ore autem confessio fit ad salutem. (6) Secus qui fecerit, incurret minas Christi: *Qui me erubuerit, et meos sermones, hunc filius hominus erubescet, cum venerit in majestate sua.* (7) Præcepto negativo prohibemur in dubium revocare, aut penitus negare quidquam, quod revelatum a Deo, atque ut tale propositum nobis est, idque præceptum nullo non tempore obligat; quo pertinet et obligatio naturalis evitandi periculi, quo fides labefactari, pravisque erroribus imbui, aut captionum et sophismatum laqueis implicari quis posset, quin satis doctrinæ habeat, qua sese extricet. Hinc tot, tamque gravia præcepta et ipsius divinæ sapientiæ, et Apostolorum et veterum Patrum habemus fugiendi consortium eorum, qui a fide desciverunt; dequa re alius erit tractandi locus. (8)

(*d*) Quia in negotio religionis non demonstratio dogmatum et perspicientia veritatis, sed credibilitatis quærenda est, dum quis in indicia, seu motiva inquirit, ex quibus colligat, eum, qui religionem promulgat, id Dei missu jussuque facere; idcirco etiam, si quod de religione vel dogmate dubium existit, id non acumine rationis, sed declaratione ac definitione ejusdem dissolvendum est, qui Dei jussu missuque religionem ejusque dogmata promulgavit. Quis vir sapiens nuncium mittit qui, quæ significare et proponere debeat, ipse non satis intelligit, nec quærenti de mente ac voluntate mittentis liquido et indubitato respondere potest? Qua in re velim, maximeque optarim, ut ii, qui a catholica religione dissentiunt, otium sibi sumant cogitandi de necessitate infallibilis judicis controversiarum in Christiana religione;

eito, si velint. eam necessitatem perspicient, si argumenta, quibus ipsi sæpe docteque utuntur, ad evincendam necessitatem cujuspiam revelationis naturæ legibus adjiciendæ generatim, eo transferant, ut factæ revelationis ejusdem verum, ac genuinum sensum declarari, dubiaque magno numero, ac momento provenientia certo definiri oportere cogitent; qua in re si negent providisse sapientissimum Deum, fateantur necesse est, in antiquum errorum chaos relabi debere humanum ingenium; quin etiam pluribus nunc errandi laqueis obnoxium esse, ac si revelatio tot sublimium dogmatum, legumque supernaturalium naturalibus veritatibus præceptisque omnino adjecta non fuisset.

(1) *Rom. II.* 14.

(2) *Ibid. X.* 17.

(3) Non omnes *obediunt* evangelio. *Ibid. v.* 16. Recte Ambrosius, *aufer*, inquit, *hinc argumenta, ubi fides quæritur. L. I. de fide ad Gratianum Imp. c.* 5. *et Gregorius M. L. IV. Moralium cap.* 17. *in medio: Inquieti spiritus dum plus exquirunt contemplando, quam capiunt, usque ad perversa dogmata erumpunt: et dum veritatis discipuli esse humiliter negligunt, magistri errorum fiunt.*

(4) *Adde Jacob. II.* 10.

(5) *Confer propositionem I. inter damnatas ab Alexandro P. VII. et propositionem XVII. inter damnatas ab Innocentio P. XI.*

(6) *Rom. X.* 10.

(7) *Luc. IX.* 26.

(8) *Matth. XVIII.* 17. *II. Timoth. II.* 17.

§. LXXIII.

Hisce expensis naturæ obligationibus de inqnirenda, et deligenda, et tenenda religione videndum est, quid juris seu facultatis moralis, aut libertatis relictum sit homini in negotio religionis; inprimis indicandæ notiones de autonomia, syncretismo vel indifferentismo, ac tolerantia.

(*a*) *Autonomia* est jus cujusque seu facultas ab aliorum hominum judicio et arbitrio independens sentiendi de religione, ut cuique videtur, aut lubet. Nuncupatur etiam libertas conscientiæ, cui opponunt tyrannidem, dominatum, imperium in conscientias.

(*b*) *Syncretismus* vel *indifferentismus* ea opinio, aut si vis, opinantium secta est, qua religionem aut cultum Dei quemcunque sufficere ad obtinendam salutem statuitur; aut id duntaxat necessarium esse, ut in Christum quis credat, etsi dissentiat in aliis capitibus a catholica religione, atque ab ejus communione separatus sit. Prioris generis opinio *laxior*, posterioris *strictior* indifferentismus nuncupatur.

(*c*) *Tolerantia* ex vi vocis est permissio, ut dissentientes a vera religione suo arbitrio et errori impune inhæreant. Dissert ergo ab indifferentismo, et per se locum habet etiam tum, cum quis unam unicam esse veram, atque ad salutem necessariam religionem judicat.

§. LXXIV.

De Autonomia seu naturali libertate sentiendi, ut lubet in negotio religionis, distinguendum est inprimis jus internum ejusmodi libertatis, a jure externo, (1) ac qui istuc posterius tuentur, reipsa aliud non volunt, quam ab hominibus quamvis sectam *tolerari* debere, et jure quidem naturali, nihilque uspiam sacræ vel politicæ potestatis in hominibus esse, qua certa cuipiam religio præscribi, et remediis coactivis extorqueri possit. Qua de re alius erit agendi locus. De interno autem jure sequentia potissimum statuenda sunt:

(*a*) Uti omnia libertatis naturalis jura, ita etiam jus de religione sentiendi, ut lubet, restringitur ab ipsa natura per naturales ac divinas leges; secus non jam libertas, sed licentia est; (2) quis ita insaniet, ut rem adiaphoram dicat esse, colat quis Deum, nec ne? unum vel plures? perinde uti naturali jure adiaphorum est, hac illave veste utatur; aut statum militarem quis arripiat, an agrestem, aliudve vitæ genus. Quis dein a natura homini concessum dicet, revelationes, siquas Deus proposuit, amplecti vel non amplecti, eas examinare, vel repudiare, si satis percipi non queant? nullum est igitur jus internum libertatis sentiendi, ut lubet.

(*b*) Siquam Deus religionem proposuit hominibus ad salutem necessariam, cuivis jus eam

amplectendi ita competit, ut nulla potestate humana ab ea amplectenda, et retinenda impediri possit. Ita siquis puer hebræus rationis sat compos baptismum petit, potest ac debet invitis etiam parentibus baptizari. (3) Huc pertinet dictum Servatoris: *Nolite arbitrari, quia pacem venerim mittere in terram: non veni pacem mittere, sed gladium. Veni enim separare hominem adversus patrem suum, et filiam adversus matrem suam, et nurum adversus socrum suam: et inimici hominis domestici ejus. Qui amat patrem aut matrem plus, quam me, non est me dignus.* (4)

(1) §. *XVIII.*

(2) §. *XV.* Libertas, *inquit Florentinus l.* 4. *D.* de statu hominis, est *facultas ejus, quod cuique facere libet, nisi siquid vi aut jure prohibetur.* Sed divinitus de libertate primæva disserit *Ecclesiasticus C. XV. a. v.* 14. *Deus ab initio constituit hominem, et reliquit illum in manu consilii sui. Adjecit mandata et præcepta sua: si volueris mandata servare, conservabunt te -- apposuit tibi aquam et ignem -- ante hominem vita et mors, bonum et malum; quod placuerit ei, dabitur illi. Quoniam multa sapientia Dei, et fortis in potentia, videns omnes sine intermissione. Oculi Domini ad timentes eum, et ipse agnoscit omnem operam hominis.* Libertas igitur naturalis præceptis et mandatis adstricta est, præceptorum et mandatorum vis et obligatio a sapientia, potentia, et providentia Numinis pendet. At *vir vanus in superbiam erigitur, et tanquam pullum onagri se liberum natum putat. Job. XI.* 12.

(3) *S. Thomas* 2. 2. *q.* 10. *a.* 12. disputans de baptismo filiorum Hebræorum, dissentientibus parentibus, sic scribit: „ Postquam incipit habere usum li-„ beri arbitrii, jam incipit esse suus, et potest, quan-„ tum ad ea, quæ sunt juris divini vel naturalis, si-„ bi ipsi providere, et tunc est inducendus ad fidem

„ non coactione, sed persuasione, et potest etiam in„ vitis parentibus consentire fidei, et baptizari; non „ autem antequam habeat usum rationis. „ Ecclesia non solet potestate coactiva uti in infideles; aliter sentiendum de iis, qui per baptismum ejus se jurisdictioni subjecerunt.

(4) *Matth. X. 34. seq.*

§. LXXV.

Cum latissime pateat religio, facile intelligitur, plurima eidem delicta opponi. Præcipua sunt.

(*a*) *Irreligiositas* seu contemptus ac neglectus cultus et obseqnii Deo debiti.

(*b*) *Impietas*, qua directe agitur contra divinas perfectiones, uti e contrario pietatem diximus habitum actiones determinandi per motiva a divinis perfectionibus desumta.

(*c*) *Superstitio*, qua cultus exhibetur Deo pugnans cum ejus perfectionibus, et sana ratione, aut qui soli Deo debetur, transfertur ad res creatas; quo pertinet idololatria, Polytheismus, magia, divinatio, vana observantia.

(*d*) *Tentatio Dei.* (1)

(*e*) *Blasphemia*, seu verbum maledictionis, convicii et contumeliæ in Deum. Si enim injuria, quæ homini fit verbis, convicium est; quæ fit summo Deo, vocatur blasphemia, eaque interna, et externa, proxime in Deum ipsum, vel mediate, quæ fit in dilectos Dei amicos, resque alias, quatenus a Deo Auctore et Gubernatore proveniunt. Eodem pertinent injuriæ *reales* in summum Deum, ceu contume-

liosa tractatio sacrarum imaginum, divinorum mysteriorum etc., et quamvis omnis in Deum injuria sit atrox, atque enorme scelus; tamen distingui solent *atrocitatis* gradus. Est præterea alia *simplex* blasphemia, alia *hæreticalis*, qua affirmatur de Deo, quod eidem minime convenit, vel quod convènit, negatur.

(*f*) *Perjurium et hæresis*, de quibus commentatores juris sacri fuse agunt.

(*g*) *Sacrilegium*, seu violatio rei sacræ, ut sacra est. Repugnat, enim divino cultui, ad quem eadem destinata fuit. Unde aliud reale, aliud personale, aliud locale est. De quibus generibus deinceps annotabimus nonnulla. (2).

(1) *Supra* §. *LXV. d.*

(2) Sacrilegium ex primæva nominis origine denotat furtum rei sacræ. Scriptores antiqui græci et latini nefandissimis quibusque delictis sacrilegii notam inurebant; quo loquendi modo non raro usi sunt Patres. Jure Imperatorum Romanorum violatio Majestatis pro sacrilegio habebatur.

§. LXXVI.

Qui Deum colit, non potest res, personas, loca, quæ Deo, ejusque cultui dicata sunt, non reverenter tractare. Unde, quod contra fit, sacrilegium nuncupatur.

(*a*) De rebus sacris præceptum naturæ est, sancta sancte tractanda esse; quod ad sacras ceremonias, sacrosancta mysteria, ac tremendum sacrificium maxime pertinet. In numero rerum sacrarum etiam jura sacra et spiritualia sunt,

quæ si æquiparantur cum rebus temporalibus, ac pretio temporali emuntur, et venduntur; *simonia* committitur, dicta a Simone mago, (1) quæ veri sacrilegii rationam habet, et naturali juri repugnat.

(*b*) Personis sacris et sacro ministerio addictis præter reverentiam jure naturali sustentationem congruam deberi ab iis, quibus sacrum ministerium exhibent, dubium non est, multisque sacræ scripturæ locis confirmatur (2) Disputant Auctores, quo titulo ea sustentatio debeatur, solius religionis, an justitiæ commutativæ. Si adcurate, ut in disputando necesse est, loqui velimus, justitia commutativa inter operas sacras et spirituales, et mercedem, ac pretium temporale locum penitus non habet; nulla enim æquiparatio, vel æqualitas potest intelligi, quam justitia commutativa vi notionis suæ continet. (3) Idemque aperte simoniam sapit. Quapropter titulus religionis assumendus est, quæ vinculum multo præstantius ac validius continet, quam sit justitia commutativa inter homines, atque ipsa etiam veræ justitiæ rationem habet, quæ Dei ministris præstare, quod debitum est, homines obligat, ac siquid præstitum non est, id restituere ac compensare non minus jubet, ac principio præstare jusserat. Tamdiu enim urget, et præscribit officium, quoad ei satisfactum non est. (4)

(*c*) Ad reverentiam sacris locis debitam refertur jus asyli; cujus æquitatem et sanctitatem vel cœcos gentiles vidisse luculentis exemplis constat. (5).

(1) *Act. VIII.* 20. Pecunia tua tecum sit in perditionem: quoniam donum Dei existimasti pecunia possideri.

(2) *Matth. X. 10. Luc. X. 7. I. Cor. IV.*

(3) *Adposite Augustinus libro de Pastoribus C. 2. ita disserit*: „ Unde vivitur, necessitatis est accipere, „ caritatis est praebere, non tanquam venale sit evan„ gelium; ut istud sit pretium ejus, quo sumunt, qui „ annuntiant, unde vivant. Si enim sic vendunt, „ magnam rem vili pretio vendunt. Accipiant su„ stentionem necessitatis a populo, mercedem di„ spensationis a Domino. Non enim est idoneus po„ pulus, reddere mercedem illis, qui sibi in caritate „ evangelii serviunt. Non expectent illi mercedem, ni„ si unde et isti salutem. „

(4) Religionem esse partem justitiæ, qua Deo debitum cultum deferimus, *ostendit S. Thomas 2. 2. q. 80. et 81. art. 5.*

(5) *Zech. diss. historico-juridica de jure asyli ecclesiastici C. 1. de diversis asylorum generibus.*

CAPUT XII.

OFFICIA HOMINIS ERGO HOMINEM NUMERO, PONDERE ET MENSURA RESPONDENT ANALYSI NATURAE COMPLETE SUMTÆ.

ARGUMENTUM.

§. LXXVII. In officiis hominis erga hominem inest velut numerus: pondus et mensura. LXXVIII. Officia erga se et alios non segreganda sunt. LXXIX. Amor sui est principium, et præceptum Juris Nat. LXXX. Ordo officiorum hominis erga hominem. LXXXI. Primum officium est de beatitate æterna et fine ultimo. LXXXII. Incolumitas vitæ et membrorum. LXXXIII. Jus et obligatio eandem conservandi. LXXXIV. Notiones de fama et honore LXXXV. Notionum consectaria. LXXXVI. Jus famam conservandi. LXXXVII. Obligatio quæ? LXXXVIII. Notiones de significatione mentis. LXXXIX. Obligatio arcani. XC. Omnis deliberata locutio contra mentem repugnat juri Nat. XCI. Non item ambiguitas.

§. LXXVII.

Analysis complicatæ naturæ hominis, quam principio exhibuimus, non modo originem, rationesque omnis naturalis juris atque officiorum, sed etiam varietatem eorundem seu numerum, pondus, ac veluti mensuram ponit ob oculos;

(*a*) Sunt enim officia hominis relate ad animum, corpus, res externas, ceu circa fa-

mam, bona; dein relate ad status multiplices; ex quibus officiorum *numerus* pendet.

(*b*) Uti in his alia aliis nobiliora sunt, ac præferenda; sicut ordo finium ad ea pertinentium constitui debet; ita *pondus* quoddam in illis spectandum est.

(*c*) Denique in quovis offici genere spectari debet, quatenus vel jus, vel obligatio pertingat; hinc modus etiam aut *mensura* inest.

§. LXXVIII.

Segregant vulgo tractatores disciplinarum moralium officia hominis erga seipsum ab officiis erga alios; at cum ea ex natura hominis eruantur, quam nemo aliam, ac cæteri, adeptus est, ea conjungi posse mihi videbantur, præsertim cum proximum diligere quisque, sicut seipsum jubeatur, seque ipsum condemnet, qui alios judicat: nam

(*a*) Unusquisque natura apetit bonum, aversatur malum; neque virium imbecillitate illud obtinere per se, nec istuc evitare potest; hinc statim videt, ac sentit, quid boni, commodive ab aliis præstari sibi, quid devitari, arceri vel excludi incommodi debeat. Non æqualiter de aliis vulgo cogitant homines sibi nimium intenti, suique maxime amantes. Ideiro et ratio et divina etiam institutio a nobismetipsis, nostrisque affectionibus et sensis officia aliis hominibus præstanda discere nos jubet. (1)

(*b*) E contrario cæcutimus fere in peccatis vitiisque propris, aut ea quidem facile, multisque modis excusamus, aliquando etiam probamus, ac defendimus, dum idem damnamus in aliis; idcirco æque salubre, rationique consentaneum præceptum est, ut nostra de aliis judicia ad nosmetipsos transferamus. *Inexcusabilis es*, inquit Apostolus, (2) *o homo omnis, qui judicas. In quo enim judicas alterum, teipsum condemnas: eadem enim agis, quæ judicas.* Utriusque præcepti ratio in ipsa naturæ æqualitate sita est; cur ergo separentur officia, quæ eandem originem, eandem materiam, eundem finem habent? Hinc opus non est, speciatim originem primasque rationes officiorum hominis erga se vel alios homines explicare, posteaquam arctissima conjunctio et naturæ humanæ cum Creatore Deo, et Gubernatore, fineque ultimo (3) et actionum humanarum cum perfectionibus summi Dei explicata, et ob oculos posita est. (4)

(1) §. *XVII*, *c*.

(2) *Rom. II.* 1. „ *Apposite Chrysostomos Hom. V in ep. ad Roman.* „ et quis est, qui alios non judicat „ in colloquiis, in communibus cætibus, in conscien„ tiæ calculo?

(3) §. *II. a. et* §§. *LXII. LXIII. LXIV.*

(4) §. *X. b. c.*

§. LXXIX.

Naturalis cujusque amor erga se, et alios homines, quatenus ad stimulos naturæ pertinet, principium juris et officiorum dici potest, quemadmodum ipsa na-

tura; qua parte vero is amor ratione regi, sibique et aliis exhiberi debet, non tam principium, quam præceptum naturæ est, imo summa quædam præceptorum; *nam: non adulterabis: non occides: non concupisces, et siquod est aliud mandatum, in hoc verbo instauratur: diliges proximum tuum, sicut teipsum.* (1) Hinc dicitur: *qui diligit proximum, legem implevit.* (2) Quis enim istiusmodi delictum committit in eum, quem vere amat? quis in se committi volet? quis amari se judicat ab eo, a quo istiusmodi mala patitur? Est ergo amor quidem hominis in hominem naturæ consentaneus: rectæque rationi conformis. Sed est alius præsertim hominis in seipsum amor non a primæva naturæ origine, sed naturæ depravatione scaturiens, quem reprehendimus in aliis, in nobismet sæpe non animadvertimus; is est nempe, a quo ortum ducit hominum segnities in inquirendo vero, et amplectendo, stolida timiditas et horror contentionis, atque incommodorum, ignava suimet commiseratio, ac desperatio expediendarum rerum; is est, quo homo cito offensum se credit, despectumque: quo inania solatia captat, sensibus blanditur, labores fugit: is est, quo parvi facit, quidquid ad se non attinet proxime: quo præ-

dicari vult, laudemque in alios collatam fastidit. Levia hæc videntur; humano tamen generi uti propria sunt, ita perniciosa maxime. Neque enim alias commemorabo pestes, quas hominibus infert pravus amor: Ex his concludes:

(*a*) Ad naturæ stimulos pertinet amor, quo quisque de se, suaque conservatione, et beatitate cogitat: quo miseriam, dolorem, amissionem membrorum, mortem horret. Quis enim sanæ mentis in animum inducit, ut vitæ, et membris vim inferat, nisi animum ante perturbet, rationem conculcet, data opera insanire studeat?

(*b*) Uti stimuli omnes, ita hic primarius amoris consilio et ratione regi debet; quia sæpe virtutis, sæpe necessitatis est, vitam et membra præsentissimo etiam discrimini obiicere. (3)

(*c*) Ex amore, quem nobis præstitum volumus ab aliis, qualem præstare aliis et reddere debeamus, discimus; itemque, quid recto amori, proindeque naturæ juri repugnet, ceu odium, imprecatio, maledictio, exacerbatio, invidentia, destitutio. (4)

(*d*) Quia jus naturæ etiam actus internos finibus conformare, recteque informare jubet; (5) facile intelligitur, internos caritatis actus sub naturalem obligationem cadere; secus profecto non virtutem sed simulacra virtutis et inanes larvas hominibus adscribemus. Accedit, quod honesta opera, pe-

rinde ut prava ab internis voluntatis affectionibus maxime proveniant. (6)

(1) *Rom. XIII.* 9.

(2) *Ibid. v.* 9.

(3) Uti est amor rectus et pravus, ita et odium *Hinc Paulus ad Ephes. V.* 29. *scribit; Nemo unquam carnem suam odio habuit, sed nutrit et fovet eam. Idem Gal. V.* 24. *ait; Qui autem sunt Christi, carnem suam crucifixerunt cum vitiis et concupiscentiis. et I. Cor. IX.* 27. *Castigo corpus meum, et in servitutem redigio, ne forte, cum aliis prædicaverim, ipse reprobus efficiar.* Conformia hæc sunt effato divinæ sapientiæ: *Qui amat animam suam, perdet eam; et qui odit animam suam in hoc mundo, in vitam æternam custodit eam. Joan. XII.* 25.

(4) *Filioli mei, non diligamus verbo, neque lingua; sed opere et veritate. I. Joan. III.* 18. *cum versu præcedente II.* 15. *seq.*

(5) §. *XXII. e.*

(6) *De corde exeunt - - homicidia, adulteria; fornicationes, furta, falsa testimonia, blasphemiæ. Matth. XV.* 19. *conf. propositionem X. et XI. inter damnatas ab InnocentioP. XI. Dicunt: dilectio in communi inutilis est: in particulari relate ad omnes impossibilis. R.* Dilectio in communi paratos nos efficit, ut in particulari diligamus alios, quando res et tempus postulat. Aeque infirma sunt argumenta, quibus officia hominis erga se ipsum a jurisprudentia naturali excludunt; dicunt: amorem sui esse innatum, nec praecipi debere: quasi vero non egeret legibus, ut rectus sit et consentaneus rationi; justitia est ad alterum, nec quisquam sibimet legem ferre potest. R. Perinde dicam, caritatem quoque in alterum tendere; nullane ergo est hominis in semet caritas? Nec vero officia hominis erga se ex lege sibimet dicta proveniunt, sed ex praescripto rationis et lege summi Dei.

§. LXXX.

Quia non omnia officia, quæ positiva sunt, omni tempore et omnibus præstari possunt; id irco in iis præstandis spectandus est ordo ipsorum officiorum relate ad rem, quam attingunt, animi nempe perfectionem, vel bonum corporis, vel aliquid extrinsecus homini adhærens: dein ordo personarum: denique necessitas, qua premitur is, cui officium exhibetur.

(*a*) Uti alia aliis potiora et præstabiliora sunt in homine, ceu mens corpore, corpus externis rebus; sic juris naturalis est, ut quæ nobiliora sunt, aliis præferantur. (1) Quis nefas dicet homini, exponere se periculo atterendarum virium corporis, et maturioris obeundæ mortis per certa artium mechanicarum genera, ceu per effossionem metallorum, per navigationem, et ejusmodi, si inde in rempublicam vel in ipsum hominem redundet commodum, quod satis momenti habet. Similiter de austeritate vitæ, de iejuniis, castigationibus corporis ob bonum animæ ac salutis disserendum est.

(*b*) Etsi communis hominum natura sit, tamen aliis hominibus præ aliis devincimur adventitiis vinculis, ob quæ iidem in præstandis officiis aliis præferendi sunt. Ejusmodi vincula sunt parentela, nexus conjugalis, patria, communis status, amicitia; et quia unusquisque proximus sibimet est; hinc in pari causa necessitatis et periculi officia cujusvis erga se præferri *possunt* officiis erga alios. Nemo igitur naufragus tabulam alteri cedere tenetur, nisi forte

cum salus publica præferenda est saluti aut facultatibus privatorum: tum membrum utique minoris fit, quam totum corpus, et commune bonum privato antiquius esse debet.

(c) Denique necessitatis, in qua plures versantur eodem tempore, habenda est ratio; si enim valde grave alterius malum jactura boni longe minoris reparari aut redimi queat; fieri potest, ut caritatis lex eam jacturam subire jubeat. De necessitate agendum est infra verbis pluribus.

(d) Ex his principiis de moralitate vitæ *solitariæ* judicandum est, quam officiis socialitatis obesse mali quidam officiorum ratiocinatores fingunt, contemto exemplo innumerabilium anachoretarum, qui sanctitate et miraculorum gloria floruerunt, sensu item orthodoxæ antiquitatis.

(1) *Supra* §. *XXII. e,*

§. LXXXI.

Primum gravissimumque hominis erga se et alios officium sine dubio in salutis et beatitatis æternæ studio curaque situm est. Non sinit ignorare quemquam sana ratio, esse animos hominum post caducam vitam superstites, statumque eorum immutabilem ab actionibus præsentis vitæ pendere, quam sempiterna beatitas aut miseria consequatur. Quare nihil magis cordi esse debet cuivis, quam ne æternum deinceps miser sit. Est id pri-

mum, quod navigantes curant, ut portum attingant. (1) Summum hoc rationis, religionisque præceptum sequente continet obligationes præcipuas:

(*a*) Hæc ipsa de necessitate salutis curandæ et veritas, et verissima, maximaque naturæ lex volvenda est animo, identidem repetenda, omnique cogitandi vi inspicienda: in ejus cognitione rerumque eo pertinentium notitia sita est perfectio intellectus nostri in hac vita, veraque sapientia. Cetera quidem omnia, nisi ad eundem scopum tendant, momenti nullius sunt. Equidem non sum ignarus, quantopere tenere hominem contemplatio naturæ, atque inprimis mathematicæ disciplinæ possint; sed posteaquam annis multis expalluimus cogitando, si, quæ præcipua sunt, neglexerimus; quid proferemus post longum silentium, nisi verissimum illud: *Vanitas vanitatum, et omnia vanitas.* (2)

(*b*) Qui prima hac rerum æternarum cognitione non modo tinctus, sed imbutus est, cito perspiciet, quibus præterea rerum notitiis mens excoli debeat, quarum ope et sibi consulat et aliis, summique Dei consiliis faciat satis. Neque enim naturæ lex sinit, ut præstantissima intelligendi vis otiosa et segnis jaceat. Qua in re peccant homines tum nihil discendo, quod hominem maxime deceat; tum inepta tractando, tum mala pravaque arripiendo. Quam amplus de officiis Præceptorum, Doctorumque disserendi locus hic est!

(*c*) Perficiendæ voluntati, purgandis affectionibus, cohibendis pravis motibus, doman-

dis cupiditatibus, ac perturbationibus excludendis opera danda est præ rebus aliis, quas homo consequi in hac vita potest. Inde enim totum id pendet, quod in hac vita beatos nos, certe minus miseros efficit. Qua in re curandum, ne sortem nostram aliorum opinionibus æstimemus, et ex hominum judiciis pendeamus. *Stultorum enim infinitus est numerus.* (3)

(*d*) Huc pertinent naturales leges de fuga scandali, de fraterna correctione, studioque eximendi homines ab erroribus, quibuscum sæpe æterna pernicies conjuncta est. (4)

(1) *Conf.* §. *II C.*

(2) Sublimis prorsus, et caelis digna vox, quam Salomon ad se reversus, et quasi ex umbrosa quadam abysso ad lumen verae sapientiae respicere valens, emisit tandem, inquit S. Chrysostom. *Sermone contra concubinarios.*

(3) *Eccl. l.* 15.

(4) *Jacob. V.* 19. *Matth. XVIII.* 15, *seq.*

§. LXXXII.

Post virtutis ac sempiternæ salutis studium nihil homini carius est ipsa vita, et incolumitate; eo pertinent varia jura et obligationes naturæ. Bonorum enim naturalium primum est vita, morsque naturalium malorum extremum; nullius igitur vel obtinendi naturalis boni, vel evitandi mali gratia mortem sibi quisquam potest arcessere. Si quis manum, pedem, aliudve membrum putridum præscindi si-

nat, ut totum servetur corpus, recte id fit, ac debito ordine; cum concessa sint membra, ut toti serviant. De incolumnitate ac sanitate corporis notandum, id constare organis triplicis generis, *primo* vitalibus, quæ vitæ et speciei conservandæ destinantur, *secundo* sensoriis, tum iis, quæ extrinsecus conspicua sunt, tum quæ intus latent, quæque sensationi, indeque pendentibus actibus imaginationis et memoriæ inserviunt. *Tertio* motoriis, que ad localem motum corporis, membrorumve externorum aptata sunt. Est ergo alia perfectio corporis *vivi* sita in aptitudine conservandi vitam: alia perfectio corporis *sentientis*, sita in aptitudine producendi ideas sensuales rerum: alia corporis *moventis* seu *mobilis* sita in aptitudine producendi motus convenientes apetitionibus et aversationibus animæ, et determinandi situm totius corporis vel membrorum. Spectatur igitur in corpore tum ejus *integritas*; quatenus mutilum non est ulla parte: tum *membrorum non vitiata structura*, quatenus deforme non censetur; tum *Sanitas seu vale udo*, quæ est status corporis, quo singulæ ejus partes suo munere rite fungi queunt.

§. LXXXIII.

Cuivis homini competit jus conservandi vitam et incolumitatem, proindeque et obligatio aliorum vitam et incolumitatem non lædendi: inde consequitur jus adhibendi media vitæ conservandæ conducibilia, et obligatio, aliis eadem non subtrahendi: imo obligatur quisvis vitam suam et incolumitatem ita servare, ut eam nec destructionis periculo exponere possit, nisi ex ordino finium a Deo propositorum, aut voluntate summi Dei aliunde cognita. Satis id docet dominium ejusdem Dei, et conditoris et gubernatoris, atque ipsi etiam stimuli naturæ. (1) Notandum: *Autochiria* seu occisio sui ipsius *directa*, est actio vel omissio, qua quis mortem sibimet consciscit, eandemque intendit: occisio *indirecta*, minimeque propria est, dum quis agit vel omittit quidpiam, cujus agendi vel omittendi jus habet; ex quo tamen præter intentionem mors consequi potest, aut consecutura prævidetur. Connexio istiusmodi actionis vel omissionis cum consecutura morte major aut minor esse potest, mortisque periculum propinquius aut remotius: præterea ratio aut officium quidquam ita agendi, aut ommittendi vel gravior magisque urgens, aut e contrario minor. Fit sæpenumero, ut jus et obligatio conservan-

di vitam et incolumitatem collidatur cum jure aut obligatione majoris obtinendi boni, aut majoris evitandi mali, quam sit jactura vitæ aut incolumitatis. Quapropter acute dispiciendum, *quatenus* jus et obligatio conservandi vitam et incolumitatem pertingat. Generatim sequentes positiones statuendæ sunt:

(*a*) Homicidium repugnat naturæ juri, nisi de voluntate Dei indubitato constet. De casu necessitatis ac cruentæ defensionis infra agetur.

(*b*) Similiter repugnat autochiria; nec eam licitam faciunt ærumnæ præsentis vitæ, ceu servitus, infamia, egestas nec conscientia scelerum, aut metus amittendæ pudicitiæ, aut desiderium supernæ beatitatis. Cum alacres ad supplicia properarent sancti martyres, dicebant Ethnici: *Omnes igitur morte vobis ipsis illata jam nunc abite ad Deum, nec nobis negotia facessite*, respondit S. Justinus Apol. II. n. 4. *Non frustra mundum a Deo conditum esse didicimus, sed propter humanum genus. -- igitur si omnes nobis ipsi manus afferamus; quo minus quisquam gignatur, aut divina doctrina imbuatur, aut etiam, quo minus extet humanum genus, in causa, quantum in nobis est, erimus, ipsi quoque contra Dei consilium venientes, si ita facimus.* (2) Suimet interfector censendus est Saul, quando ad Amalecitem dixit: *Sta super me, et interfice me: quoniam tenent me angustiæ, et adhuc tota anima mea in me est.* (3) Nec multum dispar eorum est ratio, qui nullo proposito majore bono, aut urgente officio sola temeritate aut ostentandi

animi causa præsenti vitæ discrimini se objiciunt.

(*c*) Aeque repugnat naturæ abortus, destitutio infantum cum periculo, ne fame aut bestiarum dentibus intereant: periculum eosdem suffocandi in lecto, agitationes taurorum eæ, quæ a S. Pio V. spectacula dæmoniorum, non hominum sunt nuncupatæ, aliæque istjusmodi pugnæ nulla necessitate initæ, denique duellum, de quo infra. (4)

(*d*) Eidem juri obest mutilatio proprii et alieni corporis, vulneratio, læsio quæcunque, quam infert, cui jus inferendæ deest. (5) Denique ingluvies, ebrietas, luxuria, quæque sunt ejusmodi, in quibus duplicis fere generis malitia inest, tum qua obsunt conservationi vitæ et incolumitatis, tum maxime, qua internam turpitudinem habent, mentemque intellectivam ad bestiarum conditionem deprimunt. Contra siquem cogitemus, qui immodico labore, aut nimio usu medicamentorum vires atterit, et valetudinem pessumdat, deest is quidem officio conservandi suiipsius, nec tamen alia fœditatis labe propterea inquinatur.

(*e*) Cum vita et membra hominis in dominio Dei sint, fieri potest salva divina perfectione, ut certis temporibus homini det facultatem aut etiam jussum, inferendi vim aliorum vitæ et membris; cumque homini alia jura, aliaque præterea obligationes constituerit, quæ cum jure conservandi vitam et inculumitatem aliquando confligunt; hinc ordo et gradus finium omnino hac etiam re spectari debet. De jure gladii, quem mundi rectoribus tanquam ministris suis commisit Deus, itemque de jure

cruentæ defensionis nondum hic agimus (6); sed spectatò finium gradu et ordine dicimus: uti moralia sunt potiora ac præferenda naturalibus; sic fini proposito conservandi vitam atque incolumitatem, qui quidem finis non est, nisi naturalis præferri possunt, aliquando etiam debent fines præstantiores, quales sunt Dei cultus, actus caritatis erga proximum, amor justitiæ, studium pœnitentiæ etc. non, ut quis ipse vim sibi directe inferat exercendæ virtutis causa; lex enim negativa, *non occides* prævalet juribus affirmativis, sed ut vim ab aliis illatam permittat, aut ut vitam et incolumitatem negligat majoris obtinendi boni, vel vitandi mali causa; quæ non est sui ipsius occisio, nisi impropria et indirecta; neque tum mors intenditur, sed bonum præstantius aut certe non impar; quod qui facit, non mortem accersit; sed aliunde imminentem intrepido animo excipit. Hujus rei exempla sint hæc: veræ fidei tuendæ, profitendæ, propagandæ causa honestum est, vitam et incolumitatem præsenti discrimini objicere, seseque tyranno sistere: honestum ac sæpe necessarium est, pro tuendo communi bono tenere stationem, hostium telis se objicere: in communi naufragio potest quis tabulam suam alteri per se cedere. Medici, sacerdotes assistunt infectis pestilentia: mercatores infido mari et fragili ligno committunt vitam etc. In his ponderanda est causa et magnitudo subeundi discriminis. Molles philosophi, qui jeiunia et austeritates carpunt tanquam contrarias officio cujusque erga se, quomodo confutari debeant, supra indicavimus, et ex hoc quoque loco potest colligi.

(1) Socrates apud Platonem ita disserit in Phaedone: „ Id mihi, o Cebes, recte dici videtur, Deum

„ quidem curam habere nostri: nos vero homines unam „ quandam ex possessionibus esse Deorum. Nonne igi„ tur et tu, siquod ex mancipiis tuis se ipsum peri„ meret, irascereris illi, et si potestatem haberes, pae„ na quadam afficeres? „ Similiter Pythagoras exprimens gubernationem summi Dei, nemini dicebat, fas esse, injussu summi imperatoris Dei de praesidio, et statione vitae decedere. Qantopere ipsi naturae stimuli refragentur vi ac neci, descripsit S. Joannes Chrysostomus disserens de caede Abelis a Caino perpetrata Hom. 19. in Genesin: „ Quomodo non cogitavit natu„ ram? quomodo non consideravit, antequam adori„ retur nefas, operis finem? quomodo sustinuit post „ facinus videre corpus fratris, spiritum efflantis. et „ palpitantis super terram? quomodo potuit videre mor„ tuum, et humi projectum, et a spectaculo non sta„ tim dissolutus est? „

(2) *S. Justinus apolog. II. n. 4.* De viris quibusdam, ac mulieribus sanctis, quas sponte sua in præsentem mortem ruisse, divina vel ecclesiastica historia commemorat. *S. Augustinus Q. 49. in Jud. c. 26.* Quodsi, inquit, hoc fecerunt non humanitus deceptæ, sed divinitus jussæ, nec errantes, sed obedientes; sicut de Samsone aliud nobis fas non est credere. *De quo idem agit L. I. de civit. Dei c. 21. De facto Raziæ II. Mach. XIV.* non eadem omnium opinio est. Fuere quidam tempore S. Augustini, qui privato spiritu interpretantes SS. scripturas contra naturæ leges intellexerunt evangelii dictum: qui odit animam suam in hoc mundo, in vitam æternam custodit eam. „ Hinc „ enim quidam maligni, *inquit S. doctor tract. 51. „ in Joan.* atque perversi in semetipsos crudeliores et „ sceleratiores homicidæ flammis se donant, aquis præfo„ cant, præcipitio collidunt, et pereunt. Hoc Christus non „ docuit, imo etiam diabolo præcipitium suggerrenti re„ spondit: redi retro satanas; scriptum est: non ten„ tabis dominum Deum tuum. -- Ubi satis expressit, „ non a se ipso, sed ab alio debere occidi, qui ve„ stigia sequitur Christi.

(3) *II. Reg. I. 9.*

(4) *De abortu conf. prop. 34. et 35. inter damnatas ab Innoc. P. XI.*

(5) Usitatæ gentilibus corporis incisiones referuntur *III. Reg. XVIII. 28. ac Levit. XIX. 28.* inquit divina scriptura: „ Super mortuo non incidetis carnem „ vestram, neque figuras aliquas aut stigmata facietis „ vobis. „ Non modo vulnerum, sed cicatricum, ac deformitatis inductae habendam esse rationem, passim Icti docent, ut *si* puellae vel honestioris viri facies per genas aut per nasum fuerit transcissa; quod praeter formam probatioris viri famam onerare solet. Faciei quidem humanae ea dignitas est, ut nec delinquenti stigma inurendum censuerint legislatores. *L. Siquis 17. C. de pœnis.* „ Quo facies, quae ad similitudinem pulcritudinis est caelestis figurata, minime maculetur. „ Cum SS. canones mansuetudinem Christi pro norma „ habeant, varias irregularitates statuerunt ob defectum „ lenitatis; uti cum quis se ipsum membro vel parte „ membri privat. *c. qui partem 6. Dist. LV. et c. de* „ *presbytero. 1. de corpore vitiatis.*

(6) Nec jus gladii, nec remedium justae defensionis per se suffragatur ei, qui adulterum, vel uxorem aut filiam adulteram in crimine deprehensam suo judicio occidit; quidquid sit de humanis legibus dolori et iracundiae quidquam indulgentibus in foro humano. *Juste igitur ab Alexandro VII. damnata est propositio ordine* 19.

§. LXXXIV.

Ut officia hominis, quæ existimationem, famam et honorem attingunt, et quæ peccari contra eadem solent: rite intelligantur, notiones huc pertinentes congerendæ sunt.

(*a*) *Existimatio* est aliorum de perfectione nostra judicium, ceu de probitate, scien-

tia, arte etc. id si verbis, declaratur, *laus*; si actibus externis significatur, *honor* dicitur. (1) *Fama* est communis hominum sermo de perfectione vel imperfectione cujusdam; bona igitur, vel mala est fama, quæ *infamia* dicitur, sive communis hominum de vitiis alterius opinio. Ad famam bonam refertur *gloria*, sive consentiens laus bonorum et peritorum, vel, ut ajunt, clara perfectionis cum laude notitia. Fama bona *simplex* dicitur, dum quis pro malo non habetur: *intensiva* existimationem et gloriam complectitur.

(*b*) Existimationi opponi vulgo solet *ignominia*, aut si Latinum probaret vocem, *vilipensio*, sita in judicio aliorum de imperfectione nostra, aut perfectionis defectu. Laudi contraria est tum *obtrectatio*, qua de aliorum perfectione detrahitur: tum vituperium, seu potius *vituperatio*, qua alteri imperfectionem imputamus. Honori e contrario respondet *contemtus*, sive actus externus, quo significamus, alterum existimatione indignum esse. Quisvis actus externus, quo judicium de imperfectione alterius declaramus, vocari solet *ignominia* vel *contumelia*; non igitur nihil differunt contemtus et ignominia seu contumelia: ille indicat, quempiam carere perfectione, proindeque existimatione indignum esse: hæc imperfectionem alteri adscribit, ob quam reprehendi possit. Contumeliæ non una est ratio; *convitium* dicitur, quo alteri vitium vel defectus naturalis in ejus probrum et dedecus objicitur: *exprobatio*, qua imperfectio alicui impingitur præsenti in faciem: *irrisio*, qua præsens vel absens exponitur risui: *illusio*, qua idem fit tacite: *subsannatio* idem præstat per gestus, motusque corporis. *Calu-*

mnia est sermo, quo alteri imputatur imperfectio, qua non laborat, ejus existimationi et laudi detrahendi causa. *Detractio* est sermo, quo de existimatione absentis detrahitur, sive falsa narrando, sive vera vitia, sed occulta prodendo. Hæc omnia communi nomine *injuriæ* veniunt, quæ verbalis aut realis dicitur, eaque levis, gravis vel atrox, uti et contumelia eosdem gradus habet: infertur injuria *directe* attingendo hominis cujusdam personam; vel *indirecte* per personam conjunctam, quæ proxime violatur. Ut vera injuria et contumelia censeatur, requiritur *dolus* sive animus existimationem et honorem lædendi, isque præsumitur, si communi hominum æstimatione verba aut facta in se calumniam vel injuriam continent (2), licet præmittatur protestatio: salvo ipsius honore vel salva reverentia sacerdoti debita; cum talis protestatio sit contraria facto. Cæterum contumelia, calumnia, detractio et injuria non modo verbis, sed etiam scripturis, libellis famosis, picturis et imaginibus fieri potest.

(1) Honor igitur in testificatione perfectionis vel excellentiae alterius situs est; multi eundem cum honesto confundunt, et honorem bonorum omnium naturalium supremum vocant, cui opes, amicitia, ipsa vita sit postponenda. Honestum in animo viri probi totum residet, servaturque, licet et negetur honor, seu testificatio hominum de ipsius probitate, perfectione, excellentia; haec enim saepe negatur benemerentibus, saepe etiam in indignos confertur. Quapropter etsi quis pro honesto et justitia usque ad mortem decertet: tamen honor, et opinio hominum tanti non est, ut ei supremus in bonis naturae locus detur.

(2) Haec etiam presumtio probationi contrariae et veritati cedit. *l. Si non.* 5. *C: de injuriis*: „ Si non „ convicii consilio te aliquid injuriosum dixisse proba„ re potes; fides veri a calumnia te defendit. „

§. LXXXV.

Cum hisce notionibus corallaria cohærent magni ponderis.

(*a*) Cum existimatio in hominum judicio, laus in judicii istius declaratione consistat; patet, non pluris hominum existimationem ac laudem fieri oportere, quam eorundem judicia Enimvero judicia hominum de perfecto ac imperfecto tot prope sunt, quot capita. Ac constat, a stolidis hominibus passim perverti vivendi regulas, et dictamina rationis; animi moderationem pro ignavia haberi, ferociam et impotentiam animi pro fortudine, prodigalitatem pro liberalitate, parsimoniam pro tenacitate, quæque sunt ejusmodi innumerabilia; quid ergo? ex horum opinione pendebit sapiens? Nonne hic etiam locum habet effatum Scripturæ: *Non suscipies vocem mendacii - - non sequeris turbam ad faciendum malum, nec in judicio plurimorum acquiesces sententiae, ut a vero devies.* (1)

(*b*) Existimatio, laus, honor res duas complectuntur: perfectionem quandam, sitam maxime in virtutibus intellectus, voluntatis, alilsque habitibus, tanquam fundamento: et aliorum de illa judicium. Prius illud in potestate nostra est: non item posterius; cum nemo sibi jus in aliorum sensa, dicta, facta arrogare possit, quamdiu nil agunt, quod juri nostro perfecto repugnat.

(*c*) Passim tamen fama ac laus bonorum inter fundamenta publicæ honestatis recensetur. A multis enim delictis hominem revocat studium conservandæ famæ, bonique nominis, et

frœnum injicit libidini ac levitati[1], hominumque inter se familiaritatem et amicitias conciliat, ab aliorum etiam injuriis sæpe tutos præstat. Accedit, quod eadem multis necessaria sit, ut cum fructu fungantur officio, ceu Doctoribus, Rectoribus etc., ac sæpe singulorum fama conjuncta est cum fama et commodis aliorum, qui sunt status, conditionis, ordinis aut familiæ ejusdem.

(1) *Exod. XXIII.* 1. 2.

§. LXXXVI

Quivis jus perfectum habet conservandi famam, ac si ab alio læsa sit, exigendi reparationem: proindeque etiam quivis natura obligatur aliorum famam non lædere, ac si læserit, reparare. Est enim id homini ingenuo ac probo ipsa dictante ratione non modo percarum, sed ad vitæ societatem, fiduciamque mutuam necessarium, ut probus, ut rei, quam tractat, peritus, ut bonus censeatur. *Melius est nomen bonum*, inquit Sapiens, *quam divitiae.* (1) Eodem jure gaudet is, cujus delictum occultum est, eoipso quod famam bonam etiam tum possideat, ac bonus præsumi debeat, donec malus probetur. Qui alterius potestati subsunt, ceu filiifamilias, Religiosi, servi etc. non ob id solum jure famæ bonique nominis se abdicarunt; et quamvis forte invito eo, cui subjacent, civilem actionem injuria,

rum; quæ ad pœnam infamantis aut palinodiam sive solemnem retractationem tendit, instituere haud possint; tamen agere ad famam recuperandam prohiberi non debent. In usu hujus juris facilius excessu peccatur, quam defectu : dum cura boni nominis in vanitatem, studiumque captandi popularem auram degenerat, aut dum quis ancipites voces statim ad injuriam detorquet, aut istam implacabili ardore persequitur; universe enim *nec lubricum linguae ad paenam facile trahendum est*, (2) sed vel contemnendum, vel condonandum.

(1) *Prov. XXII.* 1.

(2) *l. famosi.* 7. §. 3. *D. ad leg. Jul. Majest.*

§. LXXXVII.

Abstinere a læsione famæ alienæ vel honoris quisque tenetur obligatione naturali perfecta; juri enim cujusvis perfecto aliorum obligatio generis ejusdem respondet, ac tenetur etiam suo nomini quisque consulere præsertim, si infamia in alios, eorumque incommodum redundet, ita, ut neglectus famæ totalis juri et honestati naturali repugnet; *negligere enim*, inquit Cicero, *quid de se quisque sentiat, non solum arrogantis est, sed etiam dissoluti*; (1) *curam habe*, inquit divinus

Spiritus *de bono nomine : hoc enim magis permanebit tibi, quam mille thesauri pretiosi et magni.* (2) *Nobis necessaria est vita nostra, aliis fama nostra*, scripsit Augustinus. (3) In utraque tamen obligatione conservandi famam et alienam et propriam, finium gradus et ordo spectari debet.

(*a*) Honestum est remittere injuriam, jusque famæ restituendæ, nisi aliud sequatur incommodum. Consilii petendi causa quisque delicta, vitiave alteri palam facere, sicque existimationi suæ detrahere potest. Idem fieri potest demissionis causa: qui alienam famam injuste læsit, etiam cum detrimento suæ tenetur illam reparare, aut delictum fateri, siquis legitime interrogetur a suo judice, saltem extra capitales causas. Quem lex ob delictum aut defectum inhabilem facit ad munus vel dignitatem consequendam, ab ea petenda, vel suscipienda abstinere debet, aut delictum, vel defectum confiteri, etsi occultum fit, ut dispensationi detur locus. (4)

(*b*) Obligationem intactam relinquendi aliorum famam aut honorem non lædit is, qui jus habet puniendi vel castigandi, nisi singulare quid obstet. Si interest reipublicæ, crimen occultum alterius sciri, non calumniatur, qui illud in judicio detegit. (5) Qui ad suam defensionem alteri verum crimen objicit, forte ad infringendum ejus testimonium, non censetur calumniari, aut famam lædere; uti siquis testi opponat perjurium, præsertim si iste se sponte ad testimonium obtulit, et aliter repelli ne-

queat. Similiter censent vulgo, siquis instituit personam turpem hæredem, præterito fratre, licitum illi esse propalare, quod frater sit spurius. Cæterum sola convicii veritas non excusat, nisi absit animus nocendi, et urgeat vel publica utilitas, vel privata necessitas. Vulgo etiam censent, excusari illum, qui injuriam verbalem retorserit servato moderamine inculpatæ tutelæ; de quo quidem infra agetur.

(1) *L. I. Offic. C.* 28.

(2) *Eccli. XLI.* 15.

(3) *C, non sunt.* 56. *XI. q.* 3.

(4) Quaerunt, an Dominus famae suae censeri quis possit? quasi vero qui dominium rei habet, ei temere ac leviter illam dissipare liceret.

§. LXXXVIII.

Alia hominis erga hominem officia versantur circa significationem mentis, quæ fit tum sermone sive articulatis sonis, tum figuris, literis, motibus digitorum et oculorum, gestibus, factis. Facultas distincte communicandi sensa animi maxime a bestiis segregat homines, et arctissimis societatis vinculis inter se copulat. Quam singulare vero istuc in nos est beneficium Conditoris, tam gravia eidem respondent officia, quæ multis modis violantur. Vix enim singuli, nedum conjunctim plures peccatum peccant, in quo sermocinandi munere non pessime abutuntur, ut merito *universitas iniquita-*

tis dicta sit lingua, *modicum quidem membrum, et magna exaltat. Ecce quantus ignis quam magnam silvam incendit.* (1) Sunt autem notiones non paucæ ad hunc locum pertinentes:

(*a*) Inprimis segredanda est veritas *logica* a *morali*; illa in conformitate signorum cum re, hæc in conformitate signorum cum animi sensis sita est; atque huic opponitur *mendacium*, sive locutio deliberata contra mentem; idque vulgo triplicis generis statuunt, *perniciosum*, *officiosum*, *jocosum* (2)

(*b*) Actio externa *sincera* est, quæ cum cogitationibus consentit: contra *simulata* actio externa, vel *simulatio*, quæ ab illis dissentit. Omissio verborum, per quæ alteri significari quidquam potest, *reticentia* est: Omissio aliorum signorum, quibus sensa mentis produntur *dissimulatio*. *Simulatio* igitur actionem externam denotat, quæ ab animi sensis dissentit: *dissimulatio* autem occultatio est actionum externarum vel internarum sita in omissione signorum, quibus eædem indicari possent. *Prætextus*, vel obtentus est intentionis simulatio, per quam falsa intentio proditur.

(*c*) Qui alterum verbis aut factis inducit, ut pro vero habeat, quod verum non est, eundem *fallit*. Igitur et mendacio et simulatione, quæ est mendacium quoddam reale, homines falluntur. Universe *falsum* veritatis immutatio est; ac si fit dolo malo in fraudem tertii; *crimen falsi* constituit; sive in dicto, sive, scripto, sive facto consistat.

(*d*) *Aequivoce* aut *ambigue* loqui idem est, ac verbis uti, quæ plures significatus ex usu communi habent. Est ambiguitatis genus non in verbis, sed factis et actionibus consistens, propterea, quod ambiguum sit, in quem finem actus tendat, ut siquis hostem aggressurus, vel expugnaturus urbem perinde agat, ac si fugeret. Cum quivis eundi ac redeundi, agendique hoc illudve jure gaudeat, idque diversos ob fines; qui actionem in aliam partem accipit, ac debet, temeritati judicii sui ac imprudentiæ adscribere debebit.

(*e*) A mendacio non differt *restrictio* interna, sive *pure mentalis*, quæ est dictum ex se, et præsentibus adiunctis ad unum significatum determinatum idque menti loquentis contrarium etsi per aliquid sola mente retentum efficere possit sensum verum; ut si, qui vitrum mox fregit, neget se fregisse, cogitans *Anno superiore*. Ab hoc genere differt *restrictio realis*, seu externa, et sensibilis, sive locutio, ex qua mens loquentis non solis ex verbis, sed una ex adjunctis, aliisve externis signis et indiciis colligi potest. S. Athanasius interrogatus a satellitibus, qui ipsum non norant, quam longe abesset Athanasius, ipsum non longe abesse respondit.

(*f*) Denique huc referenda est notio *arcani*, quod denotatur id, quod ab aliis ignorari volumus, aut velle debemus.

(1) *Jacob. III.* 5. 6.

(2) Ex mente quorundam auctorum maxime Protestantium a mendacio distinctum est falsiloquium in eo, quod quis deliberate quidem contra mentem lo-

quatur; at nempe tum, quando interrogans jus non habet exquirendi a me verum, nec aliunde inferatur alicui damnum. Alii falsiloquium tum certe licitum ducunt, quando obligationi satisfieri non posset, nisi moraliter falsum loquendo; eoquod lex naturae det jus ad ea, sine quibus naturali obligationi satisfieri nequit. Ecce novum exemplum versatilis illius principii, quo toties invita natura utuntur Diluculari nostri ad naturale jus corrumpendum: Jus ad finem dat jus ad media. *Conf.* §. *XIII. g. et* §. *XXIII, b.* Dicent fortassis, cum quivis jus habeat defendendae famae, citra ignens piaculum grave crimen confingi posse, atque alteri detrahenti impingi, quo minuatur ejus auctoritas? *Conf. Prop.* 43. *et* 44. *inter damnatas ab Innoc. P. XI.* Nunquid enim et hoc casu jus ad finem dat jus ad media?

§. LXXXIX.

Ut de moralitate falsiloquii et mendacii statui quidquam possit, de jure et obligatione *secreti* prius definiendum est. Cuivis igitur competit jus celandi ea, quæ quis novit, prudenti ex fine; ac si id juri alterius fortiori, qui vel legitime interrogat, vel per se rescire debet, cedere non cogitur. Sæpe enim prudentia, sæpe caritas, sæpe etiam justitia prohibet revelare veritatem, si ex ejus revelatione incommodum, aut infamia, vel horum probabile periculum alteri immineat; tum quidem ex pacto aperto vel tacito, ac generali obligatione nil faciendi, quod alterius juri repugnat arcanum servandum est. Crescit obligatio sigilli naturalis:

(*a*) Siquid consilii petendi causa manifestatum est. Tum quidem in ipsa petitione consilii pactum tacitum intercedere omnes passim agnoscunt, idque generalis necessitas petendi ab aliis consilia, naturali, strictæque obligationi subjicit. Quanta in humana sccietate sequerenrentur incommoda, siquis arcanorum alterius conscius ea cuivis citra jus interroganti prodere teneretur?

(*b*) Si cui arcanum per injuriam a se vel alio commissam innotuit, nec causa publica in discrimen adducatur; ut quando alienas literas quis aperuit, aut fraude ac vi secretum extorsit.

§. XC.

Omnis deliberata locutio contra mentem repugnat naturali juri; ut adeo inanis sit quoad moralitatem distinctio quorundam auctorum inter mendacium et falsiloquium; cum vi notionis, sive ut ajunt, conceptu formali inter se conveniant, ac per accidens omnino sit, novumque peccatum contra justitiam, siquod damnum ex una locutione contra mentem oriatur, ex alia non oriatur. Thesis probatur ex fine sermonis, cui quævis locutio contra mentem repugnat, et ex perfectionibus divinis, quibus eadem pariter repugnat. Finis est *proximus* sermonis, ut communicemus animi sensa: *remotus* in felicitate, ac securitatem hominum consistit: utrique repugnat locutio contra mentem, quæ fit

in finem directe contrarium, ut neque communicentur animi sensa, nec consultum sit felicitati et securitati hominum; cum nemo securus esse posset, an non fallatur a loquente; sicuti nunquam essemus certi de rebus fidei, si Deus posset mentiri. Dicunt quidem, si ex locutione damnum oritur audienti, tunc falsiloquium esse illicitum, nec falsiloquium debere dici, sed mendacium; at enim, an damnum oriri possit, vel non oriri, in hac hypothesi judicare debet loquens, qui conditionem omnem audientis non habet perspectam, sibique pro arbitrio imaginari posset, nihil audientis interesse, verum, an falsum dicatur. - Alterum est a divinis perfectionibus petitum argumentum: Recta constitutio naturæ et societatis humanæ non pro arbitrio vel ingenio cujusque designari, sed ex conformitate cum divinis perfectionibus colligenda est; inde enim certo intelligi potest, quid naturæ humanæ ad similitudinem Dei conditæ conveniat, vel repugnet. Sic igitur ajo: homo ad similitudinem Dei conditus non potest sese et actiones suas deliberate difformes reddere divinis perfectionibus; secus non haberetur recta constitutio naturæ et societatis humanæ; atqui per quodvis falsiloquium et se et locu-

tionem suam deliberate difformes redderet divinæ perfectioni, nempe veracitati. Igitur patet, divinæ perfectioni repugnare quodvis falsiloquium. Ignorantia invincibilis hominum, amentia etc. sine dubio pariter abhorrent a divina perfectione; sed quatenus ab arbitrio hominum non pendent, censendæ sunt imperfectiones physicæ, quæ ex limitatione cujusvis perfectionis creatæ proveniunt. At falsiloquium deliberatum est defectus in genere morum, quo homo divinæ veracitati difformem se reddit. Sed audiendi sunt, qui aliter sentiunt; sic enim ajunt:

(a) Falsiloquium fit absque damno alterius: potest aliquando esse medium, quo alter felix, aut non infelix reddatur. R. 1. Falsiloquio positive intenditur error alterius, idque sufficiens damnum est, alterius intellectum studiose inducere in errorem, etsi aliud præterea damnum non sequeretur; quamquam satis damni in eo est, quod securitas humanæ societatis tolleretur falsiloquiis; quam plane sublatum iri ostendimus. 2. Non sunt facienda mala, ut eveniant bona; secus falsiloquium, si medium videretur felicitatis, etiam perjurio confirmari posset, et si omne illud continuo concessum est, quo aliquis felix aut non infelix redditur, quam multa concessa erunt naturæ repugnantia? quid de jure naturali sit, aut non sit, id non ex ratis et insolentibus casibus, sed ex communi naturæ et societatis humanæ constitutione desumi debet. Fieri etiam posset, ut di-

recta innocentis occisio, perjurium, adulterium, duellum etc. valde proficua certis temporibus viderentur. 3. Denique aliud veritatis celandæ medium suppetit; nempe reticentia, fuga, restrictio externa, de qua mox infra.

(*b*) Urgente extrema necessitate etiam res aliena juste aufertur: iniquus aggressor a privato occiditur; cur falsiloquium non sit licitum? R. 1. an et perjurium urgente necessitate erit licitum, quo falsiloquium confirmetur? 2. Extrema necessitate pressus, aut aggressorem necans exercet jus a Deo et natura concessum pro illo tempore. At falsiloquium non est exercitium alicujus juris, sed loquela menti difformis, quæ posita etiam quavis necessitate non cessat esse menti, et divinis perfectionibus difformis.

(*c*) Revelare arcana, si reipublicæ salus exigit, non repugnat divinæ fidelitati: igitur nec veracitati repugnat falsiloquium, si id exigat salus proximi R. divinæ fidelitati repugnat illud, quod quis facit contra fidem a se datam: at revelare arcana, si reipublicæ salus exigit, non repugnat fidei a se datæ; cum pro tali hypothesi nec dederit fidem, nec omnino potuerit dare. Cæterum siquod arcanum in sacro conscientiæ tribunali innotuit, nullo obtentu publicæ salutis revellari id posse, exploratum est; *quia non ut judex scit* (Confessarius) *sed ut Deus;* (1)

(*d*) Cur ergo furtum, homicidium etc. aliquando non repugnat juri naturæ: contra deliberata locutio semper repugnat? R. 1. Idem de perjurio, aliisque pari modo queri pote-

rit. 2. Indicavi supra (2), investigandum esse, cum, de objecto legis agitur, utrum respiciant tantum perfectionem divinam, an simul dominio aut juri Dei vel hominum subjecta sint; quo casu, qui dominio ac jure gaudet, de re illa sua voluntate disponere potest; uti fit, cum premente necessitate res aliena invaditur. At locutio contra mentem, cum relate ad Deum repugnet summæ veracitati, non potest censeri tanquam subjectum quidpiam divino dominio. Ac si falsiloquium relate ad Deum repugnat divinæ perfectioni, ac intrinsece malum est; quomodo relate ad hominem non repugnabit divinæ perfectioni, nec erit intrinsece malum, sed aliquando etiam moraliter bonum? dicunt fortassis; quia divina veracitas duntaxat a perfectissimo Deo excludit falsiloquium, non ab hominibus. R. Utique Deus vi perfectionis falsum dicere non potest, nec dicet unquam; homo dicet abusu facultatis loquendi, sed contra naturale jus; quia perfectiones divinæ sunt veluti norma, ad quam recta constitutio naturæ et societatis humanæ exigenda est.

(*e*) Per falsiloquium non intenditur alterius deceptio, sed ejus commodum et salus. R. Velle deliberate contra mentem loqui, et non velle audientis deceptionem, duo sunt, quæ inter se plane pugnant, uti velle causam, et non velle effectum, quem quis necessario connexum, videt, et propter quem causam vult. Cur enim deliberato falsum profert, nisi ut audiens falsum credat?

(*f*) Non pauca falsiloquii exempla in S. Scriptura extant. R. cum S. Augustino (3): *Hæc quando in Scripturis sanctis legimus, non*

ideo, *quia facta credimus*, *etiam facienda credamus*, *ne violemus præcepta*, *dum passim sectamur exempla.* - - *Unde constat*, *quod non omnia*, *quæ a sanctis vel justis viris legimus facta*, *transferre debemus in mores*, *sed etiam hinc discere*, *quam late pateat*, *et ad quos usque perveniat*, *quod Apostolus ait*: „ Fratres „ etsi præoccupatus fuerit homo in aliquo de- „ licto, vos qui spirituales estis, instruite hujus- „ modi in spiritu lenitatis; intendens tei- „ psum, ne et tu tenteris. " (4) Extant loca Scripturæ minime obscura, quibus generatim quodvis mendacium reprobatur; *os*, *quod mentitur*, inquit Sapiens *occidit animam.* (5) Sanctis Ecclesiæ Patribus, siqui re parum disquisita falsiloquio favere videantur, opponimus S. Augustinum, qui ex instituto de hac re scripsit, aliosque Doctores orthodoxos.

(1) *c. Si Sacerdos, 2. de officio judicis.*

(2) §. *XVI. a.*

(3) *L. contra mendacium. C. IX.*

(4) *Gal. VI. 1.*

(5) *Sap. l. 11.* Hoc divinum effatum S. Andream Avellinum ab agendis causis forensibus absterruit.

§. XCI.

Verbis ambiguis, seu æquivocatione sensibili, ut ajunt, aut restrictione externa uti nonnunquam licet justa ex causa; eoipso enim, quod ab homine acuto vel ambiguitas vel rectus sensus, si animum adverteret, deprehendi posset, non intenditur, sed ex justa causa duntaxat permittitur error, in quem illabitur, eum-

que suæ fatuitati vel imprudentiæ adscribere debet, cum sine jure, vel contra jus de re certior fieri vult. Enimvero, ut supra est dictum, nec prudentia, nec caritas, nec justitia quovis casu permittunt, ut veritas reveletur; nec etiam contra mentem loqui ullo casu est licitum: sola denique reticentia sæpe ardorem interrogantium auget, et diligentiam perquirendi acuit; cur igitur nefas sit, apta via cludere hominum curiositatem, sicque juri vel obligationi suæ consulere? neque tum intenditur audientis error, sed ut dixi, permittitur (1); quemadmodum solitæ belliducum artes, ac stratagemata, quorum vis ac significatio tum ipsa re, tum usu inter pugnantes recepto ambigua est, juste adhibentur, ac genus belli mitissimum censentur, præ cruentis præliis expetendum. Sunt tamen in istiusmodi æquivocatione, ne prava sit, adhibendæ cautiones:

(*a*) Non licet eadem passim uti ac temere, nec sine justa causa, ob ipsum deceptionis periculum, quam cum impedire potes, permittere non debes, nisi ut malum evites ipse, aut bonum quodpiam consequaris. Ipsa æquivocationum frequentia, cum quivis ambiguitate sermonis se ludi suspicari posset, humanam societatem perturbaret.

(*b*) Quo magis verba, etsi ambigua sint, a communi usu recedunt, sensusque verus dif-

ficilius deprehendi potest, eo majori causa opus est, ut iisdem licite utaris.

(*c*) Multo etiam minus licitum est, errorem veræ fidei oppositum, aut divino honori, ac legi adversum *profiteri* adhibita locutione ambigua. In his enim aperta ac simplex veritas elucere debet.

(*d*) Similiter sentiendum est de pactis, fœderibus, causis justitiæ, vel eo casu, quo Paterfamilias vel Prælatus de re ad gubernationem domus, aut subditorum, vel denique judex servato ordine in legitimo judicio interrogat. Vix excusari potest, quod Samuel Coccejus scribit: *Sermo res mea est: et locutio ad actiones humanas pertinet; quilibet autem actionum suarum dominus est, ac de suis actionibus pro libitu disponere potest. Hinc nemo jus in meas actiones, et in meum sermonem arrogare sibi potest.* Hæc quidem in eundem sensum recidunt, quem exhibent verba Psalmi, quo corrupti illius, ac nostri etiam seculi mores describuntur: *Labia nostra a nobis sunt. Quis noster Dominus est?* (2) Dubium non est, quin huic dominio, seu potius loquendi aut tacendi libertati sæpenumero aliorum jus tum perfectum, tum imperfectum, obstet, quo verum ex me cognoscere debent.

(1) Exemplum istiusmodi restrictionis ex veteribus ICtis adfert Mynsingerus Centuria VI. Observationum Obs. 6. Quodsi revera mutuum reddiderim, possum etiam juramento adfirmare, me nihil a te habuisse. Quilibet enim prudens facile intelligit, id dici de mutuo, ad quod restituendum nunc tenear, de quo etiam ego petitionem auctoris intelligo. Unde nihil loquor contra mentem meam; proin nec mendacium, nec

falsitas subest. Si alter decipiatur, suæ inprudentiæ adscribat, necesse est. *In hanc sententiam etiam vir celeber Schrodtius in Syst. Juris Gentium P. III. C. III.* §. 14. *scripsit*, „ Nulla injustitia laborare adversus hostem simulationes, dissimulationes, *verba ambigua*, „ et, uti vocant, stratagemata; cum prudentiae et „ pietatis quoque laudem mereatur, consilio potius, „ quam vi parasse victoriam. „ *Similiter Pufendorfius de l. N. et G. l. IV. C. I.* §. 12. *in hunc modum sentit*: „ Neque, si jure meo utar, semper teneor evi„tare, ne alter in falsam opinionem, cetera inno„xiam incidat. - - Circa exemplum Luc. XXIV. 28. „ res plana est. Nam talem gestum praeseferre, in „ cujusvis est arbitrio; et nihil frequentius in vita „ communi, quam discessum simulare, ut constet, „ gratine simus hospites futuri, an minus. Nam ni „ enixe rogemur, serio nobis est propositum, abire. -- „ Quin autem hostis, cui aperte utique licebat noce„re, adhibitis simulationibus circa fugam, usum ve„stium, insignium, velorum, armorum circumveni„ri recte possit, itidem dubium non habet. „ *Idem* „ (*Grotius L. III. C. 1.* §. 8.) mendacii notam non „ semper contrahi existimat, si utamur voce aut locu„tione ambigua, cui plures uno sint significatus vel „ ex usu vulgi, vel ex artisconsuetudine, vel ex ali„qua figura, aut schemate non inusitato; modo ani„mi nostri conceptus congruatuni istarum significa„tionum, etiamsi putetur is, qui audit, in aliam „ partem accepturus. -- Id autem omni vitio caret, „ ambigue, aut obscure loqui ad eum, quem infor„mare, aut cujus profectus explorare vis; si hic fi„nis magis isthoc modo, quam per apertum sermo„nem queat obtineri. „ *Quo spectat exemplum Joann. VI.* 5. „ Sic et cui animi mei sensa omnino in„dicare non tenebar, ubi silentio defungi non licet, „ nihil prohibet, quo minus falsam opinionem pro „ simplici ignorantia propinem, si praeter errorem „ istum nullum aliud consequitur damnum, quo ipse „ indignus est. Sic nemo reprehenderit Athanasium, „ ex quo, cum quaereret, qui ad ipsum persequen„dum missus erat, quantum inde abesset Athanasius; „ hic respondit, eum non longe abesse. „ *Theodoret. Hist. Eccl. L. III. c. 8. Hactenus Pufendorfius l. c.*

Opinionem eorum, qui verbum quoddam sermoni intextum v. g. *Non* materialiter posse sumi, eumque esse modum restrictionis externae putant, acriter ut solet, refutat Daniel Concina tom. 3. in Decalogo l. 5. diss. 3. c. 10. seqq.

(2) *Psalm. XI.* 5.

CAPUT XIII.

SPECIALIA OFFICIA HOMINIS ERGA HOMINEM DETERMINAT TRISTIS FAVOR NECESSITATIS.

ARGUMENTUM.

§. XCII. Notio et favor necessitatis. XCIII. Qualitas ejusdem ac gradus. XCIV. Inde fit duplex quæstio: facti et juris XCV. Spectandus necessitatis gradus, facultas succurrendi et modus. XCVI. Regulæ. XCVII. jura necessitatis sunt strictae interpretationis. XCVIII. Necessitas non reducit cmmunionem bonorum. XCIX. Necessitas ex conflictu vitae propriae et aliorum. C. Moderamen inculpatae tutelae. CI. Iustitiae cruentae defensionis, CII. quatenus pertineat. CIII. Defensio membrorum, libertatis pudicitiae CIV. Defensio fortunarum, CV. Defensio nominis et honoris. CVI. Duelli notio; et variae species CVII. Duellum non habet rationem defensionis. CVIII. Repugnat Iuri Nat.

§. XCII.

Necessitas hoc loco est status hominis, quo is subsidiis vitæ destitutus, aui præsenti periculo amittendæ salutis, vitæ, membrorum, pudicitiæ, honoris, fortunarum implicatus intelligitur. *Magnum humanae infelicitatis patrocinium,*

inquit Seneca, *necessitas est*, (1) idque triplici ex causa:

(*a*) Necessitas, quæ alium premit, aliis obligationem succurrendi, ejusque levandæ imponit, præcipiente natura.

(*b*) Eadem ab obligatione legis sæpe eximit, quem premit, quemque lex obligaret, si abesset necessitas.

(*c*) Speciatim contra injustum aggressorem, a quo ipsa provenit, jus dat agendi, quod necessitate absente non esset, nisi injuria; qui quidem casus etsi ad priorem pertineat, tamen cum latius pateat, singulatim considerandus est.

(1) *L. IV. controvers.* 27

§. XCIII.

Inprimis *qualitas* necessitatis, dein *gradus* considerari debet; uti enim homo spectata analysi naturæ multiplex animal est, ut Cicero inquit, ita multiplici subsidio egere potest, et multiplici periculo conflictari. Quæ jacturam æternæ salutis attingit necessitas, *spiritualis* dicitur, eaque *extrema*, quæ hominem in periculum proximum amittendæ salutis, aut mortaliter peccandi conjicit, *gravis*, quæ salutem, et fugam mortalis peccati valde difficilem reddit; denique *communis*, in qua versantur, qui in statu noxæ gravis degunt. Necessitas, quæ vitam, membra, fortunas etc. respicit, et

corporalis dicitur, suos pariter gradus habet, distinctius explicandos.

(*a*) Necessitas corporalis *extrema* est, quæ homini incumbit periculum amittendæ vitæ, aut membri cujusdam principalis, usus rationis, aut periculum morbi insanabilis, ita, ut in promtu non habeat, quo id periculum evadat. Neque vero, ut necessitas extrema censeatur, articulus mortis exspectandus est, quo frustraneum esset auxilium, et inanis obligatio succurrendi.

(*b*) *Necessitas gravis est*, quæ periculum gravis calamitatis adfert, unde vita magnopere molesta redditur, spectato etiam priore statu hominis ea necessitate nunc conflictantis. Hujusmodi calamitas censetur dura captivitas, diuturnus, aut infamis carcer, gravis fortunarum aut status jactura; uti cum quis vitæ commodis assuefactus victitare aqua et oleribus cogitur, aut vir nobilis famulari, civis honestus mendicare præ inopia, Hoc etiam necessitatis genus suos gradus habet, atque *urgens et quasi extrema* necessitas dicitur, quæ ab extrema parum abest.

(*c*) *Necessitas communis* censetur, quæ incommoda adfert circa res ad vitæ statusque conservationem necessarias, quin spectata hominis conditione eadem laborantis vitam nimis molestam efficiat miseramque. In hoc genere censentur pauperes, quos vocant, triviales, operarii et istiusmodi; quamquam qui occulte et cum pudore mendicant, in miserabili sæpe, nec vulgari necessitate hæreant. (1)

(1) *Cicero L. II. de invent. c.* 56. *seq.* aliam vocat necessitatem *honestatis*, quæ honestum omnibus

et commodis et incommodis praeferri jubet: aliam *incolumitatis*, quæ est salutis tuta et integra conservatio; qua proin aliquid ad nostram conservationem necessarium dicitur: aliam denique necessitatem *commoditatis*, qua quidpiam necesse dicitur, ut sine incommodo vivamus. Horum generum prima necessitas summa est: altera huic proxima, tertia vero levissima, quae cum priore nunquam possit contendere. Dicitur vel privata necessitas, vel publica; quae vel periculum ipsius civitatis, vel necessitatem magni numeri civium continet; ubi animadvertendum, quod gravis reipublicæ vel civitatis necessitas raro erit sine extrema quorundam particularium necessitate.

§. XCIV.

Duæ sunt, cum de officiis uecessitatis agitur, qnæstiones expendendæ:

(*a*) *Quæstio facti*, sitne vera et præsens necessitas; quo gradu? quem maxime premat; quam denique urgens sit, ut, nisi statim succurratur, damnum vel interitus certo certius consequatur; uti cum quis a latrone oppressus tenetur: cum naufragium facit hoc ipso tempore, aut cum aquis jam luctatur: cum exitum ex domo flammis involuta non invenit. Quemadmodum quisque sua ipsius et damna, et pericula fere exaggerat; ita cavendum unicuique diligenter, ne aliorum necessitatem elevet, minoremque opinione sua, ac minus urgentem faciat, ac re vera est.

(*b*) Altera est *juris quæstio*, quid posita tali necessitate, hoc gradu, vel nostri ipsorum vel aliorum, juris, quid obligationis conveniat, vel ei, qui laboranti succurrere valet, vel qui ipse necessitate laborat.

§. XCV.

Dubium non est quin obligatione naturali caritatis succurrere teneamur oppressis necessitate tum spirituali, tum corporali; quem enim effectum habebit lex caritatis, si necessitatis tempore nullum habet? Quid est, quod hominem non soli sibi, sed aliis etiam natum dicimus, si ope indigentes licet destituere; aut quando locum habebit naturæ et religionis regula: *prout vultis, ut faciant vobis homines, et vos facite illis similiter.* (1) Quis, cum Injuria et vi opprimitur, non opem circumspicit: quis amans opem ferre negligit; *cum liceat cuilibet suo vicino vel proximo pro repellenda ipsius injuria suum impertiri auxilium: imo si potest et negligit, videatur injuriantem fovere: ac esse particeps ejus culpae.* (2) Obligationis illius mensura triplex est:

(*a*) *Necessitatis gradus*, qui, si satis cognitus non est, explorari debet. Non debuerat sacerdos ac levita, cum iter facientes viderent hominem jacentem, expoliatum, vulneratumque, illico pertransire, quin explorarent saltem, quanta sit, quamque urgens necessitas. (3)

(*b*) *Facultas succurrrendi*; quis enim opem ferre obligabitur, cum pari, aut non multo minore calamitate ipse constringitur? quis panem dare famelico, quo ipse indiget? quis pericli-

tantem ex aquis cogetur extrahere, si extrahenti pereundum sit? *Si enim* inquit apostolus, *voluntas promta est, secundum id, quod habet, accepta est, non secundum id, quod non habet: non enim, ut aliis sit remissio, vobis autem tribulatio, sed ex aequalitate.* (4) Ac spectando obligationem egentibus largiendi de suo, triplex hominum genus considerari debet: *Primo* sunt, qui id modo in bonis habent, quo se, suosque tenuiter sustentent. *Secundo* sunt alii, quibus et hæc suppetunt, atque illa præterea quibus statum suum, externamque vitæ rationem honeste tuetantur; atque is quidem status cum existimatione nominis facile principatum inter bona externa tenet; denique alii possident non pauca, neque vitæ, neque statui necessaria, in quorum numero is erat, qui anxius de horreis dixit: *quid faciam; quia non habeo, quo congregem fructus meos?* (5) His respondet triplex bonorum genus; sunt quædam *necessaria naturae*: quædam *superflua naturae, sed necessaria statui*: denique *et naturae et statui superflua.* Id modo cavendum, cum de necessariis statui agitur, ne iniqua æstimatio fiat. Jure confixa est ab Innocentio P. XI. propositio 12. *Vix in secularibus invenies etiam in regibus, superfluum statui; et ita vix aliquis tenetur ad eleemosynam, quando tenetur tantum ex superfluo statui.*

(c) *Succurrendi modus*; qui aliquando in officis humanitatis consistit, eoque casu subtrahi minime debet, aliquando beneficentiam sive actus beneficos poscit, qui duplicis generis sunt; aliis enim, qui *mere benefici* vocantur, nulla adhæret perfecta obligatio, ut, quod acceptum est, depulsa necessitate restituatur, vel

compensetur: alii, benefici illi quidem et necessitati levandæ idonei sunt, simul tamen adjunctam habent obligationem, restituendi aut compensandi post depulsam necessitatem, si fieri queat, id, quod acceptum est. Ejusmodi actus sunt commodatum, mutuum, fidejussio etc.

(1) *Tob. IV.* 16.

(2) *C. dilecto.* 6. *de sentent. excommunic. in VI.*

(3) *Luc. XII.* 31. 32.

(4) *II. Cor. VIII.* 12. 13.

(5) *Luc. XII.* 17.

§. XCVI.

Hisce præmissis caritatis erga extreme, vel quasi extreme indigentes regulas dictat ipsa ratio:

(*a*) Id, quod levandæ istiusmodi necessitati datum est, nec repeti universe potest depulsa etiam necessitate, nec de restitutione semper pacisci licet, ut adeo naturali caritatis præcepto, solo mutuo universe non satisfiat. Sunt enim inter egentes non pauci omnibus naturæ et fortunæ subsidiis adeo destituti, ut nec habeant in præsenti, nec probabili ratione unquam habituri sint, unde acceptum compensent. Nullumne igitur natura præceptum extat dandi aliquando liberaliter?

(*b*) Sola tamen *extrema* necessitas universe non excludit pactum, et obligationem reddendi, quod acceptum est, uti si cui vestem pellendo frigori necessariam, si equum, currum, navim ad effugiendas hostium insectatio-

nes, si ingentem numerum pecuniæ ad recuperandam ex barbarorum manibus vel carcere libertatem dem? atque is, qui accepit, restituendi facultatem verisimiliter habiturus est. Ut igitur indigentia aliena exigat actum mere beneficum, spectata obligatione naturæ, non sufficit necessitas rem *habendi simpliciter*, sed requiritur necessitas rem *habendi gratis.* Non censetur premi necessitate, qui pollet medio comparandi ea, quibus indiget. Rem ipsam habere judicatur, qui eam emere, aut quoque modo comparare facile potest. Aliena liberalitate abutitur, qui sumptibus suis avare parcit, aut manum suam sub axilla abscondit. Quemadmodum caritas haud obligat, ut subveniam non egenti; ita non obligat, ut subveniam gratis ei, qui rem, qua eget, sibimet comparare potest. Caritas enim mutuam rerum viriumque communionem poscit. Quapropter si is, qui alienæ rei vel operæ indiget, vicissim alteri, a quo juvari vult, rem aliam vel operam præstare potest; non tenebitur hic gratis, soloque suo incommodo, nullo mutuo commodo illam præstare, nec quod ad usum vel consumtionem dedit, donare cogitur, quando commodatarius, aut mutuatarius rem eandem vel similem restituere potest.

(*c*) Ex iis, quæ necessaria sunt naturæ ac vitæ sustentandæ, tribuere etiam extreme indigenti nemo tenetur, nisi forte ejusdem salus publico reipublicæ vel ecclesiæ usui magis utilis videatur futura, quam nostra privata. De iis, quæ statui superflua sunt, quin indigentibus succurrere quisque teneatur, dubium esse nullum potest. At extreme agens etiam de bonis ad statum necessariis sublevandus est.

Poscit enim caritatis ordo, ut alterius vitam pluris faciamus, quam statum nostrum; cum res externæ æque in illius, ac nostrum bonum conditæ a Deo sint. Verum hæc de *ordinariis* vitæ subsidiis sumenda sunt; neque enim obligatur quisquam ingentem pecuniam dare egenti ad comparandum medicamentum exquisitum, magnique pretii vel extraordinariam ferendam curationem; cum nec ipse infirmus, et si rem habeat, ultra communia remedia adhibere quidquam teneatur. (1)

(1) Fieri potest, ut hominum quoddam genus vi status sui ultra generales hasce caritatis naturalis regulas speciatim adstringatur ad opem agentibus ferendam. Tales sunt Clerici, qui patrimonium Christi et bona pauperum habent in manibus.

§. XCVII.

Quatenus necessitas ab obligatione legis eximit eum, quem premit, *jus necessitatis* oriri intelligitur, quod vulgo *strictissimae interpretationis* dicitur ob hoc ipsum, quod in præjudicium legum vergat. Enimvero cum necessitas, tota ratio sit ejus juris, erit pariter mensura ejusdem, ut non plus, nec aliter censeatur indulgendum, ac ipsa necessitas postulat. Sequentes igitur regulæ ex ipso finium ordine petitæ huc spectant.

(*a*) Lex naturalis negativa nullo obtentu necessitatis potest violari: puta, ut quis evitandæ mortis causa Deum blasphemet, abne-

get, ejus cultui ac religioni renunciet; cum et mala longe graviora Deus infligere queat, quam sit mors naturalis et jacturam vitæ ipsius honori immolatæ longe majoribus bonis compensare. Eodem pertinent positivæ leges, quibuscum concurrit lex naturalis negativa; uti cum suillam edere certo tempore perinde erat, ac veram religionem abnegare (1)

(*b*) Aliter statuendum de legibus arbitrariis, præsertim affirmativis, quæ natura sua poscunt facultatem, occasionem, materiam; atqui hæc deesse videntur, quando fieri quidquam non potest sine vitæ, aliorumque ingentium honorum discrimine aut jactura. David jure necessitatis usus est, cum panes propositionis comedit, (2) eoque exemplo divinus Servator criminationem Pharisæorum contra discipulos retudit. (3) Machabæi cladem ab hostibus imminentem sabbatho propulsare constituerunt. (4) Multo etiam magis de legibus humanis id statuendum est. Neque vero nuda necessitas id facit, ut lex directo violari possit, sed ex humanæ imbellicitatis consideratione et benevola legislatorum mente præsumitur, necessitatis casum sub lege generaliter concepta non contineri; eoipso enim quod leges hominum salutem, ac felicitatem maxime spectent; nolunt ipsæmet observari in perniciem ac interitum hominis, nisi forte privata victima in publicam salutem cedat.

(*c*) Cum inter duo mala minus sit eligendum, et in certo præsentique mortis discrimine modica salutis spes homini blandiatur; concessum est, non item præceptum, per ipsa vitæ pericula vitam quærere vel potius tueri;

inde fit, ut æger periculosas ac perdifficiles curationes, sectionesque admittat: ut incendio involutus ex alto desiliat, ut qui certam ab hostibus mortem sibi imminere videt, in mare præcipitem spe evadendi se det, quæque sunt generis istius, in quibus præsentissimum periculum non modo spatium deliberandi, sed et facultatem sæpe adimit, ut adeo capto in arena consilio excusationi locus sit humano quidem in foro, ubi nullum de præsenti animi affectione judicium esse potest.

(*d*) Necessitas communis, quæ fere cum necessitate commoditatis congruit, ab observanda lege ne humana quidem excusat, secus ob casuum frequentiam quævis lex eluderetur cum perturbatione ac detrimento reipublicæ, præsertim quod uniuscujusque legis exercitium magnæ parti hominum videatur incommodum. (5)

(1) *II. Mach. VII.*

(2) *I. Reg. XXI.* 6.

(3(*Matth. XII.* 2. *seq.*

(4) *I. Mach. II.* 21.

(5) Ex his patet, tritum verbum: *necessitas non habet legem*, aut *necessitas non habet ferias*, ut Palladius inquit de re rustica *l. I. c.* 6. eo' fallacius esse, quo generalius sumitur.

§. XCVIII.

Dispiciendum nunc est, quid juris incumbens tristis necessitas in res alienas homini det, cui de cetero prohibitum est; easdem contrectare. Passim instar axiomatis sumunt: *in extrema ne-*

cessitate cessat bonorum divisio, cunctaque, ut in primario statu, fiunt communia. Puto id quidem perquam indeterminatum esse et anceps, arbitrario assumtum, ratione sufficiente destitutum. Sic enim existimo: *Jus necessitatis usu vel consumtione rei alienae sibi et conservationi suae consulendi est strictae interpretationis, nec ultra conceditur, ac propria necessitas exigit, et indigentia ipsius domini non resistit.* Primarius rerum extra hominem conditarum finis is est, ut necessitati vitæ eorundem consulatur: tum primum, ut commoditatis et jucunditatis, si collibitum est, habeatur ratio; non potuit igitur earum rerum proprietas, ac dominium aliter introduci, nisi salvo fine primario, ut cuivis necessaria ad vitam suppetant. Incumbente ergo extrema necessitate jus est contrectandi, ad necessarium usum convertendi, atque etiam consumendi res alienas; at quatenus? Nempe ut necessitati satisfiat; atqui satisfit solo eo jure et usu juris; salvo jure Domini, ut depulsa necessitate rem suam, vel si consumta fuerit, compensationem recipiat. Quid igitur dicere attinet, res fieri communes? Enimvero communio rerum id continet, ut res sit nullius, quemadmodum postmodum dicimus; quomodo vero necessitas Caji id efficit,

ut res Titii repente nullius fiat? Ex his colliges.

(*a*) Locum non habet istuc jus in res alienas, si ipse Dominus vel possessor pari necessitate teneatur; nam in pari causa melior est possidentis conditio; cumque is possessione vel dominio alterum prævenerit, merito illum usu ejusdem rei excludit; uti qui tabulam ceperit naufragus, ea spoliari ab alio non potest. Uti vero suam quisque alienæ saluti sine injuria præfert in statu naturali; ita si plures indigentes sint, ordinem succurrendi ipsa natura sæpe constituit. (1)

(*b*) Omni modo ante videndum est, quam in res alienas involvatur, an aliter necessitas evadi non possit; quare petenda prius est res aliena, quam rapienda; cum in aliorum beneficentia miseriæ remedium collocarit naturæ lex.

(*c*) Depulso periculo res aliena, si extet, restituenda, si consumta sit, compensanda est. De re quidem permanente non magnopere ambigunt, quin restitui debeat; de consumta, qui negant, non pauci sunt; quasi relate ad jus Domini, vel ad necessitatem interesset, permanens, an fungibilis sit. Necessitas non plus juris dat in rem alienam, quam ut ipsa depellatur, atqui depelli potest salvo eo jure compensandi.

(*d*) Obligatio succurrendi necessitati etiam extreme indigentis vera illa quidem, sed imperfecta est, sive obligatio caritatis; quia aliena miseria proprietatem possessoris vel domini non tollit, neque rem ipsam vinculo obliga-

tionis afficit : jus petendi eo casu opem, remque alienam, id perfectum est, et connatum: si petendo non obtinet, nec alia evadendi via suppetit, jus eandem auferendi pariter connatum est, ac perfectum; quod si possessor vel dominus sine justa causa impediat, lædit jus perfectum indigentis, ac cogi potest, ut id illæsum relinquat. Falso igitur dicunt, si unus ex justitia dare non tenetur; nec alter ex justitia potest accipere; nam prior non dare quidem rem suam, sed auferentem non impedire ex justitia, sive jure perfecto obligatur. (2) Alii aliter sentiunt, ea, ni fallor, opinione ducti, quod necessitate extrema communionem bonorum redire aliquando didicerint.

(*e*) Hactenus dicta ad extremam tantum necessitatem referenda sunt; si enim gravis quævis necessitas jus daret in alienas res, porta aperiretur publicæ perturbationi, omnique rapinarum, furtorum, injuriarum generi. Unde merito confixa est ab Innocentio P. XI. propositio 36. *permissum est furari, non solum in extrema necessitate, sed etiam in gravi.*

(1) Consentanea cum naturali lege et ingeniosa est animadversio *S. Augustini L. 1. de Doctrina christiana. C.* 28 ,, Omnes homines aeque diligendi sunt. ,, Sed cum omnibus prodesse non possis, his potissimum consulendum est, qui pro locorum et temporum vel quarumlibet rerum opportunitatibus constrictius tibi quasi quadam sorte junguntur. Sicut enim, si tibi abundaret aliquid, quod dari oporteret ei, qui non haberet, nec duobus dari posset : si tibi occurrerent duo, quorum neuter alium vel indigentia, vel erga te aliqua necessitudine superaret nihil justius faceres, quam ut sorte eligeres, cui dandum esset quod dari utrique non posset : sic in hominibus, quibus omnibus consulere nequeas, pro sor-

„ te habendum est, prout quisque tibi colligatius tem-
„ poraliter adhaerere potuerit. "

(2) Dissimulandum non est, Patres quosdam, cum divitibus obligationem justitiae imponant indigentibus succurrendi, oratoria quadem exaggeratione usos fuisse, quemadmodum animadvertit Benedictus P. XIV. de Synodo Diœcesana *L. VII. C. II, n.* 9. Quapropter benigne quoad originem obligationis explicandi sunt Canones quidam: *uti. C. pasce.* 21. *Dist. LXXXVI, C. sicut* 8. *Dist. XLVII.* Ad hoc necessitatis jus contrectandi res alienas, consumendi, vel perdendi referri potest lex Rhodia, qua cavetur, ut, si levandae navis gratia jactus mercium factus est, omnium contributione sarciatur, quod pro omnibus datum est. *L.* 1. *D. de leg. Rhodia de jactu.* Similiter ajunt, si ad cohibendum incendium cujusdam aedes destruantur damnum pro rata sarciendum esse ab iis, quorum domus ob eam causam servatae sunt.

§. XCIX.

Hactenus de jure necessitatis circa rès alienas actum est; difficilior est disquisitio, quid in vitam aliorum liceat, quando ejus conservatio cum jure nostræ conservationis confligit. Certe directo invadere innocentem, suique conservationem alterius læsione quærere, repugnat naturali juri: neque vero quisquam conservationis jure abdicare seipsum potest, ut potestatem alteri sui occidendi faciat. Sed enumerandi sunt casus quidam particulares:

(a) Si ego natandi peritus cum altero natandi imperito in profundas aquas incidam, isque me circumplexus teneat, nec tantæ vires mihi

suppetant, ut una mecum aquis valeam efferre; jus est, illum a me amoliendi, ne una pereăm. Similiter si tabulam uni duntaxat suffecturam occupavi, eamque extorquere nitatur alius, sine injuria eum repellam, etsi mergendum; neque enim ejus mors a me intenditur, sed conservatio vitæ meæ. Milites insequentem hostem, fugientes, dum in castrum se quoddam conjiciunt, alios paulo tardiores clausis portis, vel dejecto ponte excludunt, si aut hostis una penetraret, aut locus omnibus vel copia non sit. Priores enim in possessione castri sunt, ut qui prior tabulam occupavit; neque tenentur cum suo discrimine et interitu conservare alios. Valet igitur, si par sit utriusque conditio, tritum illud; prior tempore, prior jure; ac tum quidem nec honoris, vel dignitatis prærogativa valet, nisi cum boni communis ratio habenda est.

(*b*) Quid? si in naufragio plures in scapham insiliant, quam illa ferat? an sorte decidendum, qui projici debeant? Si scapha ad unum cen dominum pertinet; is jure perfecto fruitur, ceteri imperfecto, quod priori cedit; quando ergo alios sine certo suo periculo servare non potest, eos jure arcet, vel ejicit. Si scapha est nullius, cedit priori occupanti, isque fit dominus, ac eodem, ut supra, jure gaudet. Si denique plurium communis est, sorte putant decidi debere, qui projiciantur, ut adeo, qui sortis periculum subire detrectaverit, tanquam qui omnium interitum quærat, extra sortem præcipitari possit.

(*c*) Siquem robustior stricto ense persequatur, eidemque fugienti in augusta via obstet

alius; qui cedere, locumque fugæ dare aut non possit, non velit; eritne jus, istum proterendi? R. Qui ex malitia cedere nolit, tanquam iniquus aggressor directo impelli, ac prosterni potest. Si fugæ interpositus cedere haud possit, ac spes sit, eundem, etsi prosternatur, sine vitæ discrimine servari posse; videtur posse prosterni; cum ejus periculum et incommodum longe minus sit, ac fugientis, quem, ut ponitur, mors certa manet, si fugam, sistat. Ceterum ut supra dictum, nemo conservare seipsum cum certo aut probabiliori periculo cædis alterius innocentis, vel magnæ læsionis potest. Certa enim perfectaque obligatione non lædendi alterum limitatur jus propriæ conservationis, illudque principium: jus ad finem dat jus ad media.

(*d*) Carnibus hominum a nobis non cæsorum vesci in summa fame, et deficientibus aliis nutrimentis, miserandus quidem cibus, sed tamen nefarius non est, inquit Pufendorfius (1), addens historiam de septem Britannis, qui vastum in mare projecti, deficiente cibo potuque, sortiti unum, non sane reluctatem jugularunt; cujus sanguine intolerabilem sitim, ac famem carnibus utcunque sedaverunt, quos ad terram delatos post judex homicidii absolvit. At quidquid externo in foro actum est, pro interno directam innocentis cædem nemo facile probabit; cum si in mare quis projicitur, aliqua tamen enatandi spes ipsi relinquatur. Debebant illæso jure supremi Domini vitæ, ac necis ejus implorare opem, ejusque sese providentiæ committere.

(1) *De Jure Naturæ et G. l. II. C. VI. n. 3.*

§. C.

Reliquum est, ut de jure necessitatis, quæ ex injusta aggressione provenit, quid natura concedat, præcipiat, aut vetet, statuamus. Cumque totum id ad jura connata pertineat, memoria repetenda sunt principia supra indicata. (1) Ac primo, cum de injusto aggressore vitæ agitur, multa disseri vulgo solent *de moderamine inculpatae tutelae*, quæ paucis verbis expressa sunt ab Imperatore: *Si periculum aliter effugere non potuit*, nempe invasus. (2) Cum tamen plura requirantur, ut locum habeat cruenta defensio ea ad tria capita possunt revocari.

(*a*)Spectatur *causa*, *nempe injusta offensio*, ex qua ab aggressore periculum vitæ imminet, ita ut is saltem re et conatu sit nocens, etsi ob defectum rationis, aut errorem inculpabilem excusetur a peccato, ut si milites invadant suos commilitones, quos pro hostibus habent: vel siquis naufrago arreptam jam tabulam erit: vel si maritus deprehendens adulterium, istum parat occidere; assistet huic jus defensionis cruentæ non obstante suo flagitio; quia maritus jure non gaudet, illum occidendi, etsi impune faceret in foro externo, si occideret. (3) Aliter loquendum de ministris justitiæ, aut iis omnibus quibus legitima summi Principis sententia potestas data est occidendi banitum vel proscriptum. Contra hosce enim remedium cruen-

tæ defensionis locum non habet, quia *iniqui* aggressores non sunt.

(*b*) *Punctum temporis* observandum, quo defensio intra defensionis limites consistit, nec in vindictam degnerat. Requiritur ergo periculum præsens, non futurum, remotum, forte oriturum ob suspiciones et incertas formidines. Unde Quintilianus ait: *Quis hoc statuit unquam, aut cui concedi sine summo omnium periculo potest, ut eum occidat, a quo metuisse se dicat, ne ipse posterius occideretur* (4) Si liquidis indiciis fit exploratum adversarium machinari necem, ejusque inferendæ occasionem captare; satis tum quidem remotum periculum est præsertim in statu civili, quo alia fere remedia suppetunt, privatorum odia frangendi, et conatus eludendi. Nec vero *præsens* periculum incumbit, quod depulsum jam est: quando hostis abjecit arma, vim cohibuit, in fugam versus est. Quidquid enim tali casu suscipit invasus, ad vindictam pertinet, non defensionem. (5) Nec tamen id volo, exspectandum cuivis esse, dum adversarius cominus congrediatur, aut primum ictum tentet. Quando enim in procinctu jam est, præsentemque conatum nocendi exerit; tum feriendo præveniri potest. (6)

(*c*) Denique *modus defensionis* teneri debet, qui periculo ita respondeat, ut nec implorata aliorum ope, nec capessendo tutiorem locum, nec eludendo ictum, nec solis minis, aut leviore vulnere, nec mutilatione incursio repelli, et saluti consuli possit. Cessat enim his casibus necessitas cruentæ defensionis, quæ ultimum expendiendæ salutis remedium est. In statu civitatis contra furorem inimicorum ad

tutelam magistratus confugiendum est, nisi præsens periculum moram adimat; neque etiam cuivis forti viro turpis videri fuga debet, quæ non ignavia sit, et abjectione animi, sed civis et commilitonis servandi gratia. Quodsi effugio locus non patet, utique non tergum præbendum ictibus opportunum sed pectus opponendum aggressori est. Neque tam ratio habetur armorum, quibus defensio sit, quam quibus aggressio, eane fuerint, quibus mors aut lethale vulnus probabiliter inferri poterat. Præsens enim periculum moram non indulget ad paria arma convolandi. In foro externo, uti aggressio non præsumitur, sed probari debet; sic nec præsumitur defensionis excessus; imo si constat de quodam excessu, uti cum necem infert, qui inferre vulnus non lethale poterat, et leviore plaga vim repellere, excusationi locus est; quia provocatus ab aggressore, justo dolore commovente, non censetur vulnera potuisse ad mensuram dare, nec ob præsentem terrorem deliberandi facultatem habuisse; atque ita intra *terminos defensionis* versari quis potest, sive *moderamine defensionis* uti, etsi non utatur moderamine defensionis *inculpatæ*.

(1) §. *XV. lit. c. d. e. f.*

(2) §. 2. *Inst. de leg. Aquilia.*

(3) *Generatim loquitur l. sed et si. §. pr. D. ad leg. Aquil.*,, Quemcumque alium ferro se petentem quis ,, occiderit, non videbitur injuria occidisse. "

(4) *Instit. l. V. C.* 13.

(5) *Ita docet Innocentius III. C. significasti* 18. *de homicidio*: ,, Quamvis vim vi repellere omnes le-,, ges, et omnia jura permittant: tamen id fieri de-,, bet cum moderamine inculpatae tutelae, non ad

„ sumendam vindictam, sed ad injuriam propul-
„ sandam. "

(6) Potestati supremae civili jus praeventionis paulo latius vulgo tribuunt, ut arceat, vel depellat damna ab hoste imminentia, cujus fines ante invadi solent, quam actum hostilem exercuerit; quia alia belli declinandi desunt media, et nequid respublica detrimenti capiat, aliter, nisi præveniendo, caveri non potest.

§. CI.

Justitiam internam cruentæ defensionis ipsa natura, et amor cujusque conservandi seipsum, et naturales stimuli docent. Bestiis quoque arma aut vires, aut effugiendi celeritatem natura attribuit, qua ex periculo se expediant, vitamque tueantur. Ratio ipsa eum ordinem caritatis probat, quo quisque sibi maxime consulere in ancipiti discrimine potest, neque ita parcere cogitur alienæ saluti, ut negligat suam. Ac sacri Canones non uno loco observant, vim vi repellere *omnibus legibus*, *omnibusque juribus* permissum esse. (1) Quæ quidem auctoritas satis ostendit, nec evangelicis præceptis sublatum esse cruentae defensionis remedium. (2) Qui de re certa studio volunt ambigere, tria fere objiciunt, supremum Dei dominium, publicam tranquillitatem, privatorum caritatem: quæ paucis verbis expedienda sunt.

(*a*) Solius quidem Dei propria est potestas vitæ ac necis; sed idem concessit hominibus jus vitam custodiendi, mediisque naturæ ejusque stimulis consentaneis servandi; quod quidem jus inane foret, si cogente necessitate, vi et armis locus non esset. In divino dominio æque vita est invadentis, et invasi; si alterutra perdenda est, nihil ei dominio repugnat, ut nocens præ innocente pereat, atque ut hic vitam propriam, quam peculiari cura tuendam accepit ipse a Deo, alienæ præferat. Nihil habet cruenta defensio, quod divinæ perfectioni obesset, cum sit exercitium juris a Deo concessi, et attingat rem dominio Dei subjectam, contra ac de mendacio dictum est supra.

(*b*) Siqua eo genere defensionis perturbatio existit in republica humana, omnis culpa penes iniquum aggressorem est. Imo sublato illo jure major immineret perturbatio, quia majus, et frequentius periculum; cum vita optimi cujusque, velut parata præda, hominibus improbis ac nefariis pateret, quorum audaciam ipsa impunitas augeret, quam justæ defensionis metus nunc sæpe cohibet.

(*c*) Sine dubio naturale præceptum est; ut alios diligamus, sicut nos ipsos; at cum dilectioni utrique erga alios et erga nos ipsos satisfieri minime potest, eo collisionis casu præceptum nullum est, ut sua cujusque dilectio dilectioni aliorum cedat. Prohibetur a natura effusio sanguinis nempe injusta, quæ fit odio vindicta, non servato moderamine defensionis inculpatæ. Secus nec judex sceleratorum sanguinem posset fundere. Cum jus defensionis at-

pote connatum, omnibus æqualiter conveniat, sibimet adscribere debet iniquus aggressor, si quid incommodi inde habet. In quam sententiam Isocrates adversus Callimachum dixit: *Nonne absurdum est, istum in eo periculo a vobis petere misericordiam quod penes ipsum est, et in quod se ipse conjecit et quo etiam nunc liberari potest* Dicunt: aggressor sempiternis suppliciis addicitur, si ex hac vitæ repente exturbatur: poscit autem caritatis ordo, ut minore malo meo, nempe jactura præsentis vitæ redimam alterius malum multo majus, longeque gravissimum, quale sunt cruciatus æterni. Quæro, si istiusmodi latronibus parcitur, ideone evadent gehennam? Nec potius et ipsorum improbitas et damnatio crescet et aliorum temeritas, ut paria tentent, excitabitur? Utenti jure suo aliorum malitia obesse nec potest, nec debet; secus nec alieni a vera religione, si bellum inferant, repelli; et orco dari possent, neque a judice capitali sententia mactari qui obstinato in suo scelere perseverat, quin salubri pænitentia vitæ æternæ consulat.

(1) *C. si vero. 3. de Sent. excommun. et C. significasti. 18. de homicid.*

(2) Henricus a S. Ignatio *Ethic. Amor. tom. II. l. X. p. V. c.* 4. ex affectato doctrinæ rigidæ studio docet, non esse licitum privata auctoritate occidere injustum invasorem vitæ: hancque doctrinam esse evangelicam, apostolicam et christianam putat. At enim Ecclesia, cujus est judicare de vero sensu et interpretatione sacrarum scripturarum, nunquam istiusmodi legem vetantem agnovit; quod satis esse debet homini catholico. De naturali cruentæ defensionis jure agunt *Lessius de I. et I. l. II. c. IX. dubitatione* 8. *Molina tract. III. Disp. II. Pufendorf. de. I. N. et G. l. II. c. V.* §. 1.

§. CII.

Sunt, qui non concessam modo a natura, sed præceptam quoque violentam defensionem volunt, idque ex stimulis naturæ et sensu doloris, horrore necis, vindictæ ardore colligunt. Dico, fieri posse, ut cuipiam præcepta sit sui defensio, non tam sui, quam aliorum causa, quibus is singulari nexu adstrictus est, et consulere debet, ut *primo* siquis ex pacto, vi status aut officii ab aliis vim ac necem arcere debet; quod facere non potest, nisi a se primo arceat. *Secundo* si ex unius salute et incolumitate salus multorum pendet, locumque habet illud Senecæ: *Vitam tibi ipsi si negas, multis negas*; quod contingere potest in patrefamilias, Duce Bellico, Principe. Sed hæc singularia sunt, uti et illud, quod contra istiusmodi aggressorem habita ratione boni publici aliquando etiam ipsum jus defensionis cesset. Generatim cruenta defensio, quantumvis concessa, non ob eam causam jure naturali præcepta est; nam finis mere naturalis, qualis est vitæ præsentis conservatio, vel maxime gradus suos habet et limites. Igitur secundum naturales leges de ordine finium postponi aliquando potest alteri fini præstantiori, qui in bono morali virtutis et insignis caritatis sitas est; si pro amico

mori fas est, et honestum, idque etiam non modo celebratum fuit ab Ethnicis, sed etiam commendandum evangelicis institutis; (1) cogitandum est, aggressoris etiam inqui vitam non minus bonum esse, ac vitam amici; et caritatem eo nobiliorem esse, quo illa ab omni labe proprii commodi et ostentationis defæcatior est. Ex stimulis, quos memorant, jus defensionis colligi posse aio obligationem, nego. Insiti sunt enim hominibus motus etiam commiserationis caritatis, singularis virtutis. Si sublato defensionis jure misera esset hominum conditio; eadem non minus ob hoc felix est, quod ob aliorum commodum et salutem, studiumque propriæ virtutis ac perfectionis illo jure cedere possit. Ordo caritatis concedit is quidem conservationem sui ipsius præferre conservationi aliorum, nec tamen continuo præcepta jactanda sunt, nisi cessatio ejus juris in aliorum, publicumque detrimentum vergeret. Ex his concludes:

(*a*) Defensio cruenta contra iniquum aggressorem generatim concessa est hominibus, non præcepta.

(*b*) Fieri potest, ut ob singularia adjuncta præcepta sit, et sub obligationem cadat.

(*c*) Denique si boni publici ac communis ratio ejusdem juris usui adversetur, jus istuq

in actu secundo impediri, vel suspendi vel cessare potest, ut illicita ac prohibita sit cruenta defensio.

(1) Majorem hac dilectionem nemo habet, ut animam suam ponat quis pro amicis suis. *Joan. XV.* 13.

§. CIII.

Membrorum integritas, status liber a conditione servili, pudicitia, in numero sunt *naturalium* bonorum, sed ejusmodi, ut non multo ipsa vita censeantur inferiora, eidemque ab hominibus passim exæquentur; cum præsertim membra lædi sine vitæ discrimine vix possint, nec vulnera dari ad mensuram: pudicitia tanto pluris valet, quod nulla reparabilis arte sit. Quanti libertas fiat, non modo sensa excelsarum mentium, sed populorum palam facit. Ob hasce causas vix ambigi potest, quin jus connatum ea bona conservandi cum jure securitatis, ac cruentæ defensionis a natura conjunctum fuerit. Desperatio quidem conservandi istiusmodi bona, vel amissorum dolor potestatem non præbet homini semet interimendi: sed nihil, quod dominio summi Dei repugnat, ex violenta eorundem defensione ab eodem concessa inferri potest.

§. CIV.

De bonis fortunæ major controversia est, utrumne defendi cum nece raptoris

aut furis possint, si aliter certo peritura sint. In qua re alii hominum labores pro comparandis ac conservandis externis bonis, ac necessitatem istorum pro sustentanda vita exaggerant: alii contra nimiam vitæ, et bonorum inæqualitatem obtendunt, neque proportionem esse dicunt inter hominis vitam, ac fortunas. Segregandos puto casus diversos;

(*a*) Locum habet cruenta defensio, quan do jactura bonorum in extremam nessitatem redigeret spoliatos, ut siquis navigantibus alimenta rapere aggrediatur; tum enim non tam in fortunas, quam vitam fit aggressio.

(*b*) Siquid nostrum non est, nisi spe, et jure quodam inchoato, id defendi cum nece aggressoris non potest. In statu quidem naturali transactio, vel quodvis remedium lenius suppetit; in civili via juris. Cum homines cupiditate, spe, ac metu occœcati nunc hos, nunc illos obstare sibi ac fortunæ suæ putent; quanta perturbationum ac cædium foret occasio, si in vitam adversantium grassari possent? (1)

(*c*) Si certum sit jus bonorum, ac dominium, non continuo quævis eorum pars, quæ ad gravem noxam raptoris satis est, ad violentam quoque defensionem sufficit, ac juste damnata est thesis *Regulariter occidere possum furem pro conservatione unius aurei.* (2) Nullo igitur modo sustineri potest, quod Pufendorfius in hanc illimitate scripsit sententiam; *Certum est, non fieri injuriam ei, qui dum alterius*

res raptum aut perditum it, occiditur, etsi alias quæ res vitæ hominis æquiparari nequeant. Nam in statu quidem naturali, qui injuriam qualemcunque dolo malo intentat, hostis evadit; qui, quo minus extrema quæque patiatur, nullo jure, quod in ipso hæreat, munitur. Et cum alter non plus juris ad res meas, quam vitam eripiendam habeat, non minus potestatis mihi ad illas, quam hanc defendendam competet. Quin cum citra res vita nostra non possit servari, hanc quoque consequenter impugnat, qui illis me spoliare initur. (3) At enim quam facile intelligi potest, ejusmodi fieri posse jacturam bonorum, quæ necessitatem extremam non afferat homini sed commoda duntaxat quædam vel solatia humanæ vitæ eripiat.

(*d*) Rapienti rem meam jure ferrum et arma opponam cum minis, ut desistat: ac si is pariter arma exerat, non jam rei, sed personæ, ejusque vitæ ac membrorum aggressor existimatur. Ac quotiescunque defensio ac recuperatio bonorum cum vitæ aut membrorum periculo conjuncta est, non dubitant, esse justam occisionem; unde furem diurnum, qui se telo defenderit, aut nocturnum quemcunque interfici posse vulgo censent, eo quod ignoretur, quo animo, aut quibus armis instructus veniat. Iurisconsultis Gajus ita inquit *Lex 12. tabularum furem noctu deprehensum occidere permittit: ut tamen id ipsum cum clamore testificetur.. Interdiu autem deprehensum ita permittit occidere, si is se telo defendat: ut tamen æque cum clamore testificetur.* (4) Clamor exigitur, tum ut vicini in testimonium vocentur, tum ut ipse fur clamore deterritus fugam capiat; quo modo si abigi potest salvis rebus,

aut si includi, vel sine periculo apprehendi, nefas est ad arma venire. (5)

(*e*) In statu civitatis jus defensionis magnopere restrictum est; quapropter si spes affulget conservandi vel recuperandi res suas ope judicis, privata authoritate in raptorem sævire non licet.

(*f*) Quid vero, si nulla istiusmodi spes affulgeat: si bonorum rapinæ nullum vitæ ac corporis periculum adjunctum sit: ac si jactura tanta sit, quæ non in extremam quidem sed gravem tamen necessitatem conjiciat spoliatum, ut ex honesto vitæ genere ad mendicitatem deturbetur, qui spoliatus est; justane censenda erit defensio bonorum cruenta? Hugo Grotius ita disserit: *Si tunicam, et pallium deseri jubet Christus, et Paulus damnum aliquod injustum tolerari potius, quam litigari, quæ incruenta contentio est: quanto magis vult res et jam momenti majoris deseri potius quam interfici a nobis hominem Dei effigiem eodem nobiscum sanguine ortum? - - Et quamquam hodie omnes ferme tam Icti, quam Theologi doceant, recte hominem a nobis interfici posse rerum defendendarum causa, etiam extra eos fines, in quibus lex Mosis et Romana id permittit, puta, si fur jam re accepta fugiat; tamen quin ea, quam protulimus, sententia veterum Christianorum fuerit, non dubitamus. - - Nimirum in hac materia, ut in aliis multis, cum tempore laxata est disciplina, et paulatim interpretatio legis evangelicae cœpit ad saeculi mores accommodari.* (6) Ita Grotius, cujus glos-

sator Gronovius hæc subnectit: *Rursus inculcat Grotius evangelicae legis perfectionem; quasi perfectio evangelica sit, demere metum grassatoribus nocturnis, ex exponere bonos facinorosorum impunitiori audaciae.* De consilio quidem, ac perfectionis studio, quæ extra obligationis necessitatem est, non agitur hoc loco: leges Romanæ, quæ de nocturno fure, aut diurno, qui se telo defendit, statuunt, hunc, quem spectamus casum haud attingunt. Caritas indigentiæ proximi subvenire nos jubet, indulgere malitiæ non jubet. Suspenduntur fures auctoritate publica, non quod vitam hominibus, sed quod bona abstulerint. Pleraque bella geri constat; non quod aliis vita, sed res eripiatur; ac ridiculus haberetur hostis, inquit Pufendorfius loco cit. qui ne telis peteretur, protestari vellet, quod ad res duntaxat rapiendas veniat. Si nulla inter vitam raptoris, ac bona fortunæ proportio est, eo prorsus modo, ac sensu, quo nulla inter opera naturæ, et gratiam supernaturalem, vel inter rem spiritualem ac pretium temporale proportio intelligi potest; tum vero, quanta quanta sit bonorum rapina, nulla unquam efficietur proportio, eruntque æque bella gentium, ac supplicia furum prohibita; cum nulla cogitari unquam posset proportio.

(1) *Conf. propositio 32. et 33. inter damnatas ab Innoc. P. XI.*

(2) *Propos. 31.*

(3) *De I. N. et G. I. II. c. V. n. 16.*

(4) *L. itaque 4. §. 1. D. ad leg. aquil.*

(5) *De clamore mentionem non facit jus divinum V. T. Exod. XXII. 2.*

(6) *De I. B. et. P. L. II. c. I. §. 13.*

§. CV.

Quemadmodum cuivis jus a natura tributum est conservandæ existimationis, famæ, honoris, quæque his contraria sunt, avertendi, ac repellendi; sic et jus defensionis, si eadem impetantur a malignis hominibus, adjunctum est. Illud duntaxat ambigitur; qnæ sit veræ defensionis ratio, sive quod aptum, aut necessarium nominis ac honoris tuendi medium censeri possit; non sola refutatio calumniæ, auctoritas testium, tribunal judicis in statu civitatis, sed etiam occisio calumniatoris, ac monomachia, seu duellum? Inprimis qui diversi incidere casus possunt, inter sese distinguendi sunt;

(*a*) Pone inimicum calumniam tibi struere, et ita struere, ut ejus declinandæ via nulla appareat, utque honor tuus gravissime periclitetur; aut fac eum tibi contumeliam parare, imo inferre, impigere alapam, fuste percutere tumque celeriter diffugere, eritne fas honoris invasorem occidere? anne tum justæ defensionis rationem habebit? Negandi rationes infra discutiemus; nunc satis est monuisse, Ecclesiam, quæ est, columna et firmamentum veritatis, plures theses condemnasse huc pertinentes, nemp. prop. 17. inter damnatas ab Alexandro P. VII. et prop. 30. inter damnatas ab Innocentio P. XI.

(*b*) Fieri potest, ut a falso accusatore, falsis testibus, iniquo judice præter calumniam

§. CVI.

Indicata casuum varietate, vel proposito scopo, quo pertineant, quæ deinceps expposituri sumus, notio duelli evolvi debet, ejusque variæ species enumerari, quæ a præsenti tractatione disjungendæ sunt. Duellum igitur, græce *Monomachia* est pugna singularis ab utraque parte sponte suscepta *ex condicto*, sive *designato loco et tempore* cum armis ad graviter vulnerandum, vel occidendum aptis. Unde differt a *rixa extemporanea*, quæ fit, dum quidam repentino animi æstu arma stringunt, seseque mutuo insectantur in continenti, non ex composito, nec convento loco quodam vel tempore. Duelli species sunt sequentes:

(*a*) Apud Græcos et Romanos duella committebantur solius roboris ostentandi causa; sed ut Constantinus M. edixit, *cruenta spectacula in otio civili, et domestica quiete non placent: quaproter omnino gladiatores esse prohibemus.* (1)

(*b*) Habentur exempla paucorum pugnantium, ut toti exercitui parceretur; idque genus conficiendi belli optabile putant, modo spes certior victoriæ ex prælio obtinendæ non commutetur cum incerto duelli eventu. Singulare fuit duellum inter Goliathum ac Davidem. (2).

(*c*) Usitatissimum fuit olim duellum judicale, non tantum in dubia quæstione facti, sed et tiam juris; ac credebatur præcipue in quæstio-

ne facti Deus ipse eventum moderari, etiam in causis mulierum ac clericorum, qui istuc certamen inibant per procuratorem. Ad quem abusum tollendum inserta est decretalibus rubrica *de Clericis pugnantibus in duello.* (3)

(*d*) Offerebatur nonnunquam duellum ad confirmandam dictorum veritatem. Etsi vero ejusmodi duella scuto et juste facta fuerint; vix tamen sine sanguine, interdum etiam non sine cæde pugnabatur. (4)

(*e*) Post damnata a SS. Patribus, et per leges civiles abolita cruenta spectacula convenire ex condicto solebant Nobiles, atque ad virium et animi ostentationem congredi; cum vero summi Pontifices, et concilia deprehenderent, mortes hominum et animarum pericula inde consequi, severis interdictis istiusmodi congressus prohibiti sunt, negata etiam ecclesiastica sepultura iis, qui in tali certamine obiissent. Huc revocari possunt agitationes taurorum, de quibus supra.

(*f*) Hodie vero suscipiuntur duella ad vindicandum honorem. et privata causa atque auctoritate, sæpe adhibita certa forma, et solemnitate; missis chartis provocatoriis, adhibitis patrinis, ut vocant, profanato nomine, invitatis spectatoribus, adjuncto etiam procuratore, quem *Campionem* dicunt; et plerumque in *Campo franco* securitatem præstante; uti sic plures animæ uno lusu ac certamine diabolico implicentur. Istiusmodi *publicum*, vel *solemne* duellum vocant; cui opponunt *privatum*, quod sit istiusmodi adparatu ac ceremoniis, adhibitis tamen pa-

trinis, quos *secundantes* vocant, qui testes esse debeant pugnæ secundum leges peractæ. (5)

(1) *L. unic. de gladiatoribus penitus tollendis.*

(2) *I. Reg. XVII.*

(3) *Vid. Celeberrimus P. Franc. Xav. Zech. de Judiciis criminal.* §. 365. *Unde aliud judiciale duellum vocant, aliud extrajudiciale.*

(4) *Idem loco sit.*

(5) Præter pugnandi leges etiam exceptiones statuerunt provocationi obstantes *Ibid.*

§. CVII.

Duellum non est aptum mediam defendendi famam ac honorem, nec omnino rationem defensionis habet. Analysin hujus theseos sequentia capita palam facient.

(*a*) Violenta defensio fit, cum quis vi exerta impedit, ne malum inferatur, aut bonum auferatur, vel cum vi exerta in continenti recuperatur bonum ablatum, repellitur malum illatum. Fac in ignominiam tum a quopiam dictum aliquid, aut factum fuisse, ceu jactum convicium, pugnum incussum. Etsi vim omnem exeras; tamen, ut dictum non sit, ut factum non sit, quod jam dictum et factum est, vi nulla efficies; quæ igitur defentio tua est? si impacta est plaga, et hostis cessat, vel fugam capit; non defensio, sed vindicta est, quando eum vi insequeris, percutis, sternis. Si puella delibato jam flore pudicitiæ procum mactat, non pudicitiam defendit, sed injuriam ulciscitur. Sat communis ea sententia est, invasorem pudi-

citiæ ferro repelli posse, tum quod ipsa invasio periculum peccati afferat, tum quod integritatem lædat, tum quod decorem auferat nulla arte reparandum. Sed quis nunquam jus attribuit puellæ, quæ stuprum passa est, quo complicem sua auctoritate postea interimere possit? aut si interimat, quis eam defensionem dicet, non vindictam? Defensio fit præsentis periculi depellendi causa; siqua e. g. calumnia nondum illata est: quod præsens periculum depellitur? quis scit, alios calumniatori fidem habituros? Si illata jam est, an cædes calumniatoris eam purgabit? ferrum stringere etiam nocens potest, ac præ innocente stringendi causam habet. Quid igitur, si cædes criminis tegendi causa facta putetur? an exturbato ex vita calumniatore fama continuo redibit? an sanguis absterget labem, anne potius pejorem ac novam inuret?

(b) Siquis contumeliam re aut verbo illatam patienter fert, ac dissimulat; putant, alios homines, qui id coram spectarunt, vel narrando acceperunt, existimationem abjecturos: putant offensi famam, et honorem apud alios subire periculum: nisi is provocet ad duellum; infamen fore et habendum esse ab omnibus, tanquam ignavum, nullius animi, ad res fortiter gerendas ineptum; hinc legem statuerunt: *si contumelia sit, provocandum est; si provocatio, condicendum*. Quis, obsecro, ita sentit; quis ita loquitur? anne viri sapientes, qui rationem sequuntur, qui veritati inhiant, qui popularem stultitiam norunt, qui animi perturbationes cohibent, qui hominum temeritatem in judicando, qui cœcitatem et insaniam exploratam habent, nec ab aura plebis, aut furioso-

rum pendent? Summi Principes integrum et illæsum volunt honorem Ducum, Nobilium, Subditorum suorum; atqui iidem severissimis edictis duella prohibent, igitur ad tuendum honorem necesse non est, eam legem sequi. Existimatio nominis et fama in judicio hominum de perfectione cujusdam sita est, si hominum judicia discrepant, uti fit sæpenumero. paucorum forte perversorum opinioni sensa, et mores accommodari debebunt? Coustitutiones quidem Ecclesiæ duellorum usum fabricante diabolo, et a barbaris hominibus invectum dicunt, atque ita pariter sentiunt viri quique sapientissimi, doctissimi, gravissimique; quæ est igitur ista lex, quæ ratio tuendi existimationem, famam, honorem? tantine apud virum cordatum valere debent improborum judicia, ut se illis cœce subiiciat abjecto animo: ut humanitatis jura in eorum gratiam conculcet, ipsam humanitatem exuat, vitam ac membra sua, et adversarii præsentissimo discrimini objiciat, eique velut idolo vanissimæ opinionis immolet? Sic nempe homines, qui sanctissimas Magistratuum, Ecclesiæ, ipsius Dei leges excutere nituntur, tanquam libertati suæ adversas, et molestas nimium; iidem tyrannicis quorundam furiosorum legibus tanquam jugo colla sponte submittunt, moresque et leves ac temerarias opiniones pro norma sentiendi, vivendi, pereundi habent. (1)

(c) Isthæc lex: *si contumelia fit, provocandum est: si provocatio, condicendum*; apertissime obest supremo Dei dominio in vitam, mortemque hominum, obest naturali erga seipsum et alios caritatis præcepto, obest juribus uxoris, familiæ, reipublicæ, quibus et provocans et pro-

vocatus arctissimo nexu fere adstrictus est. Fac enim, te contumeliam accepisse, aut fecisse alteri; ad conservandum nomen et honorem continuo necessarium erit, vel offerre duellum, vel oblatum acceptare, vitamque et membra vulneribus ac morti exponere? in tua igitur, vel alterius potestate est, uti voculam proferre minus honorificam, sic contra dominium summi Dei, contra naturalis caritatis præceptum, contra jus uxoris in maritum, jus liberorum in parentem, jus reipublicæ in subditum, qui jure conservari volunt eum, quem sibi suisque commodis adstrictum tenent, vitam suam et incolumitatem prodigere, alienam extinguere.

(1) Homines præter naturæ ac religionis leges sibimet alias innumerabiles, ac sæpe etiam duriores imponunt ex moribus et opinionibus receptis; cujusmodi sunt, quæ in vestitu, salutationibus, consuetudine mutua versantur; in quo genere quædam probanda sunt, plura ferenda: non pauca reprehendenda, uti sunt leges de luxu, prodigalitate, tuendo honore, sumenda vindicta, ipsa etiam ratione educandi liberos, ac norma sentiendi in negotio religionis, ac salutis. Mirum est, quanta virtuti impedimenta ponat, quantam improbitati licentiam præbeat peccandi mos; ut sæpe locum habeat illud Cypriani Epist. 2. ad Donatum: „ „ Esse jam inter nocentes innoxium crimen est. Malos, quisquis non imitatur, offendit. Consensere jura peccatis, et cæpit licitum esse, quod publicum est. „

§. CVIII.

Duellum repugnat naturali juri; quia ineptissimum defendendæ existimationis, famæ, honoris medium est, stolida falsaque nixum opinione, et in summum præjudicium vergens supremi Dei dominii, juriumque, quibus alii gaudent. Concludes sequentia.

(*a*) Si omisso aut recusato duello fortunarum, aut muneris jactura fit, hæc ipsa secundum hominum mores ex amisso honore, vel contracta infamia sequeretur; cum duellum nec honorem reparet, nec infamiam deleat; consequens est, ut etiam ineptum sit medium adfortunas defendendas. Iactura istiusmodi bonorum improbitati hominum erit adscribenda, ob quam naturæ leges conculcari nequeunt; cogitandum cuivis est, innumerabiles alios esse homines in hoc orbe, qui imbecillitate virium propriam, et præpotentia alienæ iniqitatis ingentes calamitates patiuntur, ad quas depellendas uti non licet mediis per sese ineptis. Quaprpoter distinctio inter duellum vindex honoris, et vindex fortunarum ad eludendas leges, remque apertam obscurandam est adinventa.

(*b*) Similiter naturali legi repugnat duellum ea conditione mitiori, ut apparet, initum, ut inflicto alicubi vulnere, certove numero ictuum a pugna desistatur; neque enim aut vulneratio aptum est medium honoris reparandi neque præsens periculum lethalis vulneris abesse potest; cum, ut supra adnotatum est, nec ipsa vulnera ad mensuram dari possint, et animis incitatis ipso æstu, atque exulcegatis facile contingat, ut pactionis limites prætersressi alter in alterius cædem grassentur. Hinc arreptis armis ad necandum aptis ea etiam, quæ non *fatalia* audire solent prohibita duella sunt.

(*c*) Qui ficte et simulatio condicunt, vel cum opinione certa, pugnam ab aliis impediendam fore, nisi ex ipsa re, et adjunctis locus pateat, æque in legem naturæ peccant, ac qui in fornicationem, vel adulterium darent con-

sensum excluso animo re ipsa patrandi. Ex hoc igitur capite præter alia jure damnata est a Benedicto P. XIV. propositio 2. cit. constitutione.

(*d*) Cum pugna ex condicto, et pacto convento fiat, in quo uterque contrahens æque persona est primaria; hinc non is modo, qui duellum offert, verum et qui acceptat, aggressor vitæ est, neuter defensor honoris: uterque igitur ad sarcienda injusta damna ex alterius nece provenientia obbligatur: uti et is, qui operam præstat efficacem, ex quo duellum vel alterius occiso consequitur. (1).

(1) Anno 1751. eruditissimum de duello tractatum ediderat P. Daniel Stadler S. J., qui tum Sereniss. S. R. I. Principi Electori, Bavariæ Duci Maximiliano Josepho a confessionibus erat; in eo tractatu cum humanitus quidpiam, ut in re difficili, passus esset auctor, tota Benedicti P. XIV. constitutio, anno posteriore 1752 emissa, contra eum tractatum directa dicebatur ab hominibus malevolis, multis passim criminationibus in eundem, ejusque ordinem adjectis. Igitur tuendi honoris et solatii causa literas dedit auctor ad Benedictum P. XIV., ceu communem fidelium patrem ac literatorum Patronum summum; qui responsum misit apostolicæ benignitatis plenissimum. Lectoribus non ingratum fore arbitror, si eas literas ex pagella typis impressa Monachi A. 1753. typis Franc. Joh. Thuille adcurate exscribam. Auctor tractatus inter alia sic scripserat: „ „ Dum Sua Sanctitas constitutionem recenter editam „ per Societatis nostræ Presbyterum ad me mittere „ dignata est, nuovo argumento paternam suam erga „ me clementiam demonstravit, Ex ea constitutione non „ solum cognovi, a quibus propositionibus posthac „ abstinendum sit, sed una et mentem Sanctitatis Suæ „ eo ferri intellexi, ne quis existimet, usum duello „ rum ulla ratione tolerari posse. Quidquid igitur in „ meo tractatu aut huic sapientissimæ menti non satis „ consonum, aut illis damnatis propositionibus affine „ fuit, ex animo reiicio, pariter strictus futurus post-

,, hac in hac materia.--- illud tamen excusare me potest,
,, quod potissima auctorum pars, Layman, Sporer,
,, Reiffenstuel, Pichler, Carafa, Milante, plurimique
,, alii non ita rigidi fuerint, rectique tenaces, ac ego,
,, qui soli jacturae sustentationis necessariae, conjunctæ
,, cum aperte denegata justitia, duelli licentiam alli-
,, gavi. Itaque non immerito animum meum affligit,
,, quod passim, etiam in novellis publicis, tum Ve-
,, netis, tum Germanicis liber meus indigitetur tan-
,, quam errorum omnium latibulum. Occasione hac
,, utuntur æmuli, quales in aulis ferme nunquam de-
,, sunt Confessario, Principem suum obfirmanti in vir-
,, tutis semita contra homines noxios. Existimationem
,, demere si non possunt, atterunt saltem, dum levi-
,, ter theologia tinctum praedicant conscientiae arbi-
,, trum. Calamo me facile vindicarem: at abstinui ha-
,, ctenus, eoquod dubitarem, an id Sanctitati Suae
,, probaretur. , --- *Epistola summ. Pontificis ad*
,, *Auctorem.*

,, Benedictus P. P. XIV. Dilecte Filii, salutem et
,, apostolicam Benedictionem. Religiosae ac filiali tuae
,, erga Apostolicam Sedem obedientiae laudi vertimus,
,, quod constitutionem Nostram adversus duellorum
,, abusum, ac propositiones nonnullas eisdem faven-
,, tes, non aequanimiter solum, ac reverenter exce-
,, peris, sed mentem Nostram ita sis assecutus, ut
,, praeconceptas opiniones statim rejeceris, et ad pro-
,, pugnandas, docendasque saniores sententias egre-
,, gie te comparatum exhibeas. Quicunque praejudiciis
,, vacuum ad praefatam constitutionem Nostram ani-
,, mum adjecerit, luce clarius perspiciet, id unum
,, nobis propositum fuisse, ut omne duellis patrocinium
,, eriperemus, quod catholici, ac probi caeteroquin
,, Doctores, etiam ante opus a te vulgatum, paulo in-
,, dulgentius ac laxius iisdem praestiterunt. Quare non
,, tam operis tui sententias, quam ab aliis traditas opi-
,, niones in examen adductas auctoritate Nostra pro-
,, scripsimus. Prima enim ex damnatis opinionibus est
,, Patris Reiffenstuel Ordinis Minorum; secunda Patris
,, Sporer Ord. Recoll., et tertia Patris Milante Ordinis
,, Praedicatorum. Quem quidem delectu eo etiam con-
,, silio habuimus, ne in te unum districta videretur

„ censura, et facile omnes intelligerent, nullam esse „ apud Nos in veritate asserenda personarum, iusti„ tutorumque acceptionem. Ceterum ut famae atque exi„ stimationi tuae paterno studio consuleremus, latam „ a sacra Indicis Congregatione libri tui proscriptionem „ suspendimus, atque inter damnatos authores nomen „ tuum referri minime permisimus. Haec autem, si te„ cum ipse diligenter reputaveris, quae de te falso in „ vulgus jactantur, non dissimulabis solum, ut gra„ vem decet ac prudentem virum, sed plane conte„ mnes. Vinces porro obloquentium aemulorum invi„ diam, tum rei per se perspectae veritate, tum No„ stro, aliorumque praeclare de te sentientium judicio. „ Neque ad elevandam vel minuendam, quam apud „ optimum Principem iniisti gratiam, inanes praevale„ bunt obtrectationes, si pergas ut facis, religiosae „ vitae conversatione, optimisque studiis, ac labori„ bus de christiana Republica bene mereri. Ita enim „ fiet, ut, quam apud aequos rerum aestimatores „ acquisisti, doctrinae ac probitatis laudem, constanter „ tuearis, Nostrumque magis demerearis praesidium, „ quod tibi nunquam defuturum pollicemur; in ejusque „ pignus Apostolicam benedictionem tibi amanter im„ pertimur. Datum Romae apud Sanctam Mariam Ma„ jorem die 3. Martii 1755. Pontificatus Nostri anno „ decimo tertio.

CAPUT XIV.

UTI PLERAQUE HOMINUM NEGOTIA, SIC ET PLURIMA OFFICIA VERSANTUR CIRCA RES EXTERNAS AD VITÆ HUMANÆ NECESSITATEM, COMMODITATEM ET HONESTAM JUCUNDITATEM CONDITAS.

ARGUMENTUM.

§. CIX. Primæva communio rerum, CX. jure sublata est. CXI. Notio dominii. CXII. consectaria. CXIII. Modus acquirendi. CXIV. occupatio. CXV. accessio. CXVI. Reliquiæ communionis primævæ. CXVII. jus residuum ex primaeva communione. CXVIII. modi acquirendi derivativi. CXIX. vis ultimarum voluntatum non est a natura : CXX. sed lege positiva. CXXI. Successio ab intestato. CXXII. propior est naturali legi. CXXIII. dominium interimisticum CXXIV. Iura et obligationes possessoris bonae fidei. CXXV. obligationes possessoris malae fidei. CXXVI. Usucapio an natura transferat. dominium. CXXVII. Delicta contra jura dominii et possessionis.

§. CIX.

Cum jure conservandi vitam conjunctum est jus utendi externis rebus ad vitæ conservationem necessariis ; in hunc enim finem a Deo conditæ sunt. (1) Conservationis autem nomine non dura tantum necessitas, sed commoditas quædam vitæ et honesta jucunditas venit ; neque enim parce nobis providit Deus ; sed instar optimi patrisfamilias res plurimas ad

commoda et honestas oblectationes comparavit. Istuc jus utendi creatis rebus ad propositos fines complectitur jus ad actus, sine quibus id exerceri, ejusque usus fieri non potest; adeoque complectitur jus *apprehendendi* res externas; id est, potentiæ suæ eas subjiciendi, ac redigendi sub potestatem et vires physicas, ut usui esse possint; dein jus illas *asservandi* in futuros usus, si quovis tempore haberi commode non possint: denique et jus easdem *immutandi*, destruendi, atque ad usus accomodandi. Atque hoc jus utendi externis rebus spectata hominis ac rerum natura commune est omnium hominum, æquale in singulis, connatum, proindeque universale, semper tamen conjunctum cum obligatione alios non impediendi; quo minus et ipsi utantur rebus externis eas apprehendant, asservent, atque ad suos fines convertant. Ex his genuina notio de primæva rerum communione pendet.

(*a*) Spectato primigenio statu hominis, ac secluso adventitio, *rerum communio* cogitari debet, quæ rationem sufficientem in natura ac finibus hominis rerumque habet. Ea autem communio *negativa est*. Nam quia omnibus jus competit utendi rebus in medio positis, intelligitur res esse omnium, sive *communes*: quia vero nemo, antequam res apprehendat, atque occupet, cum animo easdem sibi habendi, dicere potest: hæc res est mea; illa est tua; id-

circo etiam intelligitur, eas esse nullius. Sunt ergo res *communes* relate ad jus eas apprehendendi, atque occupandi: sunt *nullius* relate ad occupationem et ortam inde proprietatem. Ac communio primæva recte definitur jus connatum, apprehendendi res nullius, vi libertatis naturalis singulis in solidum competens.

(*b*) Communionem primævam *turbat*, qui alium impedit, quo minus rebus communibus uti, easve apprehendere possit. Vi libertatis naturalis cuivis permittendum est, ut in usu jurium suorum suum sequatur judicium, quamdiu nil facit, quod repugnet aliorum juri. Nemo igitur alterum ab apprehensione, asservatione vel usu rei ab alio nondum apprehensæ *excludere* potest sine turbatione communionis primævæ: ac si plures ferantur in rem eandem, prior tempore erit prior jure, eritque melior conditio ejus, qui rem apprehendit, suæque potestati subjecit. Neque invito cuiquam eripi res potest, quam is suos in usus paravit. Quamdiu tamen manere primæva communio intelligitur, finito usu, si res manet, alius eadem uti potest; ac si rei usus pluribus communis esse queat, nemo impediendus est, quin una utatur.

(*c*) Quoniam jus utendi rebus externis connatum est, atque inane foret si turbatori resisti non posset; idcirco idem censetur perfectum, et conjunctum cum jure belli, atque illius violatio est injuria stricte dicta. (2)

(*d*) Res apprehendi, asservari, adhiberi ad usus possunt duplici modo: *primo* cum animo, ut finito usu alii possint uti, vel usum ejusdem

simul participare, si natura rei patitur; ac talis apprehensio non tollit communionem primævam. *Secundo* cum animo eam sibi habendi ut propriam, aliosque excludendi ab usu, nisi quem ipse concesserit. Porro cuivis competit tale jus rem apprehendendi cum animo eam sibi habendi, sive tenendi ut suam et propriam aliosque deinceps ab ea re, ejusque usu, quamdiu voluerit excludendi. Nam et rationes præsto sunt ita apprehendendi, quas infra expendemus, et jus asservandi per se non constringitur ad certum tempus, atque in tanta ubertate naturæ aliis res aliæ præsto sunt, quas simili jure animoque apprehendant, ac teneant. Hinc oritur idea dominii ac proprietatis, quæ communionem primævam tollit: *Dominus* enim ac *proprietarius* fit, qui rem animo habendi ut suam, sive ut propriam apprehendit, ita ut sine voluntate Domini, alii a re vel usu rei excludantur. (3) Dominii notio et consectaria mox expendemus, exposita ejus justitia, ac ratione recedendi a primæva communione.

(c) Ex his etiam idea communionis positivæ ac mixtæ formari potest, quarum utraque a negativa, de qua supra, plurimum differt. Communio *positiva* intelligitur, quando pluribus conjunctim, exclusis aliis jus proprietatis competit in re indivisa, ita ut singuli condomininm habeant, omnes vero conjunctim tanquam una persona moralis spectentur. Communio *mixta* est, quando res universitatis seu plurium certo fine consociatorum propria est; aliiqui ab usu et jure ad usum, qui de universitate non sunt, excluduntur, singuli autem usum quidem habeant, nec tamen rem ut propriam nequidem

pro rata teneant; qualis communio est Monachorum, ut inquit Wolfius. (4)

(1) *Conf.* §. *XIII. d.* Finis creatarum rerum indicatur *Sap. XIV.* 15. „ ut non essent vacua sapientiae „ tuae opera: propter hoc etiam credunt homines exiguo ligno animas suas, et transeuntes per mare liberati sunt. „ *Adde Psal. VIII.* 8. 9. *Genes. I.* 30. *ibid. IV.* 4. Abel obtulit de primogenitis gregis *sui Genes. IX.* 2. 3.

(2) §. *XVII. d.*

(3) §. *XVII.*

(4) *Institut. l. N. et G.* §. 197.

§. CX.

Discedendi a primæva communione, et rerum dominia introducendi non una causa fuit. Aucto enim hominum numero ea, quæ sponte nascuntur, haud sufficiunt omnibus ad victum, vestitum, habitationem, aliasque necessitates; sed assidua cultura, ac magno labore opus est ut res usui et commoditati aptentur. Si ejusmodi res labore partæ in communione essent, cum multi otio torpeant, iidemque præ aliis vivere delicate velint; quæ pax, justitia, tranquillitas haberet locum? Dein *naturale vitium est, negligi, quod communiter possidetur, utque se nihil habere, qui non totum habeat, arbitretur; denique suam quoque partem corrumpi patiatur, dum invidet alienae.* (1) Alia est præcipua causa, ut arceantur

discordiæ et rixæ, *quae in re communi immensae oriuntur.* (2) „ Nequaquam „ autem ideo, inquit Pufendorfius (3), „ res sunt distinctæ, ut nequis per eas „ aliis inserviret, et ut divitiis repertis „ solus incubaret. - - Inde post proprieta„ tem rerum introductam data est facul„ tas hominibus non tantum commercia in„ signi cum utilitate generis humani exer„ cendi, sed et materia parta humanitatem et „ beneficientiam adversus alios uberius ex„ promendi; cum antea opera tantum ac la„ bore liceret aliis inservire. „ Hæc quidem eo minimum valent, ut dominiorum introductio, sublata communione primæva, non invita natura esse facta intelligatur. Verum quoniam in diversas sententias abierunt Auctores, ordine quodam rem omnem deducamus.

(*a*) Spectato primigenio statu hominis ac seclnso adventitio communio negativa rerum obtinnit. Patet id ex præc. §. (*a*)

(*b*) Hæc primæva communio tolli potuit non repugnante naturali jure, fierique divisio et introduci dominia rerum. Nullo enim probabili argumento ostendi potest, naturam vetuisse proprietatem, præcipisse communionem, ex qua tot discordiæ, tantaque perturbatio consequeretur. Conf. præc. §. d. (4)

(*c*) Sicut autem communio rerum non fuit præcepta, sic neque ita vetita, ut rerum di-

visio et dominiorum introductio censeri debeat necessaria, et præscripta naturali jure. Hoc enim jus eum finem non habet, ut res *proprias* teneat homo. Si tranquillitas humani generis id poscit, tota ea necessitas ex adjunctis, vel potius serie adjunctorum pendet, quæ nec semper, nec ubique eadem est, ceu ex numero hominum, vitæ genere ac moribus, rerum copia, probitate aut malitia aliorum; quæ quidem omnia perquam mutabilia sunt. Neque continuo tanquam naturæ præceptum haberi potest id, quod ob præsentia adjuncta unicum est medium, naturæ præceptis satisfaciendi.

(*d*) Hactenus eo pervenimus, ut intelligatur, primum viguisse communionem rerum: eam potuisse tolli introductis dominiis: non tamen debuisse tolli, nisi consilia naturæ in præceptis numeremus, et quod jus naturæ *inclinans* Veteres dixere, id habeamus pro jure præceptivo. (5) Quæritur, quo facto et quo jure ea communio sublata sit invectis pro illa dominiis. Pufendorfius pactum et tacitam hominum conventionem accessisse putat. (6) Si enim unus rem apprehendit animo eandem, sibi, atque ut propriam tenendi, alios, ni consensissent, neque re illa prohiberi, neque usu excludi potuisse autumat. Sed totum id commentitium est; nam illa communio negativa erat, et pertinebat ad res *nullius*. Nemo ergo alius abdicare jus quoddam debuit: nemo injuriam patiebatur; cum omnes æquali jure gauderent, res in medio positas apprehendendi, ac dominio subjiciendi, nisi forte pro quavis apprehensione, asservatione; vel quovis usu rei pactum quoddam et tacitam hominum conventionem fin-

gas. Casui necessitatis singularibus juribus providit natura; neque siquis nunc occupare gestit rem vacuam et in medio positam, de hominum, consensu, pacto aut conventione cogitat,

(*e*) Veteres quidem scriptores divisionem rerum, ac dominia ex jure gentium provenire putant, decepti confusis ideis, ac loquendi formulis, quibus usi sunt ICti Romani. Si adcurate, ut in disciplinis necesse est, loqui velimus, jus gentium illud est, quod inter diversas gentes tanquam personas morales in statu naturali viventes obtinet. Atque hæc quidem gentis idea territorium, ac dominium rerum jam continet, ut ex ea dominium provenire minime possit. Contra vero ICti Romani jus gentium dixerunt id, quod hominum duntaxat, non bestiarum proprium est. (7)

(*f*) Hisce rejectis origo dominiorum remote quidem a jure naturæ concessivo, proxime a facto hominum oritur, quo res in medio positas apprehenderunt animo eas habendi sibi, sive ut suas, ec proprias. (8)

(1) *L. Meminimus.* 2. *C. quando et quibus quarta pars.*

(2). *L. in re communi.* 26. *D. de servitut. præd. urban. adde S. Thomam* 2. 2. *q.* 66. *a* 2. *et Genes.* *XIII.* 6. 7.

(3) *Pufendorf. de. I. N. et G. l. II. c. VI.* §. 5.

(4) S. Augustinus *tr.* 6. *de Hœres. c.* 40. nominat quosdam Hæreticos, qui se *apostolicos* dixere, ac da-

mnarunt possessores propriarum rerum. Quem errorem postea quidam Anabaptistæ recoxerunt.

(5) *Conf.* §. *XIII. c.*

(6) *Pufendorf. l. IV. c. IV.* §. 5.

(7) *L. 1. ff. de acq. rerum dominio. adde l. 3. ibid.*

(8) *Conf.* §. *CIX. (d.)*

§. CXI.

Dominium est jus in re extendens se ad omnem usum rei, quatenus in dominio est; inferes:

(*a*) Vi dominii, cum sit jus in re, censetur res ipsa domino devincta, ejusque propria, ut alii re et usu rei jure excludantur. Rei *propriae* opponitur tum *communis* tum *aliena* quæ in alterius dominio est.

(*b*) Jus ad omnem usum rei continet jus *disponendi de substantia rei* (uti cum ex materie fit species, aut res ipsa absumitur, vel destruitur) ac de *consectaris* ejusdem, et quidem pro arbitrio ac in commodum suum; quia cuivis concedendum vi libertatis, ut suis in actionibus suum sequatur judicium; et quoniam jus differt a recto usu juris (1); hinc qui re sua male utitur, nulloque honesto fine destruit, in leges naturæ peccat; nec tamen alteri injuriam facit; quia vi dominii omnes alii a jure in rem illam excluduntur.

(*c*) Quia dominum involvit jus disponendi de substantia rei, id tantum cadit in res naturales extra hominem positas, et hominis causa unice constitutas, estque id, quod vocant dominium *proprietatis*; aliud enim pessima abu-

sione vocum appellant dominium jurisdictionis, idque bassum, vel eminens sive altum; quæ quidem a notione dominii, et præsenti tractatione penitus abhorrent.

(1) §. XIII. (*f*)

§. CXII.

Consectaria dominii, ac jure specialia, quæ ex dominio profluunt, sita sunt in jure percipiendi omnia emolumenta ex re sua: in jure possessionis, et in jure alienandi:

(*a*) Jus percipiendi emolumenta et commoda ex re sua continet facultatem disponendi de substantia: dein jus percipiendi commodum ex usu rei, et jus percipiendi fructus, quos profert. Unde alia res *fructuosa* dicitur, alia non fructuosa, sed natura sua sterilis; quæ tamen usu commodum præstat, vel usu consumitur. Atque ob istiusmodi emolumenta ac commoda res dominio subjiciuntur. Unde vulgo dicitur: *res fructificat suo domino*: *ex re aliena nemo locupletari debet*: *res domino suo stat, aut cadit.* Quia substantia rei, usus, ac fructus inter se differunt ac veluti partes sunt dominii; hinc *plenum* dominium vocant, quod nulla parte seu nullo speciali jure in dominio alias contento est diminutum: contra *minus plenum*, quod est jure quodam diminutum. Alii *perfectum* vocant dominium, quod tum proprietatem sive substantiam rei, tum emolumenta, id est, usum et fructum continet: *imperfectum*, quod alterum continet sine altero: estque *directum*, quod rei substantiam vel proprietatem complectitur: *utile*

quod emolumenta habet, nempe usum, vel fructum, vel conjunctim usumfructum. (1)

(*b*) *Possidere* dicitur rem, qui eam potentiæ suæ physicæ subjectam tenet, aut qui usum vel exercitium juris in sua potestate habet. Uti in dominio res corporales et incorporales sunt; sic possessio corporalium vera est, ac facile intelligitur: incorporales, sive jura dicuntur *quasi possideri* ob potentiam physicam ad actus ex illis juribus provenientes. jus possidendi dominio adnexum esse, vel inde patet, quod sine detentione rei, aut potestate non impedita utendi jure suo, dispositio de re, aut usus juris fieri non possit. Amissa possessione subducitur res quidem potestati domini, ut dominium exercere nequeat; non tamen idcirco etiam jus rem detinendi, vel jure suo utendi amittit, neque ob eam causam dominus vult, rem non amplius esse suam. Ergo amissa possessione non amittitur dominium, sed solo animo retinetur, proindeque etiam jus possidendi dominio adnexum retinetur. In possessione igitur inest aliquid facti, et aliquid juris; unde *possessio facti* dicitur detentio rei, vel usus juris animo illam rem, vel jus sibi habendi concurrente juris adminiculo: *possessio juris*, jus reale seu potestas rem sibi detinendi, et commodis inde provenientibus fruendi. (2)

(*c*) Quia dominus de re sua pro arbitrio disponere potest, eidem jus competit dominium transferendi in alium. hoc est, rem *alienandi*; quod æque ad res corporales, quam incorporales, pertinet. Atque ita intelligitur, quod dominia ab uno ad alium tran-

sire possint. Illud per se manifestum est, neminem plus juris in alium transferre, aut plus juris alteri *dare* posse, ac ipse habuerit. *Dare* enim idem est proprie, ac dominium transferre; unde qui dominus non est, dare non potest.

(1) Cum dominium directum emolumentis careat, videndum est, quæ jura vel commoda undecunque illi adhæreant, ne umbra dominii et inane vocabulum sit. Quid enim juvat, siquis se dominium directum Africæ et Asiæ dicat, nec ullum commodum inde ferat?

(2) Vulgo ad possessionem requirunt corporis, animi ac juris adminiculum, quatenus jus non resistit possidere volenti, neque eum inhabilem efficit. Qui injuste tantum possidet, ob id inhabilis ad possidendum non est. Sola detentio rei sine animo eam sibi habendi, possessio naturalis dicitur, sed vera possessio non est. Commodatarius detinet librum, creditor pignus, quin velint eam sibi habere; unde potius verus dominus hæc possidet per commodatarium, vel creditorem. Idcirco civilem vocant possessionem, qua quis rem tenet animo eam sibi habendi.

§. CXIII.

Vi status primigenii jus acquirendi connatum est, non autem ipsa acquisitio, vel dominium rerum, quod in numero jurium adventitiorum est. Multiplices autem acquirendi modos natura suppeditavit homini ad felicitatem vitæ, semper tamen leges suas salvas voluit quapropter et de modo acquirendi, et de justitia acquisitionis tractari solet:

(*a*) Modus acquirendi est sufficiens ac legitimum, sive legibus conforme medium acqui-

sitionis: isque *originarius*, quo acquiruntur res nullius: *derivativus*, quo acquiritur res, quæ fuit in dominio alterius: præter ea modus *principalis*, quo acquiruntur res ipsæ: *accessorius*, quo acquiruntur rerum accessiones.

(*b*) *Titulus* est ea ratio, ex qua intelligitur justitia acquisitionis: ac si ex facto, quo fit acquisitio, intelligitur ratio translati dominii, ea dicitur titulus *translativus* dominii; seu juris realis; secus non translativus dominii; uti fit in locato commodato. In priore illo alius nominatur *verus* titulus, quo vere et actu transfertur dominium aut jus reale, alius non *verus* seu *apparens*, per quem videtur jus transferri, etsi revera non transferatur. estque hic aut fictus, aut coloratus, existimatus, præsumtus.

§. CXIV

Occupatio est apprehensio rerum nullius, animo eas sibi habendi ut proprias. Duæ igitur, si hæc notio resolvitur, conditiones sunt in re occupata duæ aliæ in homine occupante. 1. Ut sit res nullius; 2. ut ejus naturæ sit quæ apprehendi et teneri possit: dein 1. ut ponatur factum, quo res apprehenditur, sive potestatem redigitur: 2, et animus eam habendi ut propriam. Occupationem esse modum acquirendi originarium, eumque principalem, indicavimus §. CIX. (d) Ex his concludes.

(*a*) A familia vel gente transmigrante integer terræ tractus, qui nullius est, occupari potest; quæ est occupatio *per Universitatem*: eodem tempore singulæ partes illius tractus a singulis occupari possunt: quæ est occupatio *per fundos*. Hisce partibus occupatis res quædam peculiari occupatione opus habent, uti lapilli, feræ, aves, pisces.

(*b*) Homines non sunt res nullius, neque bona naufragorum, nec res amissæ ex rheda cadentes, nec animalia fugitiva, quamdiu vel ipsa reditura sunt, vel a domino internosci, et revocari possunt.

(*c*) Putant nonnulli, jus occupandi occupari posse. Falso. Nam istuc jus non est res vel jus nullius, sed singulis connatum. Quando pisces, feræ ita clauduntur, ut elabi non possint, ipsæ censentur occupatæ, non vero jus occupandi jam occupatum dici potest. Occupatio ceu factum attingit res singulares ac determinatas: jus occupandi *obiective* est indeterminatum; quod non cadit in factum; *subjective*. uti inest in hominibus, non est res nullius, uti jam adnotavi.

(*d*) Huc referendæ sunt res *inventae*, quæ dominum nunquam habuerunt, vel amiserunt ut bona derelicta, quæ dominus non vult in posterum sua esse, id quod apud homines rerum multarum egentes, et vulgo cupidos præsumi non potest; quia nemo censetur jactare res suas. Aliter de iis inventis rebus sentiendum, quarum dominus latet; neque tum *mercedula* ab inventore exigi potest, qui peculiarem operam, vel sumtum non fecit.

(*e*) Similiter de thesauris, venatione, piscatione, aucupio etc. ex hisce principiis disserendum est.

§. CXV.

Módum acquirendi originarium ac principalem, in occupatione situm alter originarius accessorius sequitur, consistens in jure capiendi accessiones, incrementa ac fructus rei in dominio nostro existentis, Porro dominium complectitur jus ad omnem usum rei nostræ; ergo etiam jus ad capiendas rei accessiones; ad hunc enim finem re nostra uti possumus. *Accessionis* autem nominè quodvis incrimentum venit, quod acquirit res nostra, idque aut beneficio naturæ, aut hominum facto et industria, vel utroque modo concurrente; unde accessio alia est *naturalis*, alia *industrialis*, denique alia *mixta.* Siquam accessionem ipsa natura adjungit ad res nostras, a nobis acquiritur etiam ignorantibus. Si res nostra ad alienam, aliena ad nostram accedit, ea non fit unius cum exclusione alterius, sed oriri videtur communio positiva, quæ pluribus conjunctim in re indivisa competit, eaque vel retinenda, vel res inter se separandæ, si fieri possit, vel alteri res, alteri æstimatio partis suæ præstanda est.

(*a*) *Species accessionis naturalis sunt* primo *factura* seu fœtus animalium, lac, lana etc.; quod enim nascitur ex animalibus, ad dominum ventris, non attento mare, pertinet (1) quemadmodum non ulla satio aut platatio, sed ipsum solum facit, quod sata nostra sint (2). Secundo. *Alluvio*, dum solo nostro sensim et pedetentim particulæ quædam adjiciuntur, de quarum domino constare nequit (3) Sic venæ metallorum, fossæ carbonariæ, lapicidinæ etc. spectantur ceu fructus et partes fundi, cui accrescunt; quod non idem de thesauro, seu pecunia vetere in fundo deposita censeri potest. Tertio *avulsio*, *vis fluminis*, vel *coalitio*, uti quidam appellant, sive incrementum ab alio avulsum, et fundo nostro simul adiectum; idque, si constat de priore domino, ejus manet, neque nostrum fit, (4) uti nec merces, naves, resve aliæ inundatione, aut naufragio deportatæ ad nostrum fundum. Quarto, *Insula* in flumine aut mari nata, quæ si ea nullius sunt fit occupantis, alias illius, cujus est fluvius, vel ea pars maris. Sed aliter visum Imperatori. (5) Quinto *alvei mutatio*. Alveus est ejus, cujus est flumen. Si istuc nullius sit, fit occupantis. Si fluvius ex agro tuo fecit alveum, dominium in eo retines, quamdiu non derelinquis, etsi agere annis pluribus inundetur. (6)

(*b*) *Species accessionis industrialis sunt*, primo *specificatio*, quæ hic sumitur pro effectione novæ formæ aut speciei ex *aliena* materia; uti cum ex lignis sit navis, ex argento vas. Ac tum si forma pretio superet materiam, æquum est, ut species cedat specificanti, ac domino præstatur æstimatio materiæ, saltem si bona fide egerit, et suo nomine, ac si pro-

ducta species non possit in antiquam materiam reduci. (7) Contra si materia pluris æstimetur, quam forma, species cedit domino materiæ. Secundo, *confusio* fit in liquidis aut liquefactis, *commixtio* vero in aridis, ceu frumenti granis. Si talia apparari non possint, communia fiunt pro rata, nempe pro quantitate et qualitate. (8) Tertio, *adjunctio* fit diversis modis, nempe per *inclusionem* gemmæ in annulo: per *intexturam* fili aurei, vel argentei in alienam materiam: per *ferruminationem*, qua metalla ejusdem generis consolidantur: per *adplumbaturam*, qua conjunguntur metalla generis diversi: per *inædificationem*, qua ædificium ex aliena materia in solo proprio, vel ex propria materia in alieno solo ponitur; per *scripturam* et *picturam* in aliena charta vel tabula. Regulæ adjunctionis sunt: si rei meæ adjungitur, quod alienum non est, id meum est: si accessorium sit alienum, et separari possit absque detrimento rei, reddatur suo domino: si separari nequeat erit pro rata communis, sic ut arbitrio rem decidant, habita etiam ratione bonæ vel malæ fidei illius, qui est auctor conjunctionis. *Ridiculum est*, inquit Justinianus. (9) *picturam Apellis vel Parrhasii in accessionem vilissimæ tabulæ cedere*. Unde vulgo dicitur: tabula cedit picturæ, et ædificium solo.

(c) *Species accessionis mixtæ* sunt *plantatio et satio*; ac si plantæ et arbores radices nondum egerunt in alieno solo, separari possunt; secus domino fundi cedunt, præstita alteri æstimatione. Principium illud; *accessorium sequitur principale*, tum demum locum habet,

cum rei meæ accedit id, quod acquirere volo, ac possum physice et moraliter.

(1) §. 37. *I. de rerum divisione.*

(2) §. 32. *ib. et l. Siquis.* 11. *de rei vindicat.*

(3) §. 20. *I. de rer. division.*

(4) §. 21. *ibid.*

(5) §. 22. *ib.*

(6) §. 23. *et* 24. *ib.*

(7) §. 25. *ib. adde l. quidquid.* 27. §. 1. *D. de acq. rer. dominio et l. de eo exhibendo.* 12. §. 3. *D. ad exhibendum. Acute animadvertitur l. adeo* 7. §. 7. *D. de acquir. rer. dominio*: Cum grana, quae spicis continentur, perfectam habeant suam speciem; qui excussit spicas, non novam speciem facit, sed eam, quae est, detegit.

(8) §. 27. 28. *I. de rer. div.* aliter dicendum est, si res commixtae vel confusae separari possunt, *secundum l. idem.* 5. §. 1. *D. de rei vind.* Ceterum quia in nummis maxime spectatur publica aestimatio, et valor impositus, atque ii statim, ut expenduntur, censentur consumi, hinc leges statuunt, ut qui nummos alienos sibi solutos cum suis miscuerit, eorum dominus fiat, non tam ob commixtionem, de qua hoc loco agitur, quam quod relate ad priorem dominum consumti censeantur. *l. si alieni.* 78. *D. de solutionibus.*

(9) §. 34. *I. de rer. divis. De inædificatione ibid.* §. 29. 30. *adde l. habitator.* 59. *D. de rei vindicat. et l.* 1. *D. de tigno juncto.* De casu, quo quis suo in solo ex aliena materia aedificat mala fide, *vide l. si res.* 98. *in fine. D. de solution. et l. in rem,* 23. §. 6. *D. de rei vind. D. scriptura* §. 33. *I. de rer divis. De pictura* §. 34. *ib. de intextura* §. 26. *ibid.*

(10) §. 31. 32. *ib.*

§. CXVI.

Post originarios acquirendi modos, quibus solis communio primæva tollitur,

agendum est de reliquiis communionis primævæ nempe iis de rebus in quibus eadem etiam nunc usum habet; suntque

(*a*) *Res inexhausti usus*, sive illæ, quarum usus omnibus hominibus patet, et sufficit, quotiescunque iisdem indigent. Dominus rei alios excludit usu rerum suarum, si vult; at vero usu rerum, quæ omnibus patent, ceteri excludi nec possunt, nec debent. Ejusmodi res sunt aer, aqua profluens, lumen et calor solis. Quod ita comparatum est, ut alii usu ejusdem per sese nequeant prohiberi, nequit dominio subjici.

(*b*) Communio primæva obtinet in rebus, quæ occupatæ nullo modo sunt, et ex se occupari possunt; cujusmodi sunt res derelictæ An etiam feræ naturali libertate gaudentes? an res amissæ, quarum dominus adhibita quavis diligentia post longam moram non comparet? an thesauri in fundo alieno inventi?

§. CXVII.

Jus residuum ex primaeva communione appellatur illud quod competit in res existentes in alterius dominio; eujsmodi est

(*a*) Jus necessitatis extremæ, de quo actum est supra.

(*b*) Jus innoxiæ utilitatis. Nam in communione primæva, si plures ejusdem rei usum participare possunt, id permittendum est sine discrimine. Sed introductis dominiis vi libertatis naturalis penes dominum judicium esse debet, utrumne usus rei suæ alteri concedendus in-

noxius sit, sive absque detrimento vel periculo concedi possit. Idcirco istud quidem jus fere ad imperfecta referri solet. Exemplo est transitus per terras, et flumina, quæ in alterius dominio sunt: dein commoratio in alieno territorio: habitatio concedenda ei, qui sede sua expulsus receptum quærit. In his sæpe jus necessitatis locum habet.

§. CXVIII.

Modi derivativi acquirendi, per quos jura vel res a dominio unius in alterius dominium transeunt, a voluntate hominis, vel lege pendent, eaque aut naturali aut positiva; utrinque contingit *alienatio*, qua unus jus ad rem amittit, alter acquirit, atque una commoda et incommoda cum re, vel jure conjuncta. Ejusmodi modi derivativi et alienationes, quæ hominis voluntate fiunt, sunt.

(*a*) *Diviso*, qua res existens in communione positiva, inter communionis socios distribuitur pro rata, qua erat communis; raro enim, ut supra animadversum est, durat communio positiva, tum quod voluntates plurium raro consentiant, tum quod res parum adeurate administrentur. Res *dividua* pro numero sociorum, et ratione juris, quo quisque gaudet, secatur in partes; si *individua* est, uni relinquitur tota, aliis præstita æstimatione, vel pretium ex ea vendita distribuitur pro rata, vel usus rei per vices singulis conceditur.

(*b*) *Cessio* spectat jura incorporalia, quæ ab uno transferuntur in alium, quasi traditionem;

(c) *Traditio* ad res corporales pertine quarum dominium transfertur; quod quidem spectata naturæ simplicitate videtur fieri posse, quin et possessio, re, vel symbolo una statim transferatur, nisi concipias eum, qui dominium transtulit, deinceps non suo, sed ejus, in quem transtulit, nomine possidere.

§. CXIX.

Ad modos derivativos ab hominis voluntate pendentes, anne testamenta et ultimæ voluntates, dein successio ab intestato, præscriptio et usucapio pertineat, vehementer ambigitur: sunt enim, qui hæc omnia a legibus positivis, non vero a naturali lege, quæ hominis disponentis voluntatem consequeretur, vim et firmitatem habere putant. Ac primo *testamentum*, seu *ultima voluntas* a Pufendorfio dicitur *declaratio voluntatis nostrae circa successores in bona nostra post mortem nostram; quae tamen ante mortem nostram pro lubitu nostro sit mutabilis, et revocabilis, et ex qua aliis demum ab excessu nostro jus nascatur.* (1) Hæc igitur natura atque assentia est ultimæ voluntatis, ut si mutabilis, sive ambulatoria usque ad supremum vitæ exitum: ut nultum jus in re vel ad rem, ac nequidem spem *certam* in hæredem transferat vivente testatore: ut hic illud mutare, penitus rescindere, novum condere, inte-

stato decedere, si velit, queat, quin hæres de injuria possit conqueri. Dicitur *confirmari* per mortem, sed unde mors vim confirmandi habeat, quod antea infirmum est; an id naturæ lege, an positiva firmum evadat, magnopere dubium est. (2) Ex his inferes:

(a) Cum data notione ultimæ voluntatis minime consentiunt ea, quæ Grotius de illa disserit his verbis: *Sciendum est, cum de alienatione agimus, sub eo genere nobis etiam testamentum comprehendi. Quamquam enim testamentum, ut actus alii formam certam accipere possit a jure civili, ipsa tamen ejus substantia cognata est dominio, et eo dato juris naturalis. Possum enim rem meam alienare non pure modo, sed et sub conditione, nec tantum irrevocabiliter, sed et revocabiliter atque etiam retenta interim possessione, et plenissimo fruendi jure. Alienatio autem in mortis eventum, ante eam revocabilis, retento interim jure possidendi ac fruendi est testamentum.* (3) At enim, quæ est hæc alienatio, ac juris translatio, quæ pro nutu alienatis revocari potest? Illud etiam perquam falsum est, a testatore, si non aliter, quam per ultimam voluntatem, disponit, solum jus possidendi ac fruendi retineri, Certe plenum dominium, atque omnia dominii consectaria retinet una cum jure vindicandi rem ab uno quoque, etiam ab hærede.

(b) Fieri potest, ut moriens de rebus suis disponat per actum inter vivos; qui actus firmitatem habeat ante mortem, etsi forte rei

traditio differatur usque ad eventum mortis; est hæc *dispositio morientis*, a qua plurimum differt *dispositio mortis causa*, ceu testamentum proprie dictum, codicillus, substitutio, legatum, donatio mortis causa. Hæc enim, quamdiu nomen suum et naturam ultimæ voluntatis habent, nihil juris transferunt in hæredem, vel legatarium, aut donatarium, sed revocabilia sunt liberrime, ita, ut non modo traditio, sed etiam perfectio actus suspensa usque ad mortem debeat intelligi. Donatio mortis causa fit *cum quis habere se vult, quam eum, cui donat: magisque eum, cui donat, quam hæredem suum:* (4) ac si id, quod mortis causa donatum est, a donatore vivo alienetur) quod sine omni injuria donatarii facere is potest), donatio revocata censetur ipso facto; ac si donatarius præmoriatur, eadem non ad istius hæredem postea venit, sed penitus vim non habet etiam mortuo donatore.

(1) *Pufendorf. de I. N. et G. l. IV. c. X.* §. 3.

(2) *Hebr.* X. 16, 17. „ Ubi testamentum est, mors „ necesse est, intercedat testatoris. Testamentum enim „ in mortuis confirmatum est: alioquin nondum va„ let, dum vivit, qui testatus est. “

(3) *Grot. de I. B. ac P. I. II. c. VI. n.* 14.

(4) *L, I. D. de mortis caus. donationibus* Ab his segregant ipsae leges dispositionem morientis, quae eo etiam vivo vim habet: *Respondi - - eum, qui absolute donaret, non tam mortis causa, quam morientem donare. l. Seia.* 42. *D. ib.*

§. CXX.

Ultima voluntas quaecunque vim et efficaciam transferendi dominia non habet a naturali, sed positiva hominum lege.

Nam ad transferenda ex naturali jure dominia necessaria est et voluntas et potestas transferentis ipso tempore, quo fit alienatio; porro testator vivus voluntatem transferendi non habet: mortuus non habet potestatem; nam dominium bonorum furtunæ, quæ nec usum præbent mortuo, nec ab eo servari possunt, cum homine extinguitur, uti et omnis voluntas circa ea disponendi extingui censetur, ut adeo homo, qui nudus egressus est de utero matris suæ, nudus revertatur. (1) Hinc si princeps gratiam concessit *ad beneplacitum suum*, ea per mortem principis, qua ejus beneplacitum extinguitur, pariter cessat. Aliter declarari eadem res potest in hunc modum: in quavis alienatione necesse est, ut consensus transferentis, et acceptantis una existant. Porro consensus transferentis, uti et potestas transferendi cessat post mortem, ante quod tempus hæres cum effectu consentire non potest; hinc *siquis donaturus mihi pecuniam dederit alicui, ut ad me perferret, et antea mortuus erit, quam ad me perferat, non fieri pecuniam dominii mei, constat*; (2) tum quia mandatum per mortem donantis exspirat, tum quia non una existit utriusque consensus. Denique dispositio quantumvis habili tempore concepta, si in tempus inhabile conferatur,

inutilis est. Exemplum præbent leges: *Stichus servus meus, si eum haeres alienaverit, liber esto: inutiliter libertas datur; quia in id tempus confertur, quo alienus futurus est.* (3) Qui aliter sentiunt, sequentibus argumentis pugnant:

(*a*) Vi dominii, inquiunt, quivis alienare res suas potest sub quavis conditione, et quovis modo: igitur et sub hac conditione, ut non acceptari velit, nisi post mortem suam. R. Sub quavis conditione, sed tamen pro tempore, quo transferendi voluntas durat, et potestas suppetit. Exemplum præbet lex cit. Stichus.

(*b*) Translatio dominii a testatore fit sub conditione duplici *et mortis*, *et non revocatæ donationis*. R. Translatio hæc vivo testatore nihil juris transfert, nihilque operatur, perinde ac si dicerem, donabo tibi, si mihi placuerit: mortuo testatore nil juris transferre, nec quidquam operari potest; eoquod ejus voluntas et potestas transferendi extinguatur. Jus revocandi ultimis voluntatibus ex natura inest; si ponas id abesse, manente sola conditione mortis, dispositio inter vivos intelligetur facta, cujus sola executio ad tempus mortis differtur, quemadmodum contingit in pactis successoriis. At in actu ultimæ voluntatis ipsa translatio dominii, non sola executio post mortem fieri deberet, nempe eo tempore, quo testator nec jam vult, nec potest quidquam disponere. Actus alii conditionati promittenti obligationem imponunt exspectandi eventum conditionis, et promissario spem debitum iri faciunt; at si conditio rejicitur in arbitrium promittentis, omnium consensu nulla est, et nugatoria promissio.

(*c*) Voluntas ac potestas defuncti perseverat moraliter, idque sufficit ad transferendum dominium. R. Dicatur per me ea voluntas ac potestas moraliter perseverare, nempe ex fictione juris, ac legibus positivis, quæ vim tribuerunt ultimis voluntatibus; sed re spectata aut jure quodam reali eadem nullo modo perseverat. ICti Romani, qui ad transferendum dominium voluntatem ac potestatem tum transferentis, tum acceptantis necessariam esse viderant, tria tempora diversa, nempe tempus factæ dispositionis, et tempus mortis, et tempus aditæ hæreditatis conjunxerunt, et jacentem hæreditatem instar personæ fictæ considerarunt. At enim ejusmodi fictiones non admittit simplicitas naturalis juris.

(*d*) Bonis relictis obligatio inhæret, ut creditoribus satisfiat: igitur et obligatio a testatore imposita inhæret, ut transeant ad hæredem. R. Etsi bona relicta non maneant propria defuncti, tamen ex natura crediti manent cum onere, ut creditoribus ex illis satisfiat; nec propterea defunctus de illis disponere intelligitur pro tempore, quo voluntate ac potestate disponendi caret; etsi enim nollet creditoribus satisfieri, tamen vi justitiæ satisfaciendum est. Contrarium fit circa transferendum post mortem dominium rerum; quia disponeret in tempus inhabile.

(*e*) Si de fama defuncti detractum est, is intelligitur retinere jus, ut reparetur: igitur et voluntas ultima aliquo modo perseverat post mortem. R. Bonum famæ est bonum morale immortalis animi proprium; quod proinde per mortem extingui non censetur. At bona fortunæ duntaxat in dominio vivorum sunt.

(*f*) Societas humana exigit, ne defunctorum bona quasi derelicta, et communia et jurgiis ac direptionibus obnoxia fiant, R Igitur inferes, provideri de ea re legibus positivis debuisse; at firmitatem ultimæ voluntatis aut necessitatem ex principiis naturalis juris inde non inferes, præsertim cum ipsa divisio bonorum a natura præscripta non sit. Jus hoc fines maxime determinat; determinationem mediorum temporibus, hominumque voluntati relinquit. Sine dubio *nihil est*, *quod magis hominibus debeatur*, *quam ut supremæ voluntatis*, *post quam jam aliud velle non possunt*, *liber sit stilus*, *et licitum*, *quod iterum non redit*, *arbitrium.* (4) Sed hujuscemodi æquitas necessitatem juris non efficit. Hinc fit, ut *lege obvenire hæreditatem non improprie quis dixerit et eam*, *quae ex testamento defertur*: *quia lege XII. tabularum testamentariae haereditates confirmantur.* (5) Censent aliqui, apud paucas gentes ante Romanos viguisse testamenta; nec Athenis ea condendi jus erat ante Solonem; sed hæreditas familiæ defuncti relinquenda fuit. Non raro testamenma vocantur, quæ re ipsa erant dispositiones inter vivos præsentibus liberis perfectæ; quo modo fortassis exponenda tum, quæ a Patriarchis ante mortem disposita sunt, tum illud prophetæ ad Ezechiam: *Praecipe domui tuae*; *morieris enim tu*, *et non vives.* (6)

(1) *Job. I.* 21.

(2) *l. si cum.* 2. §. 6. *D. de donationibus.*

(3) *l. Stichus.* 39. *D. de manumissis testamento.*

(4) *l.* 1. *C. de SS. Ecclesiis.*

(5) *l.* 130. *D. de V. S.*

(6) *IV. Reg.* 20. 1. Antiquissimi suos ad ultima mandata perficienda jurejurando adstringere solebant,

velut nullo humano vinculo satis valido existimato *Gen, XXIV. 2. 3. XLVII. 29.*

§. CXXI.

Affinis priori est disputatio de *successione ab intestato*, quæ etsi sedem in jure sociali familiæ, tamen huic loco adnectitur ob ipsam argumentorum similitudinem. Qui naturalis legis vim in ultimas voluntates inferunt, multo minus laborant in successionibus ab intestato eidem naturali legi adscribendis,sic tamen,ut aliter de linea recta acsendentium et descendentium diserant, aliter de successione collateralium. Duo spectanda sunt, 1.*inclinatio naturali* sac votum etvoluntas præsumpta parentum erga liberos, liberorum erga parentes, quo nomine remotiores ascendentes, nempe avi, et remotiores descendentes, videlicet nepotes in eadem recta linea veniunt. 2. *Obligatio naturalis* eorum qui de eadem familia sunt, ut ex familiæ bonis alter alteri succurrat. Atque hæc duo ordine evolvenda nunc sunt, cum proposita controversia ex iis dein definiri debeat:

(*a*) Qui testamentorum ermitatem ex jure naturæ accersunt, de cesu intestato decedentis in hunc modum philosophantur. Quando decedens ex hac vita, quid de bonis suis fieri post mortem velit, clare non expressit, præ-

sumendum est, id eum voluisse, quod naturali inclinationi maxime congruit. Nihil est autem, quod eipem magis congruit, quam ut iis maxime provirum esse velimus, qui ex nobis descendunt, et a quibus ipsi descendimus. Propinquitas seu potius identitas sanquinis peculiari affectu jungit animos, idque omnium votum est, ut familia, cujus pars sunt, et conservetur, et beata sit; certe parentes id imprimis desiderant, ut et liberos habeant, qui in bona et jura a se relicta succedant, omniumque gentium consensu familiarum jura a liberis continuari solent. Atque ex his principiis ordinem successionis ab ipsa natura definiri putant. At enim, si ne expressa quidem defunctorum voluntas vim transferendi bona habet, ut supra dictum est; quid soli voto ac præsumtæ voluntati tribui poterit? Successio liberorum in bona parentum non fit modo *originario*, seu occupatione; nam jus occupandi etiam extraneis competit; neque modo *derivativo*, quia parentum voluntas ac potestas cum vita extinguitur. Enixo parentum desiderio ut satisfiat, æquum est; idque fit legibus positivis; quia natura istuc medium nulli necessitati subjecit.

(*b*) De naturali obligatione ita disserunt: ipsa natura parentes adstringit; ut proles alant, eis provideant, beatas efficiant; id quod non modicam partem a bonis fortunæ pendet. Hæc igitur ut consequantur liberi, a parentibus curandum, nec privare debent beatitatis subsidiis eos, quos fine gravi suo dispendio possunt augere. Vilissima animalcula prolibus educandis dant operam natura magistra et infecta, quæ vitam ante finiunt, quam fœtus ovulis excludantur, eo loco deponunt ovula, quo commodum fœti-

bus alimentum præsto est, Vicissim liberi tenentur alere parentes inopes, atque universe, etsi non egeant, iisdem amorem non solo affectu et lingua, sed re et opera impendere; secus obligationi mutuæ, naturali ac personali satisfieri non potest.

§. CXXII.

Ex hac obligatione jus liberorum in bonis parentum, et jus parentum in bonis liberorum vel communionem quandam bonorum deducunt, ideque jus morte alterius partis perfectum fieri putant. Hinc liberi, etsi condominium in bonis parentum proprie non habeant; tamen *vivo quoque patre quodammodo domini existimantur*, et dicuntur hæredes non fieri sed *adparere.* (1) Dumque liberi parentibus, parentes liberi succedunt; *pene ad propria bona veniunt* (2) Est quidem major parentum obligatio erga liberor, quando ad eam ætatem, vel statum perducti non sunt ut sibimet queant prospicere; sed non ideo nulla est eorum obligatio erga majores; ac si infantibus vi naturæ debita est successio in parentum bona; non apparet quomodo id debitum cesset sola ætatis provectione, vel quod liberi sibimet possint consulere; natura quidem necessitati providet, sed juribus et rebus partis, quæ superfluæ sunt, ob eam causam non privat. Mutua obligatio mariti et uxoris non

perinde se habet, ac quæ inter parentes et liberos intercedit, ubi non tam *successio*, quam *continuatio* bonorum et jurium familiæ cogitari debet. Nam uti respublica, aut genus humanum non moritur, sed posteri eodem jure in res externas gaudent quod priores habuerunt; sic in singulis familiis possessio bonorum ac jurium continuatur. Verene hæc sufficiant, ut successio ab intestato a natura censeatur vim habere, aliorum esto judicium.

(1) §. 2. *I. de hæred. qualit. et different.*

(2) *l.* 1. §. 12. *D. de successorio edicto.*

§. CXXIII.

Præter dominium verum, ejusque vera jura et acquirendi modos, de quibus adhuc tractabatur, est dominium quoddam *putativum*, vel *interimisticum*, quod quis eo usque habet, vel habere videtur, donec compareat verus rei dominus. Cum enim res ab uno ad alium transferantur, vel successione perveniat, sæpe fit, ut quis falso putet, se dominium acquirere, quod reipsa non acquirit; cum facta plurima ignoremus, ac sæpe justa sit ignorantia nostra, plenamque excusationem mereatur. (1) Ac tum quidem acquiritur possessio rei, teneturque longo tempore quin acquiratur, vel teneatur rei do-

minium. De juribus igitur istiusmodi possessionis vel dominii putativi agendum est, atque in primis explicandæ notiones huc pertinentes.

(*a*) Rerum nullius possessio acquiritur modo originario occupationis, uti et dominium. Universe ad acquirendam possessionem opus est *facto* rem in eum statum redigentis, quo physice possibile est, ut instar Domini de ea disponat: ac *retinetur* possessio tanto tempore quo dominium in ea exercere quis potest per se, vel per alium. Spectanda igitur est potestas physica dominium circa rem exercendi. Res mobilis possidetur, quamdiu est in tua custodia; immobilis tum usu, tum facultate physica utendi, ac prohibendi, ne alius utatur. Nam etiam jura incorporalia quasi possidentur: in numero eorum jurium est libertas, seu immunitas ab obligatione quidpiam præstandi, vel patiendi. e g. alter pecora vult agere per fundum meum, putans me obligari, ut hoc patiar: si ego debito modo illi resistam, isque mihi resistenti acquiescat, tum constituor in quasi possessione libertatis hujus, seu immunitatis patiendi, ut pecora per fundum agat.

(*b*) Vi naturæ non possidemus; ergo opus est ratione, ex qua intelligatur justitia possessionis; ea ratio est *titulus translativus dominii*, seu juris in re: quia soli domino competit possessio: est ergo possessio *titulata*, quæ titulum habet; diciturque *justa*, quæ acquiritur titulo ad transferendum dominium de se habili, licet forte mala fide quis agat, uti siquis emat rem furtivam; *injusta*, quæejusmodi titulo caret.

(*c*) Possessio et possessor *bonæ fidei* dicitur, quando quis credit, rem esse suam, vel se jure agere, aut jure alterum prohibere: *malæ* fidei, siquis sciat, se non habere jus: (2)

(*d*) Fructuum divisio præsenti tractationi accommodata, fit multiplex, sunt naturales, industriales, mixti, quidam appellantur civiles, eeu qui proveniunt ex locatione ædium: sunt alii pendentes, alii percepti, qui absolute spectantur tanquam res in dominio existens; quia separatim existunt, et specialem domino utilitatem adferunt, in quo genere alia est perceptio *inchoata*, quando ad perfectam plures actus requiruntur. Fructus *percipiendi*, quos percipere possessor potuisset, si negligens non fuisset. Dein alii dicunt extantes; nempe formaliter et in natura, alii consumti. Eos, quos Interpretes vocant *virtualiter extantes*, nempe ex quorum consumtione possessor factus est ditior, leges positivæ hoc vocabulo non exprimunt. Quando igitur de extantibus, et de consumtis decernunt, videndum est, utri classi ex mente et sententia legum accenseri debeant virtualiter extantes. (3)

(*e*) Actiones hominis tum ipsi, tum aliis rebus utiles sunt; quare perinde ac res pretio æstimantur, et æquiparantur rebus, quæ sunt in dominio nostro, ceu operæ, cultura, et cura rerum; quæ in dominio sunt.

(*f*) Impensæ, quæ in rem fiunt, *necessariæ* vocantur, si fiant ad eam conservandam; *utiles*, per quas res fit fructuosior, *voluptuariæ* ad jucunditatem et delectationem comparatæ; sæpe et *mixtæ* sunt; in quo genere videndum,

utræ prædominentur. *Impensæ* dicuntur tolli, si tollitur id, quod quis suo sumtu in re aliena fecit; quando id fieri potest, sine detrimento rei, hoc est, quin res fiat deterior.

(1) *l. qui in alterius* 42. *D. de R. I.*

(2) *c. Vigilanti* 2. *et c. fin. de præscriptionibus. Adde c.* 2. *de R. I. in VI. et c. si virgo* 5. *XXXIV. q.* 1. Ceterum bona fide non agit, qui agit ex ignorantia, quam vincere aut deponere potest; igitur, ut quis bonæ fidei possessor sit, opus est, ut laboret ignorantia invincibili,

(3) Rationi et æquitati naturali consentiunt leges Romanæ. *l. cum hic status.* 32. §. 9. *D. de donat. int. vir. et uxor.* Consumsisse sic accipere debemus, ne is, qui donationem accepit, locupletior factus sit. *l. imperator.* 70. §. *ult. D. de legatis II.* Cum autem rogatus, quidquid ex hæreditate superErit, post mortem suam restituere, de pretio rerum venditarum alias comparat, deminuisse, quæ vendidit, non videtur. *et l. sequente ibid.* Sed quod inde comparatum est, vice permutati dominii restituetur. *et l.* 72. *seq. ib.* Idem servandum erit, et si in proprios creditores ex ea pecunia dimiserit; non enim absumitur, quod in corpore patrimonii retinetur. *Eadem definitio extat l. Pater.* 32. *D. de adimendis vel transferend. legatis*: non enim absumtum videtur, quod in corpus patrimonii versum est.

§. CXXIV.

Bonae fidei possessor non est nisi taboret ignorantia invincibili, ut paulo ante adnotavi; si ex tali ignorantia pro domino se gerit, et iura dominii exercet; tum facta et non facta proveniunt ex ignorantia invincibili et antecedente; talis autem ignorantia tollit imputationem (1) Igitur pos-

sessori bonæ fiedei neque facta, neque non facta imputari possunt: hoc est

(*a*) Possessor bonæ fidei juste possessionem interim retinet, amissam recuperat, aliaque dominii jura circa rem alienam exercet. (2)

(*b*) Quia neque facta, neque non facta eidem imputari possunt, duntaxat tenetur ex re, quam nullo vero jure possidet; neque negligentia vel culpa ei imputari potest, ut alteri propterea obligetur, neque fructuum consumtio; ergo non tenetur resarcire fructus consumtos, vel percipiendos, neque ad rem restituendam, si apud ipsum periit, eodem casu apud dominum non peritura.

(*c*) Quia nemo ex re aliena locupletior fieri debet, idcirco tenetur restituere fructus extantes vel re, vel in æquipollente, nempe quatenus factus est locupletior.

(*d*) Multa passim referuntur commoda possessionis legis naturali consentanea, ceu I. in pari causa potior est conditio possidentis; (3) unde inferunt: II. quod in statu civitatis possessio relevet ab onere probandi, idque rejiciat in adversarium. III. quod præscriptione vim habente pariat præsumtionem dominii, aut saltem præstet conditionem usucapiendi, et præscribendi dominium rei. IV. quod tribuat jus administrandi rem possessam, et fructus inde percipiendi lite pendente. V. quod obliget judicem ad manutenendum possessorem, dum durat lis mota. VI. quod præsumatur bona fides, et etiam titulus, si possessio sit longissimi temporis, aut immemorialis. VII. quod præscriptione non ccm-

pleta detur possessori actio *Publiciana*, vi cujus potest quis vindicare rem possessam sibi ablatam adversus quemcunque, excepto vero Domino, et eo, qui cum titulo possidet: aut etiam potestas vim vi repellendi, ut, qui possessione violenter dejectus est, eam in continenti etiam armis possit repetere. VIII. quod privilegium censeatur subreptitium et nullum, si in præjudicium possessoris est impetratum, nisi in eo fiat mentio derogatoria possessionis. Atque hæc sunt jura possessionis bonæ fidei maxime conformia naturali juri; cum in perpetua dominorum mutatione rerumque humanarum ignorantia ipsa rerum dominia difficillimæ probationis sint.

(1) §. *XXX.* (*d.*)

(2) *l.* 136. *D. de R. I.* „ Bona fides tantundem „ possidenti praestat, quantum veritas, quoties lex „ impedimento non est. „

(3) *c.* 65. *de R. I. in VI. l.* 128. *D. eod. Doctores in l. quoties* 15. *C. de rei vind.*

§. CXXV.

Malae fidei possessori, aut ei, cui postea mala fides supervenit, omnis actus imputatur, qui ad exercitium dominii pertinet igitur.

(*a*) Tenetur ex re, ex facto, ex non facto h. e. restituere debet rem, fructus non modo extantes, et ex quibus factus est locupletior, sed etiam consumtos, et percipiendos.

(*b*) Tenetur compensare rem, quæ culpa vel casu apud ipsum periit, eodem tamen casu

apud Dominum non peritura; nam si etiam apud dominum periisset, interitus non pendet a non facto ipsius, nempe neglecta restitutione. (1)

(1) *l. si vehenda.* 10. §. 1. *D. de lege Rhodia.* Nauta alienas merces transferens e navi meliore in deteriorem, si haec sola periit, tenetur: si utraque, non tenetur. *Adde l. si plures* 13. *D. deposit.* Ex quibus intelligitur, quomodo casus superveniens culpam praecedentem purget: quomodo item exceptionem habeat regula: mora transfert periculum in morosum, si scilicet res apud actorem peritura non fuisset.

§. CXXVI.

De possessione bonæ fidei longo tempore continuata cum titulo, saltem præsumto ob tempus immemoriale, quærunt, anne vim habeat transferendi dominia, hoc est, an præscriptio seu usucapio jure naturali transferat dominia; an duntaxat creatura juris positivi sit, uti loquuntur. Est autem præscriptio *modus acquirendi a jure approbatus, quo per possessionem debito modo et tempore continuatam obtinetur jus aliquod vel liberatio aliqua.* (1) At enim possessio rei tanquam suæ supponit quidem dominium, nisi ignorantia obesset; ex se tamen illud non confert; quomodo ergo solo cursu temporis, quo quis rem vel jus bona fide possedit, dominium illius acquiri potest? vulgo dicitur: omnia fiunt in tempore non fiunt a tempore. Sed

(*a*) Dicunt: tranquillitas humanæ societatis præscriptionem exigit, ne dominia rerum incerta maneat, et obnoxia litibus. R. Ne quidem divisio ac dominiorum introductio ex præcepto naturæ facta est, multo igitur minus inde vim habet præscriptio; sane non omne id, quod propositis finibus appositum est, vel certis temporibus plane necessarium, continuo ad leges naturæ referri potest; satis est, si humanis legibus unum præ alio medium queat determinari. Tranquilitati hominum ac paci consultum est a natura per jus possessionis bona fide acquisitæ, quo se quisque tamdiu tuetur, quoad dominium ab altero plene evincatur.

(*b*) Deinde voluntas, inquiunt, signis externis manifestata a natura vim habet transferendi dominia. Ejusmodi voluntas prioris domini in circumstantiis præscriptionis apparet; qui enim scit, ab alio possideri rem suam, nec eam repetit, aut vindicat, eo ipso manifestam facit voluntatem abdicandi se jure, quod in re habuit, eamque derelinquendi. Quod a sciente negligatur vindicatio rei, conjecturam præbet ipsa diuturnitas temporis. Denique sæpe ad eum statum veniunt, quæ in dominio sunt, ut domino non reliquatur spes prudens recuperandi, quod suum erat; ac tum eæ res pro derelictis habendæ, et præscriptio fiet species occupationis. R. 1. Præscriptio æque, ac multo frequentius eas res afficit, quæ domino penitus incognitæ sunt, sic, ut nesciat eas ab alio possideri; atque, idcirco a legibus positivis ad acuendam diligentiam, et vitandam segnitiem invecta est. (2) Quid si ex ovium grege nonnullæ aberrarint, atque ad alienum prædium vel gregem venerint nesciente domino, ibique lon-

gius maneant; an per hoc censendus estdo minus dominio se abdicasse: voluntatem id transferendi manifestasse, rem suam dereliquisse? Rei alienæ vel retinendæ, vel acquirendæ non sufficiunt conjecturæ maxime incertæ, et ab usu abhorrentes; cum nemo præsumatur jactare rem suam. (3) qui mutuum vel commodatum, quod amico dedit pluribus annis non repetit, vel quod non indigeat ipse; vel quod amici fide, et facultatibus confidat, ideone abdicasse se jure vel re existimandus est? Sed inquiunt, qui spem recuperandæ rei amisit, etiam voluntatem eam habendi deposuit, et dereliquisse consendus est: R. Quid? si Dominus ignoret, uti fit plerumque, rem suam in alienis manibus esse? naufragus proiiciens merces suas, aut traiiciens flumen, cui gemma forte excidit, spem non habet, eas res recuperandi; an ergo, qui easdem capit, aut piscatur, continuo dominium acquirit? est quidam titulus pro derelicto, sed verus tantum; qui ex longa taciturnitate præsumitur, verus non est, sed fictitius, alienus a moribus hominum et naturali æquitate. Si *res pro derelicto habita sit, statim nostra esse desint, et occupantis statim fit*: (4) qui propter non erit opus præscriptione, nec cursu longi temporis.

(1) A prescriptione tanquam modo acquirendi quidam distinguunt usucapionem tanquam causam acquisitionis consistentem in ipsa possessione rei, vel quasi possessione juris debito tempore et modo continuata: alii praescriptionem ad incorporalia, usucapionem ad res corporales referunt; apud Romanos usucapio de fundis Italicis et bono Quiritario, praescriptio de praediis provincialibus, et dominio naturali seu bonitario dicebatur. At enim Istuc antiquae subtilitatis ludibrium sustulit Justinianus *l. unic. C. de nudo jure*

Quiritium tollend. Necesse non est, praescriptionis et usucapionis notionem pluribus verbis evolvere: cum de illius tantum vi, et efficacia agatur; neque illud explicandum, an et quatenus inter gentes habeat locum.

(2) *c. Vigilanti. 5. de præscript.*

(3) *Arg. l. cum de indebito. 25. v. qui enim solvit. D. de Probat.*

(4) *l. 1. D. pro derelicto.*

§. CXXVII.

Reliquum est, ut delicta, quibus jura dominii et possessionis violantur, breviter indicemus; in quem finem præ oculis habendum est jus, quod domino competit disponendi de re sua, eamque possidendi; quod quidem jus ob eam causam non extinguitur, quod in alterius potestatem modo quocunque res venerit; eidem competit jus ad omnia consectaria dominii, et omnes actus vi dominii licitos; idque jus est perfectum utpote jus in τῷ suo; obligatio igitur eidem respondens perfecta est pariter, nempe obligatio abstinendi a re, a possessione, ab usu, a fructibus rei alienæ, et a quovis actu ad exercitium dominii spectante. Dominus ergo pati non tenetur, ut fundum suum ingrediaris: habet jus *vindicandi* rem suam, ac si detentor nolit restituere, eundem vi adigendi. Quia tamen res duntaxat domino restituenda est, necesse est, ut dominium ante probetur, quam vindicatio, aut

violenta juris sui persecutio, id est, bellum inferatur. His dominii, et possessionis juribus obsunt

(*a*) ***Furtum*** rei, tum *manifestum*; hoc est, deprehensum in ipso actu furandi, quando res furtiva nondum in alium locum delata est; tum *non manifestum*. ***Furtum*** *usus* est, cum de usu disponitur sine jure disponendi: ***Furtum possessionis***, si cui invito rei mobilis possessio subvertitur e. g. subtrahendo creditori pignus.

(*b*) ***Invasio***, qua is, qui jus possidendi non habet, alterum vi deiicit possessione rei immobilis. Contra invasorem locum habet defensio violenta: siquis defensionis resistit; tum defensio rei conjuncta erit cum defensione sui. ***Rapina*** est, qua invito res mobilis vi eripitur.

(*c*) ***Iacturam*** rei suæ facit is, cujus non violentis potestati res ita subducitur, ut recuperare nunquam possit. Est hoc *damnum* (1) idque aut voluntarium seu dolosum aut culposum, aut causale. Damnum pariter fit *deterioratione* rei, si nempe eum in statum redigitur, ut minus valeat, quam antea.

(*d*) ***Defraudare*** est alterum re aut factis privare eo, quod ipsi debetur. Damnum dolosum appellatur *fraus consilii*; si ab insciente gemma adulterina pro genuina venditur, est *fraus eventus*.

(*e*) Factum, quo quis violente deiicitur de possessione, in Jure canonico vocatur ***Spolium***, estque id omne, quo possessor fuit spoliatus,

sive res sit mobilis, sive immobilis, sive jurium nomine contineatur. *Spoliatus* autem vel dejectus dicitur ille, qui possedit semel et qualicunque possessione, vel quasi, est privatus. (2) -- Possessionem *furtive* ingreditur, qui nullo jure et ignorante possessore eam ingreditur. Possessio *turbatur*, quando quis impeditur in exercitio dominii quoad unum vel alterum actum. Unde est *vis turbativa*, qua turbatur possessio: *expulsiva*, qua quis deiicitur possessione: *compulsiva*, qua cogitur cedere: turbatio re aut verbis fieri potest.

(1) §. *XVII. (d.)*

(2) *Exempla spoliationis extant. c.* 2. 3. 7. 8. 9. 10. *de Restit. spoliat. c.* 3. *de caus. poss. et propr. c.* 5. *et* 6. *de sepult.*

CAPUT XV.

JURA ET OBLIGATIONIS EX PACTIS ET CONTRACTIBUS PROVENIENTIS.

ARGUMENTUM.

§. CXXVIII. Notio pacti. CXXIX. Substantialia in ratione generica pacti. CXXX. ad formam pactorum pertinet conditio, CXXXI. dies, CXXXII. modus, causa, demonstratio, arrha, disjunctio. CXXXIII. Effectus pactorum, obligatio, aliique. CXXXIV. diversæ classes pactorum. CXXXV. Species contractuum. CXXXVI. in quibus insunt Substantialia, in ratione specifica contractus, naturalia, accidentalia. CXXXVII. vi naturali ratiocinandi applicantur leges contractuum ad datum negotium singulare.

§. CXXVIII.

Pactum a pactione dicitur; --et est duorum vel plurium in idem placitum consensus. (1) Fere enim tractatus ac dissensio paciscentium præcedit, donec in unum consentiant, seu inter sese conveniant. Nam *sicut convenire dicuntur, qui ex diversis locis in unum locum colliguntur et veniunt: ita et qui ex diversis animi motibus in unum consentiunt, id est, in unam sententiam decurrunt.* (1) Hæc pactionis seu pacti notio cum recepta sit et auctoritate legum firmetur, non tam rejicienda vel emendanda, quam explicanda est.

(*a*) In pactione igitur inest *consensus* non qualiscunque theoreticus, vel qualis ob mutua studia inter homines datur; sed efficax et practicus voluntatum consensus, quidpiam dandi, faciendi, non faciendi; quo consensu suscipiatur vel remittatur jus, aut obligatio tanquam effectus moralis pactorum, et quidem propria voluntate: ut, quod initio est voluntatis (ante præstitum consensum), postea fiat necessitatis. Quapropter non sufficit nudum *propositum* utcunque firmum mente conceptum, sed ex natura societatis humanæ requiritur consensus manifestatus verbis, nutibus, scriptura, aliisve signis rei accomodatis: neque pro tali manifestatione haberi potest *nuda assertio*, qua aliquis propositum suum quidpiam præstandi exerit. Nam aliud est narrare, vel nude asserere quidpiam se facturum; et aliud, præsenti voluntatis declaratione suscipere obligationem, vel alteri conferre, aut remittere jus quoddam. (3) Consensus per signa externa manifestatus is esse debet, quo palam fiat determinata voluntas obligandi sese alteri, vel remittendi obligationem, conferendi jus, vel remittendi. Similiter neque *tractatus* aut *negotiationes pactitiæ*, quibus deliberatur, utrum, vel quo modo aut quatenus consentiendum sit, pro consensu ad pactum requisitio haberi possunt.

(*b*) *Consensus duorum vel plurium*; secus non intelligitur *conventio*, quæ ex essentia sua plures id idem collectos denotat, neque contractio seu contractus, nisi utraque ex parte quidpiam contrahi vel costringi cogitetur. Agitur enim hoc loco de juribus et obligationibus ex voluntatis consensu ortis: porro in tali hypothesi non modo nulla obligatio, sed nec jus

aut favor inscienti, et non consentienti acquiritur; quia invito beneficium non datur, et vi libertatis naturalis cuivis permittendum est, velitne, an secus jus aut favorem acceptare; ergo nudum offerendi promissum non sufficit, nisi *acceptatio* sequatur. Ejusmodi offerentis solius promissum *pollicitatio* vocitatur. (4) Quæ est pactio incompleta, neque effectum moralem pacti; seu obligationem justitiæ ante gignit, quam alterius partis acceptatio sequatur, ac tum inspecto initio negotii habebitur pollicitatio, considerato exitu pactio, quia acceptationis complementum accessit. (5).

(*c*) *In idem placitum*, quatenus *eandem* rem, vel *idem* jus unus transfert, aliter acceptat: vel ad futuram præstationem mutuam uterque se obligat. Sunt enim aliæ pactiones vel contractus *executivi*, qui in præsenti absolvuntur, ut si dem librum, et alter acceptet, vel si permutem rem aliam cum alia, alii *promissorii*, qui in futurum propendent; ex quibus nunc existit obligatio præstandi aliquid in posterum, aut jus exigendi, utrinque, absolute aut sub conditione. *Idem placitum* ergo refertur ad objectum pactionem, quod in communicatione rerum vel operarum situm est, neque numero comprehendi potest; uti neque res, nec operæ diversæ hominum.

(*d*) Quia hic consensus duorum vel plurium idem placitum practicus et efficax esse debet, idcirco pactio vel contractus veri nominis haud est, nisi obligationem perfectam et jus perfectum producat, non absolutum et connatum, sed hypotheticum et adventitium. (6) Unde passim ut indigna ICto rejicitur opinio

Franc. Connani comment. Jur. l. c. VI. n. 11. et seq. et l. V. c. 1. 4. qui promissionis et pacti nullam agnoscit naturalem obligationem, nisi intercesserit συνάλλαγμα, id est, factum quoddam obligatorium. Sed separandæ sunt quæstiones diversæ, quarum altera est *facti*, altera *juris*, facti quæstio est, quomodo quis promiserit, et quatenus, non animo se obligandi, atque alteri conferendi jus, sed eo solum, quo præsentem animi voluntatem narramus, aut asserimus, vel quo in dictis nostris et factis constantes nos esse oportet, seu fideles, atque hoc promissionis modo solam obligationem fidelitas oriri ajunt, quæ per sese et ex genere suo levis est, etsi ob damnum alteri emergens gravis esse possit. Alia est promissionis ratio, qua quis animum declarat, sese vere obligandi, atque alteri acceptanti conferendi jus perfectum, idque fieri potissimum censetur in promissis utrinque onerosis, ac siquid promittitur ad peculiarem interrogationem alterius, declarantis, sua interesse servari fidem, unde maxima stipulationi vis tributa est olim a Romanis. Idem fieri præsumitur, si promissioni adhibentur, solemnitates quædam, ceu testes, scriptura, juramentum, pœna, arrha, nisi usu paciscentium hæc arrha eo fine sit adjuncta, ut illa amissa pœnitere liceat. Denique si promittendo, ac paciscendo id agitur, quod in ejusmodi negotio passim fit ab aliis, qui se obligari ex conventione minime dubitant. (7).

(1) *l. I.* §. 2. *D. de Pactis.* A pactione velut forma nuncupatur res, merces, sponsa pacta.

(2) *l. cit.* §. 3. *ibid.*

(3) *Lessius de I. et l. II. c XVIII. dubit.* 6. „ Du„ rum, inquit, est, et nusquam gentium usitatum,

„ ut, qui apud se, nemine audiente, diceret, pro-
„ mitto vel do Joanni 100, teneatur manifestare hanc
„ suam donationem Joanni; an velit acceptare; nec
„ possit paenitere. „ At si hac inconstantia nihil contra justitiam peccatur, non continuo ea semper innocua est. „ Ego dicere malo, inquit Layman *l. III. sect.*
„ *II. n. ult.* semper est peccatum inconstantiae ex gene-
„ re suo veniale, sine causa a proposito bene capto de-
„ sistere. Cum haec sit inordinatio mentis; quod bene
„ consultatum et acceptatum est, leviter et sine ulla
„ rationabili causa derelinquere. „

(4) *l. 3. D. de Pollicitat.*

(5) *Clar. D. Glettle* in tract. Jurid. de pactis et contractibus inter pollicitationem privato factam secuta acceptatione et inter pactum nihil interesse docet; at si reipublicae ponatur facta pollicitatio, secuta acceptatione, insignis inter alia pacta et talem pollicitationem intercedit differentia; quod ex nudis pactis nulla privatis actio comparetur; cum e contrario ex nuda pollicitatione efficax reip. actio acquiratur, ut patet ex legibus Digestorum de Pollicitat. Sed jus naturae inter pacta nuda, si pacta veri nominis sint, et non nuda seu vestita, aut inter pacta, et contractus quoad vim obligandi differentiam non agnoscit.

(6) *Conf.* §. *XVI.* (*b.*)

(7) *Connani opinionem discutit Grotius de I. B. et P. l. II. c. XI. a. n. 1.*

§. CXXIX.

Substantialia pactorum et contractuum duplici modo spectantur, primo in ratione pacti *generica*, dein quoad certam contractus *speciem*, de qua postea agetur. Ratio generica pacti, ut subsistat tanquam pactum, neque inane et irritum sit, po-

scit verum consensum, aptam materiam, jus seu facultatem moralem paciscentis; de quibus actum est supra (1) Pauca huic loco maxime propria sunt annotanda:

(a) Leges humanæ præter veros contractus, qui vero contrahentium consensu existunt, statuunt *quasi contractus*, qui consensu ficto et ex dispositione legis inducto censentur perfici. Ejusmodi sunt, negotiorum gestio, tutelæ administratio, communio rei, aditio hæreditatis, solutio indebiti. Verum cum natura has fictiones ignoret, ea quæ his contractibus propria sunt, vel ad jus naturæ non pertinent, vel ex aliis principiis naturalis æquitatis, justitiæ, caritatis repeti debent; In contractibus *tacitis*, qui *expressis* opponuntur, consensus manifestatur facto aut non facto, uti siquis corem tacet, cum deberet ac posset consentire; vel siquis reddit vel abolet cautionem debiti. Quis consensus non necessario verbis, sed etiam aliis signis exprimi potest, non apparet, cur in certis adjunctis factum, aut non factum vim consensus habere non possit. Consensus *praesumtus*, qui ex verisimilibus indiciis colligitur, ad rationem pacti sufficere potest in foro bumano; quando lex adminiculum præstat, et consensum personalem supplere potest; spectato naturali jure, si reipsa non adest, nec ullo modo declaratus est; non efficit validum pactum, multo etiam minus si est consensus *mere praesumtus de futuro*, id est, quem alter, si rem nosset, præstaret, vel quam primum noverit, sine dubio præstiturus est. Ejusmodi consensus mere *conditionalis est*, et nihil ponit *in esse*, ut vulgo ajunt. Et quia in genere cau-

sæ efficientis non datur potentia ad præteritum; quomodo consensus, qui nondum est, sed futurus creditur, vim habet nunc conferendi jus, et gignendi effectum pactioni propriam? Quod nunc fit, poscit causam, quæ nunc est, non quæ exp ctatur. Quis legem nunc fert, vel judicium exercet per imperium vel jurisdictionem, quam non habet, sed habiturus est?

(*b*) Materia pactorum sunt res et operæ seu facta; horum quædam *simplicia* dicuntur, quæ intra terminos facti hærent, nec ad dandum vel transferendum destinatur; secus *praegnantia* solent appellari. Facta etiam *negativa* in pactum deduci possunt, quando nec obligationi, nec juri cujusdam repugnent; proindeque turpia non sint, nec per sese ad delinquendum invitent, (2) Qui factum *alienum* promittit, censetur operam addicere, qua alium inducat ad faciendum, vel dandum, quod petitur. Ea incassum adhibita, promissor liberatur, nisi rem suo periculo fore promiserit. Pactorum materia sunt etiam res, quæ nondum existunt, sed futuræ sperantur, ceu fructus nascituri in hac arbore (3) Affinis est *emtio* spei, quando emitur res acquirenda incerta: ceu jactus retis, captus piscium; quod pacti vel contractus genus sustinendum est, etsi nil acquiratur de eo, quod speratum est; quia ex natura sua aleam continet. At fructus futuri intelliguntur emi sub conditione: si nascatur. Quæ exemta sunt ab hominum commercio, ceu res sacræ religiosæ, sanctæ, publicæ, aut quæ non subjacent contrahentium potestati, vel alienari aliunde prohibentur, non sunt apta pactorum materia.

(*c*) Jus seu facultas moralis, quæ ad paciscendum requiritur, intelligi non potest, quan-

do contraria adest obligatio abstinendi a re in pactum deducta. Quomodo latro habet jus acquirendi ac tenendi rem A, quam domino relinquere, vel si rapuerit, restituere naturaliter obligatur? Quomodo jus habeo alterum mihi obligatum tenendi ad aliquid præstandum, quando obligor, eundem servare liberum ab omni obligatione? Ceterum translatio juris continet aliquid positivum relate ad eum, in quem transfertur, et privativum, nempe amissionem juris in eo, qui transfert: Fieri potest, ut paciscendo non id agatur, ut nunc fiat juris translatio, sed ut de illa in posterum facienda partes conveniant; id, quod contigit in sponsalibus, per quæ sponsi non transferunt jus mutuum in corpus ad actus generationi aptos, sed futuras nuptias, ac futuram ejus juris translationem promittunt. Quid ergo dicendum, si post facta sponsalia cum una persona fiant sponsalia vel matrimonium cum alia contra fidem priori datam? Dico *primo*; sponsalia secunda non valere.* Nam utraque sponsalia habent idem objectum, nempe futuras nuptias vel translationem ejusdem juris: qui primæ sponsæ promisit futuras nuptias transtulit non potest eas valide promittere alteri; vel idem jus transferre in alteram. Dico *secundo*, matrimonium cum alia persona contra fidem primæ sponsæ datam jure naturæ validum esse: nam promissio futuræ translationis seu alienationis rerum vel jurium, non est translatio, vel alienatio earundem; ergo facta ea promissione manent penes promittentem, ejusque dispositioni subjacent, et quamvis ob circumstantias priorum sponsalium non deberet disponere contra datam fidem, tamen jus disponendi retinet, ac dispositio contraria erit valida; quia aliud est jus, aliud rectus

usus (3) Nec vero intelligitur, quomodo, qui jus quoddam retinet, sese ipsum inhabilem reddat ad validum ejus usum, nisi auctoritas suprema legem irritantem interponat, vel juris illius translatio aut alienatio facta jam sit; ut proinde de re non sua consequenter invalide, disponeret. (4)

(1) §. *LV. seq.*

(2) In pactum deduci non potest factum negativum non manifestandi, quae in damnum proximi vergunt) non denuntiandi, quae perniciosa sunt reipublicae (non testificandi coram judice legitime interrogante. Conveniri potest inter partes contrahentes, ne culpa praeste ur. At *pactio, ne dolus præstetur, rata non est. l.* 17 *pr. D. commodati. l.* 23. *ib. de R. I.* Nam ejusmodi pactio ad delinquendum invitat, ac facile paciscentem inducit, ut projecta bona fide dolos struat, sciens, nullum sibi inde periculum imminere. Quod non obstat, quo minus dolus jam patratus remittatur postea; modo non praestetur securitas futuris dolis.

(3) *l. nec emtio.* 8. *D. de contrah. emtion.*

(4) Valere matrimonium contra fidem sponsalium cum alia persona initorum deciditur *c.*1.*de sponsa duorum* etsi priora sponsalia fuerint jurata *c.tua* 5.*eod.conf. Suarez T. III. de Religione* l. *IX. c. IV. n.* 4.

§. CXXX.

Ad *formam* pactorum et contractuum refertur adjectio conditionis, diei, modi, causæ, pœnæ, arrhæ etc., aut quod his omissis absoluti sint; quo casu statim *cedit dies, et venit dies*, hoc est, in pacto pure et absolute inito statim oritur obligatio, ac statim implenda est, ita, ut peti possit, quod debetur. Quod non idem fit,

si conditio adjicitur, ante cujus eventum nec cedit dies, nec venit dies. Si dies adjicitur tanquam terminus *a quo*, statim quidem dies *cedit*, et obligatio nascitur; antequam tamen dies *veniat*, res promissa exigi non potest. *Conditio* est qualitas actui adjecta, qua vis illius in futurum ac incertum eventum suspenditur; (1) unde conditio proprie dicta de futuro est, possibilis, contingens, ac suspensiva; diciturque *potestativa*, quae pendet ex facto alterutrius contrahentium: secus *casualis*, vel mixta ex utraque. Conditio *resolutiva* supponit actum validum; eveniente tamen conditione resolvendum. Vim proprie dictae conditionis non habent, 1. quae *de praesenti vel praeterito* sunt; non enim suspendunt efficaciam contractus et obligationem, etsi contrahentes nesciant, an conditio actu existat, vel extiterit, et consequenter, sit ne orta obligatio, an non orta. 2. Quae sunt de re *impossibili* natura, facto, vel jure, id est, turpes. 3. Quae sunt *necessariae*, aut *intrinsecae* vel ex natura negotii, vel ex dispositione legis; tales enim non reddunt actum conditionatum, sed relinquunt intra terminos actus absoluti. 4. *Repugnantes substantiae* actus vel negotii. Cum his notionibus connectuntur sequentes positiones:

(*a*) Pendente conditione proprie dicta nulla nascitur obligatio; quod ex natura promissi vel consensus conditionati apertum est; inducitur tamen *spes debitum iri*, eaque transmittitur utrinque ad hæredes post mortem contrahentium; quamdiu ergo pendet, revocari non potest, nisi consensu omnium paciscentium. Eventus autem illius retrotrahitur ad initium contractus saltem si contractus consensualis, non realis sit initus. (2)

(*b*) Conditio potestativa conjecta in voluntatem promittentis seu debitoris, actum facit nullum ac nugatorium, ceu, premitto dare centum, si voluero. Aliter sentiendum, si non ipsa obligatio, sed modus præstandi vel tempus in voluntatem promittentis conjicitur, e. g. dabo, si vel quando commodum erit; numerabo dotem, quantum visum fuerit, quo casu tandem devenitur ad arbitrium boni viri. Conditio conjecta in voluntatem vel actum tertii potius casualis censenda est, ceu promitto dare quantum Titius arbitratus fuerit; si Titius aut non possit arbitrari, contractus deficit, nec suppletur arbitrio boni viri.

(*c*) Conditio impossibilis ex natura, lege aut facto; item repugnans substantiæ contractus, contractum reddit irritum; (3) tum enim efficax voluntas aut consensus locum non habet.

(1) §. 4. *I. de Verb. oblig.*

(2) Si contractus solo consensu perficitur, isque consensus alligatus fuit conditioni, hac eveniente intelligi potest quomodo consensus conditionatus transeat in absolutum. At si actus non censetur perfectus, nisi traditione rei, ceu mutuum; tum solo eventu conditionis utique traditio facta non intelligitur, e. g.; si navis ex Asia

venerit, dabo mutuum. Disputant etiam hoc loco, an debitor sub conditione, solo istius eventu constituatur in mora, ita ut nulla hominis interpellatione opus sit.

(3) Illud singulare est ex vi legis positivæ, quod in testamentis et matrimoniis conditiones impossibiles habeantur pro non adjiectis, nec vitient contractum, sed ipsae vitientur; modo in matrimonio de praesenti ac seria voluntate contrahentis satis constet.

§. CXXXI.

Diei nomine qui contractui aliquando adjectus dicitur, intelligitur quodcunque temporis spatium, hora mensis, annus, *a quo* vel incipiat obligatio, vel quo adveniente cesset; unde alius est dies tanquam *terminus a quo*, alius tanquam *terminus ad quem* perduret obligatio. *Certus* vocatur dies, si duo constant, et *quod sit* extiturus, et *quando* sit extiturus; (1) secus incertus (2) ac *simpliciter incertus*, si ignoratur omnino, an aliquando sit extiturus; ac tum æquipollet conditioni de futuro contingente. Aliquando actui tacite inest dies, ut *qui Carthagine dari stipulatur, cum Romae sit, tacite tempus complecti videtur, quo perveniri Carthaginem potest.* (3) Ex his concludes:

(a) Si dies pacto adiicitur tanquam *terminus, a quo*, statim nascitur obligatio; non tamen exigi potest, id est, statim cedit dies, non tamen venit dies, quod intelligenti verba manifestum est; id contingit *primo*, quando

dies tacite inest contractui. *Secundo*, quando adjicitur dies certus; *tertio*, quando incertus eo tantum, quod nescitur, quando sit exstiturus.

(*b*) Dies simpliciter incertus quoad obligationem æquipollet conditioni de futuro contingente; ante cujus eventum nec cedit, nec venit dies.

(c) Dies incertus tanquam *terminus*, *ad quam*, non suspendit obligationem: sed eam continuat, et multiplicat usque ad diem præfixum, quo adveniente ea cessat, et in foro externo per exceptionem eliditur.

(1) *Exemplum extat* §. 2. *I. de verb. obl. decem aureos primis Kalendis Martii dare spondes.*

(2) *l. nam si.* 17. *D. condict. indeb.* Si, cum moriar, dare promisero

(3) *l. interdum.* 75. *D. de Verb. Oblig.* Ceterum significatio horum verborum: *cedit*, *venit dies*, *explicatur l cedere.* 213. *D. de S. V.* Commodum hujus distinctionis etiam in eo est, ut discernatur, quid ad haeredes aliosve successores transmittatur, vel non transmittatur. Omnia autem transmittuntur, quae debentur; ea autem debentur, quae cessa sunt; ideoque res, cujus dies cessit, etsi non venerit, transmittitur ad haeredes.

§. CXXXII.

Præter conditionem et diem adjectum contractum formam immutant sequentia:

(*a*) *Modus* seu gravamen pacto adjectum quod tamen obligationem non suspendit, uti conditio; sed cum re in pactum deducta una

involvitur; si in modum consentiens eum postea implere recuset, juste repetitur, quod datum, vel negatur, quod promissum est; (1) quia tanquam causa finalis consideratur, cui consensus alligatus est; unde modus turpis, vel repugnans substantiæ contractus, istum vitiat, (2)

(*b*) *Causa* ingreditur pactum, quando exprimitur id, quod est, vel erit, tanquam impellens ad contrahendum, non tanquam id, quod per contractum obtineri debet, quodque est proprium *modi et causae finalis*, non moralis de qua agitur in præsenti. vulgo dicunt: cessante causa cessat effectus, ut proin, si causa non subsistit, pactum corruat. (3)

(*c*) *Arrha* quoque et pœna contractibus formam dant accidentalem, de qua ex mente paciscentium et communi usu judicandum est.

(*d*) *Demonstratio* dicitur, quidquid designandæ rei vel personæ præter nomen contractui adjicitur; finis ergo demonstrationis est, ut res vel persona notetur, et distinguatur, de quibus, si satis constat, falsa demonstratio nihil officiet, neque enim discedendum a fine est, ut retineatur medium. (4)

(*e*) Forma *disjunctiva* in pactis *alternativis*, qualia sunt tum relate ad *personas*, promittendo huic vel illi, (5) tum relate ad *res*; dabo hoc vel illud; ac tum optio censetur reservata promittenti vel debitori. Si plurium obligatio afficit singulos, non pro rata, sed in solidum, appellantur *correi debendi*; et si singuli habent jus exigendi totum, *cor-*

rei credendi. Factum unius correi attingit etiam reliquos tam in utilibus, quam odiosis, reservato tamen regressu inter singulos.

(1) Leges Romanæ præbent remedium condictionis: causa data, causa non secuta, vel utilem rei vindicationem. *l. quoties* 3. *C. de donat.*, *quæ sub modo.*

(2) *De matrimonio constat ex c. fin. de condit. appos.* de *aliis contractibus colligitur ex l. per servum.* 14. *D. de usu et habit.* ubi legatum ususfructus sine usu, sive sub modo non utendi inutile dicitur; quia fructus sine usu esse non potest.

(3) *Depromtum est axioma ex l. 1. C. de condictione ob caus. datorum*: ,, Pecuniam, quam te ob ,, dotem accepisse -- proponis; impediente quocunque ,, modo juris auctoritate matrimonium, -- jure condi- ,, ctionis restituere debes. ,, *Sed Conf.* §. *LVI.* (*e.f.*)

(4) *Consentit l. demonstratio* 17. *et l. falsa* 33. *D. de condit. et demonstrat.*

(5) *Justinianus l. cum quidam* 2. *C. de verbor. et rer. significat.* conjunctionem *aut* pro et accipi vult; utique spectata materia, quam afficit.

§. CXXXIII.

Effectus pactorum proximus et immediatus est obligatio, ac jus ex mutuo consensu in idem placitum, paciscentibus proveniens. Atque ea obligatio conjuncta cum jure est *naturalis*, sed hypotetica, utpote consequens hypotesin facti. Jus quidem paciscendi est connatum et absolutum, (1) tanquam medium necessarium ad conservationem vitæ, perfectionemque; is vero effectus in eo situs est, ut jus promittentis transferatur in *το suum* acce-

ptantis. Cum itaque jure naturæ perfecta sit obligatio, ut nemo lædatur in τω *suo*; (1) sequitur, ut etiam obligatio pactorum perfecta sit, jusque ex pacto proveniens itidem perfectum. Quidquid dein de naturali turpitudine mendacii dictum est supra, (3) id æque proportione ad infidelitatem, seu datæ fidei læsionem accommodari potest. Ex ipsa autem pacti natura patet, hanc obligationem, si uterque ponitur transferre jus quoddam, esse *mutuam*; et quia naturalis est, ac rationem in natura hominis et rerum habet, erit etiam *universalis*, seu pertinens ad omnem hypotesin pacti *initi*, ita ut cujusvis promittentis consensus nitatur hac conditione: si *altera pars consentiat*. Ex his conficies sequentia corollaria:

(*a*) Quia obligatio pacti est universalis, erit fides data servanda omnibus, quibuscum pactum initum est: etiam hostibus, alienis a vera religione, et servanda ab omnibus etiam a potentibus, a Principibus, a Superioribus quibuscunque.

(*b*) Quia obligatio est mutura, et consensus unius consensum alterius pro conditione habet, nemo aliter se obligare censendus est, nisi quatenus alter obligationi satisfacit, hinc vulgo dicitur: *Frangenti Fidem fides frangatur eidem*. (4) Hæc tamen regula caute adhibenda est, multasque ob rerum adjuncta limi-

tationes habet: secus plurima negotia cum maxima perturbatione humanæ societatis identidem rescinderentur; cum enim sæpe in potestate cujusvis non sit, liberare datam fidem; si continuo altera pars discederet a conventione, æque sibi ac aliis graviora mala accerseret.

(*c*) Obligatio hæc ex consensu paciscentium orta non ita præfracte et duriter a singulis suscepta et alteri ab altero imposita existimari potest; ut jura humanitatis et æquitatis conculcentur; et supra humanas vires homines constringatur; hinc in actibus promissoriis censetur in esse conditio: *rebus sic stantibus, nec mutatis notabiliter*, vel: *si potero*; animadvertunt autem Interpretes Juris, paria esse, supervenire impedimentum, et ignoratum præcedere. (5)

(*d*) Promissor vel debitor facti præstando id, quod interest creditoris, non liberatur; uti obligationi suæ non satisfacit is, qui *rem determinatam* promisit, et ejus loco id, quod interest, præstare vellet. Qui pactione jus acquisivit, vi libertatis naturalis judicare solus creditor potest de ejus usu et dispositione. Invito autem creditori aliud pro alio solvi non potest.

(*e*) Obligationis naturalis, quæ ex pacto resultat, tanquam quidam effectus et annexa spectantur alia non pauca, ceu 1., quod solutum repeti non possit. 2. Quod locum habeat compensatio. 3. Quod pignora recipi et retineri possint. 4. Quod novari possit debitum. 5. Quod tertius intervenire, atque pro obligato fidejubere, aut debitum constituere queat. 6. Quod adjun-

cta sit præstatio doli ac culpæ intra certum gradum a paciscentibus commissæ. 7. Quod persecutio juris perfecti ex pactione orti in statu naturali admittat vim, et in civili pariat actiones varii generis. (6)

(1) §. *XVI. (b.)*

(2) §. *XVII.*

(3) §. *XC.*

(4) Frustra sibi fidem quis postulat ab eo servari, qui fidem a se praestitam servare recusat. *c.* 75. *de R. I. in VI adde c.* 3. *et c.* 25. *de ju ejurando.* Consentit jus civile, quod dat condictionem causa data, causa non secuta.

(5) *Arg. c. pastoral is.* 4. *de Except.*

(6) Fieri potest, ut leges civiles actibus quibusdam aliquos effectus justis ex causis tollant; si tamen alios relinquunt salvos, dici nequit, ejusmodi actum, vel pactum per leges civiles penitus irritatum esse. Equidem id puto ad contractus quosdam pupillorum sine auctoritate tutoris vel curatoris initos, posse applicari.

§. CXXXIV.

Ut jam a generica pacti ratione descendamus ad inferiores pactorum, et contractum classes ac species, consideranda est origo eorundem, dein varios effectus obtigationis, modus, quo unaquæque species perficitur, denique specificum nomen.

(*a*) Origo contractuum quærenda est in natura, in moribus et usu hominum, in legibus peculiarum statuum civilium. Sic contractus matrimonii dicitur naturalis, seu in officium naturæ institutus; alii eatenus a natura sunt, quatenus ea jus paciscendi dat, et pacta tan-

quam medium ad propositos fines consequendos offert. Ipsa dein vitæ necessitas apud populos invexit varii generis contractus, qui dicuntur *juris gentium*; peculiares constituerunt Romani, dictos contractus juris civilis, eodemque jure constituendi varias pactorum et contractuum formas alii populi perinde gaudent, ac Romani usi sunt, modo salvæ maneant caritatis et justitiæ leges. (1)

(*b*) Spectato effectu alii dicuntur contractus *unilaterales*, per quos sibi alterum obligatum quis tenet sine mutua sua obligatione, uti fit in mutuo, commodato etc. et *bilaterales* seu onerosi, qui obligationem ex utraque paciscentium parte continent. Sunt alii *translativi juris in re* ceu emtio, venditio; alii *non translativi juris in re*, ceu locatio, conductio. Dein *personales* dicuntur, quorum obligatio ita personis adhæret, ut non transeat ad successores et hæredes, hoc enim casu vocantur *reales*.

(*c*) Ex modo, quo quisque contractus in sua specie perficitur, alius vocatur consensualis, realis, literalis, verbalis.

(*d*) Contractus *nominati* dicuntur, qui ob ipsum frequentiorem usum proprium ac specificum nomen sortiti sunt; in his determinata negotii natura ex ipso nomine intelligitur, etsi nihil speciale est dictum. *Innominatus*, qui caret speciali nomine; nam *plura sunt negotia, quam vocabula.* (2) Sic *permutatio* nomen generis est, non speciei, eaque quadruplex: do, ut des; do, ut facias; facio, ut facias, facio, ut des. Hoc modo etiam emtio venditio per-

mutationis species est, quia merx permutatur cum pretio. (3)

(1) Multas enim formas edere natura novas deproperat, *inquit Justinianus l.* 2. §. 18. *C. de veteri jure enucl.*

(2) *l. natura.* 4. *D. præscriptis verbis.*

(3) De contractibus neminatis certae actionum formulae proditæ apud Romanos erant. In iis vero, qui innominati censebantur, tantum inerat, quantum fuerat dictum seu a paciscentibus expressum; ac proinde non usitata quaedam, sed accommodata ad ipsum factum conficiebatur formula, quae idcirco *præscriptis verbis* nuncupabatur.

§. CXXXV.

Contractum nominatorum complures sunt classes; in singulis eorum certæ species collocatæ;

(*a*) Sunt contractus *simplices*, alii *compositi*, quando plures simplices in unico negotio involvuntur.

(*b*) Simplices alii sunt *benefici* alii *permutatorii.*

(*c*) Ex beneficis quidam *mere benefici*, ut donatio, et præstatio facti utilis; alii *benefici cum mutua quadam obligatione*, uti cum rei usus gratis conceditur, ea tamen lege, ut res eadem in genere vel specie reddatur; estque 1. *mutuum*, quo res fungibilis datur ea lege, ut restituatur in genere. 2. *Commodatum*, quo res non fungibilis ad certum usum et tempus gratis conceditur, ut tamen finito usu eadem in specie reddatur. 3. *Precarium*, quod precibus pe-

tentis utendum conceditur tamdiu, quamdium patitur is, qui concessit. 4. *Depositum*, quo res alicui gratis custodienda traditur ea lege, ut eadem in specie ad deponentis arbitrium restituatur. 5. *Mandatum*, quo alteri negotium gratis gerendum committitur, et ab altero suscipitur. 6. Mandato affinis est *fidejussio*, quo quis ei, qui tertium quendam ad præstandum tibi obligatum habet, se hoc præstiturum spondet, nisi is, qui debet, præstiterit.

(*d*) *Permutatorii* sunt, quibus operæ vel res non gratis in alterum conferuntur; sed ita ut hic vicissim aliam rem, vel operam præstet. In his alii *diremptorii*, quando una pars, ita dat, vel facit, ut pars altera aliud det, vel faciat; alii, qui non dirimunt partes, sed *communionem afferunt*, quando nimirum res et facta ad communem utilitatem conferuntur, quod fit per contractus societatis.

(*e*) Ad contractus permutatorios, qui dirimunt partes, refertur 1. *emtio venditio*, qua res datur pro pecunia. 2. *Locatio et conductio*, qua usus rei non fungibilis, vel opera præstatur pro certa mercede. 3. *Cambium*, quo pecunia commutatur, quod est cambium *minutum*, seu *manuale*, verum autem cambium est contractus solo consensu perfectus de pretio campsori dando, et literis ab eodem campsore tradendis, ad tandundem alibi recipiendum. 4. *Emphyteusis*, qua dominium utile rei permutatur cum obligatione præstandi annuum canonem. 5. *Feudum*, quo dominium utile rei permutatur cum obligatione præstandi fidelitatem, id est, curam et diligentiam, ne quid in præjudicium domini directi fiat. 6. *Contractus Chirographarius*, qui

perficitur mediante chirographo seu literis, quibus quis fatetur, se rem fungibilem ceu pecuniam ab altero accepisse, eamque restituere promittit. 7. *Contractus æstimatorius*, quo res æstimata certo pretio traditur vendenda alteri, ut eam vel reddat, vel pretium determinatum solvat. 8. *Permutatio* tum in specie, qua res traditur pro re, nempe do, ut des; tum in genere; do, ut facias: facio, ut facias: facio, ut des.

(*f*) Hactenus de ea classe contractuum permutatoriorum actum est, quæ paciscentes inter se dirimit ipsa re permutata, dum alius aliud præstat. Aliud permutationis, sive contractus utrinque onerosi genus est id, quod communionem affert, nempe vi ipsius contractus, sive consensu paciscentium ortam; est enim communio quædam fortuita et necessaria, uti siquibus eadem res testamento legata est. (1) Ad hunc igitur locum pertinet *Societas* quæ est contractus consensualis bonæ fidei de re vel opera honesta, ad commodiorem usum, et uberiorem quæstum in commune conferenda; ea societas valde multiplex est; sic 1. est *societas officiorum*, vi cujus in locis illis, ubi officia sunt vendibilia, plures conferunt pecunias ad emendum ejusmodi officium, cujus dein fructus pro rata collatæ pecuniæ a singulis percipiuntur. Fit etiam, ut officialis, qui jam emit officium, alium quendam, a quo pecuniam ad alios usus accipit, in socium et communionem fructuum et emolumentorum officii adsciscat. 2. Contractus *Socidæ*, quo pecudum usus pro viliori mercede annua, aut certa fructuum parte alicui conceditur, ea lege, ut siquæ illarum pereant, accipiens vel alias in eorum locum

substituat, vel æstimationem præstet. 5. *Contractus assecurationis*, quo quis indemnitatis circa casus fortuitos præstationem pro certa mercede in se recipit, ut adeo paucis verbis is contractus dici possit aversio periculi pro certo pretio. 4. *Contractus trinis*, seu conventio, qua inter easdem personas de eadem pecunia tres contractus, nempe societatis, assecurationis et lucri certi minoris pro incerto majore simul conjunguntur. De moralitate hujus contractus diu multumque disputatum est.

(*g*) Alia est contractuum classis, qui *aleam continere* dicuntur, quibus nempe super incerto eventu convenitur; suntque 1. *emtio spei*, quando certo pretio emitur res acquirenda incerta. (2) 2. *Sors*, a cujus fortuita determinatione suspenditur acquisitio rei alterius; id fit non divinando, quid futurum sit; id enim superstitiosum est, sed *eligendo* unum ex pluribus: *attribuendo* rem indivisam uni: *dividendo* rem communem, et assignando rei divisæ partem unicuique. 3. *Loteria*, quando certa pecuniæ summa a pluribus confertur ea lege, ut per sortem definiatur, quid ex proposita re, vel rebus quilibet habere, an vero symbolæ suæ dispendium facere debeat. 4. *Olla fortunae*, quando pro certo pretio emitur jus, schedulam ex urna extrahendi ea lege, ut extrahens obtineat rem, quam inscriptio schedulæ præsefert. Huc pertinet *rota fortunæ*, *et jactùs tesserarum*. 5. *Præmium victoriæ*, quod proponitur ea lege, ut certo quodam modo aliqui inter se certent, et præmium sit ejus, qui alios vicerit. 6. *Ludus* fortuitus, artificialis, mixtus. 7. *Sponsio*. 8. Denique conventio *de lucro minore certo pro majore incerto*

(*h*) Est alia contractuum classis, qua non quidem dominium rei, sed tamen jus in re aliena confertur; in his 1. est *pignus*, seu contractus realis, quo res aliqua creditori in securitatem debiti ita traditur, ut soluto debito eadem in specie sit restituenda. A pignore non differt *hypotheca*, nisi quod pignus perficiatur ipsa traditione rei oppignoratæ; hypotheca vero nuda conventione, qua res solum obligatur creditori, quin tradatur, ejusque possessio transferatur. 2. *Servitus*, seu jus in re aliena constitutum, quo dominus in re sua aliquid pati tenetur in alterius rei vel personæ utilitatem. Affines servituti sunt jura *bannaria*, per quæ tota aliqua communitas compellitur adire certum molendinum, furnum, officinam braxatoriam etc. item quando operæ rusticæ debentur alieno prædio. 3. *Dominium utile*, sive jus utendi fruendi prorsus liberum, sic tamen, ut proprietas rei quodam modo sit restricta ad alium; cujusmodi est emphyteusis et feudum, de quibus supra. Dein contractus *libellarius*, quo prædium conceditur certo pretio et certa pensione in annos singulos constituta, ea fere conditione, ut condicto tempore rursus numerato certo pretio vel arbitrario renovetur. Dein *superficies*, quando quis in alieno solo obtinet superficiem duntaxat sive aream ad domum construendam, olivetum plantandum, piscinam faciendam, vel quidvis aliud. Constituitur jus superficiarum etiam in ædibus extructis, quando ædes donantur aut venduntur ea lege, ut dominium in solo retineat donator aut venditor. Pensio annua, quam superficiarius domino fundi pro hujus usu solvit, *Solarium* vocatur. (3)

(1) *l. nihil autem. 2. D. commun. ibid.*

(2) §. CXXIX. (*b.*)

(3) *De quasi contractibus mentio facta est eod.* §. CXXIX. (a.)

§. CXXXVI.

Singulis hisce contractuum nominatorum classibus ac speciebus insunt alia, quæ substantialia dicuntur, alia, quæ *naturalia*; demum et accidentalia.

(*a*) *Substantialia* in ratione specifica contractus censetur, sine quibus hic contractus non est, nec esse potest, sed in alind genus vel aliam speciem migrat. Substantia mutui in eo est, ut detur res fungibilis, ut transferatur dominium, et adjiciatur obligatio restituendi rem in genere. (1)

(*b*) *Naturalia* dicuntur, quæ tacite intelliguntur de natura actus, etsi nihil dicatur; eoquod actui insint ex frequentiore usu et assidua consuetudine, quæ in naturam transiit, etsi expresso contrahentium pacto aut etiam vitio abesse possint salva substantia contractus. Sic naturale est mutuo, ut sit gratuitum, emtioni, ut venditor præstet evictionem.

(*c*) *Accidentalia* adesse vel abesse possunt salva contractuum substantia ac natura; cujusmodi sunt varia pacta adjectitia, quæ, quia contractui adhærent, vestita appellantur a Jurisconsultis.

(1) Substantia contractus non ex nomine, quod a contrahentibus negotio imponitur, sed ex notis intrinsecis et contractui propriis aestimanda est. *l. cum manu.* 80. §. 3. *D. de contrah. emtione*: *Nemo potest videri eam rem vendidisse, de cujus dominio id agitur, ne ad emtorem transeat: sed hoc aut locatio est, aut aliud genus contractus. l. Lucius.* 24. *D, depositi. Egreditur ea res depositi notissimos terminos*, ut nempe dominium rei depositae in depositarium transeat;

excepta forte depositione pecuniae. §. *fin. I. de mandato* : *In summa sciendum est*, *mandatum*, *nisi gratuitum sit*, *in aliam formam negotii cadere. Nam mercede constituta incipit locatio conductio esse.*

§. CXXXVII.

Pro varietate classium ac formarum variæ æquitatis ac justitiæ regulæ sunt constitutæ tum naturali, tum positivo jure. Earum ad propositum quoddam negotium adplicatio per ipsam naturalem cogitandi vim duplici ratiocinatione fit; ac primo datum negotium reducitur ad certam classem vel speciem contractus; quod fieri non potest, nisi et negotii determinationes seu notæ internæ adcurate expendantur, et distincta notio diversarum classium specierumque, in quas contractus tribui solent, habeatur præ oculis. Facta negotii reductione sequitur altera ratiocinatio, per quam ea, quæ generatim de effectibus moralibus, de juribus et obligationibus certæ classi vel speciei, ad quam negotium reductum est, lege naturali vel positiva constituta sunt, ad datum negotium eo reductum accomodantur. (1)

(1) Exemplum hujusmodi poni potest. 1. In dato negotio conventum est inter paciscentes de usu equi pro certa mercede praestando; at contractus consensualis de usu rei pro certa mercede praestando est locatio conductio; igitur in dato negotio celebrata est locatio conductio. 2. In locatione conductione praestari a conductore debet damnum vel levi culpa datum: in dato autem negotio celebrata est locatio conductio, et a conductore datum est damnum culpa levi, ergo ab eodem id praestari debet.

CAPUT XVI.

EX NEGLECTU OFFICIORUM, DE QUIBUS HACTENUS TRACTATUM EST, FREQUENS ORITUR OBLIGATIO RESTITUENDI, QUOD DEBETUR; EAQUE PECULIAREM EXPOSITIONEM POSCIT.

ARGUMENTUM.

§. CXXXVIII. Notio satisfactionis et restitutionis. CXXXIX. Restitutio ex re accepta. CXL. injusta acceptio. CXLI. culpæ gradus ac limites. CXLII. quæ culpa restitutionem poscat? CXLIII. an sola theologica, ut vocant? CXLIV. restitutio ob damnum ab animali vel servo datum. CXLV. aliave damna cum culpa data. CXLVI. præstatio culpæ in contractibus. CXLVII. Si post initum contractum res nostræ et alinae simu l pericilitentur. CXLVIII. restitutio ob laesam aequalitatem in contractibus onerosis. CXLIX. restitutio ex quasi contractu. CL. quis teneatur restituere, si plures damnum dederint. CLI. Restitutio ob consilium pravum. CLII. ob præstitum consensum. CLIII. ob datum recursum. CLIV. ob participationem damni dati. CLV. ob negativos imputationis modos. CLVI. Quid et quantum oporteat restitui. CLVII. tempus faciendæ restitutionis. CLVIII. locus et sumtus, quibus fit restitutio. CLIX. cui restituendum? CLX. concursus creditorum. CLXI. impotentia restituendi. CLXII. Si damnum sit irreparabile. CLXIII. si res interiit. CLXIV. impotentia ex inopia debitoris. CLXV. impedimentum ex parte creditoris.

§. CXXXVIII.

Injuria stricte dicta, quæ est violatio juris perfecti aliorum, (1) non intelli-

gitur fieri sine animo nocendi vero, aut interpretative tali; quia nec ignorari passim jura perfecta aliorum, nec sine ejusmodi animo lædi possint. Animus nocendi *verus* præsumitur, quando actio ex se et præsentibus adjunctis juri perfecto alterius adversatur; isque est *dolus*, vel *dolus malus*, sive malitiosa facti in læsionem alterius destinatio. Siqua actio alteri jure perfecto debita est, ejus omissio dolosa esse potest. Animus nocendi *interpretative dictus*, censetur omissto diligentiæ debitæ, sive ejus, quam adhibere quisque tenetur, ne jus perfectum aliorum lædat, vocaturque *culpa*. Duo distinguenda in injuria sunt, I. *offensa* læsi, quatenus hic in se aut bonis suis impetitur, molestia, justo dolore, aliquando etiam terrore vel ignominia afficitur, ejusque imo et aliorum securitas ac tranquillitas turbatur, multis enim minatur, qui uni facit injuriam. II. *Damnum* læso illatum per injuriam, qua ipsi demitur quidquam de iis, quæ jure perfecto tenet. (2) Jus naturæ, ut inferre injuriam prohibet, sic illatam reparari jubet: secus enim continuatur, et singulis momentis infertur velut nova. *Reparatio offense* fit per *satisfactionem* proprie dictam: *reparatio damni per restitutionem*; quæ voces, etsi confundantur sæpe-

numero, re tamen differunt, ac altera ab altera separari possunt; altera item gravis, altera levis censeri. Qui vi adhibita alterum spoliare re sua attentat, nec tomen prævalet; gravem injuriam irrogat; at damnum non dat. Qui uni horologium furto, alteri per rapinam aufert, æquale damnum, non æqualem iniuriam facit. Satisfactio igitur offensam respicit, etsi adiunctum damnum non habeat, ac propria est justitiæ vindicativæ: fieri potest in bonis alterius ordinis, ac injuria erat, eamque æqualitatem poscit, quam *medium rationis* vocant; quia per rationem fit æstimatio tum offensæ, tum personarum, quibus accommodanda est satisfactio. At restitutio damnum respicit, cujus redintegratio est: jure interno ante omnem judicis sententiam fieri debet et per se quidem in eodem genere, in quo læsio contigit, ac *medium rei*, sive perfectam rerum æqualitatem exigit, ut qui ob damnum illatum minus habet, ac debebat jure perfecto, per restitutionem obtineat idem, vel æquale. Hinc *restituere* idem est, ac *iterato aliquem statuere in possessionem vel dominium rei suae*. (3) Hæ notiones perquam fœcundæ sunt, nec sine corollariis relinqui debent.

(*a*) Potest quis in dominium vel possessionem rei suæ, aut juris restitui, quam sine injuria amiserat. Hinc restitutio latius patet, quam injuria; ut si restituitur pignus, locatum etc.

(*b*) Restitutio vi notionis postulat, ut quis antea in possessione rei vel juris fuerit, atque ut res, qua fit restitutio, sit eadem, vel priori æquipollens. Utrumque aliter se habet in *solutione*, a qua proin differt. Qui dat pretium pro emto tritico, solvet; qui idem in genere dat pro eo, quod mutuo acceperat, restituit.

(*c*) Restitutio in reparando jure perfecto, atque eo versatur, quod alter habuit in τῳ suo. Sicui dono, quod ab eodem antea emi, non fit reparatio prioris juris, sed nova translatio. Si extreme indigenti quidpiam dem ex obligatione gravi caritatis, nihil restituo; quia non do, quod alter habuit in τῳ suo, aut quod jure perfecto exigere potest.

(*d*) *Restitutio reducit ad qualitatem, quod inæqualiter ablatum est* (4); *et aliquis reddendo, quod accepit simplum, reducit ad æqualitatem. Ergo solum tenetur restituere tantum, quantum accepit.* Igitur restitutio in duplum, triplum etc. ex lege positiva promanat, et satisfactionem respicit. At quamdiu mihi deest quidpiam de re mea, vel consectariis rei, aut lucro cessante vel damno emergente (quod utrumque nomine *Interrese* venit), tamdiu mihi non restituitur plene atque ad æqualitatem; quia minus habeo, ac jure perfecto debebam habere. Non tamen eo spectat restitutio, ut plus habeam postea, ac ante. Hinc siquod incrementum rei meæ, quam alter juste vel injuste de-

tinuit, ex sola istius industria, non ex re ipsa accessit, id mihi restitui non debet, sed penes detentorem manet. (5)

(*e*) Ad τo suum non tantum pertinet dominium rei, sed etiam jura connata acquirendi (6) et *creditum*, quo nomine intelligitur jus perfectum exigendi ab altero rem ex pacto vel quocunque modo perfecto debitam (7) Qui ergo alterum a consecutione boni, quod acquirere poterat, vel ei debebatur, mediis injustis, ceu mendaciis, vi, fraude impedit, is facit, ut minus habeat, quam alias haberet; et obligationi restituendi subjacet. Siquis solam alterius spem consequendæ rei vel probabilitatem consecutionis injuste intercipiat, non rei, sed spei æstimationem arbitrio prudentis viri restituet; præsertim cum multa inopinato incidant, ne quis re sperata potiatur. Cavendum etiam ne cupiditas habendæ rei pro jure habeatur, et injuria obtendatur, quæ nulla est; exemplo sunt operarii, qui ob longiorem laborem plus postularunt, quam conventum fuerat.

(*f*) Quia obligationibus aliorum perfectis in statu absoluto satisfit per actiones negativas (9): obligatio autem restitutionis positiva est, quæ in faciendo et dando consistit, atque etiam sine præcedente injuria locum habet; idcirco erit ea obligatio perfecta hypothetica; atque indaganda est hypothesis sive ratio sufficiens, ex qua positiva et perfecta obligatio restitutionis provenit. Ejusmodi hypothesis vel ratio sufficiens in scholis nuncupatur *radix restitutionis*, quæ multiplex esse potest. Et quia obligationes affirmativæ respiciunt adjuncta loci,

temporis, personarum, præterea facultatem et opportunitatem poscunt, quibus deficientibus expleri nequeunt, intelligitur cur de adjunctis faciendæ restituionis, et causis excusantibus agendum sit.

(1) §. *XVII.* (*d*)

(2) *ib.* (*f*) Offensam, quae inest in violatione juris perfecti, propius exprimit vox generalis, *injuria*: damnum notat vox *læsio*; *l. X. decretalium extat titulus* 36. *conjunctim de injuriis et damno dato.*

(3) *S. Thomas* 2. 2. *q.* 62. *a:* 1. *Sic. l. I.* §. 31. *D. de vi, et arm.* „ de eo, qui vi dejectus est, statui„ tur. pristina causa restitui debet, quam habiturus „ erat; si non fuisset dejectus. „

(4) *S. Thomas loc. cit. a.* 3.

(5) *Idem a.* 6. *ad* 1.

(6) §. *XV.* (*c*)

(7) *l.* 10. 11. 12. *D. de. X. S*

(8) *Matth. XX.* 11. *seq.*

(9) *XVII.* (*a.*)

§. CXXXIX.

Res accepta, extans formaliter in se, aut in æquivalenti apud eum, cui illam tenendi jus non est, prima est radix restitutionis; fructus, incrementa, et consectaria ex re ipsa provenientia ad dominum rei pertinent. Unde instar axiomatum sunt duo hæc: 1. *res aliena clamat ad dominum*, perinde ut Tobias ex voce balantis hædi, ne puid alienum domi esset, vereri se significavit. (1) 2. *Nemo cum alterius inju-*

ria, jactura et detrimento locupletari debet. (2) Ex his concludes:

(*a*) Si res apud dominum peritura naufragio, depredatione hostili, incendio, servata est, dum in aliena manu erat; non cessat esse res domini, proindeque restitui debet.

(*b*) Quia amissa possessione jus ac dominium non amittitur (3); idcirco res aliena, si quo loco invenitur, et ab inventore tollitur, adhibita diligentia, ut ad dominum perveniat, curanda est. (4)

(*c*) Etsi dominus ex re sua fructus non percepisset; si iidem proveniunt alio dante operam; tamen ex re proveniunt, atque ad consectaria dominii pertinent, et restituendi sunt. De possessore bonæ ac malæ fidei dictum est supra. (5)

(1) *Tob. II.* 21.

(2) *C.* 48. *de R. I. in XI. et l. jure naturæ* 206 *D. eod. l. nam hoc.* 14. *D. de condict. indeb.*

(3) §. *CXII. (b.)*

(4) *De rebus alienis inventis lex Mosaica disponit Deut XXII. a. v.* 1.

(5) §. *CXXIV. (c.) et* §. *CXXV.*

§. CXL.

Altera restitutionis radix vulgo statuitur *injusta acceptio*, seu *damnificatio* active, id est, actio, ex qua alteri damnum contingit; unde injuste dicitur *for-*

maliter, id est, cum peccato et conscientiæ noxa conjuncta, aut *materialiter* injusta, ex se quidem cum peccato aut conscientiæ noxa conjuncta, ut tamen oblivio, inconsiderantia, præcipitantia coram Dei et conscientiæ tribunali excusationi locum præbeant. Quapropter talis actio duplici spectanda modo est:

(*a*) *In se*, considerando *primo* jus, obligationem, vel necessitatem, ex qua ponitur: *secundo* connexionem cum damno, utrum ex se perniciosa, cum damno, vel tantum cum periculo damni remotiore, propinquo, proximo conjuncta *tertio* gravitatem ipsius damni, quod ipsius, vel cujus periculum cum actione conjunctum est.

(*b*) *In animo agentis*; an is censeatur directe vel indirecte nocendi voluntatem habuisse; an subito terrore, deliberate, plena, aut non plena advertentia, probabili ignorantia, oblivione actionem ediderit?

§. CXLI.

Notio doli ac culpæ, et multiplex istius gradus indicatus est supra. (1) Cum vero nonnunquam perdifficile sit, limites inter dolum et culpam, inter varios culpæ gradus, inter culpam levissimam, et casum fortuitum discernere: opus est nonnulla in eam rem annotare:

(*a*) Inprimis spectanda est natura negotii et actionis, ejusque adjuncta. Aliquando satis diligens et immunis a culpa censetur, qui eo modo rem facit, quo alias passim ab omnibus solet fieri; uti fit in pulsanda campana, etsi tintinnabulum forte decidens hominem opprimat. (2)

(*b*) Sunt quædam actiones per se et natura sua valde periculosæ, ceu transportare columnas, res fragiles, cum igne accedere ad locum, ubi magna est copia materiæ, quæ flammam cito concipit. Inde fieri potest, ut culpa in se levis spectatis adjunctis valde gravis evadet.

(*c*) In æstimanda culpa non id considerandum est, quid usu et experientia facti prudentiores cautioresque faceremus; sed quid homines prudentes ejusmodi loco ac tempore passim agere soleant. (3)

(*d*) *Casus fortuitus*, ut a culpa etiam levissima segregetur, in Romanis legibus dicitur is, cui *resisti non potest.* (4) Superat igitur humanas vires, et humanam prudentiam, quam viri etiam maxime providi ac solertes adhibere solent tum saltem, cum experientia nondum cavere didicerunt. Hinc dicitur *vis major* (græce Θεωβία) ceu lapsus fulminis, naufragium, terræ motus, vis aquarum aut ventorum; eumque per se nemo præstare debet, nec imputatur sed commiserationem parit. Aliter de culpa disserendum est, etsi ea plena inconsideratione obrepserit: tum enim dici potest: per te stabat, quo minus id damni emergeret: cur non advertisti animum? debebas adverteret, ac poteras etiam. Sane omnes ideæ ac voces, imo etiam juris sacri et profani dispositiones con-

fundendæ sunt, si, quod per culpam sit, casus fortuitus nuncupetur.

(*e*) Notio *culpæ juridicæ* pariter supra data est; sed veritas illius notionis videtur examinanda. Non nego, fieri posse, ut quis repentino terrore, aliave commotione, aut inadvertentia, oblivione id agat, ex quo alteri damnum sequitur, quin peccatum committere censeatur. Sed istiusmodi *culpa tehologica materialis* quamobrem *culpa juridica* vocitetur, non video. Forte quia jura præscribunt eam diligentiam, quam quis sine peccato ponitur omittere. Atqui jus naturæ, et sacrum positivum præcipit moderari animi motus, præscribit psalleniibus devotionem, attentionemque, vetat mentiri. Quid ergo? siquis involuntaria mentis inconstantia animo vagetur inter psallendum: si repentino iræ impetu prævertitur: si non advertenti mendacium ore effluit: rectene has dices distractiones juridicas, iram juridicam, mendacium juridicum? Sed fortassis ea dicetur culpa juridica, qua omittitur diligentia, quam adhibere non tenetur. At enim sic nulla erit omnino culpa, quæ vi notionis omissionem *debitæ* diligentiæ exprimit; nec quisquam in foro condemnatur ob eam causam, quod diligentiam omiserit, quam adhibere non debebat. Non igitur improbanda est eorum thesis, qui, cum adcurate loqui amant, uti uecesse est in disciplinis, ita statuunt: *Nulla est culpa juridica.* Sed ne de voculis litigemus, dicatur per me diligentiæ debitæ omissio, quæ ob inculpatam inadvertentiam peccato caret, culpa juridica; quia in foro humano de actibus internis constare nequit. Siqua externe et in se culposa sit, in jure habebitur pro culpa.

(1) §. *XLV.*

(2) *Casus extat in c. Joannes. 23. de homicidio,*

(3) *Cajetanus in comment. S. Thomæ 2. 2. q. 64. 8.* memorabilem casum refert de quadam Hispaniae Principe, quae cervam parvulam quasi familiarem et domesticam instar catelli alebat. At cum illam canes aliquando insequerentur, eaque in sinum dominae suae confugeret, haec tum quidem gravida canibus territa abortum fecit. Addit Cajetanus, hoc infortunium non solum ab ipsa regia Principe non fuisse praevisum, sed nec a tot viris illustribus et sapientibus, qui ipsius curam habebant, eique assistebant, et ex qua regni successorem exspectabant; et tamen post factum omnes dicebant, non debuisse illam cum cerva ire in locum, ubi venatici canes aderant.

(4) *l. in rebus. 18. D. commodati.*

§. CXLII.

Hisce præfixis notionibus subjungenda sunt principia, vi quorum ex injusta acceptione obligatio restitutionis emergit:

(*a*) Omnium consensu reparari debet damnum dolo datum, etsi qui dedit, nullum commodum ex damno dato referat; nec interest, directe dederit, an indirecte; si non cavit, ne sequeretur, aut si agendi jure caruit.

(*b*) Idem tenendum, siquis damnum dat culpa lata advertenter, etsi de cetero actionem ponat jure suo; quia quivis jure naturæ eam tenetur in actionibus suis, ne aliis damno sint, adhibere diligentiam ac circumspectionem, quam homines diligentes, non dissoluti, non leves ac temerarii adhibent in rebus suis. Quivis enim operam humanis viribus accommodatam adhibere debet, ne lædat naturale jus.

(*c*) Qui actionem bona fide primo posuit, sed cujus effectum noxium dein animadvertit; si illum, cum potest, non impetit, tenetur ad damnum reparandum, qui mala fide damnum præparavit, tenetur cum pari suo, imo etiam majore, quam innocenti imminet, periculo, illud impedire, retractare, removere. Jus enim naturæ uti prohibuit eam præparationem, sic quovis momento, ut impediatur damnum, et periculum amoveatur, præcipit; secus tenetur ad restitutionem.

(*d*) Qui alterum impedit a consecutione boni jure defecto eidem debiti, quocunque modo impediat suasu, vi, fraude etc. illud obligatur reparare, similiter et qui a consecutione boni alteri non debiti impedit modis injustis ceu calumniis; pariter obligatur pro ratione spei, quam alter habebat.

(*e*) Qui actionem ponit jure suo, atque ex honesto fine atque operam dat, ut par est, ne alteri damnum sequatur, siquod sequitur, id ipsi imputari non potest. Non enim videtur injuriam facere, qui utitur jure suo. (1).

(*f*) Ex solo pravo affectu, aut voluntate inferendi malum, si actionem quis ponat jure suo, non oritur restituendi obligatio, uti si actor, testis, judex, dum viam juris tenent, simul iniquo odio moventur in reum. Videre igitur oportet, utrum et quatenus actio externa in damnum injustum influat.

(*g*) Siqua actio de se indifferens per voluntatem pravam et affectum nocendi determinatur ad hoc, ut noxia et injusta sit, ea parit

obligationem reparandi damnnm, utpote ab illa actione proveniens.

(1) *c. 31. de Electione.*

§. CXLIII.

His quidem extra controversiam positis, ut opinor, inquirendum est, quid spectato naturali jure de culpa, ut vocant juridica, sive illa actione statuendum sit, ex qua alteri damnum oritur, quin agens aut commodum vel lucrum habeat aut verum ac formale peccatum commisisse dicatur. Vulgo quid m ita statuunt: *Nemo* (secluso contractu) *tenetur ad restitutionem damni a se illati, nisi in damno inferendo culpam admiserit theologicam contra justitiam.* Interest, ut puto, ad perscrutanda principia naturalis Juris, argumenta sic sentientium discutere.

(a) *Duæ sunt*, inquiunt, *radices restitutionis, res accepta et injusta acceptio*, in præsenti hypothesi, cum, qui damnum dedit, non peccarit coram Deo, neque commodum aut lucrum ex sua actione habeat, neutra radix reperitur. R. Hoc dictum, quo aliis sæpe locis utuntur, non principium est, sed petitio principii. Hoc ipsum enim ambigitur, utrumne *formalis* injustitia requiratur. Ad satisfactionem, eam requiri fateor; an ad restitutionem, vix audeo definire. Nam restitutionem præcedere debet inæqualitas: hæc autem sine peccato formali induci potest; dum nimirum alter ob fa-

ctum alterius minus habet, ac jure perfecto ipsi competit.

(*b*) *Ubi peccatum non est, vera injustitia non est.* R. Ubi peccatum non est, utique injustitia peccaminosa non est: est tamen vera inæqualitas, et vera et efficax læsio juris alicui, ac proin vera injustitia.

(*c*) *Damnum plena inadvertentia datum, est casus fortuitus.* R. Utique relate ad eum, qui damnum ab alio passus est; sed sic eidem erit casus fortuitus, si a latronibus expoliabitur. At si eum spectes, qui damnum dat, et quidem culpa lata, etsi rationem peccati nullo modo cognoscat, non potest ea culpa cum casu fortuito confundi, secus nec condemnatio, judicis haberet locum. (1) Replicant, esse casum *theologiae furtuitum*, non *juridice fortuitum*, sed ita quidem nullo jure, nulla ratione, nulla nixi auctoritate distingunt, sumentes pro vero id, quod probare, non asserere deberent. Nam sensus ejus dicti hic demum erit, secundum Theologos damnum sine peccato formali datum tam parum reparandum est, ac secundum ICtos casus fortuitus:

(*d*) *Si in hac hypothesi, de qua agimus damnnm dans ad reparandum tenetur; tenebitur etiam amens, furiosus, tenebitur, qui rem alienam bona fide consumsit: tenebitur medicus, advocatus, judex, si ex opinione probabilissima agentes noceant.* R. 1. An hi etiam a Judice condemnari poterunt, vel condemnati tenebuntur? 2. His imputari damnum nullo modo potest, culpam committenti, etsi citra peccatum, id imputari, ac vitio dari potest, non

ex malitia, sed ex facto, quod in se culpabile est. Alia damnificatio materialis alia culpa materialis, qua damnum datur. *Dices*, hi ndem jus alienum materialiter violant. R. Abusu vocum id per me dicas; at reipsa nequidem culpam materialem committunt, quia nihil omittunt de diligentia debita, in quo ratio culpæ sita est: nihil ipsis omnium consensu imputari potest, sed totum casui fortuito tribuendum est, qui humanam diligentiam superat.

(e) *Qui damnum patitur, non potest esse rationabiliter invitus: cum alterius actio omnino involuntaria sit.* R. Qui damnum patitur ob culpam latam alterius, indemnitatem a judice exigere potest. Igitur rationabiliter invitus esse potest. Ceterum hæc ipsa expressio, *rationabiliter, vel contra invitum esse*, omnino vagum et confusum habet significatum. Respiciendum est ad jus tam perfectum, quam imperfectum illius, qui invitus est. Ius domini non minus violatur culpa, quam vocant, juridica, ac theologica; non ratio peccati, sed factum ipsum nocet.

(f) *Obligatio restituendi est pœna: hæc infligi non potest, ubi peccatum non est.* R. Nihil tam falsum, ac quod restitutio pœnæ rationem habeat; hæc enim in malo nocentis consistit: at restitutio in reparando jure læsi innocentis. Si mihi damnum dedisti, non ut malum tibi fiat, sed ne meum continuetur, peto. Si grave ac molestum id accidat tibi, tibimet imputa, quare non cavisti, uti omnes boni ac prudentes solent? Quisque ferre debet consectaria actio-

nis suæ, sive eam cum peccato ediderit, sive absque peccato, qui citra peccatum formale fit ebrius, æque ferte capitis dolores ac intemperiem stomachi debet, ac si crapulam theologicam, non tantum juridicam hausisset. Ceterum siquis pœnæ vocabulo adhærescit; eam, quæ in obligatione restituendi inest, naturalem per me vocitet, sive ab ipsa natura culpæ latæ affixam.

(g) *Qui damnum subiit ex culpa alterius, is quidem parte bonorum vel jurium spoliatus jam est: qui dedit, sua integra retinet. In dubio melior est conditio possidentis, nec quisquam innocens spoliari debet re sua.* R. Qui damnum subiit ex culpa alterius, spoliatus re sua dici non debet, nisi ex hypothesi adversantium, qui negant, lædentem debere restituere, quantum nocuit. Fac enim debere, igitur, qui damnum subiit, loco rei destructæ retinet jus perfectum, ut tantundem reparetur. Atqui habere jus perfectum, ut tantundem reparetur, perinde est, ac habere rem ipsam. Id quod exprimit Juris Digestorum regula: *is qui actionem habet ad rem recuperandam, rem ipsam habere videtur.* (a) Dein læsus, an lædens potiore jure censeatur innocens, ipsi, qui dissentiunt, dispiciant, atque una videant, an læsus facto lædentis, vel potius sententia absolventium ab obligatione restituendi, spoliatus parte bonorum vel jurium videri debeat. Accedit, quod eo etiam ex capite male utantur possessione favore, quod non tam de jure reali, quam personali agatur.

(h) *Auctoritas negantium obligationem restituendi multo est major, ac affirmantium.* R.

Si numerandi sint auctores. c. Si examinandæ et ponderandæ rationes, pari jure negavero, ac alii affirmant. (3) Ac puto summæ auctoritatis esse decretalem Gregorii IX. C. ult. de injuriis. In qua explicanda non laborarent theologi tum, quando de voluntario et ratione peccati formalis tractant, modo cogitarent, de sola obligatione restituendi, quæ ex culpa lata provenit, non de peccato formali in ea decretali agi. Similis culpa, et consequens obligatio reparandi damnum in libro Exodi occurrit; qui locus in corpus Juris canonici relatus est. (4)

(*i*) Reliquum est, ut, quid sentiam ipse in re valde ambigua, aperiam; ac *primo* Rationes, quibus opinio negativa uititur, haud magni ponderis esse, patet expendenti, quæ adhuc dicta sunt. *Secundo*, leges positivæ, quæ ex lege Aquilia actionem dant læso, valde æquæ sunt. *Tertio*, *quia factum cuique suum*, *non adversario nocere debet* (5); potior videtur causa læsi, quam lædentis. Sed an hæc æquitas tanta sit, ut naturali obligationi subjaceat facile defendi haud potest, nam *quarto* ea obligatio restituendi, quæ ex re accepta, et malitiosa acceptione oritur ad jus proprietatis, ac dominii tuendum, omnino necessaria est, ita ut ea sublata obligatione jus quoque proprietatis ac dominii tolleretur. At enim, cum fines rerum ac dominii suos gradus habeant, nec quivis gradus sub obligationem cadat, concludi non potest, extare jus naturale de reparando damno inadvertenter, dato, cum id quidem jus ad tuendam gradu perfectiore proprietatem conducibile sit, non tamen ad eam tuendam intra justum gradum, sit necessarium. Atque hoc argumentum, etsi negativum videa-

tur, ne communionem sentestiam abjiciam; multo plus apud animum meum valet, quam ea, quæ de culpa juridica passim disputari in scholis solent. Generatim loquendo, confor mius æquitatl est, ut, qui damnum dat culpa sua, etsi sine peccato det, id reparet. Sed fieri potest, ut generali æquitatis ratio in peculiari hypothesi relucens. Si vir pauper et bonus involuntaria mentis aberratione rebus viri opulenti forte noceat; æquum videtur, ut nec pauperi humana fragilitas damno sit, nec dives copias suas ex tenuitate viri pauperis resarcire velit. Contra si vir opulentus similiter damnum det minus habendi, æquum est, ut compenset etiam non cogente judice; si denique per pari noceat absque animo nocendi, æquitati aptius satisfieri non videtur, quam si damnum inter se partiantur. Cum nemo sit hominum, qui naturali mentis evagatione, præcipitantia, inconsideratione per omnem vitam non aliquando, ac forte sæpe noceat alienis rebus; obligatio, siqua extaret, istiusmodi damna reparandi, videtur humano generi supra, quam per est, molestā futura, plurimisque anxietatibus obnoxia.

(1) §. *CXLI. (d.)*

(2) *l. is, qui.* 15. *D. de R· I.*

(3) *Vid. Panormitanus in c. ult. de injuriis et damno dato. Ludov. Engel. tit. de injur. et damno dato n. 50, Decretalis Gregorii IX. c. ult. de injur. et damn. dato videtur integra hic exscribenda:* „ Si culpa tua datum est damnum, vel injuria irrogata, „ seu aliis irrogantibus opem forte tulisti, aut haec „ imperitia tua sive negligentia evenerunt: jure super „ his satisfacere te oportet, nec ignorantia te excusat, „ si scire debuisti, ex facto tuo injuriam verisimiliter „ posse contingere vel jacturam. Quod si animalia tua

,, nocuisse proponas, nihilominus ad satisfactionem te-,, neris, nisi ea dando passis damnum velis liberare ,, teipsum; quod tamen ad liberationem non proficit, si ,, fera animalia, vel quae consueverunt nocere, fuis-,, sent, et quam debueras, non curasti diligentiam ,, adhibere. Sane licet, qui occasionem damni dat, ,, damnum videatur dedisse) secus est tamen in illo ,, dicendum, qui, ut non occideret, de contingentibus ,, nihil omisit. ,, Nota 1. Canones praecipue ad conscientiae forum respicere, et Gregorium P. IX. hanc decretalem non rescripsisse parti cuidam litiganti vel judici causam ad se deferenti, quasi decisurus, quid in foru externo tenendum sit, sed eam motu proprio edidisse. 2. Nulla suppetit ratio, ea verba) *si scire debuisti*, restringendi ad ignorantiam proxime vincibilem, et ad culpam cum formali peccato conjunctam. 3. *Nihil de contingentibus omittere*, idem est, quam adhibere diligentiam ordinariam, quam homines prudentes, ac cauti in istiusmodi re ac negotio adhibent; ea vero omitti potest ex involuntaria mentis aberratione, ut proinde culpa, de qua Pontifex loquitur, sine formali peccato esse queat 4. Quando Pontifex inquit: jure satisfacere te oportet, non exprimit, naturali, an positivo oporteat, et quamvis istuc fortassis respiciat, cum totam decretalem ex principiis Juris Romani contexuerit, tamen nec excludit naturale jus, nec praeviam judicis sententiam expectari posse, ait.

(4) *Exod. XXII.* 6. *etc.* 5. *de injur. et damn. dat.*

(5) *l. factum.* 155. *D. de R. I. consonare videtur l.* 74. *ibid* ,, Non debet alteri per alterum iniqua conditio inferri. ,,

§. CXLIV.

Qui ex culpa lata, quæ cum peccato conjuncta non est, negant obligationem reparandi damni provenire, nisi potest judicis sententiam, id multo magis referunt ad casum, quo nulla admissa est culpa.

uti *si quadrupes pauperiem fecisse dicatur*; (1) aut siquid effusum ex domo, projectum vel suspensum sit cum damno prætereuntium; (2) aut si servns tuus damnum dederit, ut contra te moveri queat actio noxalis furti, actio noxalis injuriarum et. (3) *Hae leges*, inquit P. Concina (4), *ante judicis sententiam non obligant*; *quia sic usa receptae sunt.* Sed Vasquez reparationem damni jure naturali debitam putat; (5) tum ob jus dominii, quo quisque res suas integras conservare, aut si læsæ sint, ut redintegrentur, exigere potest: tum quod damnum a tuo animali, vel a tuo servo datum a te quodammodo datum videatur; ad te certe pertineat, ut, qui commoda rei habeas, etiam incommoda feras. Hæc ratio æquitatis tanta est, ut apud cultiores gentes plurimas lege sancta fuerit. Ejusmodi legem habuere Hebræi; (6) ab his pervenisse creditnr ad Phœnices; a quibus Solon eam sumpsit, qui teste Plutarcho de pauperie a quadrupedibus data scripsit; a Solone sumsit Plato l. 11. de Leg. ab hoc eandem accepere Romani. Neque culpa domini spectabatur; hac enim accedente gravior præfigebatur pœna. (7) An vero hæc æquitas eam habeat vim, ut se so-

la obligationem naturæ inducat, affirmare non ausim, nec temere inficiari. Quæ præc. §. lit. i. disserui, huc etiam videntur posse transferri.

(1) *Digest. l. IV. tit. I.*

(2) *ibid. tit. III.* de his, qui effuderint, vel dejecerint.

(3) *ibid. tit. III. de noxalibus actionibus.*

(4) *In Epitome theol. Christian. l. IV. Diss. II. q. 4.*

(5) *Opusculo de Restitut. c. 2. §. 2. dub. I.*

(6) *Exod.* XXI 28. 35.

(7) *ibid. v. 29. 36. adde c. ult. de injuriis, superiosi nota excriptum.*

§. CXLV.

Alii supersunt casus inter se discrepantes, in quibus decidendis magnopere laborant tractatores rerum moralium.

(*a*) Fieri potest, ut damnum grave detur cum culpa non plene deliberata in ratione peccati; ceu *primo* cum advertentiæ actus est imperfectus in semisopitis, semiebriis, præveniente motu vehementi abreptis: *secundo*, cum quis bona fide judicat, ex omissione majoris diligentiæ non oriturum damnum, nisi leve, aut periculum gravioris damni valde remotum esse.

(*b*) Aliquando fit, ut cum plena rationis advert ntia agens gravitatem damni materialis, ut ajunt, seu objectivi nullo modo cognoscat; uti qui gemmam projicit alienam, pro re modici valoris, levique damno id habens.

(*c*) Contra siquis cognoscat totum damnum materiale, quod dat, ignorare potest gravitatem *formalem*, ut ajunt, idque cum uno actu, tum pluribus successivis, ceu in furtis minutis contingit:

(*d*) Denique etsi qui grave damnum se dare cognoscat tamen excessum ignorare potest, ut longe majus id sit, ac in mentem venerat. (2)

(1) Non parum profecit, ut opinor, qui casus hosce dispares alterum ab altero acute internoscere didicerit. Decisiones passim extant apud Auctores, quamvis minime concordes sint. *Conferri potest Gratianus caus.* **XX.** *q.* 1, Ubi quidam abuti videntur verbis S. Augustini *C.* 9. *ibid.* relatis; non enim de obligatione reparandi damni, sed de ratione peccati S. Doctor ibidem agit.

§. CXLVI.

Tertia restitutionis Radix in contractibus hæret, eaque duplicis generis; est enim in his obligatio quædam *primaria* ex vi contractus, ut præstetur, solvatur, restituatur id, quod in contractum deductum fuit: altera *accessoria* vel secundaria, qua reparari debet damnum ei datum, quocum contractus est initus; atque hoc ultimum, quoniam cum præcedenti tractatione velut producto filo cohæret, primo loco disquirendum est. Idque totum his capitibus constat.

(*a*) Pro varietate contractuum varii diligentiæ gradus præstituti sunt contrahentibus, ne

alter alteri damnum det; proindeque varii culpæ gradus erunt spectandi; ut de obligatione restituendi constare possit. Sunt contractus, qui in commodum solius dantis cedunt: alii in commodum utriusque contrahentis: alii in commodum solius accipientis.

(*b*) Jus naturæ poscit, ut in conservanda re aliena, quæ nostræ fidei committitur, adhibeamus diligentiam, quam vir prudens, non levis, ac dissolutus in re sua vulgo adhibet, id est, diligentiam communem et ordinariam, qua vitatur culpa lata; ejusmodi enim diligentia, ne aliis, rebusve aliorum noceamus, semper adhibenda (1) Atque id generatim valet pro *contractu, qui in solius dantis commudum cedit.* Sed inde facile intelligitur, valde æquum esse, et rationi consentaneum, ut in contractibus, qui in nostrum æque ac alterius commodum cedunt, majorem diligentiam adhibeamus, ne quid detrimentum alteri proveniat, quam si nihil de nostro, sed unius dantis commodo ageretur; ergo *in contractibus, qui cedunt in commodum utriusque contrahentis non tantum lata, sed etiam levis culpa vitanda, ac si commissa fuit, etiam præstanda est.* Si hæc consecutionis et æquitatis ratio porro continuatur, cito infertur, valde æquum et consentaneum esse rationi, ut, si contractus in commodum solius accipientis cedit, major diligentia, nequid damni in dantem proveniat, adhibenda sit, quam si in communem mutuamque utilitatem utriusque contrahentis cederet *In contractu, qui cedit in utilitatem solius accipientis, vitanda ab hoc culpa etiam levissima, et si admissa fuit, præstanda est.*

(*c*) AEquitatem in hisce regulis subesse nemo non videt; sed an tanta sit, ut culpa

levis ac levissima ex naturali obligatione præstari omnino debeat, non pauci ambigunt. Sunt qui generatim statuunt, neminem teneri majorem alienis conservandis rebus operam ac diligentiam adhibere, quam homines passim adhibent in rebus suis. Id quidem, si de contractu agitur, ex quo accipiens totum commodum habet, perquam abhorrere a communi sensu atque usu opinor. Qui enim levis ac dissoluti animi non est, singulari cura providet, ne is, a quo beneficium accepit, ex ipso benefacto damnum a se ferat. Ac siqua res aliena, quæ in nostris manibus est, vel casu fortuito lædatur, aut pereat, omnes vulgo dolemus, angimur, affligimur, excusamus, asseveramus, nulla id nostra culpa accidisse. *Heu! heu! Domine mi!* clamabat discipulus prophetæ, cujus securis e manubrio avulsa, cum ligna cæderet, in fluvium excussa est, addens causam doloris ac vociferationis: *et hoc ipsum mutuo* (commodato) *acceperam.* (2) Unde putant nonnulli, spectata naturali æquitate commodatarium etiam casum fortuitum recipere; ex quo concludes, eo potiore ratione culpam etsi levissimam ab eo psæstandam esse. Necesse non est, ut de vi naturalis obligationis multum hoc loco decertemus; cum profanæ ac sacræ leges extra controversiam sint. Quare istarum potius vis tuenda est.

(*d*) Leges civiles ac canonicæ, quæ pro vario contractuum genere ad cavenda contrahentium inter se damna certam diligentiam præscribunt, culpamque oppositam præstari jubent, vim et obligationem conscientiæ continent tum ad eam adhibendam diligentiam, tum ad culpam, siqua commissa est, præstandam, saltem

si pars læsa præstationem quoquo modo vel extra judicium requirit. Sæpe enim, qui beneficium dederunt, tam benevolo animo sunt, ut illud non minuere vel retractare exactione, sed liberali remissione augere velint. Leges tamen, siquid exigant, sibi assistentes habent, contra quas, qui damnum dedit, nulla se exceptione tueri poterit; nam et justæ sunt, ac naturali æquitati perquam consentaneæ: ac censetur quisque negotia inire modo ac forma, quæ legibus præscripta, atque usu recepta est; neque eædem pro pœnalibus haberi possunt, quæ judicis sententiam poscant, neque præsumtione fraudis aut culpæ theologicæ nituntur.

(e) Secundum præcedentem thesin de præstanda is contractu culpa, quatuor hæc sunt statuenda: *Primo*, culpam latam in contractu præstat in, qui illam commisit, etsi nihil commodi ex contractu habeat, ceu depositarius: (3) *Secundo*, culpam levem præstat eam committens in iis contractibus, qui in commodum utriusque contrahentis cedunt. *Tertio*, culpam levissimam præstat, qui illam committit in contractu, ex quo solus committens commodum percipit, ceu in commodato. (4) Mandatarium non modo, si se offert, vel summam diligentiam spondet, sed universe ad præstandam culpam levissimam leges adstringunt; quod is contractus ex amicitia et abundantia fidei ducat originem. (5) Idem præscriptum est nautis, cauponibus, stabulariis. (6) *Quarto* casum fortuitum ferre debet dominus rei, nec alius præstare tenetur, nisi qui eum expresse vel tacite in se recepit, vel per culpam et moram eidem causam dedit. (7) Unde patet, quod debitor generis ceu mutuatarius, vel qui pecunias

depositas ita cum suis miscuit, ut discerni non possint, casum fortuitum tanquam domini ferant.

(1) §. *CXLII. (b)*

(2) *IV. Reg. VI.* 5.

(3) §. 3. *Inst. quibus modis re contrah. oblig.* non ex culpa, sed dolo teneri dicitur. At enim culpa magna vel lata in legibus dolo aequiparatur, *l.* 226. *D. de V. S. item l. adversus mensorem.* §. 1. *D. si mensor falsum mod. dixerit. notatu digna sunt verba l.* 32. *D. depositi*: „ Siquis non ad eum modum, quem homi„ num natura desiderat, diligens est (nisi tamen ad „ suum modum curam in deposito praestat) fraude „ non caret; nec enim salva fide minorem iis, quam „ suis rebus diligentiam praestabit. „ *Eodem respicit c.* 2. *de deposito*: „ Bona fides abesse praesumitur, „ si rebus tuis salvis existentibus depositas amisisti. „ Unde colliges primo, gradum diligentiae aestimari non tam ad eum modum, quem in simili contractu alii contrahentes observant, sed quem homines suis in rebus adhibent, uti definitum a nobis est §. *XLV. (d)* Colliges secundo, quia par non est omnium hominum circa res suas cura et attentio, neque par prudentia, dexteritas; idcirco dictae leges indicant, satis esse, ut quisque ad suum modum diligens sit. Qui cum negligente contraxit, sibimet saepe adscribere debet, siquid damni patiur, aut jacturam aliis utilitatibus ex contractu provenientibus solari cogetur. *Addit Pontifex c.* 2. *de deposito*: „ De culpa quoque: *scilicet levi*: „ teneris, si te ipsum deposito obtulisti, vel si aliquid „ pro custodia recepisses. „ Nam qui se offert, diligentiam solito majorem censetur promittere; altero vero casu contractus in utilitatem utriusque cedit.

(4) *l.* 18. *D. commodati et c. unic. de commodato. Quare non obest l. contractus* 23. *D. de R. I.*, in qua commodatum accensetur contractibus, qui culpam latam et levem duntaxat præstant. Aperte enim plus exigunt tum citatæ leges, *tum l.* 1. §. 4. *D. de O.*

et A. Precarium quidem cum ad nutum domini sit revocabile, et minus gratiae contineat; latam et levem duntaxat culpam praestat, *l.* 8. §. 3. *D. de Precario.*

(5) *Aperte id statuitur l. a procuratore.* 13. *D. Mandati.*

(6) *Digest. Tit. IX. l. IV.*

(7) *c.* 2. *de deposito ita statuitur*;„ pacto vero, „ et culpa vel mora precedentibus, casus etiam fortuitus imputatur. „ *Similiter deciditur c. unic. de commodato. et l. in rebus.* 18. *D. commodati.*

§. CXLVII.

Obligatio *primaria* restituendi, quæ ex vi ipsius contractus oritur, per ipsius etiam naturam definitur; quare de casu conflictus, quo res aliena et propria periclitatur, duntaxat hic dissendum: dein generales regulæ de æqualitate in contractibus observandæ indicandæ sunt. Ex earum enim neglectu frequens oritur obligatio faciendæ restitutionis. Quærunt, si rem alienam ex contractu quis teneat, eamque una cum suis rebus in repentino incendii, naufragii, deprædationis periculo conservare non possit; jure an injuria eam negligat, suisque conservandis studeat? Quidam ita disputant: commodatarius majorem alienis, quam suis rebus curam tenetur impendere; ergo si res utraque conservari nequit, eandem præ sua conservare; præsertim quia bona fides abesse præsumitur, si rebus tuis salvis existenti-

bus depositas amisisti; uti deciditur c. ult. de Deposito. Id ergo potiore argumento de commodato sentiri debet. At enim in conflictu officiorum erga se et proximum (inquit alii) ordo caritatis non poscit, ut res aliena propriæ præferatur, si paris valoris sint. Nam quod res alienæ diligentissime custodiri debeant, non eo pertinet, ut id cum jactura rei propriæ fiat. Quis enim id agit contrahendo? aut quæ æquitas, quæve lex poscit, ut aliena res expensis extraordinariis conservetur? essent vero extraordinariæ expensæ, per quas res propria absumeretur. Qui res suas retinet penitus salvas, alienis amissis, utique præsumtionem et suspicionem incurrit, ac si bona fide non egisset; sed ea præsumtio contrariam probationem admittit. Hæc si ita se habeant, certe excipiendus est casus, quo res aliena propriam valore, usu aut necessitate longe superat.

§. XLVIII.

Lex de æqualitate contractuum ad permutatorios seu onerosos maxime pertinet. *Habent hoc commune, inquit* Pufendorfius, (1) *omnes contractus onerosi; et in quibus nihil benefici admixtum, qui praesertim ineuntur, ubi lege aut usu fori definita rebus pretia sunt constituta, ut in illis versari debeat aequalitas, seu ut uterque tantun-*

dem nanciscatur; et ubi inaequalitas intervenerit, alteri, qui minus accepit, jus nascatur ad postulandum, ut suppleatur, quod sibi deest -- Ideo enim isti ineuntur, ut pro re vel opera mea aliquid aequipollens ab altero recipiam -- Cum -- praesupponatur, non velle aliquem gratis in me conferre, quod per contractum demum in me confert; nemo censetur per contractum in alium quidquam transferre velle, quam quatenus pro re sua aepuipollens recipere se judicat; consequenter ex contractu non potest quis jus nancisci ad rem alterius, quam quantum illa ab ipso judicatur, aequipollere rei, quam pro eadem accipit. His generatim positis animadvertenda sunt sequentia:

(*a*) Ut de æqualitate contractuum ferri judicium possit, res in commercium veniens non seorsim æstimanda est secundum se, sed una cum variis adjunctis, habita ratione singularis industriæ, molestæ operæ, periculi, mercium raritatis etc.; hæc enim omnia pretio digna sunt. (2) Unde fit, ut ejusdem rei in diversis locis diversum sit pretium tum ob raritatem aut frequentiam, tum ob periculum, laborem, impensas ab uno in alium locum easdem transportandi. Ex quo occasio existit magni et justi lucri ex mercatura, atque una magni ac frequentis detrimenti ob pericula et impensas tum res aptandi ad usus, tum transferendi ad loca alia.

(*b*) *Pretium* dicitur, quanti res vel opera valet communi hominum, aut singulari peritorum æstimatione, aliquando ex singulari aliquo affectu, quod *pretium affectionis* vocatur. Pretium *vulgare* est, quo res omnes inter se conferuntur, æstimantur, ac modo quodam exæquantur. Sed præter id, provide factum, ut introduceretur pretium, ut vocant, *eminens* ad quod omnia vulgaria pretia exiguntur, et in quo omnia *virtualiter* et æquivalenter continentur. Istuc pretium vocatur *nummus* seu *pecunia*, quæ communem mensuram præbet rebus omnibus in humanum commercium venientibus. Idque tum ad beneficos contractus, tum permutatorios tam commodum est, ut nil supra. Qui enim sat nummorum dat egenti rerum plurium, dat omnia, quibus inopiæ suæ queat sucurrere. Cumque contractus onerosi in permutatione consistant; fieri potest. ut indigeam re quadam, qua alter abundat; at nullam rem habeam, qua ipse nunc indiget. Necessaria igitur est quantitas, quæ rerum omnium temporali pretio æstimabilium, in se pretium contineat. Ad hunc finem providentia Numinis nobiliora quædam metalla, non admodum frequentia suppeditavit, quæ tractari, custodiri, in minutiores partes dividi facile possent, id quod auri et argenti maxime proprium est.

(*c*) Ut contractui admisceatur liberalitas, ac proinde scientibus ac volentibus iis, qui contrahunt, inæqualitas non injusta eontingat, id quidem non repugnat; at cum id a communi contrahentium usu abhorreat; nisi is animus liberas indubitato manifestetur, ea inæqualitas titulo præsumtæ donationis excusari non potest, præsertim si oontractu utrinque oneroso ini-

to is, qui solutionem, pretium, rem quamvis in solutum accipit, nihil reipsa det, aut præstet temporali pretio æstimabile; uti fit in psetio simoniaco, usurarario, meretricio, sanguinario. Dubium non est, accipientem nullo jure, nulloque titulo id accipere, ac retinere, neque id omnino in τo suum redigere. Idem tenendum de pretio accepto ob rem vel operam alio jure naturali vel positivo debitam, vel ob causam penitus fictam, simulatam, falsam. Ac leges quidem humanæ de pretio ob turpem causam soluto, vel promisso triplicem distinguunt casum; *primo*, quando turpitudo *ex parte solius accipentis* se tenet, uti fit in usura; tum solutum repeti posse volunt, tumque retineri certo vetat naturæ lex. (3) *Secundo* cum turpitudo *penes dantem* est, non accipientem, uti fit, cum, qui dat, liberalitem quidem præsefert, sed id revera spectat, ut accipientem ad malum pertrahat; puto, tali casu eum qui accepit, cognita perversa dantis voluntate retinere acceptum haud posse, si liberalem dantis animum præsumere nullo modo queat. Leges tamen danti ob turpem causam negant actionem repetendi. (4) *Tertio*, si turpitudo versatur *ex utraque parte*, leges Romanæ meliorem esse conditionem possidentis statuunt, ut nec quod promissum, nondum datum est, extorqueri possit, nec quod datum, repeti. Sed si ex contractu vere oneroso et promissum, et, datum est, non video, quo jure, aut quo titulo retineri queat, quod acceptum est. (5)

(*d*) Cum Pretia rerum mathematice definiri nequeant, nec ob infinitum contractuum numerum perpetuæ admitti lites queant; ne-

„ ro, ne mihi injuriam faceres. „ *Huc pertinet c.* „ *debitores. 6. de jurejurando.*

(4) l. 4. *D. de condict. ob turp. vel injust. causam:* „ Ubi autem et dantis et accipientis turpitudo versatur, „ non posse repeti dicimus: veluti si pecunia de- „ tur, ut male judicetur. „

(5) *l.* 8. *ibid.* „ Si et dantis et accipientis turpis „ causa sit, possessorem patiorem esse. „ *Consentit l.* 2. *et* 5. *D. de cond. ob turp. caus.*

(6) *de I. B. et P. l. II. c. XII.* §. 26.

(7) *conf.* §. *CXXXVI. nota* 1.

§. CXLIX.

Quarta radix restitutionis in quasi contractibus sita dicitur, sive in his, in quibus leges consensum contrahentium vel fingunt, vel supplent. Verum cum hæ fictiones, ut indicatum est supra, alienæ sint a simplicitate naturæ, nec tamen obligationes eæ, quæ quasi contractuum dicuntur propriæ, a solo jure positivo proveniant, illarum vera origo investiganda est; eaque duplex videtur;

(*a*) Facta quædam jure naturali justa et concessa non sunt, nisi alia suscipiatur eodem tempore obligatio cum jure illius facti connexa; jus non est tollendi res ab alio amissas, nisi una suscipiatur obligatio inquirendi in dominum rei (1); neque extrema necessitate consumendi res alienas jus a natura concessum est, nisi, ut transacta necessitate restitutio fiat; nec agnosci potest communio positiva fortuito e. g. legato orta, nisi una agnitis obli-

gationibus condominii, quod alteri competit: nec insciente domino negotia aliena geri, nisi suscepta obligatione adhibendi diligentiam negotiorum gestioni utili accommodatam: nec recipi solutio, nisi cum obligatione restituendi, quod indebite solutum est: nec adiri hæreditas, nisi suscepta obligatione creditoribus defuncti faciendi satis. Atque hoc modo intelligitur vis et effectus quasi contractuum. (2).

(*b*) Altera est radix status adventitius, officium, munus, administratio suscepta; qui enim talia capit, eo ipso obligationibus, quas annexas habent, affici intelligitur.

(*c*) Ut diligentiæ gradus ejusmodi factis, statibus, muneribus etc. proprius, proindeque et gradus culpæ determinetur, spectanda est natura officii, muneris, actus, eorumque momentum; periculum etc. arctius obligatur, qui sponte se offert, aut peritiam, diligentiam, fidem obtrudit. Dicunt etiam, spectari debere quid, quantumque alii, qui ejusdem officii, et status vel conditionis sunt, communiter sentiant, præstentque; at enim argumentum pessimi turba, est nec raro accidit. ut tribus integra vitiis computrescat.

(1) Huc pertinet, quod Ambrosio adscribitur in in palea *c.* 5. *XIV.* *q.* 5. rapinam emere non licet, nisi ea intentione, ut, cui ablata est, reddatur.

(2) Ex his principiis explicatum habent quasi contractus indicati §. *CXXIX.* (*a.*)

§. CL.

De iis, quæ adjuncta vel circumstantiæ restitutionis vocantur, primo queritur,

quis teneatur restituere, quo ordine, quatenus, pro rata, vel in *solidum*, non ut idem damnum sæpius reparetur; hoc enim supra æqualitatem et contra ideam restitutionis est, sed ut singuli vel absolnte, vel in defectu aliorum totum, non modo partem reparare teneantur. Nam sæpe plures sunt causæ ejusdem damni. Necesse est autem, ut memoria repetantur hoc loco, quæ de imputandis actibus alienis supra dicta sunt (1) Generatim sic statuendum:

(*a*) Si, quod ablatum injuste fuit, teneat quis re aut effectu quodam, quia locupletior factus est, aut rebus suis pepercit; is primo loco tenetur; res enim aliena ad dominum clamat, isque titulus rei acceptæ fortior est ac certior, quam titulus injustæ acceptionis, qua plures se obstrinxerunt.

(*b*) Cum sit ordo quidam causarum, aliaque præcipua sit, alia subjecta, alia collateralis vel socia; ac in quavis classe plures ordinis ejusdem consistere queant, videtur ipsius esse rationis præscriptum, ut talis in reparando damno, vel definienda ejus obligatione teneatur ordo, qualis fuit in damno inferendo. Hinc mandans, cujus nomine datum est damnum primo loco tenetur; ac si plures sint ordine quodam subjecti, uti dux belli, tum inferior quidam, dein tribunus etc. primo loco tenebitur mandans primus ac mediatus; qui suo nomine absque mandato nocuit, præ consulente, aliisve causis accessoriis tenetur, nisi ille bona

egisset fide. Si plures sint causæ præcipuæ, singulæ tenentur in solidum; similiter inter plures accessorias, quarum altera alteri subjecta non est, nulla est ratio constituendi ordinis; tenentur ergo æqualiter. Quando plures rei ejusdem curam habent, unus generalem, alter commissione et officio speciali; priore loco tenebitur officialis inferior, cujus negligentia propius in damnum influit.

(c) Dein prout quisque totius damni vel partis efficax causa est; ita tenetur vel in solidum, vel pro rata. Aliter autem de actu *individuo*, qui a pluribus pendet, uti fit in electione per suffragia, vel si plures cistam, tignum una auferant, aut singuli causam ad totum damnum sufficientem ponant, aliter de *dividuo*, qui ex pluribus partialibus constant, disserendum est; priore casu singuli tenentur in solidum; non item per sese posteriore. (1)

(1) *C. VII. §. XXXV. et seq.*

(2) *l. vulgaris,* 21. §. 9. *D. de furti:* „ Si duo „ pluresve unum tignum furati sunt, quod singuli tol- „ lere non potuerint; dicendum est, omnes eos fur- „ ti in solidum teneri, quamvis id contrectare, nec „ tollere solus posset. Et ita utimur. „ *Conf. ita l. vulneribus.* 51. §. *fin. D. ad L. Aquil. l. si plures.* 6. *D. arborum furtim cæsar.*

§. CLI.

Ad consilium etiam intercessiones pertinent, ceu apud judicem causæ; unde gravia sæpe damni alteri litiganti parti proveniunt. „ Si, qui consilium est se- „ quutus, inquit Molina, (1) invincibi-

„ liter ignoret, damnum quod dat, injustum esse, ductus merito auctoritate consulentis, consulensque a culpa non excusetur, id consilium dando: utique qui consilium ita fuerit executus, damnumque dederit, non tenebitur illud restituere; nisi quatenus forte fuerit inde factus locupletior. Is vero, qui consilium illud culpabiliter dedit, tenebitur restituere non solum id damnum, sed etiam quodcunque aliud, quod inde fuerit ei secutum, qui tale consilium executioni mandavit, executionive mandari præcepit. Hoc modo causa damni injusti esse possunt consiliarii principum; atque ad illius restitutionem tenentur, si consilium dent, ut lex injusta, statutumve injustum condatur, vel si consilium dent, ut tributum injustum imponatur, vel ut bellum injustum inferatur, aut ut aliquid aliud injustum fiat. Eodem modo esse possunt causa damni injusti advocati, medici, doctores, quos alii de rebus dubiis consulunt, confessarii et alii similes, si consilium dent, ut alteri damnum iniustum sequatur: idque non solum, quando scienter consilium injustum dant, sed etiam quando ex culpabili ignorantia illud dant. „ Culpa, quam præstare con-

sulens debet, si ob negligentiam in re examinanda atque expendenda noceat, ex persona consulentis æstimari debet; si, qui consulitur, non profitetur in eo genere peculiarem peritiam ac bona fide respondeat consilium petenti, solum tenetur de dolo. At si, qui consilium dat, est talis, qui attenta personæ aut etiam muneris qualitate, peritiam in re, circa quam consilium dat, profitetur, neque suum ex dato consilio commodum vel lucrum habet; de culpa lata tenebitur, uti si medicus gratis curet, advocatus gratis patrocinetur, doctor ex caritate absque ullo stipendio aut mercede respondeat; si vero accepto stipendio consilia præbeat, tanquam ex contractu in utriusque commodua cedente, tenetur ex culpa levi. Ita Molina eod. loc. Querunt præterea de obligatione restituendi, teneaturne is, qui volenti dare majus damnum suadeat minus? Quemadmodum Judas fratribus Josephi necem cogitantibus, ut venderent potius, suggessit (2); ac videtur istiusmodi consulens utilis rei gestor relate ad eum, cui majus malum paratur; non tamen fas est, ut damnum avertatur in alium, cui nihil mali sine consilio ejusmodi immineret. (3) Multo etiam minus cuiquam jus competit patrandi minoris mali, ut impediatur

aliud quoddam majus. (4) Ceterum quando leges civiles negant actione furti teneri eum, qui consilium tantum dedit, sed nullam opem ad furtum faciendum adhibuit; (5) id de certo genere actionis, ut institui queat, intelligendum est, (6) non de obligatione naturali aut quavis alia impetitione fori externi. Non enim quævis actio, præsertim subtilitate formularum spectata, statim locum habebat, nisi omnes facti determinationes apicibus formulariis congruerent. Constat vero, leges easdem prava consilia non raro persequi. (7)

(1) *Molina de I. et I. disput.* 73.

(2) *Genes. XXXVII.* 26. 27.

(3) Quando *Lot. Genes. XIX.* 8. filias suas ad stuprum obtulit, ut gravius sodomiae crimen impediret, excusandus est ratione quadam perplexitatis, perturbationis, aut hyperbolicae dictionis.

(4) *c. super eo.* 4. de usuris, prohibentur usurae, etsi per eas vita captivi posset redimi. Similiter S. Augustinus de mendacio *c. IX.* negat, fas esse mentiri ad graviora impedienda aliorum mala.

(5) §. 11. *Inst. de obligationibus, quæ ex delict. nasc.*

(6) *l. siquis uxori.* 52. §. 10. *D. de furtis.*

(7) *l. penul.* §. *ult. D. ad. L. fabiam de plagiariis.* et *l.* 12. *ac* 14. *D. ad L. Juliam de adult.*

§. CLII.

Consentit injuriæ ac damno inferendo, qui alterius actioni vel proposito no-

cendi approbationem suam aut operam adjungit. Hoc æque pertinet ad causas præcipuas plures, et socias vel accessorias, et omnem modum, quo alienæ actiones cuipiam imputantur; atque hoc sensu exponenda arbitror verba doctoris gentium enumerantis peccata naturali legi opposita: *Qui talia agunt digni sunt morte, non solum, qui ea faciunt, sed etiam qui consentiunt facientibus.* (1) Duo autem sunt huic loco maxime propria: I. Siquis ita consentit, ut nocentem in actione aut proposito nocendi confirmet, fiatque efficax causa damni; vel potestatem et copiam nocendi faciat, etsi auctor et dux pravæ voluntatis non sit. (2) II. Dum quis aliorum suffragiis ac votis, queis damnum injustum datur, suum adjungit suffragium; quemadmodum fieri potest a senatoribus, capitularibus, electoribus, assessoribus, qui una judices sunt, consiliariis Principum. Atque de hoc casu animadverte:

(*a*) Qui injustum suffragium eo loco et ordine dat, quo per præcedentia suffragia nondum determinata est injustitia, certa obligatione reparandi damni se obstringit, etsi videat, subtracto suo suffragio non defutura deinceps alia ad damnum inferendum certo suffectura; vel sic enim efficax causa damni est, nec permittit aliorum injustitiam, sed prævenit ac præripit, haud secus, ac siquis alios ad prædandum paratos præverteret.

(*b*) Qui prolata a se justa sententia id efficere potest, ut alii injusta suffragia, et ad damnum sufficientia revocent, mentemque mutent; certe tenetur proferre sententiam, operamque dare, ut ea revocentur.

(*c*) Si præcedentium suffragia ita collata sint, ut revocari nequeant, eademque sufficiant decernendæ injustitiæ et inferendo damno; tum siquis spe, metu, aliaque humana ratione suum non neget suffragium, opinantur nonnulli, contra justitiam peccari quidem, non tamen obligationem reparandi damni contrahi, quod per suffragia præcedentium jam confectum ac determinatum sit; quasi vero actus ejusmodi non esset individuus, nec decretum penderet ab omnibus suffragiis, quæ conspirant. Si tres admovent manum furtivæ cistæ, quando bini sufficiunt; nonne tres tenentur in solidum? Idem æque negandum est, fieri juste posse, si, qui suffragium dat, incertus est, an priora secreto data sufficiant decernendæ injustitiæ, an suum quoque expectent, ut damnum determinetur.

(1) *Rom. I.* 32.

(2) Id contingit apud heros, superiores, patresfamilias, belli duces, qui servis, subditis, filiis et famulis, militibus, potestatem nocendi faciunt, etsi auctores, ac duces depraedationis, aut furtorum, vel damnificationis non sint; apud eos praeterea, quibus confirmandorum actuum jus convenit, quique id iniquae sententiae, aut electioni indigni impendunt, ex qua postea non in singulos tantum, sed universos ingentia detrimenta erumpunt.

§. CLIII.

Ex palpo et recursu dato, si *efficax* damni causa sint, obligationem ejusdem

reparandi nasci, tum ex notionibus (1), tum ex indicatis hoc loco principiis manifestum est. (2)

(1) §. XXXIX. *et* XL.

(2) Erant temporibus S. Augustini expilatores alienarum familiarum, qui dein ære alieno praegravati ad ecclesias confugiebant, ut a creditorum molestiis vindicarentur, imo et creditores suos omnino fraudarent. De his *S. Doctor Epist.* 54. ad Macedonium ea de re interrogantem ita rescribit: „ Quod autem in epistola „ tua sequitur, uti dicis, verum nunc, et mores no„ stri sunt, et sceleris pænam cupiunt sibi homines „ relaxari, et id, propter quod scelus admissum est, „ possidere, pessimum hominum genus commemoras, „ cui pænitendi medicina omnino non prodest; si „ enim res aliena, propter quam „ -- cætera persequitur Gratianus c. si res aliena. 1. XIV. q. 6. adposite, qui illud etiam exscripsit ex S. Doctore: „ illud „ vero fidentissime, dixerim, eum, qui pro homine „ ad hoc intervenit, ne male ablata restituat, et qui „ ad se confugientem, quantum honeste potest, ad re„ stituendum non compellit, socium esse fraudis et „ criminis. Nam misericordius opem nostram talibus „ subtrahimus, quam impendimus. Non enim opem „ fert, qui ad peccandum adjuvat, ac non potius „ subvertit, atque opprimit. „

§. CLIV.

Eorum, qui *Participes* delicti, ac dati damni dicuntur, notio satis fixa non est.

(*a*) Si ex condicto delinquunt ac nocent plures, omnes ut causæ principales, restitutioni æque obnoxiæ censentur, etsi non eundem singuli actum ponant, unus e. g. damnum exequatur, alius exploret, an tuta sint omnia.

(*b*) Qui patrato jam maleficio spolii partem capit, saltem obligatur ex re accepta.

(*c*) Siquis causam principalem ad delinquendum ac nocendum jam paratam adjuvat, certe tenetur delicto, et ex damno dato; ac si actus individuus fuerit, totum imputari ipsi potest, quo pertinet thesis ab Ecclesia damnata: *famulus, qui submissis humeris scienter adjuvat herum suum ascendere per fenestras ad stuprandam virginem, et multoties eidem subservit deferendo scalam, aperiendo januam, aut quid simile cooperando, non peccat mortaliter, si id faciat metu notabilis detrimenti, puta, ne a domino male tractetur, ne torvis oculis aspiciatur, ne domo expellatur*. (1) Lex quoque de eo, qui in partem actus individui venit, mentionem facit: *qui ferramenta sciens commodaverit ad effiingendum ostium, vel armarium; vel scalam sciens commodaverit ad ascendendum; licet nullum ejus consilium principaliter ad furtum faciendum intervenerit: tamen furti actione tenetur* (2). Unde colliges.

(*d*) Has decisiones agere de eo, qui scienter adjuvat maleficium. Si de isto non constet, et actio natura sua est indifferens, nec cum maleficio ex se connexa, unaque justa eam ponendi causa adsit, tum ejusmodi indirecta cooperatio, damnumque proveniens nequit agenti imputari. Licite mutuum petitur; etsi absque usuris obtineri nequeat (3)

(1) *Prop.* 51. *inter damnatas ab Innocentio P. XI.*

(2) *l. si pignore.* 54. §. *qui ferramenta.* 4. *D. de furtis.*

(3) *Conf.* §. XXXII. (*e.*) *de voluntario indirecto dicto.*

§. CLV.

Ut obligatio restituendi, quæ ex negativis imputationum modis profluit, definiri queat, spectanda est:

(*a*) Ratio officii ac muneris, vi cujus aliorum damna impediri verbis, cohiberi factis, aut præpediri manifestatione debent. Necesse est enim ad hanc obligationem, ut alterius jus perfectum fuerit læsum, consequentur, ut is, cui læsio adscribitur, obligatione perfecta, adstrictus fuerit ad ea impedienda damna. Id contingit in præfectis gabellarum, quæ gravi ipsorum negligentia defraudantur, in custodibus saltuum, lacuum, vinearum: in satellitibus ad custodiam corporis aut fortunarum adscitis. Principes tributa accipiunt, ut subditis præstetur securitas in bonis, honore, vita.

(*b*) Sæpe istiusmodi modi negativi, ob quos data damna imputantur iis, qui impedire tenebantur, alium positivum cooperandi modum habent adjunctum, ut qui in famulos, operarios etc. elegit homines leves, temerarios, imperitos, perditi ingenii. Sic et leges judicant: *Exercitor - - liberi quidem hominis nomine tenetur in solidum - - quod liberum hominem adhibens statuere debuerit de eo. qualis esset.* (1) *Si fornicarius servus coloni ad fornacem obdormisset, et villa fuerit exusta, Neratius scribit ex locato conventum præstare debere: si negligens in eligendis ministeriis fuit.* (2)

(1) *l. unic. §. 5. D. furtl adversus nautas.*

(2) *l. si servus. 27. §. 9. D. ad L. aquiliam.*

§. CLVI.

In numero adjunctorum restitutionis recte faciendæ illa etiam quæstio est, *quid et quantum* oporteat restitui? Nempe

(*a*) Ad æqvalitatem, ut restitutio ac solutio *integra* sit, habeaturque ratio lucri cessantis et damni emergentis; cumque partiales solutiones incommoda habeant, eas creditor per se admittere non tenetur, nisi ob difficultatem e. g. nummorum æqnitas poscat, aut ita conventum, vel debitum diversis ex causis sit contractum.

(*b*) Aliud pro alio invito creditore solvi non potest (1), si res in specie debita sit; si debita in genere, idem censetur restitui, si qualitas et quantitas eadem est.

(*c*) Si pretium restituitur loco rei, id tantum esse debet, ut tempore restitutionis sufficiat comparandæ rei ejusdem qualitatis et quantitatis, qua erat tempore, quo res ablata est. Debitor pecuniæ ejusdem speciei nummos, quales accepit, ut restituat, ex convent one teneri potest, non ex natura restitutionis; modo moneta soluta secundum valorem publica auctoritate impositum idem valeat tempore solutionis: quantum tempore valuit, quo ablata, vel contractus initus est.

(*d*) Si vitulus furtivus apud furem excrevit in bovem, non alius vitulus, sed bos restituendus est, etsi dominus vitulum consum-

sisset vel alienasset. Res enim domino suo melior fit, uti et deterior. (2)

(1) *l.* 2. §. 1. *D. de R. C.*

(2) §. *CXXXIX.* (*c*)

§. CLVII.

Tempus faciendæ rertitutionis aut solutionis, aut promissi implendi ita observandum est, ut eo neglecto debitor in mora constituatur, atque ad compensandum id, quod creditoris interest; imo etiam ad casum fortuitum præstandum per se teneatur. Porro id tempus determinatur variis modis:

(*a*) Ex *natura obligationis*, uti in decimis dandis, sæpe in voto, ac sponsalibus.

(*b*) Quod *ex delicto* debetur, quamprimum fieri potest, restitui oportet cum omni causa; uti enim acceptio, sic detensio alienæ rei injusta est, et peæcepto negativo non faciendi injuriam ac damnum continetur.

(*c*) Si dies restitutionis aut solutionis *contractu* præfixus est, is interpellat pro homine et debitorem in mora constituit; neque excusatio oblivionis locum habet. (1) Præveniri dies præfixus potest, si in gratiam debitoris, non item, si in creditoris gratiam est designatus. A pacto præviæ denunciationis neuter contrahentium altero invito potest recedere.

(*d*) Si neque obligationis natura, neque delicti ratio, neque contractus solutionis aut restitutionis, tempus determinat, ea differri posse censetur, dum creditor interpellet; (2) nisi absterreri reverentia erga debitorem aliave simili causa non sine detrimento suo credatur. certe operariis, ac tenuis fortunæ hominibus citra piaculum solutio aut restitutio differri vix potest. (3) Univarse penes dominum ac creditorem est judicare, ageatne re sibi debita, et quatenus uti vel non uti velit. De liberali quoque promisso tritum est verbum: qui cito dat, bis dat.

(1) *l. magnam.* 12. *C. de contrah. et committend. stipulat.*

(2) *Arg. l. si ex legato.* 23. *D. de V. O.*

(3) *Levit.* XIX. 13. *Tob. IV.* 15.

§. CLVIII.

De mobilibus rebus, *quo loco* restituendæ sint, aut solvendæ, et *cujus sumtibus transportandae* sint, quæritur:

(*a*) Quod *ex delicto* debetur, in loco creditoris, aut ubi is possideret, si delictum abfuisset, restitui ac solvi necesse est.

(*b*) Quod ex re accepta nullo interposito contractu vel delicto debitum est, uti in legatis, rebus inventis, decimis, censibus realibus contingit, præstatur in loco debitoris; aut ubi res frugifera vel censui obligata existit, moneturque creditor, ut id tollat suis sumtibus.

(*c*) Debitum ex contractu restituitur in loco, qui per conventionem, vel naturam contractus determinatur. Quod donatum est, datur ibi, ubi donationis tempore reperitur: commodatum, mutuum redditur in loco, ubi acceptum fuit. Depositum suis sumtibus repetit ac tollit is, qui deposuit. In contractu permutatorio, si aliud conventum non est, utrinque eodem loco fit præstatio.

(*d*) De impensis et periculo rem transportandi ex pactis adjectiis, ac natura contractus judicandum. Si creditor designavit viam ac bajulum. quæcunque res sit debita in genere vel specie, transportatio fit periculo ejusdem creditoris: (1) contrarium fit, si debitor malæ fidei aut ex delicto transportari rem curet in genere aut ex delicto transportari rem curet in genere aut specie debitam; suo enim id periculo facit. Nam obligatur eousque, dum ad æqualitatem satisfecerit. Debitor bonæ fidei fert periculum ejus, quod in genere debetur; id enim perire non censetur: non item. siquid in specie debitum est, nisi culpam commiserit. (2) Si ergo per fidelem nuncium remittis equum conductum et pecuniam mutuatam, equus perit domino, pecunia tibi.

(1) Quod jussu alterius solvitur, pro eo est, quasi ipsi solutum esset. *l.* 180. *D. de R. I.*

(2) *l.* 11. *et* 20. *D. commodati.*

§. CLIX.

Deincens quærendum, *cui* facienda sit restitutio aut solutio; in quo genere multo occurrunt plura, nec ea satis expe-

dita, ac primo apparet. Inprimis de hypothesi agendum, qua satisfieri creditori uni vel pluribus plene potest: dein si massa debitoris minor est, quam nomina creditorum, quid, quantumve et quo ordine singuli exigere queant, quantum ex principiis juris naturæ definiri potest, dispici debet.

(*a*) Restitutio ac solutio facienda est *creditori*, aut qui eundem repræsentat, procuratori habenti mandatum recipiendi; si creditor per leges positivas administratione non gaudet, uti fit apud pupillos, minorennes, prodigos declaratos, solutio fit tutoribus, curatoribus, administratoribus. Defuncto creditore solutio fit successori universali, qui in jura activa et passiva successit. (1)

(*b*) Quia restitutio ad reddendam possessionem vel detentionem maxime spectat; idcirco creditoris nomine venit non modo dominus, sed etiam justus possessor vel detentor rei, ceu hypothecarius, commodatarius, depositarius, quorum possessio vel detentio subversa est re ablata. Spectato rigore juris etiam prædo ac injustus possessor, qui spoliatus fuit, dicitur restituendus. (2)

(*c*) Si titulo oneroso ac bona fide comparavi rem furtivam, ac talem postea comperi, rectene furi, non domino restituam, ut pretium meum a fure recuperem? R. Non recte, siqua restat alia via recuperandi pretii; rem enim domini in novum periculum, statumque deteriorem, ac meis in manibus habet,

conjicerem: nec domino rem vindicanti a me, juste eam subtraho, aut pretium exigo, nec si fur non compareat postea, juste rem detineo, meosque in usus converto. Hæc extra controversiam sunt. Ancipitem decisionem facit duplex hypothesis, in qua periclitari debeat dominus de amittenda re sua, si ergo reddam furi: et ego periclitari de amittendo pretio meo, si domino reddam non furi. Lex quidem caritatis non poscit, ut cum periculo meo alienis commodis consulam. Sic non teneor, rem ab alio amissam, ac jacentem tollere cum animo eandem domino restituendi, si juste timeam, ne id mihi fraudi sit, aut periculum vel suspiciones creet. Obligationibus perfectis erga proximum, si alia non accedit hypothesis, satisfacio per actiones negativas. At vero rem alienam furi reddere, priorem contractum rescindere, pretium repetere, *simul vero, ut mihi consulam, novo discrimini objicere rem domini*; hæ quidem actiones negativæ non sunt. Si negent, in *novum* discrimen rem conjici, sed in priori relinqui; respondeo, non relinquitur in priori discrimine, sed reducitur a me, ac revocatur in novum discrimen, idque per actionem meam positivam, quæ juri perfecto domini contraria est. Repugnat enim juri naturali, alienas res fecere deteriores aut deteriore statu collocare. Si vero periculum alienæ rei jactura proprii pretii redimam, nonne æquitas poscet, ut transactionem ineat dominus rei, partemque compenset, præsertim cum spectata etiam doctorum auctoritate jus utrinque dubium ac controversum sit?

(*d*) Bona *incerta ex delicto* si communi quadam ratione certa sint, uti si pertineant ad hunc vel illum ex certa familia, vel ad ince-

las certæ civitatis etc. in hanc ipsam distribuenda sunt quovis meliore modo; secus ex præsumta dominorum voluntate convertenda in pios usus; eadem præsumtio de bonis incertis sine delicto forte rationi et communi sensui conformior est, quam si præsumatur, dominum ea bona pro derelictis velle haberi. (3)

( ) Non sunt igitur in pauperes, aliosve pios usus eroganda, quorum dominus inveniri potest; id quod etiam in jure sacro deciditur, etsi id pauperibus, piisque causis maxime faveat. c. *sicut dignum* 6. §. 5. *de homicidio*: „ Licet quaedam ex his, quæ occupa-„ verunt, fateantur se pauperibus erogasse; non ta-„ men aliena, cum ipsa potuissent eis, quorum fuerunt, „ restituere, debuerunt pauperibus erogare. „ Si creditor meus A sit debitor creditoris *B*, non recte solvo, vel restituo creditori *B*, nisi consentiente creditore meo *A*, aut nisi solutioni a me creditori *A* faciendae legitima potestate sit impositum arrestum ad debitum creditori *B* exsolvendum.

( ) *c. in literis.* 5. *de restitut. spoliator. l. bona fide.* 31. *D. depositi*: „ Latro spolia, quæ mihi abstu-„ lit, posuit apud Sejum inscium de malitia depo-„ nentis, utrum latroni, an mihi restituere Sejus de-„ bet? si per se dantem accipientemque intuemur, „ hæc est bona fides, ut commissam rem recipiat is, „ qui dedit: si totius rei æquitatem, quae ex omni-„ bus personis, quae negotio isto continguntur, im-„ pletur, mihi reddenda sunt; quae facto scelestissi-„ mo ademta sunt; et probo hanc justitiam, quae „ suum cuique ita tribuit, ut non distrahatur ab ul-„ lius personae justiore repetitione. „

(3) §. *CXXVI. (b)*

§. CLX.

Altera est hypotesis ad hanc pertinens quæstionem de concursu creditorum, quando debitoris minora sunt bona, quam de-

bitorum, quibus opprimitur, et succumbit massa. Variæ sunt locis variis classificationes creditorum constitutæ legibus positivis; at sunt in his non pauca ex principiis juris naturalis deprompta, eaque hujusmodi, ut sequitur:

(*a*) Quorum creditorum res propria extat apud debitorem, in ejusve bonis, iidem non tam jure prælationis, quam separationis et vindicationis gaudent, ut si apud debitorem deposita fuerat, si ei commodata, si in dotem data ac physice etiam tum existat. Ex his tanquam alienis restitutio aut solutio aliis creditoribus invito domino fieri non potest. (1)

(*b*) Creditores hypothecarii præferendi sunt personalibus seu Chirographariis; quia ex natura hypothecæ, quæ est jus reale, ac veluit servitus quædam ipsis rebus inhærens, jus in re habent, id quod fortius est quovis personali jure, ut adeo ex hujusmodi re in pignus vel hypothecam data alteri facta solutio juri, perfecto reali creditoris hypothecarii repugnaret adde. (2)

(*c*) Si plures sint hypothecarii creditores, valet regula: *qui prior est tempore, potior est jure.* (3) Cum enim anteriore hypotheca res uni devincta jam sit, alteri obligari non potest, nisi sub conditione, siquid de re, ejusve pretio reliqui sit, posteaquam primo creditori est satisfactum; aliter posterior hypotheca utpote repugnans juri perfecto alterius obligari valide non posset. (4) Porro hypothecario cuique præ chirographario, uti et anteriori

hypothecario præ posteriore restituendum, solvendum, præstandum est totum, quantumvis parum aut nihil relinquatur aliis creditoribus; in hoc enim situm est jus prælationis, jusque fortius et efficacius, quod rei impositum est pro securitate debiti totius. Si plures sint hypothecarii æquales, nulla temporis aut positivi privilegii prærogativa discreti, videtur præstatio facienda singulis pro rata, secundum geometricam proportionem, cujus primus terminus est summa debitorum conflata ex credito omnium hypothecariorum: alter massa dividenda: tertius creditum cujusque hypothecarii, quartus portio quam ex massa dividenda quisque aufert.

(*d*) In toto hoc genere atque ordine nulla se offert sufficiens ratio præferendi specialem hypothecam generali, aut expressam tacitæ, quæ legibus, vel reipsa constituitur, *e. g.* venditori in re vendite, donec pretium solvatur; est alia tacita *legalis* ex dispositione legis orta, quod quidem ad jus pertinet positivum certe generalis hypotheca complectitur res universas et singulas, quibus specialis affigi potest.

(*e*) Sequuntur prioribus expletis Chirographarii creditores, qui anteferendi sunt, tum omnibus hæredibus et legatariis; hæreditas enim non intelligitur, nisi deducto alieno ære; (5) tum etiam creditoribus personalibus ex titulo gratuito. Nam gratiæ seu beneficio inest conditio *si potero præstare*: non censetur autem posse fieri, quod sine violatione juris perfecti nequit fieri.

(*f*) Inter creditores Chirographarios nullo juris positivi privilegio munitos nulla tempo-

ris, alteriusve rei videtur prærogativa statuenda; cum res nulla, sed persona sit iisdem proxime obligata. Consentit jus Romanum (6)

(*g*) Ex his conficies corollaria. I. Major unius creditoris indigentia nullum prælationis jus dat, nisi forte imperfectum ex lege caritatis, de qua non agitur hoc loco. II. Nulla apparet ratio, cur creditores ex delicto aiis præferantur, aut contra. III. Si plures creditores Chirographarii æquali jure gaudeant, atque unus eorum singulariter sibi invigilarit, ac debitum aliis non petentibus exegerit, melior ejus videtur esse conditio, ac restitutio vel solutio firma est, nec injuria censetur illata reliquis, etsi postea frustrentur (7) Non videtur autem posse debitor vocare quemquam præ aliis æquali jure gaudentibus. Nullo enim jure pollet, alios cum aliorum damno vocandi; qui autem petit, utitur jure suo, ac proinde non videtur aliis facere injuriam.

(1) *l. procuratoris.* 5. §. *sedi.* 18. *D. de tributoria actione.*

(2) *l. eos.* 9. *C, qui potiores in pignore.*

(3) *c.* 54. *de R. I. in VI.*

(4) *l. si fundum.* 4. *et l. qui generatim.* 6. *C. qui potior in pignore.*

(5) *l. non possunt.* 11. *D. de jure fisci.*

(6) *l. privilegia* 32. *D, de rebus auct. Jud. possid. et l. pro debito.* 6. *C. de bonis auct. Jud. possid.* Hinc regulam 54. juris canonici supra citatam restringunt ad creditores hypothecarios.

(7) *l.* 22. §. 4. *C. de Jure delib. et l.* 24. *D, quæ in fraud. credit.*

§. CLXI.

Obligationes positivae, in quarum numero est obligatio restituendi, requirunt facultatem, tempus, opportunitatem. (1) Quia *nemo potest ad impossibile obligari.* (2) Hinc discutiendum restat, quae sit justa causa differendi, aut omittendi restitutionem. Quo loco animadvertendum, restitui posse rem eandem in specie, eandem in genere, vel eandem aequivalenter, ut qui pretium dat pro occiso bove; nam pecunia communis mensura rerum est, quae sunt in humano commercio; at non item ea aequipollet membris, pudicitiae, honori, vitae. Porro causa, ob quam differri aut omitti restitutio potest, triplicis generis intelligitur.

(*a*) Spectata re, quae vel natura sua separari non potest, aut ante interiit, quam restitueretur.

(*b*) Spectato statu debitoris, ejusque impotentia restituendi.

(*c*) Spectato statu creditoris, ejusque adjunctis.

(1) §. *XIX.* (*a.*)

(2) *c. 6. de R. I. in XI.*

§. CLXII.

Sunt bonorum quaedam genera, quae sicui erepta sint, nulla arte reparari, aut

redintegrari possunt; uti fit abscisso vel debilitato membro, læsa pudicitia, effosso oculo, detecto vitio natalium, deformata facie. Quid ergo? ab omni onere, qui in talibus nocuit, liber censendus erit? responsio sequentibus capitibus continetur:

(*a*) Damna, quæ emergunt ex istiusmodi bonorum jactura, et lucra, quæ cessant, reparari possunt, ac debent, etsi ipsa bona non possint. Sic puella, quæ seducta est, duci aut dotari debet; et interfecto marito uxori, liberis etc. damna compensanda: dato vulnere impensæ in medicos, et æstimatio operarum pensandæ sunt. (1).

(*b*) Privata conventione vel transactione, legibus publicis, et sententia judicis fieri potest, ut damna et bona diversorum generum inter se comparentur, æquiparentur, compensentur. Sic status libertatis taxatur pro pretio: compensatio læsi honoris æstimatur per mulctas: pro injuria servo vel ancillæ illata conceditur libertas. (2)

(*c*) Quod pro illata ignominia, dolore tristitia penditur videtur potius ad satisfactionem et officia imperfecta caritatis, quam ad restitutionem, et jus perfectum, ejusve reparationem pertinere. Nam per restitutionem læsa æqualitas redintegratur, et redditur id, quo sublato aliquis minus habet, ac haberet non data injuria; nempe quoad fieri per naturam potest. Si disparis generis sunt, id, quod sublatum est, atque id, quod vicissim datum; quæ potest intelligi æqualitas? aut quomodo eo genere com-

pensationis læsus recuperat id, quod suum est? (3)

(1) Ejusmodi lex utique naturalis extat inter judicialia V. T. praecepta, ut adeo generatim statui non queat, judiciales leges V. ad nos pertinere. *Exod. XXI.* 18. 19.: Si rixati fuerint viri, et percusserit „ alter proximum suum lapide vel pugno, et „ ille mortuus non fuerit, sed jacuerit in lectulo; „ si surrexerit, et ambulaverit foris super baculum „ suum, innocens erit, qui percusserit, ita „ tamen, ut operas ejus et impensas in medicos restituat. „ *Hebr.* cessationem ejus dabit, id est, „ nostro loquendi more, lucrum cessans compensabit.

(2) *Exod. XXI.* 22. 24. 26. 27.

(3) Ad satisfactionem et officia caritatis videtur pertinere, *quod S. Thomas docet* 2. 2. *q.* 62. *a.* 2. *ad* 1. „ Quando id, quod ablatum est, non est restituibile „ per aliquod aequale, debet fieri recompensatio, „ qualis possibilis est: puta, cum aliquis alicui „ abstulit membrum, debet ei recompensare vel in „ pecunia, vel in aliquo honore, considerata conditione „ utriusque personæ, secundum arbitrium boni „ viri. -- Si non possit famam restituere, debet ei „ aliter recompensare, sicut et in aliis dictum est. „ Quis affirmarit, defuncto eo, qui laesus est, istiusmodi recompensationem, *ut scribit S. Doctor*, ipsius haeredibus debere praecise ob membrum ablatum fieri? atqui deberet omnino, si deberetur jure perfecto.

§. CLXIII.

Interitus rei, quæ per aliam generis ejusdem, aut pretium æquipollens compensari potest, anne et quando debitorem liberet a restituendo vel compensando, non uno ex principio definiri potest. (1)

(*a*) Generatim censenda est res perire domino suo; aut siqua determinate alteri promissa, donata, legata est, eaque intereat, jacturam fert promissarius, donatarius, legatarius; ad hanc enim solam jus habuit: nec censetur aliud esse promissum, donatum, legatum. Si, quod debito tempore et loco creditori oblatum est, is noluit accipere, sibimet interitum postea adscribet. Si ejusmodi res obsignata coram testibus apud judicem, vel istius auctoritate apud alium deponitur; secundum leges humanas hæc depositio vim habet plenæ liberationis in utroque foro. (2)

(*b*) Alterum est principium, ex quo proposita quæstio definienda est, ut discrimen fiat inter debitorem bonæ aut malæ fidei, inter debitum generis, aut speciei; habeaturque ratio culpæ et moræ. Neque tamen continuo in mora est, a quo res petitur; quam enim res bona fide quis habuit pro sua, non tenetur indefensam relinquere, nec mortalitatem servi aut pecudis præstare. Etsi enim contestatio litis malam fidem inducat relate ad fructus perceptos et percipiendos; non idem de interitu quoque rei existimandum est, modo ne culpa vel mora intercedat. (3)

(1) §. *CXXV.* (*b*) *et nota.* 1. § *CLVIII.*

(2) *l. acceptam.* 19. *C. de usuris.*

(3) *Conf. cit.* §. *CXXV.*

§. CLXIV.

Debitoris inopia atque impotentia restituendi, ut justa sit causa differendi, vel omittendi restitutionem, tria præ oculis sunt habenda.

(a) Ne ista impotentia jam urgente obligatione restituendi, voluntaria sit, et ex culpa continuetur; uti fit fere per immoderatum luxum, impensas voluptuarias, liberales profusiones, neglectum rei œconomicæ. Hoc naturæ principio nititur Rubrica Digestorum: *quæ in fraudem creditorum facta sunt, ut restituantur.* (1) Quod edictum Prætoris tum contra eum, qui sciens recepit, tum contra illum, qui quoquo modo alienavit quidquam in fraudem creditorum, locum habet. (2)

(b) At enim satisne faciet debitor, si non diminuas patrimonium suum in fraudem creditorum, sive cum eorum detrimento; nisi etiam augere studeat, eum in finem, ut satisfacere possit creditoribus; certe, qui obligatur ad finem, ad media adhibenda non potest non obligari. Secundum legem 6., quæ continetur in rubrica citata, edicto Prætoris locum non facit, qui hæreditatem repudiat, eoquod patrimonium suum ob eam causam non diminuit. Unde de naturali æquitate legis, quæ tolerat repudiationem lucri, non immerito dubitat Brunnemannus. (5) Certe filius, qui gravi parentum necessitati succurrere tenetur, contra pietatem peccaret non acceptando hæreditatem, donationem etc.

(c) Siquid in patrimonio debitoris est, ex quo restitutio fieri queat, et nihilominus impotentia restituendi allegetur, necesse est, ut obligatio restitutionis collidatur cum jure debitoris conservandi seipsum, id est, vitam, famam, statum, aliave bona ejusdem vel superioris ordinis. Ac tum multa circumspicienda sunt, ut *vera* censeatur impotentia, non fictitia, aut

simulata. Nam consideranda est *primo*, qualitas bonorum, quæ periclitantur facta restitutione: *secundo*, jus debitoris eadem conservandi: *tertio*, magnitudo periculi, vel detrimenti, quod crearet restitutio: *quarto*, damnum, damnique periculum, quod ipse creditor subiturus est dilata vel ommissa restitutione; quæ quidem a tot rerum ac personarum adjunctis pendent, ut certis regulis comprehendi vix queant. (4)

(1) *L. XLII. Tit. VIII.*

(2) Unde patet justitia canonum et pontificiarum constitutionum, prohibentium ordinationem, vel ingressum in Religionem, siqui ad ratiocinia obligati, aut aere alieno gravati sunt.

(3) *In. L. 6. D. quæ in fraudem creditor.*

(4) *Argumentum de omittenda vel differenda restitutione peti potest ex c. officii, 9. de pœnitent. et remiss.*

§. CLXV.

Ex parte etiam creditoris, cui facienda est restitutio, elucere potest sufficiens ratio, eandem aut differendi, aut prætermittendi. Cujusmodi contingere potest:

(*a*) Si is recuperata re sua in suam vel aliorum perniciem uteretur; exemplum profert Tullius: „ Ac ne illa quidem promissa servanda sunt, quæ non sunt iis ipsis utilia, quibus promiseris. - - Si gladium quis apud te sanæ mentis deposuerit, repetat insaniens: reddere, peccatum sit: non reddere, officium. Quid? si is, qui apud te pecuniam deposuerit, bellum inferat patriæ; reddesne depositum? Non credo. Facies enim contra rempublicam, quæ debet esse carissima. „ (1) Idem contingere potest

cum quis librum perniciosum deposuit, vel commodato dedit.

(*d*) Si absens est ereditor, ut ejus nomen, aut habitatio innotescere non possit: aut cum publica sententia privatus est bonis, aut vita et fortunis una exutus est; tum vero in successores bonorum inquiri necesse est. Exemplum extat in Jure Romauo: „ Reus capitalis judicii de-
„ posuit apud te centum: is deportatus est: bona
„ ejus publicata sunt; utrumne ipsi hæc redden-
„ da, an in publicum deferenda? si tantum natu-
„ rale jus et gentium intuemur, ei, qui dedit,
„ restituenda sunt: si civile jus et legum or-
„ dinem, magis in publicum deferenda sunt.
„ Nam male meritus publice, ut exemplo aliis
„ ad deterrenda maleficia sit, etiam egestate la-
„ borare debet. (2)

(1) *L. III. Officior.*

(2) *l. bona fides. 31. D. Depositi.*

APPROBATIO

Institutiones Juris Naturalis, et Ecclesiastici Publici a Cl.° Viro Jacobo Zallinger Sacrae Theologiae Doctore, et Sacrorum Canonum in Lycaeo Catholico Augustano publico Professore, jussu Rmi. P. S. P. Ap. Magistri diligenter a me lectas, non possum quin summopere commendem; quippe quae non solum nihil habent, quod Catholicae Fidei, bonisque moribus adversetur; sed etiam ad ipsius Fidei Hostes revincendos, moresque ad Naturae leges, Religionisque praecepta conformandos aptissimae mihi visae sunt, ac omnigena insuper eruditione refertae: dignas proinde eas censeo, quae pro communi, et praesertim studiosorum juvenum utilitate typis edantur.

Ex Monasterio S. Bernardi ad Thermas Diocletianas 27. Julii 1823.

D. Paulus Pancaldi Abbas Cisterciensis.

REIMPRIMATUR

Si videbitur Reverendissimo Patri Sacri Palatii Apostolici Magistro.

Jos. della Porta Patr. Constantinop. Vicesgerens

REIMPRIMATUR

Fr. Philippus Anfossi Sac. Palatii Apostolici Magister.

Ogni giorno uscendo di Casa, non vi ritornerete mai, che non abbiate visitato una Chiesa, o un Altare consegrato a Maria.

In tutto il Mese vi porterete in modo, che vi riconosciate essere tutto di Maria, facendo ogni vostra operazione, sicchè non possa dispiacere agli occhj purissimi di Lei.

Al fine del Mese farete l'offerta del vostro Cuore a Maria, e la pratica l'avrete al fine del Libretto.

PREZZO

BAJ. CINQUANTA